Mateusz Krępa

OD WSPARCIA DO KONTESTACJI

Działania organizacji pozarządowych w Polsce w obszarze migracji w kontekście polityki bezpieczeństwa RP w latach 2015–2023

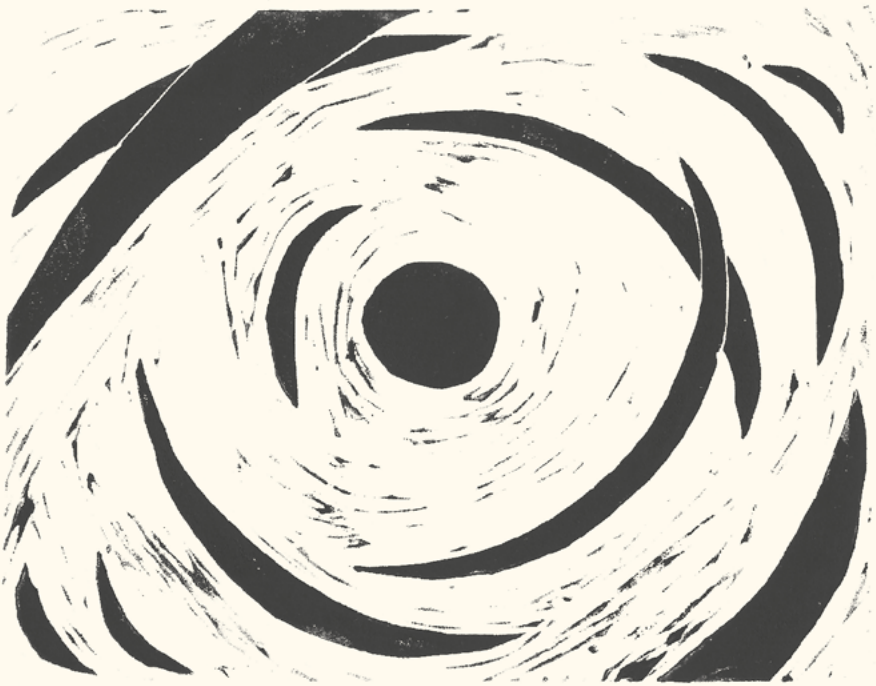

WYDAWNICTWA UNIWERSYTETU WARSZAWSKIEGO
WUW

OD WSPARCIA DO KONTESTACJI

Mateusz Krępa

OD WSPARCIA DO KONTESTACJI

Działania organizacji pozarządowych w Polsce w obszarze migracji w kontekście polityki bezpieczeństwa RP w latach 2015–2023

WYDAWNICTWA UNIWERSYTETU WARSZAWSKIEGO
WUW

Recenzenci
Jan Brzozowski, Janusz Gierszewski

Redaktor prowadzący
Karolina Kozakowska

Redakcja
Magdalena Orczykowska

Korekta
Małgorzata Przybyszewska

Indeks
Mateusz Krępa, Małgorzata Przybyszewska

Projekt okładki i stron tytułowych
Anna Gogolewska

Ilustracja na okładce
Stefan Bieńkowski

Studio DTP
Beata Stelęgowska

Publikacja dofinansowana przez Uniwersytet Warszawski

Publikacja na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa 4.0 PL
(CC BY 4.0 PL) (pełna treść wzorca dostępna pod adresem:
https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/legalcode.pl)

Mateusz Krępa, ORCID 0000-0002-0153-1300, Uniwersytet Warszawski

ISBN 978-83-235-7220-6 (druk)
ISBN 978-83-235-7222-0 (pdf online) ISBN 978-83-235-7221-3 (e-pub)

Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego
02-678 Warszawa, ul. Smyczkowa 5/7
e-mail: wuw@uw.edu.pl
księgarnia internetowa: www.wuw.pl

Wydanie 1, Warszawa 2026

Druk i oprawa: Totem.com.pl

Spis treści

Wykaz skrótowców 9

Od autora 11

Wstęp 13

1. Założenia teoretyczno-metodologiczne książki 31
1.1. Wprowadzenie 31
1.2. Paradygmat badawczy i podejścia teoretyczno-metodologiczne 32
1.2.1. Krytyczny realizm i podejście strategiczno-relacyjne . 32
1.2.2. Podejście krytycznych nauk o bezpieczeństwie 42
1.3. Konceptualizacja kluczowych pojęć i kategorii analitycznych 47
1.3.1. Migracje jako przedmiot i migranci jako podmiot bezpieczeństwa 47
1.3.2. Państwo i jego polityka bezpieczeństwa w zakresie migracji 49
1.3.3. Organizacje pozarządowe jako aktorzy bezpieczeństwa i ich kultura bezpieczeństwa 55
1.4. Stosowane metody i techniki badawcze 61
1.5. Etyka badawcza 74
1.6. Ograniczenia badawcze i sposoby ich minimalizacji 77
1.7. Podsumowanie 79

2. Polityka bezpieczeństwa Polski w zakresie migracji w latach 2015–2023 82
2.1. Wprowadzenie 82
2.2. Polityka bezpieczeństwa Polski w zakresie migracji w latach 2015–2023 w kontekście zasad ustrojowych oraz innych polityk 83

2.3. Dziedzictwo historyczne polskiej polityki wobec migracji od 1918 r. 95
2.4. Przepisy prawne, idee i procedury polityki bezpieczeństwa Polski w zakresie migracji w latach 2015–2023 104
2.4.1. Kluczowe kategorie zagrożeń związanych z migracjami 107
2.4.2. Migracje jako zagrożenie z perspektywy prawa i działań organów państwa 112
2.4.3. Kluczowe podmioty bezpieczeństwa w kontekście migracji 117
2.4.4. Zapewnianie bezpieczeństwa migrantom w praktyce wykonawczej państwa. 126
2.5. Podsumowanie 130

3. Kultura bezpieczeństwa organizacji pozarządowych działających w Polsce w obszarze migracji w latach 2015–2023. 132
3.1. Wprowadzenie 132
3.2. Kontekst działania ogółu organizacji pozarządowych w Polsce w latach 2015–2023 133
3.3. Kontekst działania organizacji pozarządowych w obszarze migracji i bezpieczeństwa w Polsce w latach 2015–2023 . . . 140
3.4. Analiza kultury bezpieczeństwa organizacji pozarządowych działających w Polsce w obszarze migracji w latach 2015–2023 na podstawie zawartości ich statutów, stron internetowych oraz mediów społecznościowych 146
3.4.1. Kluczowe zagrożenia związane z migracjami 146
3.4.2. Kluczowe podmioty bezpieczeństwa 150
3.4.3. Organizacje pozarządowe jako aktorzy bezpieczeństwa 154
3.5. Analiza kultury bezpieczeństwa organizacji pozarządowych działających w Polsce w obszarze migracji w latach 2015–2023 na podstawie wywiadów z osobami zaangażowanymi w ich działania 161
3.5.1. Kluczowe zagrożenia związane z migracjami 161
3.5.2. Kluczowe podmioty bezpieczeństwa. 165
3.5.3. Organizacje pozarządowe jako aktorzy bezpieczeństwa 168

3.6. Proces modyfikacji kultury bezpieczeństwa organizacji pozarządowych działających w Polsce w obszarze migracji w latach 2015–2023 172
3.7. Podsumowanie. 179

4. Wsparcie i kontestacja polityki bezpieczeństwa Polski w zakresie migracji poprzez działania organizacji pozarządowych w latach 2015–2023. 183
4.1. Wprowadzenie 183
4.2. Identyfikacja i systematyzacja działań organizacji pozarządowych w Polsce w obszarze migracji w latach 2015–2023 184
4.2.1. Przeciwdziałanie przemocy wobec migrantów i pomoc jej ofiarom. 184
4.2.2. Wsparcie procesów zapewniania ochrony oraz integracji migrantów 192
4.2.3. Działania w obszarze detencji i deportacji 199
4.2.4. Działania pomocowe wobec migrantów przekraczających granicę polsko-białoruską 202
4.3. Reprodukcja i transformacja polityki bezpieczeństwa Polski przez działania organizacji pozarządowych w obszarze migracji w latach 2015–2023 205
4.3.1. Przeciwdziałanie przemocy wobec migrantów i pomoc jej ofiarom. 205
4.3.2. Wsparcie procesów zapewniania ochrony oraz integracji migrantów 209
4.3.3. Działania w obszarze detencji i deportacji 213
4.3.4. Działania pomocowe wobec migrantów przekraczających granicę polsko-białoruską 214
4.4. Podsumowanie 223

5. Kluczowe źródła działań w obszarze migracji podejmowanych przez organizacje pozarządowe w Polsce w latach 2015–2023 225
5.1. Wprowadzenie 225
5.2. Percepcja polityki bezpieczeństwa państwa przez organizacje pozarządowe działające w Polsce w obszarze migracji w latach 2015–2023 226

5.3. Warunkowanie działań organizacji pozarządowych w Polsce w obszarze migracji przez politykę bezpieczeństwa państwa w latach 2015–2023 233
5.3.1. Przeciwdziałanie przemocy wobec migrantów i pomoc jej ofiarom 234
5.3.2. Wsparcie procesów zapewniania ochrony oraz integracji migrantów 237
5.3.3. Działania w obszarze detencji i deportacji 240
5.3.4. Działania pomocowe wobec migrantów przekraczających granicę polsko-białoruską 241
5.4. Motywowanie organizacji pozarządowych w Polsce do podejmowania działań w obszarze migracji przez ich kulturę bezpieczeństwa w latach 2015–2023 246
5.4.1. Przeciwdziałanie przemocy wobec migrantów i pomoc jej ofiarom 246
5.4.2. Wsparcie procesów zapewniania ochrony oraz integracji migrantów 248
5.4.3. Działania w obszarze detencji i deportacji 250
5.4.4. Działania pomocowe wobec migrantów przekraczających granicę polsko-białoruską 252
5.5. Czynniki materialne podejmowania przez organizacje pozarządowe w Polsce działań w obszarze migracji w latach 2015–2023 257
5.6. Synteza rezultatów badania źródeł podejmowania przez organizacje pozarządowe w Polsce w latach 2015–2023 działań w obszarze migracji 261
5.7. Ograniczenia działań organizacji pozarządowych w Polsce w obszarze migracji w latach 2015–2023 i rekomendacje dotyczące sposobów ich przezwyciężenia 265
5.8. Podsumowanie 269

Zakończenie 272

Załączniki 282

Bibliografia 295

Summary 324

Spis tabel, wykresów i rysunków 326

Indeks 327

Wykaz skrótowców

ETPC – Europejski Trybunał Praw Człowieka
HFPC – Helsińska Fundacja Praw Człowieka
KIK – Klub Inteligencji Katolickiej
KPRM – Kancelaria Prezesa Rady Ministrów
MSWiA – Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji
NGO – ang. *non-governmental organisation* (organizacja pozarządowa)
ONZ – Organizacja Narodów Zjednoczonych
PAH – Polska Akcja Humanitarna
PAP – Polska Agencja Prasowa
RP – Rzeczpospolita Polska
RPO – Rzecznik Praw Obywatelskich
SG – Straż Graniczna
SIP – Stowarzyszenie Interwencji Prawnej
UdSC – Urząd do Spraw Cudzoziemców
UE – Unia Europejska
UNHCR – ang. *United Nations High Commissioner for Refugees* (Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych do spraw Uchodźców)

Od autora

Migracje zwróciły moją uwagę w 2013 r., kiedy rozpocząłem pracę w Ośrodku dla Cudzoziemców na warszawskim Targówku, a temat ten budził raczej zaciekawienie niż emocje i napięcia. Podczas sześciu lat pracy zawodowej obserwowałem z jednej strony rozniecany coraz brutalniej konflikt polityczny wokół obecności cudzoziemców w Polsce, z drugiej strony zaś wielowymiarową aktywność organizacji pozarządowych, za współpracę z którymi odpowiadałem z ramienia Urzędu do Spraw Cudzoziemców. Doświadczenie to było bezpośrednią inspiracją do zgłębienia w ramach rozprawy doktorskiej niełatwej i niejednoznacznej relacji sektora pozarządowego z państwem w kontekście migracji.

Wybór perspektywy bezpieczeństwa był dla mnie oczywisty. To z użyciem tego hasła prowadzono coraz bardziej żywiołową debatę publiczną na temat migracji. Bezpieczeństwo w kontekście migracji stało się przedmiotem mitów i wyolbrzymień, ale także tabuizacji i niedomówień. Z racji wykształcenia i doświadczenia zawodowego czułem się niejako zobligowany do podjęcia tego wyzwania badawczego.

Badania prowadzone w ramach doktoratu zbiegły się z bezprecedensowymi kryzysami w obszarze migracji w Polsce: pandemią COVID-19, instrumentalizacją migracji na granicy z Białorusią oraz pełnoskalową wojną Rosji przeciw Ukrainie. To pozwoliło obserwować dynamikę relacji trzeciego sektora z państwem w momentach przełomowych – konfliktogennych, ale i zmuszających do współpracy. To napięcie między chęcią i próbą kontestacji polityki bezpieczeństwa państwa przez badane podmioty a współpracą – zarówno rutynową, jak i w imię wyższej konieczności – stało się motywem przewodnim książki. Wykracza ono poza badany obszar i dotyka istoty społeczeństwa obywatelskiego we współczesnych zachodnich demokracjach.

Mimo że praca dotyczy zamkniętego okresu rządów Zjednoczonej Prawicy w Polsce, w moim przekonaniu pozostaje niezwykle aktualna. Nie tylko dlatego, że nowy rząd w wielu aspektach kontynuuje politykę poprzedników wobec migracji. Tematyka publikacji pozostaje aktualna przede wszystkim dlatego, że każda osoba funkcjonująca w ramach państwa dokonuje wyborów między wsparciem realizowanych przez rząd polityk a ich kontestacją. Zrozumienie mechanizmów kształtujących te wybory daje narzędzia dokonywania zmian politycznych, tj. zmian dotyczących relacji władzy, które są obecne w każdym aspekcie życia społecznego. Szczególnie wart uwagi – w mojej ocenie – jest aspekt siły emocji związanych z troską i empatią, które pchnęły część uczestników mojego badania do działań *par excellence* politycznych, zmierzających – niekiedy skutecznie – do transformacji struktur społecznych i relacji władzy.

Chciałbym wyrazić moje serdeczne podziękowania wszystkim osobom, które wspierały mnie w procesie pracy nad rozprawą doktorską, a następnie monografią. Przede wszystkim dziękuję moim wspaniałym Promotorkom – nieżyjącej prof. Izabeli Malinowskiej, prof. Jolancie Itrich-Drabarek oraz dr Marcie Jaroszewicz. Za niezwykle trafne i pomocne uwagi dziękuję Recenzentkom rozprawy doktorskiej: prof. Anicie Adamczyk z UAM w Poznaniu, prof. Dorocie Praszałowicz z UJ w Krakowie oraz prof. Monice Trojanowskiej-Strzęboszewskiej z UKSW w Warszawie, jak również Recenzentom monografii: prof. Janowi Brzozowskiemu z UJ w Krakowie oraz prof. Januszowi Gierszewskiemu z Uniwersytetu Pomorskiego w Słupsku. Za wszelkie uwagi, sugestie i żywe dyskusje naukowe dziękuję moim Przyjaciołom i Współpracownikom z Uniwersytetu Warszawskiego – ze Szkoły Doktorskiej Nauk Społecznych, Ośrodka Badań nad Migracjami oraz Wydziału Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych – a także z kolektywu Badaczki i Badacze na Granicy. Dziękuję Uniwersytetowi Warszawskiemu za sfinansowanie wydania monografii oraz mojemu przyjacielowi dr. Stefanowi Bieńkowskiemu za projekt grafiki na okładce. Szczególne podziękowania należą się osobom, bez których ta książka nie mogłaby powstać – osobom zaangażowanym w działania wspierające migrantów i migrantki, które zgodziły się podzielić ze mną swoimi doświadczeniami, refleksjami i emocjami. Dziękuję także przyjaciołom i rodzinie za wsparcie i cierpliwość wobec żywiołu mojej pracy naukowej. Wszelkie niedoskonałości prezentowanej publikacji obciążają oczywiście wyłącznie mnie.

Wstęp

Migracje ludności nie są zjawiskiem nowym, podobnie jak toczące się na ich temat dyskusje polityczne i akademickie. Jednakże druga dekada XXI stulecia przyniosła wyzwania związane z migracjami i bezpieczeństwem, wobec których na gruncie polityki bezpieczeństwa Polski nie wypracowano wcześniej rozwiązań. Przede wszystkim przeobrażeniu uległ charakter ruchów migracyjnych – Polska przestała być tylko krajem emigracji, w znacznym stopniu stając się krajem przyjmującym migrantów. Niestabilność polityczna w wielu regionach świata wraz z rozwojem technologii związanej z nawigacją i dostępem do internetu wpłynęły na intensyfikację migracji, często o nieuregulowanym charakterze. Będąc członkiem Unii Europejskiej (UE) od 2004 r. i obszaru Schengen od 2007 r., Polska stała się państwem odpowiedzialnym za ochronę zewnętrznej granicy wspólnoty i zaczęła mierzyć się z wyzwaniami związanymi ze zwiększoną nieuregulowaną migracją i migracją uchodźczą. Sytuacja migracyjna na południu Europy w 2015 r. odbiła się szerokim echem w polskiej debacie publicznej i zbiegła się ze zwycięstwem w wyborach parlamentarnych partii Prawo i Sprawiedliwość, która w swoim przekazie politycznym podkreślała zagrożenia związane z migracjami do Polski.

Jednak rok 2015 stanowił tylko preludium do dalszych wyzwań. Pandemia COVID-19 przyniosła bezprecedensowe ograniczenie wszelkich form mobilności człowieka, w tym także migracji. Kryzys na granicy polsko-białoruskiej, będący skutkiem instrumentalizacji migracji przez Białoruś, w latach 2021–2023 kosztował życie kilkudziesięciu migrantów, Polska zaś w odpowiedzi na działania władz w Mińsku zbudowała zaporę graniczną. Z kolei z powodu rozpoczętej

w lutym 2022 r. pełnoskalowej agresji Rosji przeciw Ukrainie w ciągu zaledwie niecałych dwóch miesięcy do Polski przybyły prawie trzy miliony osób uciekających przed inwazją, rok po inwazji zaś ochroną czasową objęto w Polsce prawie milion obywateli Ukrainy. Zjawiska te pogłębiły związki migracji międzynarodowych z polityką bezpieczeństwa naszego kraju.

Jednocześnie w Polsce wraz z procesem transformacji demokratycznej od 1989 r. trwa rozwój społeczeństwa obywatelskiego. Jednym z jego istotnych przejawów jest samoorganizowanie się obywateli w ramach organizacji pozarządowych (NGOs), takich jak stowarzyszenia i fundacje, rzadziej – spółdzielnie socjalne. Coraz częściej przedmiotem aktywności części tych podmiotów są także migracje międzynarodowe. Organizacje pozarządowe w Polsce zajmują się udzielaniem wsparcia dla migrantów, ale także dążą do odgrywania roli w kształtowaniu debaty publicznej i polityki państwa w zakresie migracji. W ramach tej działalności podmioty te dotykają także kwestii bezpieczeństwa – zwłaszcza w obszarze dostępu cudzoziemców do terytorium Polski, migracji przymusowych czy instrumentacji migracji przez kraje ościenne.

W przypadku zarówno sytuacji na granicy polsko-białoruskiej, jak i masowego przyjazdu osób uciekających z Ukrainy istotną rolę w zapewnianiu bezpieczeństwa migrantom odegrały właśnie organizacje pozarządowe. Rola ta wykraczała poza wykonywanie zadań zleconych przez państwo – NGOs próbowały aktywnie kształtować politykę państwa, niekiedy otwarcie kontestując te jej założenia, które uważały za niekorzystne z punktu widzenia bezpieczeństwa migrantów. Jednocześnie podmioty te współpracowały z państwem w realizacji innych działań związanych z zarządzaniem migracjami. Działania te stanowiły kontynuację dotychczasowego wsparcia dla migrantów zapewnianego przez sektor pozarządowy, niezwiązanego z sytuacjami nadzwyczajnymi. Istotnym powodem podjęcia tego tematu w monografii jest zatem konieczność pogłębienia i uzupełnienia wiedzy naukowej o relacji organizacji pozarządowych z organami państwa polskiego w zakresie migracji i bezpieczeństwa. Kolejną inspirację stanowi doświadczenie zawodowe autora, który w przeszłości pracował w Urzędzie do Spraw Cudzoziemców oraz był ekspertem Europejskiego Urzędu Wsparcia w dziedzinie Azylu (EASO).

Celem książki jest zatem dostarczenie kompleksowej wiedzy na temat mechanizmów kształtujących relację pomiędzy organizacjami pozarządowymi działającymi na rzecz bezpieczeństwa migrantów a państwem polskim – wpływających zarówno na wsparcie, jak i na kontestację polityki państwa przez te podmioty. Służy temu eksploracja problemu badawczego polegająca na wyjaśnieniu, jak kształtowały się relacje organizacji pozarządowych działających w obszarze migracji z państwem polskim w kontekście jego polityki bezpieczeństwa w latach 2015–2023 i z czego wynikał charakter tych relacji. Odpowiedź na te pytania pozwoli na sformułowanie rekomendacji dotyczących sposobów przezwyciężenia ograniczeń w działalności badanych organizacji, jak również kształtowania polityki bezpieczeństwa Polski w stronę rozwoju optymalnej współpracy z sektorem pozarządowym.

Autor przyjął zakres czasowy i przedmiotowy pracy pozwalający na ujęcie stosunkowo spójnego okresu w zakresie podejścia państwa polskiego do migracji oraz w miarę jednorodnego zbioru podmiotów sektora pozarządowego. Ramy czasowe badania obejmują okres, jaki przypada na rządy Zjednoczonej Prawicy od wyborów parlamentarnych 25 października 2015 r. do wyborów parlamentarnych 15 października 2023 r. W tym czasie znacznie wzrosła aktywność organizacji pozarządowych w obszarze migracji, co było związane ze wskazanymi już wyzwaniami w tym zakresie. Badany okres charakteryzuje się zatem kształtowaniem polityki państwa przez jedną formację polityczną i współistnieniem regularnych, niekryzysowych działań organizacji pozarządowych w obszarze migracji oraz ich reakcji *ad hoc* na sytuacje kryzysowe. Do zakresu przedmiotowego książki wchodzą formalnie zarejestrowane w Polsce organizacje pozarządowe, podejmujące w latach 2015–2023 działania nakierowane na zapewnianie bezpieczeństwa migrantom lub deklarujące podejmowanie takich działań w swoich statutach. Publikacja nie obejmuje zatem organizacji, które postulowały konieczność ograniczania praw migrantów. Po pierwsze, podmioty te stanowiły niewielką część organizacji działających w obszarze migracji. Po drugie, autor dążył do eksploracji dynamiki relacji państwa i sektora pozarządowego związanej z kontestacją przez ten sektor elementów polityki państwa niekorzystnych dla migrantów.

Książka jest osadzona w paradygmacie krytycznego realizmu, w ramach którego rzeczywistość społeczna jest badana nie tylko jako

materialne i mierzalne zjawiska, ale także jako subiektywne doświadczenia ludzi. To implikuje analizę bezpieczeństwa jako zjawiska konstruowanego społecznie, tzn. w formie relacji społecznych, których kontekstem są struktury niematerialne, takie jak idee lub prawo. Wybrany paradygmat pozwala na eksplorację wieloczynnikowych zależności i zniuansowanej dynamiki procesów społecznych, a co za tym idzie – na uniknięcie uproszczonej oceny badanego zjawiska.

Z paradygmatu krytycznego realizmu wynika teoria i metodologia podejścia strategiczno-relacyjnego (ang. *strategic-relational approach*) Boba Jessopa, która została wykorzystana w pracy. Podejście to wybrano, gdyż pozwala ująć problem badawczy w modelu zakładającym dialektyczne relacje działań i struktur społecznych, łącząc badanie rzeczywistości materialnej i tej złożonej m.in. z prawa i idei. Dialektyczna relacja oznacza w tym przypadku wzajemne oddziaływania polegające na tym, że działania społeczne reprodukują lub transformują struktury, a jednocześnie są przez te struktury ułatwiane lub utrudniane. Zastosowanie tego podejścia pozwala zgłębić, jak organizacje pozarządowe kształtowały swoją rolę w kontekście polityki bezpieczeństwa Polski wobec migracji. Jest to możliwe dzięki połączeniu badania poziomu struktur społecznych o oddziaływaniu szerokim (jak np. idee praw człowieka), średnim (konkretna polityka danego państwa) i wąskim (wewnętrzna dynamika aktorów instytucjonalnych takich jak organizacje pozarządowe) oraz zwróceniu uwagi na proces historyczny. Zwieńczeniem założeń teoretycznych podejścia strategiczno-relacyjnego jest założenie o ustrukturyzowanej spójności (ang. *structured coherence*) działań i związanych z nimi struktur społecznych. Należy przez to rozumieć tendencję aktorów społecznych do reprodukowania struktur, które ułatwiają ich działania, oraz do usiłowania transformacji tych, które te działania utrudniają. Podejście strategiczno-relacyjne stanowi podstawę całej książki, determinując także sposób sformułowania pytań badawczych oraz hipotezy, a następnie wybór metod i technik badawczych oraz strukturę pracy.

Drugim istotnym podejściem teoretyczno-metodologicznym publikacji jest podejście krytycznych nauk o bezpieczeństwie (w tej dyscyplinie sytuuje się niniejsza książka). Po pierwsze, pozwala ono na konceptualizację bezpieczeństwa jako stanu pewności i spokoju w odniesieniu przede wszystkim do jednostki ludzkiej (a zatem za-

równo obywateli, jak i migrantów), a także na uznanie organizacji pozarządowych za aktorów bezpieczeństwa. Po drugie, dostarcza ram teoretycznych do ujęcia narracji o bezpieczeństwie konstruowanych przez badane podmioty.

Do osiągnięcia zakładanych celów badawczych konieczne jest zrozumienie, dlaczego organizacje pozarządowe jednocześnie wspierały i kontestowały politykę państwa. Zgodnie z przyjętymi założeniami teoretycznymi źródłami działań danego aktora społecznego mogą być struktury społeczne (np. idee), percepcja tych struktur, a także tożsamość aktora, która w pracy będzie analizowana za pomocą kategorii analitycznej, jaką jest kultura bezpieczeństwa. Kultura bezpieczeństwa stanowi zbiór założeń, wartości, norm, reguł, symboli i przekonań dotyczących bezpieczeństwa, będący podstawą jego rozumienia i zapewniania, oraz służy do wyjaśnienia motywacji aktorów do podejmowania określonych działań, także wbrew innym czynnikom. Obejmuje aksjonormatywne i interpretacyjne ramy odnoszące się do bezpieczeństwa, nie zaś kulturę wytwarzaną przez zjawiska związane z zapewnianiem bezpieczeństwa. Stanowi ona zatem wewnętrzny czynnik, wynikający m.in. z osobistych preferencji i uczuć, zakotwiczony w ludzkiej sprawczości. Jest zatem spójną konstrukcją mentalną, pozostającą w logicznym związku z odpowiednimi strukturami i działaniami oraz może przechodzić procesy modyfikacji, które także podlegają naukowemu wyjaśnieniu.

Książka dowodzi następującej tezy: **organizacje pozarządowe działające w Polsce w obszarze migracji w latach 2015–2023 jednocześnie wspierały i kontestowały politykę bezpieczeństwa RP, ponieważ była ona częściowo zbieżna z ich kulturą bezpieczeństwa**. Polityka ta skupiała się na bezpieczeństwie obywateli i granicy państwa, migracje zaś traktowała w pewnym stopniu jako zagrożenie, zakładała jednak także pewne gwarancje bezpieczeństwa dla migrantów. Z kolei kultura bezpieczeństwa organizacji pozarządowych opierała się na wspólnocie bezpieczeństwa obywateli i migrantów i koncentrowała się wokół uznania migracji za zagrożenie. Zgodnie z założeniem ustrukturyzowanej spójności w ramach podejścia strategiczno-relacyjnego organizacje pozarządowe działające w Polsce w obszarze migracji w latach 2015–2023 wspierały politykę bezpieczeństwa państwa w zakresie, w jakim ułatwiała ona ich działania, a kontestowały w zakresie, w jakim te działania utrudniała.

Wskazana teza implikuje zatem znaczny zakres sprawczości i autonomii organizacji pozarządowych względem państwa, ponieważ zakłada poszukiwanie źródeł ich działań w głównej mierze w ich własnej tożsamości, a nie w przymusie ze strony innych aktorów, takich jak organy państwa lub podmioty zapewniające finansowanie. To zaś sugeruje istnienie w badanym czasie w Polsce silnych podstaw rozwoju społeczeństwa obywatelskiego w postaci zarówno prawa, jak i nastrojów i wartości panujących w społeczeństwie.

W badaniu wykorzystano metody badawcze właściwe naukom o bezpieczeństwie i, szerzej, naukom społecznym. Kluczową metodą badawczą pracy jest analiza strategiczno-relacyjna, osadzona w podejściu strategiczno-relacyjnym, która pozwala badać współoddziaływanie różnych elementów rzeczywistości społecznej. Metoda ta stanowi podstawę operacjonalizacji badania oraz całego procesu analizy. Głównym elementem analizy strategiczno-relacyjnej jest badanie dialektycznej relacji struktur społecznych – w tym przypadku polityki bezpieczeństwa państwa – oraz działań aktorów społecznych i poszukiwanie źródeł podejmowania danych działań. Źródła te są eksplorowane poprzez retrodukcję – tj. identyfikację, czy mogły one stanowić warunek konieczny lub wystarczający do podjęcia działań. Analiza strategiczno-relacyjna wymaga uprzedniego zbadania wybranych struktur społecznych wraz z ich kontekstem i dziedzictwem historycznym, a także percepcji aktorów społecznych w odniesieniu do kontekstu swoich działań. W dotychczasowej literaturze analiza strategiczno-relacyjna Jessopa funkcjonuje raczej jako rama teoretyczna (ang. *framework*), a nie metoda badawcza *sensu stricto*. Celem monografii jest zatem próba przekucia dość ogólnie nakreślonego narzędzia heurystycznego w bardziej precyzyjną procedurę badawczą, która będzie mogła otrzymać miano „metody".

Pomocniczo autor stosował metodę analizy instytucjonalno-prawnej, która posłużyła do zbadania polityki bezpieczeństwa państwa, jej kontekstu i dziedzictwa historycznego, a także kontekstu działań organizacji pozarządowych. W ramach tej metody zidentyfikowane zostały przepisy prawne oraz sposób ich stosowania przez instytucje państwa, a także charakter napływów migracyjnych do Polski i kompetencje instytucji państwa w zakresie migracji i bezpieczeństwa.

Kluczowe techniki pozyskiwania danych zastosowane przez autora to analiza zawartości dokumentów, analiza zawartości mediów

tradycyjnych i społecznościowych oraz częściowo ustrukturyzowane indywidualne wywiady pogłębione.

Badaniem objęto 27 fundacji, 10 stowarzyszeń i jedną spółdzielnię socjalną, mające siedziby w dziesięciu województwach, z przewagą województwa mazowieckiego. Praca nie podejmuje zatem problematyki inicjatyw nieformalnych. Zakresem przestrzennym jest terytorium Polski. Publikacja dotyczy imigracji cudzoziemców do Polski, nie zaś emigracji obywateli polskich za granicę, i w takim znaczeniu terminy „migracja" i „migranci" używane są w pracy.

Prezentowane wyniki cechują pewne ograniczenia badawcze. Podstawowym jest jakościowy charakter badania na ograniczonej liczbie przypadków, wiążący się także z brakiem zgody na udział w badaniu reprezentantów części organizacji zaproszonych do uczestnictwa. Należy jednak wziąć pod uwagę, że badaniem objęto większość zaproszonych organizacji. Autor napotkał także ograniczenia źródłowe. Z powodu braku dokumentu jasno formułującego założenia polityki Polski wobec migracji polityka ta będzie rekonstruowana na podstawie źródeł prawnych oraz materiału z wywiadów pogłębionych z ekspertami w tej tematyce (autor przeprowadził 16 wywiadów eksperckich). Kolejne ograniczenie to użycie wywiadów bezpośrednich jako głównej techniki badania kultury bezpieczeństwa, ponieważ podczas wywiadów rozmówcy mogą prezentować w różnym zakresie swoje własne opinie lub oficjalne stanowisko organizacji, a także udzielać fałszywych informacji. Dlatego też autor poddał analizie treści zamieszczane przez badane podmioty w mediach społecznościowych oraz ich dokumenty podlegające weryfikacji przez organy państwa lub darczyńców. Istotnym ograniczeniem jest również wysoki stopień upolitycznienia badanej tematyki przekładający się na brak możliwości prowadzenia wywiadów nie tylko z najważniejszymi osobami kreującymi politykę państwa, ale też z wykonującymi ją funkcjonariuszami i urzędnikami państwowymi, brak dostępu do szczegółowych informacji dotyczących polityki państwa na granicy polsko-białoruskiej, a także sprzeczność informacji podawanych przez organy państwa i badane organizacje pozarządowe. Wszystkie te ograniczenia były minimalizowane w toku procesu badawczego.

Książka składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów, zakończenia, załączników, bibliografii, spisu tabel, wykresów i rysunków oraz indeksu

przedmiotowego. W **rozdziale pierwszym** autor przedstawił przyjęte założenia teoretyczno-metodologiczne pracy. Celem rozdziału jest zarysowanie podstaw ontologicznych i epistemologicznych publikacji, konceptualizacja kluczowych pojęć, wskazanie metod i technik stosowanych w pracy oraz omówienie kwestii etyki i ograniczeń badawczych. W rozdziale autor uzasadnił wybór paradygmatu krytycznego realizmu oraz przedstawił model badawczy sytuujący problem badawczy w ramach dialektycznej relacji struktur społecznych i działań aktorów społecznych. Zostały wskazane napotkane dylematy etyczne oraz sposoby minimalizowania zidentyfikowanych ograniczeń badawczych.

Rozdział drugi jest poświęcony polityce bezpieczeństwa Polski w zakresie migracji w latach 2015–2023. Celem rozdziału jest kompleksowa analiza polityki bezpieczeństwa Polski jako struktury społecznej, tak aby możliwa była eksploracja stosunku organizacji pozarządowych wobec tej polityki oraz warunkowania przez nią ich działań w ramach analizy strategiczno-relacyjnej. W rozdziale została udzielona odpowiedź na następujące pytanie badawcze: **jakie były założenia polityki bezpieczeństwa Polski w zakresie migracji w latach 2015–2023?**

W **rozdziale trzecim** autor podejmuje problematykę kultury bezpieczeństwa organizacji pozarządowych działających w Polsce w obszarze migracji w latach 2015–2023. Celem rozdziału jest eksploracja tożsamości badanych podmiotów, która może stanowić czynnik motywujący je do podejmowania działań w zakresie bezpieczeństwa. W rozdziale została udzielona odpowiedź na następujące pytanie badawcze: **jakie elementy składały się na kulturę bezpieczeństwa organizacji pozarządowych działających w Polsce w obszarze migracji w latach 2015–2023 i jak ewoluowały one w badanym okresie?**

Tematem **rozdziału czwartego** jest stosunek działań organizacji pozarządowych do polityki bezpieczeństwa Polski w zakresie migracji w latach 2015–2023. Celem rozdziału jest identyfikacja i systematyzacja działań organizacji pozarządowych z uwzględnieniem tego, czy usiłowały one reprodukować (wspierać), czy transformować (kontestować) politykę bezpieczeństwa państwa. W rozdziale podjęto próbę odpowiedzi na następujące pytanie badawcze: **jakie działania w obszarze migracji organizacje pozarządowe w Polsce podejmowały w latach 2015–2023 i jaki był ich stosunek do polityki bezpieczeństwa RP?**

Ostatni, **piąty rozdział** jest poświęcony analizie źródeł podejmowania działań organizacji pozarządowych w Polsce w obszarze migracji w badanym okresie. Celem rozdziału jest analiza warunkowania działań organizacji pozarządowych przez politykę bezpieczeństwa Polski, analiza wpływu kultury bezpieczeństwa tych podmiotów na podejmowane działania oraz dokonanie syntezy zebranego dotychczas materiału. W rozdziale autor eksplorował trzy pytania badawcze. Pierwsze dotyczyło tego, **jak polityka bezpieczeństwa Polski warunkowała działania organizacji pozarządowych w latach 2015–2023 wspierające, a jak – kontestujące tę politykę**. Przedmiotem drugiego pytania było to, **jakie znaczenie miała kultura bezpieczeństwa organizacji pozarządowych w Polsce w latach 2015–2023 dla podejmowania przez nie działań w obszarze migracji, a jakie były inne istotne czynniki w tym względzie**. Ostatnie pytanie dotyczyło tego, **jakie były główne ograniczenia działań organizacji pozarządowych w Polsce w obszarze migracji w latach 2015–2023 i jakie rekomendacje można wskazać w celu ich przezwyciężenia**.

Otrzymane wyniki pozwalają na pogłębienie i uzupełnienie dotychczasowego stanu wiedzy, w którym brak jest opracowań w dogłębny i kompleksowy sposób eksplorujących stosunek działań organizacji pozarządowych w obszarze migracji wobec polityki bezpieczeństwa Polski po 2015 r. Dotychczas opublikowane badania ujmują powyższe zagadnienie w sposób fragmentaryczny lub nie osadzają go w problematyce bezpieczeństwa. Krzysztof Jurek badał działalność organizacji pozarządowych w kontekście kryzysu na granicy polsko-białoruskiej, wskazując na brak sprzężenia działań tych organizacji i organów państwa z powodu z odmiennej interpretacji omawianego kryzysu[1]. Marta J. Pietrusińska badała dyskurs aktywistów działających na granicy polsko-białoruskiej[2]. Mikołaj Pawlak i Patrycja Matusz-Protasiewicz analizowali ogół działań organizacji pozarządowych w Polsce w obszarze migracji przed 2015 r. Badacze ci konkludowali, że w owym czasie

[1] K. Jurek, *Działalność organizacji pozarządowych w kontekście kryzysu na granicy polsko-białoruskiej*, „Wschodnioznawstwo" 16/2022, s. 123–138.

[2] M.J. Pietrusińska, *"People from the forest": Discourse about migrants in the narratives of NGO workers and activists involved in the humanitarian crisis at the Polish-Belarusian border*, „Sprawy Narodowościowe. Seria Nowa" 54/2022, s. 1–17.

rola organizacji pozarządowych w przypadku cudzoziemców objętych ochroną międzynarodową skupiała się na uzupełnianiu działań państwa, a wobec innych kategorii migrantów podmioty te w znacznym stopniu zastępowały działania państwowe[3]. Badanie to nie obejmuje jednak okresu po 2015 r. i nie koncentruje się wokół zagadnienia bezpieczeństwa. W 2014 r. ukazał się raport pod redakcją Krystyny Slany na temat organizacji pozarządowych działających w Polsce w obszarze migracji[4]. Zawierał on podstawowe informacje o 45 podmiotach oraz ich działaniach pomocowych, edukacyjnych i kulturalnych.

Stosunek organizacji pozarządowych wobec państwa w kontekście migracji i bezpieczeństwa był przedmiotem badań przeprowadzonych w innych krajach. Daniela Irrera[5], Paolo Cuttitta[6], a także Eugenio Cusumano[7] badali operacje ratunkowe prowadzone przez podmioty pozarządowe wobec migrantów na Morzu Śródziemnym. Kontrowersje związane z rolą organizacji pozarządowych prowadzących operacje ratunkowe na morzu sugerują, że działalność tych aktorów może być także odbierana przez państwo jako potencjalna ingerencja w kontrolę dopuszczania cudzoziemców do terytorium danego państwa. Benita Pursch, Alexandra Tate, Helena Legido-Quigley oraz Natasha Howard poddały analizie zapewnianie migrantom przez organizacje pozarządowe opieki medycznej w Calais we Francji, konkludując, że osoby działające w tych organizacjach doświadczały przemocy systemowej ze strony państwa francuskiego[8]. Emrah Atar, Farhad Hossain i Ahsan Ullah badali rolę podmiotów pozarządowych w procesie

[3] M. Pawlak, P. Matusz-Protasiewicz, *Organizacje pozarządowe wobec cudzoziemców w Polsce – od pomocy doraźnej do upowszechniania europejskiej ramy polityki integracji*, „Trzeci Sektor" 35(2)/2015, s. 11–21.

[4] K. Slany (red.), *Wsparcie, pomoc, inicjatywa. Przewodnik po organizacjach pozarządowych imigrantów i dla imigrantów*, Instytut Socjologii Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2014.

[5] D. Irrera, *Migrants, the EU and NGOs: The practice of non-governmental SAR operations*, 'Romanian Journal of European Affairs' 16(3)/2016, s. 20–35.

[6] P. Cuttitta, *Repoliticization through search and rescue? Humanitarian NGOs and migration management in the Central Mediterranean*, 'Geopolitics' 23(3)/2018, s. 632–660.

[7] E. Cusumano, *Straightjacketing migrant rescuers? The code of conduct on maritime NGOs*, 'Mediterranean Politics' 24(1)/2019, s. 106–114.

[8] B. Pursch, A. Tate, H. Legido-Quigley, N. Howard, *Health for all? A qualitative study of NGO support to migrants affected by structural violence in northern France*, 'Social Science & Medicine' 248/2020, s. 1–9.

zapewniania pomocy uchodźcom syryjskim w Turcji, na podstawie czego stwierdzili, że organizacje te wykonują istotne działania mimo braku wystarczających funduszy[9]. Bülent Aras i Yasin Duman, badając ten sam temat, postulowali większą współpracę tureckiego rządu z lokalnymi organizacjami pozarządowymi[10]. Żadne z tych badań nie eksplorowało jednak kompleksowo źródeł niejednorodnej relacji organizacji pozarządowych oraz danego państwa, polegającej na jednoczesnym wsparciu i kontestacji polityki państwowej przez te podmioty.

Ważną inspirację badawczą książki stanowi praca Iana Patersona na temat kształtowania przez organizacje pozarządowe w Szkocji dyskursu o migracji i bezpieczeństwie[11]. Badacz ten, analizując sposób, w jaki organizacje pozarządowe działające w obszarze migracji na terenie Szkocji rozumieją bezpieczeństwo, stwierdził, że usiłowały one tworzyć nową politykę bezpieczeństwa. Jej przejawem było skupienie się na bezpieczeństwie migrantów zamiast społeczeństwa brytyjskiego, zaprzestanie postrzegania cudzoziemców jako zagrożenia oraz zmiana sposobów osiągnięcia bezpieczeństwa na bardziej włączające i oparte na prawie. Praca ta dowodzi, że organizacje pozarządowe mogą nie tylko podejmować działania w ramach wyznaczonych przez politykę państwa, ale również aktywnie dążyć do transformacji tej polityki. Dostarcza ona także wskazówek dotyczących tego, na jakich ideach może opierać się kultura bezpieczeństwa organizacji pozarządowych działających w obszarze migracji.

Publikacja wpisuje się w dorobek nauk o bezpieczeństwie dotyczący roli organizacji pozarządowych w zapewnianiu bezpieczeństwa w Polsce. Dotychczas badacze podejmowali temat włączania organizacji pozarządowych w system bezpieczeństwa państwa[12], ale

[9] E. Atar, F. Hossain, A.K.M.A. Ullah, *Syrian refugees in Turkey: Exploring the role of I/NGOs in refugee crisis*, 'Third World Quarterly' 43(2)/2023, s. 231–245.

[10] B. Aras, Y. Duman, *I/NGOs' assistance to Syrian refugees in Turkey: Opportunities and challenges*, 'Journal of Balkan and Near Eastern Studies' 21(4)/2019, s. 478–491.

[11] I. Paterson, *Contesting security: Multiple modalities, NGOs, and the security-migration nexus in Scotland*, 'European Journal of International Security' 8(2)/2023, s. 172–191.

[12] Zob. A. Skrabacz, *Organizacje pozarządowe w bezpieczeństwie narodowym Polski*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2006; G.R. Winogrodzki, *Organizacje pozarządowe w systemie bezpieczeństwa państwa*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Gospodarki Euroregionalnej im. Alcide De Gasperi w Józefowie, Józefów 2017;

z pominięciem problematyki migracji. Krzysztof Bojarski analizował działania organizacji pozarządowych w zakresie takich obszarów, jak: ratownictwo, pomoc humanitarna i ochrona przyrody[13]. Agnieszka Rogozińska badała działania podmiotów pozarządowych m.in. w takich obszarach, jak: przeciwdziałanie patologiom społecznym i reagowanie w przypadku klęsk żywiołowych[14]. Katarzyna Zalewska, Katarzyna Ochyra-Żurawska oraz Zbigniew Ciekanowski omawiali działania Ochotniczych Straży Pożarnych oraz Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża[15]. Anna Skrabacz postulowała wykorzystanie potencjału organizacji pozarządowych w tworzeniu bezpieczeństwa narodowego Polski[16]. Z kolei Cezary Rutkowski wskazywał na rosnącą istotność problematyki samoorganizacji społeczeństw w kwestii zapewniania bezpieczeństwa[17], wśród głównych celów strategicznych bezpieczeństwa wewnętrznego wymieniał zaś „szerokie uspołecznienie działań w zakresie bezpieczeństwa"[18]. Podobne badania prowadzili także naukowcy zagraniczni. Elke Krahmann analizowała działania aktorów niepaństwowych jako źródła zagrożeń, jak i ich działania zapewniające bezpieczeństwo[19]. Margarita H. Petrova opublikowała badanie dotyczące roli organizacji pozarządowych w procesie delegalizacji używania amunicji kasetowej, wskazując, że

---

Z. Dziemianko, *Organizacje pozarządowe w systemie bezpieczeństwa narodowego*, „Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa" 2/2008, s. 115–122.

[13] K. Bojarski, *Organizacje społeczne i pozarządowe w systemie bezpieczeństwa wewnętrznego państwa*, „Rocznik Samorządowy" 6/2017, s. 26–42.

[14] A. Rogozińska, *Organizacje pozarządowe wobec kwestii bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej po 1989 r.*, „Społeczeństwo i Polityka" 4(61)/2019, s. 247–263.

[15] K. Zalewska, K. Ochyra-Żurawska, Z. Ciekanowski, *Organizacje pozarządowe w systemie bezpieczeństwa wewnętrznego państwa*, „Studia Administracji i Bezpieczeństwa" 13(13)/2022, s. 199–211.

[16] A. Skrabacz, *Organizacje…*, dz. cyt., s. 189.

[17] C. Rutkowski, *Podstawy nauk o bezpieczeństwie z elementami naukoznawstwa*, Szkoła Główna Straży Pożarniczej, Warszawa 2018, s. 150, 212.

[18] C. Rutkowski, *Bezpieczeństwo wewnętrzne. Tożsamość – kierowanie – zarządzanie*, WSZiP im. H. Chodkowskiej w Warszawie, Warszawa 2010, s. 216.

[19] E. Krahmann, *From state to non-state actors: The emergence of security governance* [w:] taż (red.), *New Threats and New Actors in International Security*, Palgrave Macmillan, New York 2005, s. 3–19.

podmioty te opierały swoje działania na międzynarodowym prawie humanitarnym[20].

W pracy autor dążył także do wzbogacenia istniejącego w Polsce stanu badań na temat związków pomiędzy migracjami, organizacjami pozarządowymi, organami państwa i działaniami na rzecz bezpieczeństwa. W ramach nauk o bezpieczeństwie migracje do Polski badane były głównie z perspektywy ich wpływu na bezpieczeństwo państwowe i globalne[21], czego przykładem są badania analizujące kryzys humanitarny na granicy polsko-białoruskiej przez pryzmat wojny hybrydowej Białorusi przeciwko Polsce[22]. W literaturze poświęconej migracjom i bezpieczeństwu w Polsce często występuje tendencja do ujmowania migracji jako zagrożenia, a eksploracja tego, na ile sami migranci mogą być przedmiotem ochrony, odbywa się w sposób wyrywkowy, w odniesieniu np. do postaw ksenofobicznych[23]. W badaniach tych rola podmiotów pozarządowych w zapewnianiu bezpieczeństwa jest pomijana lub ujmowana w niewielkim stopniu.

---

[20] M.H. Petrova, *Weapons prohibitions through immanent critique: NGOs as emancipatory and (de)securitising actors in security governance*, 'Review of International Studies' 44(4)/2018, s. 619–653.

[21] A. Horolets, M. Lesińska, M. Okólski (red.), *Raport o stanie badań nad migracjami w Polsce po 1989 roku*, Komitet Badań nad Migracjami PAN, Warszawa 2018, s. 119, 123.

[22] K. Chochowski, *Kryzys na granicy polsko-białoruskiej jako przejaw wojny hybrydowej. Aspekty administracyjnoprawne*, „Rocznik Nauk Społecznych" 49(4)/2021, s. 82–99; Z. Śliwa, A.K. Olech, *Wyzwania w kontekście migracji i kryzys na granicy polsko-białoruskiej*, „Wiedza Obronna" 278(1)/2022, s. 87–105; A. Wawrzusiszyn, *Kryzys migracyjny na granicy polsko-białoruskiej i jego wpływ na bezpieczeństwo Polski*, „Nowa Polityka Wschodnia" 33(2)/2022, s. 45–65; M. Lorek, G. Wierzbicki, M. Więckiewicz, G. Surowiecki, *Migracja na granicy polsko-białoruskiej jako element wojny hybrydowej*, „Polityka i Społeczeństwo" 3(21)/2023, s. 179–187.

[23] M.in. prace: A. Żebrowski, *Migracja zagrożeniem dla bezpieczeństwa wewnętrznego państwa*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Politologica" 12/2014, s. 45–64; A. Adamczyk, *Migracje zagraniczne do Polski a problem bezpieczeństwa społeczno-politycznego*, „Przegląd Strategiczny" 2/2013, s. 307–331; R. Raczyński, *Wpływ migracji międzynarodowych na bezpieczeństwo wewnętrzne państwa*, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka" 2/2015, s. 13–30; I. Latkowska, *Uchodźcy jako zagrożenie dla bezpieczeństwa społecznego w Polsce w świetle badań społecznych*, „Res Politicae" VIII/2016, s. 93–108; J. Lubimow, *Migracje jako zagrożenie bezpieczeństwa państwa*, „Studia Administracji i Bezpieczeństwa" 2/2017, s. 45–54.

Z kolei analiza sytuacji migrantów, ich praw oraz dobrostanu społeczno-psychologicznego znacznie częściej obecna jest w badaniach migracyjnych przeprowadzanych na gruncie socjologii, antropologii, ekonomii, psychologii oraz nauk prawnych. Tematyka ta jest także często podejmowana przez organizacje pozarządowe w ramach ich działalności publicystycznej i analitycznej, a członkowie tych organizacji w Polsce są autorami różnorodnych raportów i publikacji, w tym także naukowych[24]. Te prace jednak rzadko osadzają swoje pytania badawcze, jak również otrzymane wyniki, w dorobku teoretycznym nauk o bezpieczeństwie, często także skupiają się na analizie negatywnych aspektów polityki państwa oraz jej kontestacji przez organizacje pozarządowe. W następstwie tzw. kryzysu migracyjnego w 2015 r. Joanna Fomina i Jacek Kucharczyk wskazywali, w jaki sposób polityczne ujęcie kryzysu humanitarnego jako kryzysu bezpieczeństwa zaowocowało wzrostem restrykcyjności polskiej polityki wobec migracji[25]. Witold Klaus analizował polską politykę bezpieczeństwa wobec migracji po 2015 r., zwracając uwagę na wzrost podejrzliwości wobec migrantów w ramach tej polityki[26]. Z kolei część badaczy analizujących kryzys na granicy polsko-białoruskiej argumentowała, że polityka Polski w tym zakresie jawnie kontrastowała z polityką wobec migrantów z Ukrainy[27] oraz instrumentalizowała dyskurs dotyczący

[24] Zob. A. Horolets, M. Lesińska, M. Okólski (red.), *Raport o stanie…*, dz. cyt., s. 13–14, 95–119, 153–173. Warto wymienić w tym kontekście przede wszystkim prace W. Klausa: tenże, *Przemoc ze strony najbliższych w doświadczeniach życiowych uchodźczyń*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2016; tenże, *Poziom (nie)bezpieczeństwa mieszkańców ośrodków dla uchodźców i jego postrzeganie* [w:] K. Buczkowski, W. Klaus, P. Wiktorska, D. Woźniakowska-Fajst (red.), *Po co nam kryminologia? Księga jubileuszowa Profesor Ireny Rzeplińskiej*, Instytut Nauk Prawnych PAN, Warszawa 2019, s. 413–430.

[25] J. Fomina, J. Kucharczyk, *From politics of fear to securitising policies? Poland in the face of migration crisis* [w:] J. Kucharczyk, G. Mesežnikov (red.), *Phantom Menace: The Politics and Policies of Migration in Central Europe*, Institute for Public Affairs and Heinrich-Böll-Stiftung, Bratislava–Praha 2018, s. 185–203.

[26] W. Klaus, *How does crimmigration unfold in Poland? Between securitisation introduced to Polish migration policy by its Europeanisation and Polish xenophobia* [w:] R. Koulish, M.A.H. van der Woude (red.), *Crimmigrant Nations: Resurgent Nationalism and the Closing of Borders*, Fordham University Press, New York 2020, s. 298–315.

[27] A. Yatsyk, *Make live and let die: Biopolitical borders, migrants, and refugees in PiS's Poland* [w:] H. Mölder, C.F. Voinea, V. Sazonov (red.), *Producing Cultural Change in*

rodziny i dzieci[28], a wykluczenie części migrantów ze wspólnoty bezpieczeństwa jest niebezpieczne dla zachowania liberalnego kształtu wspólnoty politycznej[29].

Zadanie ukazania niejednoznacznego charakteru relacji organizacji pozarządowych z państwem wpisuje się w istniejący dorobek krytycznych nauk o bezpieczeństwie. W ramach tego nurtu Ken Booth oraz Didier Bigo postulują odrzucenie jednoznacznych założeń o naturze państwa lub danego aktora społecznego na rzecz skupienia się na relacjach społecznych konstruowanych poprzez splot idei, tożsamości i interesów[30]. Badacze ci wskazują, że w wielu państwach zauważalna jest tendencja do zwiększania zakresu kontroli wobec migrantów[31]. Powoduje ona napięcie między samoorganizacją i solidarnością społeczną a instytucjami państwa narodowego z uwagi na potencjalny wpływ zwiększania zakresu praw nieobywateli na suwerenność państwa[32]. Z kolei zagadnienie dotyczące tego, jak państwo może zapewniać możliwości emancypacji migrantów, było przedmiotem wcześniejszej

Political Communities: The Impact of Populism and Extremism on the International Security Environment, Springer, Berlin 2023; N. Bloch, *Is a woman a better refugee than a man? Gender representations of refugees in the Polish public debate*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny" 3(189)/2023, s. 39–56.

[28] A. Tymińska, *Families on the border and "families without borders": Discourses on "families" in the context of the crisis on the Polish-Belarusian border*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny" 3(189)/2023, s. 57–78.

[29] C. Błaszczyk, *Stan wyjątkowy, mury na granicy i powszechna sekurytyzacja. Zarządzanie strachem jako technologia władzy w dobie populizmu i migracji* [w:] P. Grzebyk (red.), *Prawo w epoce populizmu*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2023, s. 233–246; L. Zessin-Jurek, *(Non)responsibility for refugees – communicating about the Belarusian-Polish border (2021–2023)*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny" 3(189)/2023, s. 101–119.

[30] Zob. m.in. K. Booth, *Theory of World Security*, Cambridge University Press, Cambridge 2007; D. Bigo, E. McCluskey, *What is a PARIS approach to (in)securitization? Political anthropological research for international sociology* [w:] A. Gheciu, W.C. Wohlforth (red.), *The Oxford Handbook of International Security*, Oxford University Press, Oxford 2018, s. 116–130.

[31] D. Bigo, *Frontier controls in the European Union: Who is in control?* [w:] D. Bigo, E. Guild (red.), *Controlling Frontiers: Free Movement Into and Within Europe*, Routledge, London 2005, s. 45–88.

[32] Ċ. Mainwaring, *Migrant agency: Negotiating borders and migration controls*, 'Migration Studies' 4(3)/2016, s. 289–308; Ċ. Mainwaring, M. Walton-Roberts, *Governing migration from the margins*, 'Social and Legal Studies' 27(2)/2018, s. 131–141.

analizy autora niniejszej monografii na przykładzie systemu pomocy dla osób ubiegających się o udzielenie ochrony międzynarodowej w Polsce[33]. Artykuł ten stanowił kontynuację badań prowadzonych w ramach pracy magisterskiej napisanej pod kierunkiem prof. Izabeli Malinowskiej. Autor zabierał także głos w debacie naukowej na temat kryzysu na granicy polsko-białoruskiej, dążąc do ukazania zniuansowanego obrazu sytuacji, wynikającego ze sprawczości migrantów[34].

Książka czerpie także z dorobku Macieja Ciesielskiego, który podkreślał, że w naukach o bezpieczeństwie owocna badawczo może być perspektywa socjologiczna, skupiająca się na relacjach między elementami systemów bezpieczeństwa oraz konstruowaniem norm, wartości i zwyczajów[35]. Autor ten wśród głównych obszarów badań empirycznych omawianej perspektywy badawczej wymienia m.in. systemy aksjonormatywne, proces definiowania konkretnych kwestii bezpieczeństwa oraz ruchy społeczne[36]. Dlatego pomocne wydaje się także zastosowanie kategorii kultury bezpieczeństwa, którą Marian Cieślarczyk określił mianem empirycznej *terra incognita* w Polsce, wymagającej opracowania nowych podstaw teoretycznych do analizy i interpretacji uzyskanych wyników[37]. Kultura ta implikuje sposób rozumienia bezpieczeństwa i stanowi istotne narzędzie badawcze w przypadku organizacji pozarządowych, które nie posiadają sformalizowanej polityki bezpieczeństwa. Zastosowanie kultury bezpieczeństwa jako narzędzia analitycznego może być także ważne dla rozwoju badań w ramach podejścia strategiczno-relacyjnego. Podejście to było

---

[33] M. Krępa, *Emancipation in a reception system: Asylum-seekers in Poland in a security grey zone between liberal democracy and nation-state*, 'Central and Eastern European Migration Review' 10(2)/2021, s. 5–22.

[34] Zob. M. Krępa, *Split personality of the sovereign: The interplay of power within bordering practices of exclusion at the Polish-Belarusian border*, „Sprawy Narodowościowe. Seria Nowa" 54/2022, s. 1–15; tenże, *Od redakcji: O odpowiedzialności za władzę nad narracją osób migrujących*, Fundacja Ośrodka Badań nad Migracjami, https://obmf.pl/publikacje/Od%20redakcji.pdf [dostęp 28.03.2024]; M. Krępa, N.A. Mondal, *Can the pushed-back speak? Tracing narrative agency of enemised and victimised migrants in Poland*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny" 3(189)/2023, s. 15–37.

[35] M. Ciesielski, *Socjologia bezpieczeństwa jako subdyscyplina nauk o bezpieczeństwie*, 'Cybersecurity and Law' 2(2)/2019, s. 113–114.

[36] Tamże, s. 119.

[37] M. Cieślarczyk, *Kultura bezpieczeństwa i obronności*, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Siedlce 2011, s. 237–238.

dotychczas stosowane głównie w badaniach polityk państwowych, w tym także polityki wobec migracji[38], oraz w badaniu procesu kontestowania polityk państwa, dostarczając nieoczywistych wniosków. Miriam C. Heigl dzięki użyciu analizy strategiczno-relacyjnej stwierdziła, że aktorem kontestującym prywatyzację sektora naftowego w Meksyku było tamtejsze Ministerstwo Finansów, uważane raczej za zdecydowanego orędownika neoliberalnej polityki gospodarczej[39]. W niniejszej monografii sposób definiowania i normatywnej oceny kluczowych pojęć związanych z bezpieczeństwem przez aktorów pozarządowych zostanie powiązany z ich procesami decyzyjnymi przy użyciu wskazanych już metod badawczych.

Na koniec wstępu autor pragnie poczynić uwagę redakcyjną. Część pojęć używanych w anglojęzycznej literaturze w ramach podejścia strategiczno-relacyjnego nie ma ugruntowanych odpowiedników w publikacjach w języku polskim. Z tego względu autor postanowił nie posługiwać się dosłownym tłumaczeniem, ale zamiast tego korzystać z częściej używanych w języku polskim terminów oddających sens oryginału. Zgodnie z tą logiką *action setting* określane będzie jako „kontekst", *legacy* – jako „dziedzictwo historyczne", *strategic assessment* zaś – jako „percepcja". Jednocześnie z powodu braku odpowiedników część terminów tłumaczona będzie w sposób dosłowny, tj. *structured coherence* jako „ustrukturyzowana spójność", *strategic calculation* jako „strategiczna kalkulacja" oraz *strategic selectivity* jako „strategiczna selektywność". Jeśli w pracy nie zaznaczono inaczej, wszystkie tłumaczenia są tłumaczeniami własnymi autora.

[38] Y.D. Maccanico, *Immigration policy and state power*, 'Societies' 11(4)/2021, s. 1–21.

[39] M.C. Heigl, *An operationalization of the strategic-relational approach: The contested privatization of the Mexican oil sector (1982–2006)*, 'Globalizations' 8(1)/2011, s. 81–96.

1. Założenia teoretyczno-metodologiczne książki

1.1. Wprowadzenie

Przedmiotem rozdziału są założenia teoretyczno-metodologiczne książki, oparte na paradygmacie krytycznego realizmu. Na poziomie bardziej szczegółowym publikacja osadzona jest w podejściach: strategiczno-relacyjnym oraz krytycznych nauk o bezpieczeństwie. Na tych podstawach dokonana została konceptualizacja kluczowych pojęć używanych w pracy, a następnie operacjonalizacja pytań badawczych ze wskazaniem metod.

W rozdziale zdefiniowano kluczowe pojęcia i kategorie analityczne stosowane w książce, takie jak m.in. bezpieczeństwo, polityka bezpieczeństwa państwa, organizacje pozarządowe oraz ich kultura bezpieczeństwa. Omówiona została kluczowa metoda badania, czyli analiza strategiczno-relacyjna Boba Jessopa pozwalająca badać zjawiska społeczne z perspektywy dialektycznej relacji działań i struktur społecznych. Przedstawione zostały techniki pozyskiwania danych: analiza zawartości dokumentów, analiza zawartości mediów tradycyjnych i społecznościowych oraz pogłębione wywiady bezpośrednie.

Autor poruszył także kwestie etyczne wynikające przede wszystkim z zastosowania techniki wywiadów bezpośrednich oraz omówił sposoby minimalizowania ograniczeń badawczych związanych m.in. z jakościowym charakterem badania, w tym z użyciem wywiadów bezpośrednich jako techniki zbierania danych, a także z brakiem dokumentu formułującego założenia polityki Polski wobec migracji oraz wysokim stopniem upolitycznienia zagadnienia migracji w debacie publicznej.

1.2. Paradygmat badawczy i podejścia teoretyczno-metodologiczne

1.2.1. Krytyczny realizm i podejście strategiczno-relacyjne

Rzeczywistość społeczna według krytycznych realistów nie tylko manifestuje się w materialnych i mierzalnych zjawiskach, ale także jest doświadczana przez jednostki w sposób subiektywny lub intersubiektywny i jako taka nie może zostać sprowadzona ani do wyłącznie obserwowalnych faktów, ani do intersubiektywnych wytworów dyskursu[1]. Paradygmat ten różni się więc od podejść pozytywistycznych zakładających oparcie procesu badawczego na założeniu, że cała rzeczywistość społeczna jest obserwowalna i że wyłącznie bezpośrednia obserwacja stanowi źródło poznania[2]. W tym względzie krytyczny realizm jest zgodny z interpretatywizmem, który zasadza się na założeniu istnienia fundamentalnej różnicy między naukami naturalnymi a społecznymi. Zastosowanie tego paradygmatu wymaga hermeneutycznego podejścia do rzeczywistości społecznej, czyli badania jej jako konstruowanej i interpretowanej przez jednostki[3]. Jednocześnie krytyczni realiści uznają jednak istnienie rzeczywistości niezależnie od wiedzy i obserwacji badacza[4], co stanowi element wspólny z pozytywizmem. Krytyczny realizm zakłada zatem, że bezpieczeństwo jest konstruowane społecznie, chociaż przejawia się w materialnych zjawiskach[5].

Istnienie elementów rzeczywistości społecznej oznacza w rozumieniu krytycznych realistów specyficznie pojmowaną zdolność przyczynową: „wywoływanie różnicy" poprzez wywieranie wpływu

[1] M. Reed, *Critical realism: Philosophy, method, or philosophy in search of a method* [w:] D. Buchanan, A. Bryman (red.), *The Sage Handbook of Organizational Research Method*, Sage, Los Angeles–London–New Delhi–Singapore–Washington 2009, s. 434.

[2] P. Furlong, D. Marsh, *A skin not a sweater: Ontology and epistemology in political science* [w:] D. Marsh, G. Stoker (red.), *Theory and Methods in Political Science*, Palgrave Macmillan, London 2002, s. 22, 30; N. Blaikie, *Approaches to Social Enquiry: Advancing Knowledge*, Polity Press, Cambridge 2007, s. 110.

[3] N. Blaikie, *Approaches…*, dz. cyt., s. 124.

[4] P. Furlong, D. Marsh, *A skin…*, dz. cyt., s. 18.

[5] N. Fiaz, *Constructivism meets critical realism: Explaining Pakistan's state practice in the aftermath of 9/11*, 'European Journal of International Relations' 20(2)/2014, s. 491–515.

na zachowania jednostek[6]. Jak wskazuje Steve Fleetwood, rzeczywistość niematerialna (np. idea) może być „tak samo realna jak Mount Everest", jeżeli czyni różnicę w ludzkich działaniach, np. jako inspiracja do podejmowania określonych działań[7]. Byty społeczne są zatem częścią badanej rzeczywistości, ale potrzebują ludzkiej sprawczości, aby były dostępne obserwacji[8]. Co istotne, krytyczny realizm ujmuje rzeczywistość społeczną w sposób dialektyczny, czyli zakładający wzajemne oddziaływania jej różnych elementów[9].

Polityka bezpieczeństwa jest eksplorowana w książce przez pryzmat struktur społecznych, czyli czynnika zewnętrznego wobec aktorów społecznych (strukturami są m.in.: prawo, ideologia, zwyczaje)[10], stanowiącego „wzorce społecznej interakcji"[11]. Struktury są obserwowane nie bezpośrednio, ale poprzez swój wpływ na działania aktorów społecznych (czyli indywidualne lub zbiorowe[12] świadome, refleksyjne, strategiczne i intencjonalne podmioty podejmujące i realizujące działania społeczne[13])[14]. Działania zaś to ludzkie zachowania, które chociaż są możliwe do zaobserwowania, to jednak nie są czysto fizyczne, ale wiążą się z interpretacjami i relacjami z innymi ludźmi[15]. Struktury są reprodukowane i transformowane przez aktorów poprzez ich działania[16], a jednocześnie warunkują (ale nie determinują) te działania,

[6] S. Fleetwood, *Ontology in organization and management studies: A critical realist perspective*, 'Organization' 12(2)/2005, s. 199.

[7] Tamże.

[8] B. Jessop, *Critical realism and the strategic-relational approach*, 'New Formations' 56(56)/2005, s. 42.

[9] M. Ekström, *Causal explanation of social action: The contribution of Max Weber and of critical realism to a generative view of causal explanation in social science*, 'Acta Sociologica' 35/1992, s. 115; B. Jessop, *Critical…*, dz. cyt., s. 47, 52.

[10] C. Hay, *Political Analysis: A Critical Introduction*, Palgrave Macmillan, Basingstoke–New York 2002, s. 94.

[11] M. Reed, *Critical…*, dz. cyt., s. 438.

[12] B. Jessop, *Critical…*, dz. cyt., s. 48.

[13] C. Hay, *Political…*, dz. cyt., s. 131.

[14] T. Zhang, *Critical realism: A critical evaluation*, 'Social Epistemology' 37(1)/2023, s. 15–29.

[15] M. Weber, *The nature of social action* [w:] W.G. Runciman, *Weber: Selections in Translation*, przeł. E. Matthews, Cambridge University Press, Cambridge 1991, s. 7.

[16] N. Blaikie, *Approaches…*, dz. cyt., s. 124.

ułatwiając lub utrudniając ich podejmowanie[17]. Struktury zatem nie istnieją bez działań, a działania bez struktur[18]. Dialektyczną relację działań i struktur przedstawiono na rysunku 1.1.

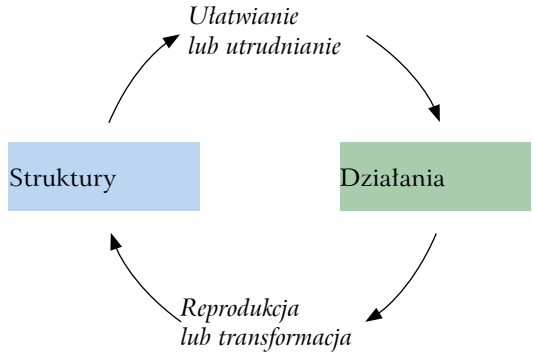

Rysunek 1.1. Dialektyczna relacja działań i struktur społecznych w ujęciu krytycznego realizmu

Źródło: K. Stutchbury, *Critical realism: An explanatory framework for small-scale qualitative studies or an 'unhelpful edifice'?*, 'International Journal of Research & Method in Education' 245(2)/2022, s. 116.

Szczegóły dialektycznej relacji działań i struktur były przedmiotem prac teoretycznych krytycznych realistów, m.in. Boba Jessopa, twórcy podejścia strategiczno-relacyjnego (ang. *strategic-relational approach*). Badacz ten bazuje na wcześniejszym dorobku innych krytycznych realistów[19], ale rozwija metody badania działań społecznych w ścisłej relacji do struktur i odwrotnie[20]. Podejście to stanowiło podstawę książki na etapie zarówno jej konceptualizacji, jak i analizy empirycznej. Badana rzeczywistość społeczna zawsze pozostaje systemem otwartym[21], struktury istnieją bowiem nie „w izolacji", lecz w „złożonych konfiguracjach" i oddziałują na siebie nawzajem (za pośrednictwem

[17] B. Jessop, *Critical…*, dz. cyt.

[18] A. Gardee, K. Brodie, *A framework for learners' mathematical identities: A critical realist perspective*, 'Didactica Mathematicae' 43(1)/2022, s. 11.

[19] Takich jak przede wszystkim Margaret Archer – zob. taż, *Being Human: The Problem of Agency*, Cambridge University Press, Cambridge 2000.

[20] B. Jessop, *Critical…*, dz. cyt., s. 48.

[21] M. Ekström, *Causal…*, dz. cyt., s. 116.

działań)[22]. Dlatego podejście strategiczno-relacyjne wymaga wyjścia od analizy całego kontekstu (ang. *action setting*), czyli identyfikacji struktur i działań potencjalnie istotnych – z uwagi na wzajemne oddziaływania – dla problemu badawczego[23], a następnie wyboru tych kluczowych. Należy także mieć na uwadze, że struktury społeczne mają różny zasięg oddziaływania: szeroki jak wzorce kulturowe, średniego zasięgu jak prawo państwowe lub wąski jak lokalne subkultury[24].

Zgodnie z założeniami podejścia strategiczno-relacyjnego Boba Jessopa działania prowadzą do reprodukcji lub transformacji struktur, których dotyczą (np. wzmacniają, osłabiają lub zmieniają dane idee, procedury, zwyczaje)[25]. Reprodukcja struktur niekoniecznie jest zgodna z przewidywaniami badanego aktora i przez niego pożądana[26]. Dzieje się tak, ponieważ aktorzy nie są w pełni świadomi warunków, w jakich działają, oraz nigdy nie posiadają pełni możliwości zrealizowania preferowanych strategii, a także spotykają się ze sprzeciwem ze strony aktorów realizujących inne strategie[27]. Dlatego zakładany przez danego aktora pożądany rezultat działań może pozostać poza zasięgiem jego możliwości[28]. Możliwość reprodukcji lub transformacji polityki państwa wynika z założenia podejścia strategiczno-relacyjnego, podkreślającego, że państwo „zapewnia instytucjonalną matrycę" zarówno do współpracy, jak i do kontestacji jego polityk przez różnych aktorów społecznych[29].

---

[22] M. Reed, *Critical…*, dz. cyt., s. 436.

[23] C. Hay, *Political…*, dz. cyt., s. 128–129.

[24] M. Reed, *Critical…*, dz. cyt., s. 436.

[25] B. Jessop, *Critical…*, dz. cyt., s. 44; por. C. Hay, *Political…*, dz. cyt., s. 129–130.

[26] C. Hay, *Political…*, dz. cyt., s. 133.

[27] B. Jessop, *Critical…*, dz. cyt., s. 51.

[28] Aby proces reprodukcji lub transformacji struktur ujęty był dostatecznie precyzyjnie, należy zwrócić uwagę na zróżnicowany stopień sformalizowania struktur społecznych. Wysoce formalną strukturą jest prawo państwowe, które warunkuje działania jasno określonym systemem sankcji i gratyfikacji, do jego zmiany zaś konieczna jest procedura legislacyjna. Mniej formalne struktury to zwyczaje i idee, których system kar i nagród opiera się na społecznym uznaniu lub ostracyzmie oraz na stanach emocjonalnych, takich jak poczucie spełnienia lub wstydu. Do transformacji tych struktur wystarczy zaś często zbiorowa zmiana zachowań społecznych lub poglądów głoszonych przez autorytety.

[29] B. Jessop, *Chapter 5: State theory* [w:] C. Ansell, J. Torfing (red.), *Handbook on Theories of Governance*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham 2016, s. 79–80; por.

Reprodukcja struktur jest procesem ciągłym. Są one zatem „akumulowane przez wysiłki poprzednich pokoleń opisania, zrozumienia i wyjaśnienia" rzeczywistości[30], które składają się na ich historyczne „dziedzictwo" (ang. *legacy*)[31]. Pojęcie dziedzictwa jest istotne dla przyjętego podejścia, ponieważ niektóre działania są „uprzywilejowane", a inne trudniejsze do realizacji w zależności od tego, jak „dopasowują się" do wzorców wpisanych w dane struktury[32], przez co „wcześniejszy rozwój [struktur][33] kształtuje obecne i przyszłe trajektorie i możliwości na rzecz [ich] transformacji"[34]. Tymi wzorcami mogą być np. podzielane przez większość społeczeństwa idee i wartości albo wewnętrzne procedury i zwyczaje aparatu państwowego. Dlatego też badanie prowadzone w ramach podejścia strategiczno-relacyjnego nie może pomijać historycznej genezy danego zjawiska społecznego, zwracając uwagę na nagromadzone na przestrzeni dziejów elementy badanej struktury, często niewyrażane *explicite* w teraźniejszości. Ciągła reprodukcja struktur sprawia, że podlegają one zmianom i powinny być analizowane w ujęciu procesualnym, a nie statycznym. Możliwe jest jednak wybranie w analizie określonego zakresu czasowego. Jak pisze Bob Jessop, struktury „mają swój specyficzny rytm przestrzenny i czasowy" pozwalający na wyróżnienie w analizie pewnych „strukturalnych konfiguracji"[35] – takich jak np. wybrany w pracy zakres przestrzenny jednego państwa i zakres czasowy sprawowania władzy przez jedną formację polityczną. Z uwagi na dialektyczną relację działań i struktur historyczne dziedzictwo – wraz z kontekstem – stanowi punkt wyjścia dla analizy danej struktury społecznej.

Przyczynowość według krytycznych realistów jest widziana nie jako uniwersalne prawo, ale jako tendencja do powodowania pewnych

---

tenże, *Institutions and institutionalism in political economy: A strategic–relational approach* [w:] J. Pierre, B.G. Peters, G. Stoker (red.), *Debating Institutionalism*, Manchester University Press, Manchester 2008, s. 216.

[30] M. Reed, *Critical…*, dz. cyt., s. 434.

[31] P. Pastras, B. Bramwell, *A strategic-relational approach to tourism policy*, 'Annals of Tourism Research' 43/2013, s. 390–414.

[32] B. Jessop, *Critical…*, dz. cyt., s. 51.

[33] W nawiasach kwadratowych znajdują się dopowiedzenia i uzupełnienia pochodzące od autora.

[34] B. Jessop, *Critical…*, dz. cyt., s. 52. Ukryte wzorce także mogą podlegać transformacji, ale wymaga to większej świadomości aktorów społecznych – tamże.

[35] Tamże, s. 51.

rezultatów, które mogą być wzmacniane lub osłabiane przez inne struktury (oddziałujące jednocześnie w ramach danego kontekstu), a także przez czynniki materialne[36]. Czynniki materialne są związane z fizycznymi lub biologicznymi właściwościami rzeczywistości, a także z jej przypadkowością, chociaż pozostają w ścisłym związku z czynnikami społecznymi z uwagi na wynikające z krytycznego realizmu założenie o dialektycznej relacji rzeczywistości materialnej oraz społecznej. Za czynnik materialny uznawane mogą być także kwestie zasobów: osobowych, lokalowych, finansowych (abstrahując od rozważań teoretycznych na gruncie krytycznego realizmu o materialności pieniądza[37]).

Struktury warunkują działania w ramach strategicznej selektywności (ang. *strategic selectivity*) polegającej na tym, że niejako „preferują" pewne działania, czyniąc ich wybór bardziej pożądanym z punktu widzenia bilansu korzyści i strat, które za sobą pociągają[38]. Ta preferencja w przypadku polityki państwa może objawiać się w formie prawa, alokacji środków finansowych, ale też dystrybucji wiedzy i idei[39]. Żadne działanie społeczne nie jest więc zdeterminowane przez struktury (wymuszone i nieodzowne), ale jedynie warunkowane czy, jak precyzyjniej określa to Bob Jessop, „strategicznie wybrane" (ang. *strategically selected for*) – ułatwione do wyboru[40]. Z tego względu możliwe jest częściowe zrozumienie źródeł badanych działań przy użyciu koncepcji strategicznej selektywności, trudno jednak dokładnie przewidywać jej rezultat w przypadku identycznych struktur w przyszłości[41]. Sprawczość człowieka (intencjonalność i niezależność jego działań od ograniczeń strukturalnych[42]) przejawia się bowiem w tym, że zawsze może on wybrać rozwiązanie trudniejsze do wdrożenia

[36] B. Jessop, *Institutions…*, dz. cyt., s. 216; B. Jessop, *Critical…*, dz. cyt., s. 42.

[37] W szczególności autor podejścia strategiczno-relacyjnego, Bob Jessop, jest skłonny uznawać kapitał za relację społeczną – zob. tenże, *Capital as a social relation: Form analysis and class struggle* [w:] M. Musto (red.), *Rethinking Alternatives with Marx Economy, Ecology and Migration*, Palgrave Macmillan, London 2021, s. 53–76.

[38] C. Hay, *Political…*, dz. cyt., s. 129.

[39] B. Jessop, *Chapter 5…*, dz. cyt., s. 82.

[40] C. Hay, *Political…*, dz. cyt., s. 130.

[41] B. Jessop, *Critical…*, dz. cyt., s. 42–44.

[42] C. Campbell, *Distinguishing the power of agency from agentic power: A note on Weber and the 'black box' of personal agency*, 'Sociological Theory' 27(4)/2009, s. 407–418.

lub mniej opłacalne, jest to jednak mniej prawdopodobne. Ponadto aktorzy społeczni nie zawsze kalkulują swoje działania strategicznie – czasem działając intuicyjnie lub z przyzwyczajenia. Mogą także dokonywać błędnych przewidywań w kwestii istnienia danego uwarunkowania lub jego potencjalnego wpływu na planowane działanie[43] lub w kwestii prawdopodobieństwa zmiany znanego im już kontekstu[44]. Dlatego – co jest zgodne z założeniami krytycznego realizmu o społecznym konstruowaniu rzeczywistości – badanie strategicznej selektywności struktur społecznych nie może pomijać kwestii percepcji tej selektywności przez aktorów społecznych (ang. *strategic assessment*)[45].

Dla zrozumienia, dlaczego aktorzy podejmują określone działania, konieczna jest analiza nie tylko struktur, ale także tożsamości danego aktora stanowiącej motywację jego działań[46]. Z uwagi na skupienie krytycznych realistów na badaniu poziomu struktur społecznych zagadnienie tożsamości długo nie było dostatecznie zbadane[47], a Colin Hay wymieniał także inne elementy analizy o podobnych „właściwościach" motywowania aktorów do działania jak intencje i preferencje[48]. Aarifah Gardee i Karin Brodie w pracy z 2022 r. definiują tożsamość jako „rozumienie siebie, które wyłania się z ucieleśnionego, refleksyjnego «ja»" i jest konstruowane na podstawie emocji, zainteresowań, wspomnień, wyobraźni, przemyśleń oraz osobistych preferencji jednostek[49]. Zatem tożsamość jest przejawem sprawczości oraz pozostaje w ścisłym związku ze strukturami – np. tożsamość liberała ma ścisły związek z ideologią liberalizmu, a sprawczość przejawia się w decyzji o uznaniu tej ideologii za swoją. Stąd też publikacja ma na celu także ustalenie struktur istotnych dla badanej kultury bezpieczeństwa, tj. będących dla badanych organizacji źródłem inspiracji. Tożsamość aktorów społecznych ściśle wiąże się także z ich interesami[50] – jest przez nie częściowo „wy-

[43] C. Hay, *Political…*, dz. cyt., s. 131–132.

[44] Tamże, s. 132–133.

[45] Tamże, s. 128–129.

[46] Tamże, s. 129; por. B. Jessop, *Critical…*, dz. cyt., s. 53; A. Gardee, K. Brodie, *A framework…*, dz. cyt., s. 11.

[47] J. O'Mahoney, *Critical realism and the self*, 'Journal of Critical Realism' 10(1)/2011, s. 124.

[48] C. Hay, *Political…*, dz. cyt., s. 129.

[49] A. Gardee, K. Brodie, *A framework…*, dz. cyt., s. 9.

[50] Tamże, s. 10; por. B. McSweeney, *Security, Identity and Interests*, Cambridge University Press, Cambridge 1999, s. 168.

kuwana"[51]. Teorie interesów należą do najbardziej kontrowersyjnych w naukach społecznych[52], w najogólniejszym wymiarze zaś interesy mogą być rozumiane jako preferencje i potrzeby aktorów społecznych[53]. Interesy nie są determinowane w prosty sposób przez warunki materialne, ponieważ istotny wpływ na nie mają także idee i wartości[54], czyli struktury społeczne, co wyklucza przyjęcie założeń teorii racjonalnego wyboru[55]. W tym względzie struktury społeczne mogą kształtować nie tylko działania, ale także tożsamości – „uprzywilejowując" niektóre z nich[56]. Co więcej, aktorzy społeczni mogą modyfikować swoje tożsamości pod wpływem doświadczeń[57]. Tożsamości pozostają zatem w dialektycznej relacji z działaniami, lecz czerpią także inspirację ze struktur społecznych. Z uwagi na niejasności koncepcyjne dotyczące pojęcia interesów praca koncentruje się na badaniu tożsamości aktorów społecznych poprzez zastosowanie kategorii kultury bezpieczeństwa.

Zwieńczeniem założeń teoretycznych podejścia strategiczno-relacyjnego jest tzw. ustrukturyzowana spójność (ang. *structured coherence*), określana także jako stabilność. Polega ona na „strukturalnie wpisanej strategicznej selektywności, która nagradza działania kompatybilne z rekurencyjną reprodukcją danej struktury"[58]. Należy przez to rozumieć tendencję aktorów społecznych do wspierania (dążenia do reprodukcji) struktur, które ułatwiają ich działania, oraz do kontestacji (dążenia do transformacji) struktur, które je utrudniają.

---

[51] J. O'Mahoney, A. Marks, *Researching identity: A critical realist approach* [w:] P. Edwards, J. O'Mahoney, S. Vincent (red.), *Putting Critical Realism into Practice: A Guide to Research Methods in Organization Studies*, Oxford University Press, Oxford 2014, s. 71.

[52] A. Dahl, B. Stinebrickner, *Współczesna analiza polityczna*, przeł. P.M. Kazimierczak, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2007, s. 35.

[53] S. Lukes, *Power: A Radical View*, 2nd ed., Macmillan, Basingstoke 2005, s. 159–160, przyp. 2.

[54] C. Hay, *Political…*, dz. cyt., s. 131; por. J. O'Mahoney, A. Marks, *Researching…*, dz. cyt., s. 71.

[55] Tamże, s. 132. Szerzej kwestię niezasadności stosowania teorii racjonalnego wyboru omawia inna krytyczna realistka, Margaret Archer – taż, *Being…*, dz. cyt., s. 61–75.

[56] B. Jessop, *Critical…*, dz. cyt., s. 48.

[57] C. Hay, *Political…*, dz. cyt., s. 131 (rys. 3.2.), s. 133; B. Jessop, *Critical…*, dz. cyt., s. 49; por. J. O'Mahoney, A. Marks, *Researching…*, dz. cyt., s. 72.

[58] B. Jessop, *Critical…*, dz. cyt., s. 51.

Co istotne, nie jest to uniwersalne prawo, ale pewna tendencja zależna od danego kontekstu i struktury nie mogą zagwarantować swojej „samoreprodukcji”[59]. Dzieje się tak z uwagi nie tylko na omówioną już wcześniej możliwość pomyłki aktorów społecznych w percepcji struktur, ale przede wszystkim z powodu ich sprawczości przejawiającej się w tym, że dokonują „strategicznej kalkulacji” (ang. *strategic calculation*), czyli decydują, czy podążać za oddziaływaniem struktur, czy realizować założenia własnej tożsamości, jeśli zachodzi tu rozbieżność. Jak wskazuje Bob Jessop, aktorzy społeczni „posiadają wielość tożsamości, interesów, pragnień i emocji”[60] i mogą być refleksyjni – tzn. mogą „przeformułowywać swoją własną tożsamość i angażować się w strategiczne kalkulacje «obiektywnych» interesów, które wypływają z tej tożsamości”[61], a struktury zawsze dają możliwość ich kontestacji[62].

Dlatego też w analizie ważna jest refleksyjność aktorów społecznych przejawiająca się w „obserwacji sytuacji i działań odpowiednich aktorów oraz ich konsekwencji dla ich tożsamości i interesów”[63]. Obok zrozumienia dialektycznej relacji struktur i działań konieczne jest więc także zrozumienie procesu konstytuowania się tożsamości, który ma fundamentalne znaczenie dla trwałości struktur społecznych[64]. Tożsamości aktorów społecznych mogą zatem służyć do wyjaśnienia ich motywacji do podejmowania działań kontestujących daną strukturę społeczną, ponieważ stanowią one „indywidualne osądy moralne” wynikające „raczej z osobistych preferencji lub uczuć niż z zewnętrznego autorytetu”[65]. Mogą być więc uznawane za „pierwotną przyczynę” zakotwiczoną w ludzkiej sprawczości[66], a zatem

[59] Tamże.
[60] Tamże, s. 53.
[61] Tamże, s. 49.
[62] Tamże, s. 51.
[63] Tamże, s. 52.
[64] Tamże, s. 53.
[65] J. O’Mahoney, A. Marks, *Researching…*, dz. cyt., s. 72.
[66] Joe O’Mahoney wskazuje na nieodzowny styk nauk społecznych i neurobiologii w tym względzie i dyskutuje koncepcję zakotwiczoną w krytycznym realizmie, zgodnie z którą „umysł wyłania się z materii neurologicznej, świadomość z umysłu, jaźń ze świadomości, tożsamość osobista z jaźni, a sprawczość społeczna z tożsamości osobistej” – tenże, *Critical…*, dz. cyt., s. 124. Trudno jednak o ostateczne rozstrzygnięcie, czym jest tożsamość.

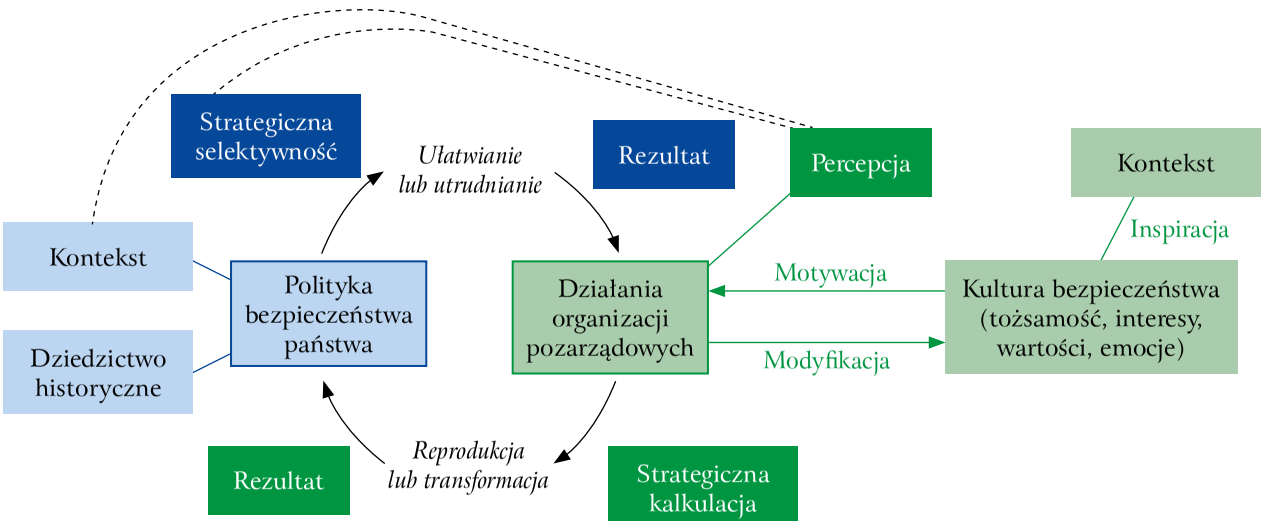

Rysunek 1.2. Model badawczy opracowany na podstawie podejścia strategiczno-relacyjnego

Źródło: opracowanie własne na podstawie: B. Jessop, *Critical realism and the strategic-relational approach*, 'New Formations' 56(56)/2005, s. 40–53; C. Hay, *Political Analysis: A Critical Introduction*, Palgrave Macmillan, Basingstoke–New York 2002; J. O'Mahoney, A. Marks, *Researching identity: A critical realist approach* [w:] P. Edwards, J. O'Mahoney, S. Vincent (red.), *Putting Critical Realism into Practice: A Guide to Research Methods in Organization Studies*, Oxford University Press, Oxford 2014, s. 66–85.

jeden z istotnych czynników podejmowania działań przez aktorów społecznych.

Podsumowując dokonane rozważania, należy wskazać, że możliwe wyjaśnienie działań danego aktora może być lokowane na poziomie: strategicznej selektywności struktur należących do kontekstu, tożsamości aktora, warunków materialnych, percepcji, a także – choć to mniej prawdopodobne w przypadku aktorów instytucjonalnych – przyzwyczajeń i przypadku. Przyjęty problem badawczy dotyczący relacji państwa i organizacji pozarządowych wymaga zrozumienia źródeł działań tych podmiotów wbrew strategicznej selektywności polityki państwa, a przyjęta hipoteza lokuje wyjaśnienie w największym stopniu po stronie tożsamości aktorów, które motywują ich do podjęcia decyzji, aby działać wbrew strukturom społecznym nawet pomimo konsekwencji, w imię własnych przekonań. Przyjęty model badawczy zaprezentowano na rysunku 1.2.

1.2.2. Podejście krytycznych nauk o bezpieczeństwie

Drugie podejście teoretyczne zastosowane w książce dotyczy rozumienia bezpieczeństwa. Jest to jedno z pojęć o najsilniejszym oddziaływaniu politycznym. Jest tak, ponieważ potrzeba bezpieczeństwa ma na celu biologiczne przetrwanie człowieka i jako taka z trudnością może być tłumiona, co więcej, ma ona zdolność do dominowania nad innymi potrzebami[67]. Jednocześnie bezpieczeństwo jest różnorodnie rozumiane w dyskursie naukowym i publicznym[68]. Stanisław Sulowski zauważa, że trudno jest je zdefiniować[69], a w literaturze nauk o bezpieczeństwie funkcjonują jego różnorodne definicje zależne od przyjętej perspektywy badawczej. Z uwagi na wybór problemu badawczego dotyczącego organizacji pozarządowych i migracji autor postanowił

[67] M. Brzeziński, *Bezpieczeństwo jako wartość konstytucyjna*, Elipsa, Warszawa 2019, s. 61–64; W. Fehler, *O pojęciu bezpieczeństwa państwa* [w:] W. Śmiałek, J. Tymanowski (red.), *Bezpieczeństwo państw i narodów w procesie integracji europejskiej*, Adam Marszałek, Toruń 2002, s. 7–8.

[68] D. Baldwin, *The concept of security*, 'Review of International Studies' 23/1997; S. Smith, *The contested concept of security* [w:] K. Booth (red.), *Critical Security Studies and World Politics*, Lynne Rienner, Boulder 2005.

[69] S. Sulowski, *W poszukiwaniu definicji bezpieczeństwa wewnętrznego*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego" 1/2009.

zastosować podejście krytycznych nauk o bezpieczeństwie, które pozwala badać bezpieczeństwo z perspektywy jednostki ludzkiej i aktorów pozapaństwowych oraz dostarcza ram teoretycznych do ujęcia narracji o bezpieczeństwie konstruowanych przez badane podmioty.

Przymiotnik „krytyczny" w odniesieniu do nauk o bezpieczeństwie występuje w literaturze w dwóch aspektach. Pierwszy z nich oznacza wyjście poza ramy podejścia „tradycyjnego" – tj. takiego, które ujmuje państwa jako jedyne podmioty bezpieczeństwa, a zagrożenia militarne jako główny obszar badań – oraz zastosowanie konstruktywizmu. Prekursorem tego nurtu byli badacze skupieni w szkole kopenhaskiej, która słynie z ukucia pojęcia sekurytyzacji na oznaczenie konstruowania za pomocą „aktów mowy" danego zagadnienia jako przynależącego do domeny bezpieczeństwa[70]. Na tym fundamencie bazuje szkoła paryska, która pogłębiła badania nad sekurytyzacją poprzez odwołanie do teorii poststrukturalistycznych – przede wszystkim do myśli Michela Foucaulta poprzez analizę „reżimów prawdy" rozumianych jako „mechanizmy i instancje umożliwiające rozróżnianie twierdzeń prawdziwych od fałszywych"[71]. Oznacza to przede wszystkim analizę dyskursu, ale także praktyk, które są jego manifestacją[72], co stanowi pogłębienie rozumienia sekurytyzacji, która dla szkoły kopenhaskiej oznaczała tylko „akt mowy". Dlatego ważnym elementem analizy poststrukturalistycznej są praktyki, zwłaszcza te określane mianem *governmentality*, czyli „sztuka rządzenia", strategia polityczna lub technologia władzy[73]. W kontekście migracji możemy mówić o strategii „niepokoju", rozumianej jako „praktyki wyjątkowości" (ang. *exceptionality*) lub „akty profilowania i powstrzymywania cudzoziemców"[74]. Jednakże szkoła paryska poprzez swoje osadzenie w poststrukturalizmie nie jest spójna z krytycznym realizmem.

---

[70] B. Buzan, O. Wæver, J. de Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, Lynne Rienner, Boulder 1998.

[71] M. Foucault, *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings, 1972–77*, Harverster, Brighton 1980, s. 38.

[72] A. Ceyhan, A. Tsoukala, *The securitization of migration in Western societies*, 'Alternatives' 27/2002.

[73] D. Bigo, *Security and immigration: Toward a critique of the governmentality of unease*, 'Alternatives' 27/2002, s. 83.

[74] D. Bigo, *Security, exception, ban and surveillance* [w:] D. Lyon (red.), *Theorizing Surveillance: The Panopticon and Beyond*, Wilan, London 2006, s. 47.

Drugi aspekt „krytyczności" nauk o bezpieczeństwie oznacza natomiast podjęcie normatywnej krytyki relacji władzy na podstawie teorii Antonia Gramsciego[75] oraz szkoły frankfurckiej. To właśnie badacze sięgający do idei szkoły frankfurckiej – tacy jak Ken Booth i Richard Wyn Jones – najpełniej rozwinęli ten nurt badań bezpieczeństwa, który został nazwany od miejsca ich afiliacji szkołą walijską. Szkoła ta dzieli z innymi nurtami krytycznych nauk o bezpieczeństwie potrzebę odejścia od państwocentrycznego i militarnego ujęcia problematyki bezpieczeństwa i wzbogacenia analiz o aspekt społecznego konstruowania rzeczywistości. Bezpieczeństwo w ujęciu szkoły walijskiej określone zostało jako „przetrwanie plus", czyli nie tylko zabezpieczenie biologicznej egzystencji człowieka, ale także zapewnienie mu prawa do rozwoju[76]. Na poziomie ontologicznym i epistemologicznym szkoła walijska jako część teorii krytycznej pozostaje spójna z krytycznym realizmem.

Jednakże szkoła walijska zasadniczo wykracza poza wskazany wspólny mianownik krytycznych nauk o bezpieczeństwie poprzez oparcie swoich analiz na krytyce relacji władzy z użyciem pojęcia emancypacji. Emancypacja oznacza wyzwolenie jednostki ze struktur społecznych, które prowadzą do jej alienacji. Alienacja natomiast to stan, kiedy jednostka zmuszona jest do określonych zachowań pod wpływem nie tylko jawnie działających sankcji, ale także manipulacji, np. będącej skutkiem ideologii. Oddziaływanie struktur społecznych na jednostkę zostało omówione w ramach prezentacji podejścia strategiczno-relacyjnego.

Alienacja oznacza więc „jawienie się własnej aktywności jako siły wrogiej i dominującej"[77], ponieważ jednostka nie może realizować tego, do czego „naturalnie" ma potencjał[78]. Uznanie bezpieczeństwa za potrzebę „naturalną" i uniwersalną jest oparte na założeniu teorii

[75] R. Cox, *Social forces, states and world orders: Beyond international relations theory*, 'Millennium' 10(2)/1981.

[76] K. Booth, *Theory…*, dz. cyt., *passim*.

[77] D. Swain, *Inequality, fragmentation, and belonging: John Berger on migrant labour* [w:] G. Ritchie, S. Carpenter, S. Mojab (red.), *Marxism and Migration*, Springer, Cham 2022, s. 162.

[78] M. Seeman, *On the meaning of alienation*, 'American Sociological Review' 24(6)/1959; E. Øversveen, *Capitalism and alienation: Towards a Marxist theory of alienation for the 21st century*, 'European Journal of Social Theory' 25(3)/2022.

krytycznej o istnieniu pewnych „moralno-psychologicznych", „zakorzenionych antropologicznie"[79] oraz „biologicznie uwarunkowanych konieczności życiowych" wspólnych dla ludzi jako gatunku[80]. Tezę tę można zobrazować następującymi słowami Geoffreya Warnocka:

> To, że tortury i głodzenie, upokarzanie lub krzywdzenie są czymś złym, nie jest opinią: to fakt. To, że ludziom lepiej jest być kochanymi i otoczonymi opieką niż nienawidzonymi lub zaniedbywanymi, jest również oczywistym faktem, a nie kwestią opinii[81].

Powyższe rozumowanie jest silnie osadzone w oświeceniowej tradycji szkoły frankfurckiej, która postulowała poszukiwanie racjonalnej organizacji społeczeństwa umożliwiającej minimalizację cierpienia[82]. W tym duchu badacze szkoły walijskiej deklarują *explicite* swoje normatywne stanowisko „w trosce o uciskanych i marginalizowanych"[83] polegające na tworzeniu dyskursu bezpieczeństwa, który jest „radykalnie kosmopolityczny", „zorientowany na troski najbardziej bezbronnych" i „zainteresowany obalaniem struktur ucisku lub wykluczenia"[84]. Co ważne, emancypacja uciskanych jest postrzegana jako korzystna dla wszystkich, ponieważ wyzwolenie i redystrybucja eliminują antagonizm i przemoc, a w rezultacie „[e]mancypacja, empirycznie rzecz biorąc, jest bezpieczeństwem", a nie jego ceną[85]. Zgodnie z tym rozumowaniem dalej idąca emancypacja migrantów oznacza więcej bezpieczeństwa dla wszystkich.

To uniwersalistyczne, normatywne i oparte na oświeceniowej tradycji podejście szkoły walijskiej stało się przedmiotem krytyki

---

[79] P. Strydom, *Contemporary Critical Theory and Methodology*, Routledge, Abingdon–New York 2011.

[80] R. Floyd, *Can securitization theory be used in normative analysis? Towards a just securitization theory*, 'Security Dialogue' 42(4–5)/2011, s. 434.

[81] G. Warnock, *Contemporary Moral Philosophy*, Macmillan, London 1967, s. 60, cyt. za: K. Booth, *Theory…*, dz. cyt., s. 234.

[82] Zob. M. Horkheimer, *Critical Theory: Selected Essays*, przeł. M.J. O'Connell i in., Continuum, New York 1972.

[83] R. Wyn Jones, *Security, Strategy and Critical Theory*, Lynne Rienner, London 1999, s. 69.

[84] M. McDonald, *Contesting border security: Emancipation and asylum in the Australian context* [w:] T. Balzacq (red.), *Contesting Security*, Routledge, London 2014, s. 161.

[85] K. Booth, *Security and emancipation*, 'Review of International Studies' 17(4)/1991, s. 323.

przede wszystkim ze strony szkoły paryskiej, której przedstawiciele są sceptycznie nastawieni do obiektywizmu oraz metanarracji takich jak emancypacja[86], ponieważ poststrukturalizm odrzuca możliwość obiektywnego punktu widzenia badacza i apeluje o „wrażliwość kulturową"[87]. W odpowiedzi szkoła walijska utrzymuje, że zarówno pozytywizm, jak i postmodernizm utrudniają osiągnięcie emancypacji (*ergo* również bezpieczeństwa) – pierwszy jest rzekomo wolny od normatywności, lecz w rzeczywistości wspiera dominujące siły i polityczne *status quo*, podczas gdy drugi prowadzi do relatywizmu, przez co w ogóle nie podejmuje kwestii normatywnej[88]. Według Kena Bootha zasada bezstronności naukowej jest „chimerą", ponieważ sferę polityki uważa on za nierozerwalnie związaną ze sferą etyki[89], a „za maską nauki, rzekomo opisującej «świat taki, jaki jest», kryją się tradycyjni intelektualiści zajmujący się bezpieczeństwem, opisujący własną rzeczywistość przez pryzmat etnocentryczności, [swojej] klasy i męskości"[90].

Powyżej zarysowana – dotycząca kwestii fundamentalnych – debata w łonie samych krytycznych nauk o bezpieczeństwie wydaje się niemożliwa do rozwiązania. Sam Ken Booth stwierdził, że najważniejszym testem każdej teorii nie jest jej „filozoficzna elegancja, ale walka polityczna" i ostatecznie można uznać, że *de gustibus (philosophorum) non est disputandum*. Co niezwykle ciekawe, napięcie między uniwersalizmem i emancypacją z jednej a relatywizmem i „kulturową wrażliwością" z drugiej strony widoczne jest także w rozumieniu bezpieczeństwa przez osoby uczestniczące w niniejszym badaniu, jak zostanie wykazane w analizie empirycznej.

Analiza ta obejmuje działania organizacji pozarządowych mające na celu ochronę biologicznej egzystencji oraz pewności funkcjonowa-

---

[86] D. Bigo, A. Tsoukala, *Understanding (in)security* [w:] D. Bigo, A. Tsoukala (red.), *Terror, Insecurity and Liberty: Illiberal Practices of Liberal Regimes after 9/11*, Routledge, London 2008.

[87] H. Alker, *Emancipation in the critical security studies project* [w:] K. Booth (red.), *Critical…*, dz. cyt.

[88] R. Cox, *Social…*, dz. cyt.; K. Booth, *Human wrongs and international relations*, 'International Affairs' 71(1)/1995, s. 103–126; tenże, *Security and self: Reflections of a fallen realist* [w:] K. Krause, M.C. Williams (red.), *Critical Security Studies: Concepts and Cases*, UCL Press, London 1997; A. Linklater, *Political community and human security* [w:] K. Booth (red.), *Critical…*, dz. cyt.

[89] K. Booth, *Theory…*, dz. cyt., s. 45.

[90] Tamże, s. 175.

nia i rozwoju podmiotów bezpieczeństwa poprzez zapobieganie i przeciwdziałanie wyzwaniom lub zagrożeniom. Ponieważ zgodnie z założeniami krytycznego realizmu działania nie mogą być analizowane w oderwaniu od struktur, w badaniu należy uwzględnić także prawo i idee dotyczące 1) wyzwań i zagrożeń związanych z migracjami, 2) pozycji migrantów jako podmiotów bezpieczeństwa oraz 3) roli organizacji pozarządowych jako aktorów bezpieczeństwa. W przypadku państwa wskazane powyżej prawo i idee oraz procedury składają się na politykę bezpieczeństwa, a w przypadku organizacji pozarządowych stanowią inspirację dla kultury bezpieczeństwa. Monografia abstrahuje od zajmowania stanowiska normatywnego typowego dla szkoły walijskiej. Założenia tej szkoły zostaną jednak wykorzystane do rekonstrukcji narracji bezpieczeństwa badanych podmiotów, ponieważ – jak już wskazano – są one tej narracji najbliższe.

1.3. Konceptualizacja kluczowych pojęć i kategorii analitycznych

1.3.1. Migracje jako przedmiot i migranci jako podmiot bezpieczeństwa

Przyjęte założenia teoretyczne pociągają za sobą określone ujęcie migracji z perspektywy bezpieczeństwa. Badanie bezpieczeństwa w kontekście migracji oznacza, że w analizie będą brane pod uwagę 1) wyzwania i zagrożenia związane z procesami migracyjnymi, czyli z obecnością (przebywaniem i przybywaniem) na terytorium Polski cudzoziemców w celu innym niż turystyczny (migracje jako przedmiot bezpieczeństwa) oraz 2) zasadność, stopień i sposób zapewniania bezpieczeństwa migrantom (jako podmiotowi bezpieczeństwa). Na potrzeby książki migranci są rozumiani jako osoby z doświadczeniem migracji, czyli cudzoziemcy, którzy zmienili swoje miejsce zamieszkania, przenosząc się z innego państwa do Polski, migracje zaś najprościej można zdefiniować jako przemieszczanie się jednostek (mobilność) z miejsca ich stałego pobytu[91]. Taka definicja jednak po

[91] International Organisation for Migration, *Glossary on Migration*, 2019, s. 137, https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml_34_glossary.pdf [dostęp 21.08.2023].

pierwsze obejmuje także turystykę, po drugie zaś nie zwraca uwagi na wpływ struktur społecznych. Dlatego też przyjęto rozumienie migracji jako „szczególnej interpretacji mobilności, która jest powiązana z polityczno-normatywnym dyskursem państw narodowych i globalną hierarchią polityczną, w której osadzone są poszczególne państwa"[92]. Definicja ta wskazuje, że polityka bezpieczeństwa państwa i kultura bezpieczeństwa organizacji pozarządowych mogą interpretować fizyczną mobilność ludzi w różny sposób.

Migracje należą przede wszystkim do domeny bezpieczeństwa wewnętrznego, która wiąże się z biologicznym, psychologicznym i społeczno-ekonomicznym stanem jednostek tworzących społeczeństwo polskie, wynikającym w dużej mierze ze wzajemnych relacji tych jednostek w ramach społeczeństwa. Jednocześnie dotyczą także funkcjonowania państwa jako struktury z uwagi na relację na linii państwo polskie–obywatel innego państwa (cudzoziemiec). W tym względzie migracje pozostają wyzwaniem transnarodowym, czyli wymykającym się dychotomii wyzwań wewnętrznych i zewnętrznych[93].

Migracje są zjawiskiem rzutującym na bezpieczeństwo całego społeczeństwa. Jak wskazuje Jerzy Stańczyk, należy zwrócić uwagę na współzależność trzech zasadniczych wymiarów bezpieczeństwa: porządku międzynarodowego, państwa oraz jednostki, ponieważ pominięcie wymiaru jednostek w ramach państwa prowadzi do zapewnienia bezpieczeństwa ułomnego oraz iluzorycznego[94]. Twierdzenie to jest zasadniczym elementem szkoły walijskiej krytycznych nauk o bezpieczeństwie; jego poparcia badacze szukają w studiach poświęconych procesom kryminogennym i radykalizacji. Pominięcie części społeczeństwa jako podmiotów bezpieczeństwa może bowiem przyczynić się do jej radykalizacji, rozumianej jako proces, w ramach którego „jednostka przyjmuje ekstremistyczne poglądy i zbliża się

[92] E. Karagiannis, S. Randeria, *Exclusion as a liberal imperative: Culture, gender, and the orientalization of migration* [w:] D. Bachmann-Medick, J. Kugele (red.), *Migration: Changing Concepts, Critical Approaches*, Walter de Gruyter, Berlin–Boston 2018, s. 232.

[93] D. Bigo, *When two become one: Internal and external securitisations in Europe* [w:] M. Kelstrup, M. Williams (red.), *International Relations Theory and the Politics of European Integration Power, Security and Community*, Routledge, London 2000, s. 171–204.

[94] J. Stańczyk, *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 1996, s. 46–48.

do popełnienia aktów przemocy", co zagraża bezpieczeństwu całego społeczeństwa[95]. Jak wskazuje Jolanta Itrich-Drabarek, gwarancje demokratycznego państwa prawa i efektywne reagowanie na niepokoje społeczne związane z rozwarstwieniem społecznym lub radykalnymi postawami także stanowią istotne składniki bezpieczeństwa[96]. Migranci w Europie są znacznie bardziej narażeni na ryzyko biedy lub niedostatecznej edukacji, a w konsekwencji przestępczości[97], a poczucie bycia obiektem ukierunkowanych działań służb bezpieczeństwa może wzmacniać podatność jednostek na rekrutację do grup ekstremistycznych[98]. Dlatego efektywne działanie na rzecz bezpieczeństwa wybranej grupy społecznej, takiej jak np. migranci, przekłada się na wzrost bezpieczeństwa całego społeczeństwa.

1.3.2. Państwo i jego polityka bezpieczeństwa w zakresie migracji

Przyjęta konceptualizacja migracji wskazuje, że istotnym elementem w ich zrozumieniu jest pojęcie państwa oraz porządku państw narodowych. Państwo w ramach podejścia strategiczno-relacyjnego jest rozumiane jako „wyznaczony zespół instytucji i organizacji, których społecznie akceptowaną funkcją jest definiowanie i wprowadzanie w życie decyzji kolektywnie wiążących wobec członków społeczeństwa

[95] K. Hardy, *Comparing theories of radicalisation with countering violent extremism policy*, 'Journal for Deradicalization' 15/2018, s. 76; J. Piazza, *Poverty, minority economic discrimination, and domestic terrorism*, 'Journal of Peace Research' 48(3)/2011, s. 339–353; J. Victoroff, J. Adelman, M. Matthews, *Psychological factors associated with support for suicide bombing in the Muslim diaspora*, 'Political Psychology' 23(6)/2012, s. 791–809; M. Hafez, C. Mullins, *The radicalization puzzle: A theoretical synthesis of empirical approaches to homegrown extremism*, 'Studies in Conflict & Terrorism' 38(11)/2015, s. 958–975.

[96] J. Itrich-Drabarek, *Rola państwa w tworzeniu bezpieczeństwa społecznego Polaków* [w:] S. Skrabacz, S. Sulowski (red.), *Bezpieczeństwo społeczne. Pojęcia, uwarunkowania, wyzwania*, Elipsa, Warszawa 2012, s. 85–103.

[97] S. Reardon, *Looking for the roots of terrorism*, 'Nature' 517/2015, s. 420–421.

[98] Human Rights Watch, *Extreme Measures: Abuses against Children Detained as National Security Threats*, 2016, https://www.hrw.org/sites/default/files/report_pdf/crd_detained0716_brochure_web.pdf [dostęp 29.03.2021]; zob. także Global Counterterrorism Forum, *Neuchâtel Memorandum on Good Practices for Juvenile Justice in a Counterterrorism Context*, 2015, s. 4–5, https://theiij.org/wp-content/uploads/English-Neucha--tel-Memorandum-on-Juvenile-Justice.pdf [dostęp 29.03.2021].

w imię ich wspólnych interesów lub powszechnej woli"[99]. Obejmuje ono zatem aparat państwowy, który dysponuje środkami przymusu. Państwo narodowe jest zbudowane na fundamencie wspólnoty narodowej, która sprawuje kontrolę nad suwerenną jednostką terytorialną, a kontrola terytorium i jego granic jest dla niego kwestią konstytutywną[100].

Zdaniem Anthony'ego Giddensa warunkiem istnienia społeczeństwa jest to, że jako państwo narodowe ma „wyznaczone granice, które odznaczają jego suwerenność od tej roszczonej przez inne państwa narodowe"[101]. Stąd kwestie kontroli nad terytorium, a zatem także granicy państwowej, pozostają istotnymi elementami polityk bezpieczeństwa prowadzonych przez współczesne państwa narodowe. Ponadto w optyce wielu współczesnych państw Unii Europejskiej migracje pozostają wyzwaniem w związku z kwestiami tożsamości narodowej, ale także dostępu do systemu świadczeń społecznych[102].

Istotny dla analizy jest także liberalno-demokratyczny charakter części państw narodowych, który przejawia się ograniczoną władzą, pochodzącą z powszechnego wyboru, rządami prawa oraz ochroną praw jednostki[103]. We współczesnych państwach narodowych będących jednocześnie liberalnymi demokracjami dochodzi bowiem do napięcia między zakresem praw gwarantowanych wszystkim ludziom oraz tych ograniczonych tylko do obywateli[104]. Z tego względu rozszerzanie praw na osoby niemające obywatelstwa danego państwa narodowego stanowi wyzwanie dla konstytuującej to państwo idei[105], ponieważ migranci pomimo fizycznego bycia „w państwie" politycz-

---

[99] B. Jessop, *State Theory: Putting the Capitalist State in its Place,* Polity Press, Cambridge 1990, s. 341.

[100] S. Kahn, *L'État-nation comme mythe territorial de la construction européenne*, «L'Espace géographique» 43(3)/2014, s. 240–250.

[101] A. Giddens, *The Nation-State and Violence*, University of California Press, Berkeley–Los Angeles 1985, s. 141.

[102] J. Huysmans, *The European Union and the securitization of migration*, 'Journal of Common Market Studies' 83(5)/2000, s. 751–777.

[103] M.F. Plattner, *From liberalism to liberal democracy*, 'Journal of Democracy' 10(3)/1999, s. 121–134.

[104] Zob. m.in. M. Gawin, B. Markiewicz, A. Nogal, R. Wonicki, *Human and Citizens Rights in Globalized World*, przeł. A. Morrison, Ośrodek Badań Filozoficznych, Warszawa 2016 oraz pracę autora na temat polskiego systemu recepcyjnego: M. Krępa, *Emancipation…*, dz. cyt.

[105] C. Mainwaring, M. Walton-Roberts, *Governing…*, dz. cyt.

nie pozostają „poza nim"[106]. Z kolei kapitalistyczny model gospodarek państw sprawia, że ich władze muszą liczyć się z interesami podmiotów kontrolujących środki produkcji[107], czyli np. pracodawców, w których interesie jest zatrudnianie zagranicznej siły roboczej.

Interpretacja ludzkiej mobilności jako migracji jest dokonywana przez państwa w ramach ich polityki. Polityka bezpieczeństwa jest rozumiana jako „celowa, planowa i zorganizowana w ramach państwa oraz pod kierownictwem organów państwowych działalność podmiotów państwowych, społecznych i prywatnych, ukierunkowana na uzyskanie i utrzymanie optymalnego w danych warunkach poziomu bezpieczeństwa"[108]. Przyjęta definicja implikuje zatem postrzeganie polityki głównie poprzez działania, które jednak są ściśle związane z pojęciem celów, planów i organizacji. Przejawia się to w wytyczaniu celów, następnie planowaniu użycia środków do tych celów prowadzących, a wreszcie wprowadzaniu tych środków w życie w sposób zorganizowany. Polityka bezpieczeństwa jest zatem pochodną wartości rozumianych jako „utrwalony w świadomości wytwór odczuć, przeświadczeń lub przekonań o tym, co jest pozytywnie oceniane i do czego warto dążyć"[109].

Tak rozumiana polityka nieodzownie wiąże się z prawem, ideami i procedurami, które stanowią jej podstawę. W pracy terminy te są rozumiane zgodnie z ich szerokim użyciem, zatem prawo obejmuje normy regulujące stosunki między ludźmi, idea to „myśl przewodnia wyznaczająca cel i kierunek działania", procedura zaś to „określone

---

[106] Por. F.B. Adamson, *Crossing borders: International migration and national security*, 'International Security' 31(1)/2006, s. 165–199; S. Castles, M.J. Miller, *Migracje we współczesnym świecie*, przeł. A. Gąsior-Niemiec, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011, s. 262.

[107] B. Jessop, *State…*, dz. cyt., s. 178–180.

[108] W. Fehler, *O pojęciu polityki wewnętrznego bezpieczeństwa państwa*, „Studia Prawnoustrojowe" 23/2014, s. 208. Podobna jest także definicja W. Kitlera: „działalność organów władzy państwowej na arenie wewnętrznej państwa i w sferze międzynarodowej, polegająca na wytyczaniu celów i interesów narodowych w zakresie bezpieczeństwa i zapewnieniu ich realizacji przy użyciu różnorodnych środków i narzędzi będących w ich dyspozycji" – tenże, *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie. Uwarunkowania. System*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2011, s. 36–37.

[109] Z. Ściborek, B. Wiśniewski, R.B. Kuc, A. Dawidczyk, *Bezpieczeństwo wewnętrzne. Podręcznik akademicki*, Adam Marszałek, Toruń 2015, s. 340–341.

reguły postępowania w jakiejś sprawie, zwykle o charakterze urzędowym lub prawnym"[110]. Polityka może być badana przez pryzmat zarówno działań, jak i struktur społecznych. Realizacja celu książki wymaga analizy struktury społecznej, a zatem prawa, idei i procedur stanowiących podstawę polityki bezpieczeństwa Polski w zakresie migracji, co wymaga jednak także – chociaż w ograniczonym zakresie – analizy działań organów państwa[111].

Należy również zaznaczyć, że w ramach podejścia strategiczno-relacyjnego nie jest konieczne – a może nawet możliwe – dokonywanie sztywnej kategoryzacji różnych polityk, a co za tym idzie demarkacji między polityką bezpieczeństwa a innymi politykami. Zgodnie z tymi założeniami polityka bezpieczeństwa w zakresie migracji obejmuje wszelkie struktury i działania mające na celu zapewnianie bezpieczeństwa w zakresie ludzkiej mobilności interpretowanej przez państwo jako migracja. W oczywisty sposób tak rozumiana polityka bezpieczeństwa będzie się zazębiać z innymi politykami, a także współoddziaływać na nie, co w pracy będzie analizowane jako jej kontekst.

Autor nie stosuje pojęcia polityki migracyjnej. Zdaniem Magdaleny Lesińskiej państwo nie prowadzi autonomicznej „polityki migracyjnej", ponieważ działania państw wobec migrantów są ściśle powiązane z różnymi politykami, w tym z polityką bezpieczeństwa, i dotykają takich dyskusyjnych kwestii, jak „interes narodowy", przez co stanowią wypadkową interesów związanych właśnie m.in. z bezpieczeństwem[112]. Natomiast zdaniem Marka Okólskiego polityka wobec migrantów „dotyczy dziedzin, które graniczą z newralgiczną sferą bezpieczeństwa"[113]. Podobnie uważa Anita Adamczyk, która wskazuje, że migracje wchodzą w interakcję z różnymi sferami życia, m.in.

---

[110] Wydawnictwo Naukowe PWN, *Słownik Języka Polskiego*, https://sjp.pwn.pl/slowniki/procedura.html [dostęp 05.10.2024].

[111] Zgodnie z założeniami podejścia strategiczno-relacyjnego o badaniu struktur w odniesieniu do działań i *vice versa*.

[112] M. Lesińska, *Polityka migracyjna* [w:] A. Górny, P. Kaczmarczyk, M. Lesińska, *Transformacje. Przewodnik po zmianach społeczno-ekonomicznych w Polsce*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2016, s. 294.

[113] M. Okólski, *Refleksje na temat kształtowania polityki migracyjnej w Polsce* [w:] K. Głąbicka, M. Okólski, D. Stola, *Polityka migracyjna Polski*, CMR Working Papers nr 14, 1998, s. 3.

z bezpieczeństwem[114]. Dlatego też w pracy analizowane będą działania państwa wobec migracji na gruncie różnych polityk.

Zrozumienie polityki państwa nie jest zatem możliwe bez analizy tego, co w ramach krytycznego realizmu określa się jako kontekst, czyli zbiór współoddziałujących struktur społecznych. Wynika to stąd, że tworzenie celów polityki odbywa się poprzez zestawienie zidentyfikowanych interesów z istniejącymi lub przewidywanymi warunkami funkcjonowania danego państwa[115], które są przedmiotem szeregu różnych polityk. Analiza kontekstu w połączeniu z analizą prawa, idei i procedur danej polityki pozwala zrozumieć, dlaczego takie, a nie inne cele zostały ustalone w jej ramach. Istotna jest także analiza historycznego dziedzictwa badanej polityki, która naświetla ukryte wzorce działania skumulowane w toku genezy historycznej badanej polityki, a także pogłębia zrozumienie specyfiki wybranych ram czasowych badania oraz wskazuje na istotność w tym względzie pojęcia kryzysu, czyli zdarzeń, które zagrażają życiu, zdrowiu, mieniu, a także środowisku człowieka oraz wymagają sił i środków przekraczających lokalne możliwości[116].

Polityka bezpieczeństwa państw wobec migracji często ujmuje je w kategoriach wyzwania lub zagrożenia. Jak zauważają Marta Jaroszewicz i Jan Grzymski, w nowożytnej Europie na relacje między migracjami a bezpieczeństwem kluczowy wpływ miała zasada suwerenności państwa[117]. Chociaż nie zawsze migracje były uznawane przez państwo za zagrożenie[118], to jednak migracje obywateli innych państw dotykają kwestii autonomii państwa, a w toku procesów historycznych kształtowane były ich interpretacje jako zagrożenia np. dla bezpieczeństwa kulturowego państw[119].

---

[114] A. Adamczyk, *(Nie)intencjonalna polityka migracyjna Polski*, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Politycznych i Dziennikarstwa UAM, Poznań 2021, s. 15.

[115] Z. Ściborek, B. Wiśniewski, R.B. Kuc, A. Dawidczyk, *Bezpieczeństwo…*, dz. cyt., s. 345.

[116] W. Otwinowski, *Kryzys i sytuacja kryzysowa*, „Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa" 2/2010, s. 84.

[117] M. Jaroszewicz, J. Grzymski, *Wykład 22. Migracje i bezpieczeństwo* [w:] M. Lesińska, M. Okólski (red.), *30 wykładów o migracjach*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2023, s. 401.

[118] Tamże.

[119] S. Castles, M.J. Miller, *Migracje…*, dz. cyt., s. 262.

Interpretacja migracji jako zagrożenia uległa wzmocnieniu zwłaszcza po zamachach terrorystycznych z 11 września 2001 r. w Stanach Zjednoczonych[120], a obecnie wiele rządów europejskich posługuje się sekurytyzacją migrantów, czyli przedstawianiem ich w dyskursie społecznym jako zagrożenie[121]. Działania te, zdaniem badaczy, służą „osiąganiu społecznej spójności, mobilizowaniu politycznego poparcia i zdobywaniu politycznej legitymizacji"[122], w rezultacie wzmacniając w oczach społeczeństwa pozycję rządu jako gwaranta bezpieczeństwa[123]. Jak wskazuje Monika Trojanowska-Strzęboszewska, „wraz ze wzrastającą dynamiką zagrożeń terrorystycznych, intensywności nabierać zaczęły społeczne potrzeby dzielenia na «swoich» i «obcych»"[124]. Polityka ta – w obliczu przyjętych definicji polityki bezpieczeństwa – przynosi często skutek odwrotny do deklarowanego, tj. nie służy bezpieczeństwu[125]. Dzieje się tak dlatego, że – jak już wskazano – efektywna polityka bezpieczeństwa powinna dążyć do osiągania harmonijnego i bezkonfliktowego funkcjonowania społeczeństwa, a zatem do minimalizowania antagonizmów społecznych. Oparcie działań wobec migracji na sekurytyzacji migrantów było widoczne także na poziomie Unii Europejskiej – takie podejście, w ocenie Moniki Trojanowskiej-Strzęboszewskiej, okazało się „fragmentaryczne, redukcjonistyczne i w dłuższej perspektywie nie-

[120] T. Faist, *The migration-security nexus: International migration and security before and after 9/11* [w:] Y.M. Bodemann, G. Yurdakul (red.), *Migration, Citizenship, Ethnos*, Palgrave Macmillan, London 2006, s. 103–119.

[121] Zob. m.in. A. Ceyhan, A. Tsoukala, *The securitization…*, dz. cyt.; J. Huysmans, *The Politics of Insecurity: Fear, Migration and Asylum in the EU*, Routledge, London 2006; A. Tsoukala, *Turning immigrants into security threats: A multi-faceted process* [w:] G. Lazaridis (red.), *Security, Insecurity and Migration in Europe*, Ashgate, Farnham 2011, s. 179–199.

[122] M. Humphrey, *Migration, security and insecurity*, 'Journal of Intercultural Studies' 34(2)/2013, s. 178–195.

[123] Z. Bauman, *Obcy u naszych drzwi*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2016; A. Tsoukala, *Turning…*, dz. cyt.

[124] M. Trojanowska-Strzęboszewska, *Strategie kontroli granicznych – uwarunkowania zmian oraz ich wpływ na naturę współczesnych granic*, 'Border and Regional Studies' 6(2)/2018, s. 94.

[125] G. Karyotis, *The fallacy of securitizing migration: Elite rationality and unintended consequences* [w:] G. Lazaridis (red.), *Security…*, dz. cyt., s. 13–30.

wystarczające"[126]. Badaczka ta podkreśla także, że bezpieczeństwo stanowi czynnik regulujący politykę migracyjną Unii Europejskiej, a „polityka bezpiecznych granic" stała się podstawą unijnego podejścia do problematyki migracji[127]. Dlatego w analizie polityki bezpieczeństwa Polski w zakresie migracji należy również wziąć pod uwagę czynniki związane z członkostwem w Unii Europejskiej oraz strefie Schengen.

1.3.3. Organizacje pozarządowe jako aktorzy bezpieczeństwa i ich kultura bezpieczeństwa

Organizacje pozarządowe to złożone i niejasne pojęcie obejmujące bardzo zróżnicowane podmioty[128]. Można wyróżnić definicję wąską organizacji pozarządowych – obejmującą tylko te formalnie zarejestrowane (głównie stowarzyszenia i fundacje) oraz definicję szeroką – wykraczającą poza te formalne kryteria i obejmującą struktury organizacyjne, których członkowie dążą do rozwiązania problemów różnych grup społecznych, przy czym cel ten zawsze ma charakter wspólnotowy, nie zaś indywidualny lub prywatny[129]. W pracy przyjęto wąską definicję, opierając się na przepisach polskiego prawa, ponieważ takie ujęcie analityczne pozwala na spójną analizę struktur – przede wszystkim prawnych – warunkujących działania badanych podmiotów.

David Lewis wskazuje na takie cechy organizacji pozarządowych, jak: formalność, prywatność (w sensie autonomii organizacyjnej od rządu), nienastawienie na zysk, samorządność i dobrowolność[130]. Organizacje pozarządowe, jak ich nazwa wskazuje, mają autonomię wobec rządu i innych struktur państwowych, ale nie wobec państwa jako takiego, chociażby dlatego, że są zobowiązane przepisami prawa

---

[126] M. Trojanowska-Strzęboszewska, *Paradygmat bezpieczeństwa w polityce imigracyjnej UE*, „Studia Europejskie – Studies in European Affairs" 2/2018, s. 127.

[127] Tamże.

[128] D. Lewis, *Nongovernmental organizations, definition and history* [w:] H.K. Anheier, S. Toepler (red.), *International Encyclopedia of Civil Society*, Springer, New York 2010, s. 1057–1058.

[129] G.R. Winogrodzki, *Organizacje…*, dz. cyt., s. 9, 16.

[130] D. Lewis, *Nongovernmental…*, dz. cyt., s. 1058; por. zbieżne rozumienie NGO w: M. Beijerman, *Conceptual confusions in debating the role of NGOs for the democratic legitimacy of international law*, 'Transnational Legal Theory' 9(2)/2018, s. 148.

państwa, na którego terytorium działają lub są zarejestrowane. Organizacje pozarządowe w sposób oczywisty podlegają więc władzy państwowej, która nie tylko wyznacza im „pole manewru", ale także – co może wydać się paradoksalne – jest źródłem ich legitymizacji jako legalnie działających podmiotów[131]. W tym względzie termin „pozarządowy" wskazuje na rząd jako warunek istnienia omawianych podmiotów i nie powinien być rozumiany jako „zamiast-rządowy" lub „antyrządowy".

Relacja państwa i organizacji pozarządowych nie jest symetryczna, ale oparta na hierarchii, ponieważ – jak wynika z przyjętej definicji państwa – jego decyzje są kolektywnie wiążące wobec społeczeństwa, decyzje organizacji pozarządowych zaś – nie[132]. Polityka państwa warunkuje działania organizacji pozarządowych, gdyż organizacje te obowiązuje prawo państwowe. Jednakże organizacje pozarządowe mogą reprodukować lub transformować politykę państwa, ponieważ uczestniczą w kształtowaniu powszechnej woli członków społeczeństwa oraz ich interesów i w tym względzie mogą wpływać na prawo, idee i procedury polityki państwa.

Złożony charakter relacji organizacji pozarządowych z państwem rzutuje na sposób ujęcia ich działań w kontekście polityki rządu. Autor stoi na stanowisku, że nie należy mówić o jakichś „naturalnych" tożsamościach lub interesach organizacji pozarządowych. Warto raczej podążyć za opinią, że podmioty te są jak „tabula rasa, na którą nanoszony jest szereg idei, oczekiwań i niepokojów dotyczących zmiany społecznej"[133] i mogą one dążyć zarówno do zmiany, jak i do utrwalenia *status quo*[134]. Ponadto trafne wydaje się spostrzeżenie Sarah Michael, która twierdzi, że organizacje pozarządowe często podejmują problemy, których państwo nie chce dostrzec albo wręcz samo jest ich źródłem[135]. Co więcej, według tej badaczki rząd nie jest ho-

[131] D. Lewis, *Nongovernmental…*, dz. cyt., s. 1059–1060.

[132] Por. B. Jessop, *Chapter 5…*, dz. cyt., s. 80.

[133] D. Lewis, *Nongovernmental…*, dz. cyt., s. 1058, tłum. własne; por. tenże, *Actors, ideas and networks: Trajectories of the nongovernmental in development studies* [w:] U. Kothari (red.), *A Radical History of Development Studies*, Zed Books, London 2005, s. 211.

[134] T. Morris-Suzuki, *For and against NGOs*, 'New Left Review' March–April/2000, s. 68, cyt. za: D. Lewis, *Nongovernmental…*, dz. cyt., s. 1058.

[135] S. Michael, *The Role of NGOs in Human Security*, The Hauser Center for Nonprofit Organizations and The Kennedy School of Government Harvard Uni-

mogenicznym bytem, w związku z czym różne podległe mu instytucje mogą podchodzić do współpracy z organizacjami pozarządowymi w odmienny sposób[136].

Chociaż to przede wszystkim państwo odpowiada za zapewnianie bezpieczeństwa[137], może być ono wspierane w tym zadaniu przez inne podmioty. Jak wskazują Andrzej Misiuk, Jolanta Itrich-Drabarek i Magdalena Dobrowolska-Opała, bezpieczeństwo wewnętrzne obejmuje wszelką aktywność społeczną, w tym także działalność organizacji pozarządowych[138]. Z kolei zdaniem Aleksandry Skrabacz podmioty te stanowią najwyższą formę aktywności obywatelskiej oraz fundament sprawności i siły demokratycznego państwa[139]. Związek porządku publicznego z bezpieczeństwem ma istotne znaczenie dla konceptualizacji organizacji pozarządowych jako aktorów bezpieczeństwa. Aleksandra Skrabacz postuluje szerokie promowanie i włączanie do systemu bezpieczeństwa państwa podmiotów pozarządowych[140], Włodzimierz Fehler zauważa zaś, że złożoność współczesnych uwarunkowań bezpieczeństwa zmusza państwa do zakładania w ramach swoich polityk bezpieczeństwa współpracy z podmiotami spoza aparatu państwowego[141].

Analiza działań organizacji pozarządowych wymaga także analizy ich tożsamości, w czym użyteczna może być kategoria analityczna kultury bezpieczeństwa tych podmiotów. Kultura bezpieczeństwa na gruncie podejścia strategiczno-relacyjnego może być rozumiana dwojako: jako tożsamość aktorów społecznych lub jako struktury społeczne warunkujące ich działania. Rozumienie kultury bezpieczeństwa jako struktury wynika z faktu, że wszelki dorobek kulturowy ma charakter zbiorowy i formę systemu wartości, norm i idei oraz wzorów

---

versity, Working Paper #12, November 2002, s. 3, https://www.issuelab.org/resources/1442/1442.pdf [dostęp 18.03.2021].

[136] Tamże.

[137] W. Fehler, *Bezpieczeństwo wewnętrzne współczesnej Polski. Aspekty teoretyczne i praktyczne*, Arte, Warszawa 2012, s. 9.

[138] A. Misiuk, J. Itrich-Drabarek, M. Dobrowolska-Opała (red.), *Encyklopedia bezpieczeństwa wewnętrznego*, Elipsa, Warszawa 2021, s. 51.

[139] A. Skrabacz, *Organizacje…*, dz. cyt., s. 50–68.

[140] Tamże, s. 248.

[141] W. Fehler, *O pojęciu...*, dz. cyt., s. 208–209.

zachowań[142] zakotwiczonych w historycznie wypracowanych, nagromadzonych i (dyskursywnie) przekazywanych doświadczeniach całej grupy[143]. Odpowiada to rozumieniu struktur społecznych wraz z ich historycznym dziedzictwem.

Marian Cieślarczyk uważa, że kultura wpływa na zachowania i zarazem jest przez nie wyrażana i utrwalana[144], co wskazuje na jej dialektyczną relację z działaniami. Badacz ten kulturę bezpieczeństwa widzi jako „wzór podstawowych założeń, wartości, norm, reguł, symboli i przekonań", który wpływa na to, jak aktorzy społeczni postrzegają wyzwania i zagrożenia bezpieczeństwa, a następnie jakie przyjmują „sposoby myślenia o bezpieczeństwie, odczuwania bezpieczeństwa i zapewniania bezpieczeństwa" zawarte we wspólnym systemie wartości, norm i symboli[145]. Z kolei Janusz Piwowarski kulturę bezpieczeństwa rozumie jako ogół utrwalonego, materialnego i pozamaterialnego dorobku człowieka służącego do optymalizacji poziomu bezpieczeństwa[146]. A zatem powyższa konceptualizacja lokuje kulturę bezpieczeństwa na gruncie struktur społecznych.

Na związek kultury bezpieczeństwa z tożsamościami osób wchodzących w skład danej organizacji wskazuje natomiast to, że opiera się ona na przekonaniach, postawach (ang. *attitudes*) i rolach społecznych[147]. Tak rozumiana kultura bezpieczeństwa stanowi istotne pojęcie w analizie aktorów instytucjonalnych i jest uważana za element ich kultury organizacyjnej[148]. Zainteresowanie badaczy kulturą

---

[142] M. Cieślarczyk, *Kultura…*, dz. cyt., s. 134–136; D.A. Wiegmann, H. Zhang, T.L. von Thaden, G. Sharma, A. Mitchell Gibbons, *Safety culture: An integrative review*, 'The International Journal of Aviation Psychology' 14(2)/2004, s. 117–134.

[143] S. Antonsen, *Safety culture and the issue of power*, 'Safety Science' 47(2)/2009, s. 183–191.

[144] M. Cieślarczyk, *Kultura…*, dz. cyt., s. 140.

[145] Tamże, s. 139–140, 210.

[146] J. Piwowarski, *Ochrona VIP-a a czworokąt bushido. Studium japońskiej kultury bezpieczeństwa* [w:] P. Bogdalski, J. Cymerski, K. Jałoszyński (red.), *Bezpieczeństwo osób podlegających ustawowo ochronie wobec zagrożeń XXI wieku*, Wydział Wydawnictw i Poligrafii Wyższej Szkoły Policyjnej, Szczytno 2014, s. 445–473; J. Piwowarski, *Trzy filary kultury bezpieczeństwa*, „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka. Praktyka. Refleksje" 30/2018, s. 9–21.

[147] D. Cooper, *Safety culture: A model for understanding and quantifying a difficult concept*, 'Professional Safety' 47(6)/2002, s. 31.

[148] Tamże, s. 30.

bezpieczeństwa wiąże się z próbami zrozumienia źródeł katastrofy w Czarnobylu z 1986 r.[149] Wydarzenie to zwróciło uwagę naukowców na znaczenie wzorców zachowań jednostek tworzących daną organizację, które wynikają z ich rozumienia bezpieczeństwa – tego, jakich dotyczy zagrożeń, kto jest jego podmiotem, jakie są kluczowe środki bezpieczeństwa oraz poziom akceptowanego ryzyka. Spowodowało to wzrost zainteresowania takimi elementami działań organizacji wysokiego ryzyka, jak: wartości i priorytety pracujących w nich jednostek, ich oczekiwania dotyczące pożądanego poziomu bezpieczeństwa, założenia na temat myślenia o bezpieczeństwie, wzorce zachowań, styl zarządzania danej organizacji w zakresie bezpieczeństwa, opinie i wyobrażenia dotyczące bezpieczeństwa[150]. Jak jednak wskazuje dość szeroki sposób definiowania kultury bezpieczeństwa, możliwe jest jej zastosowanie także do organizacji z założenia niezwiązanych z tradycyjnie rozumianą sferą bezpieczeństwa czy ryzyka.

Jak zatem wynika z literatury przedmiotu, nie jest jasne, czy kultura bezpieczeństwa obejmuje tylko struktury normatywne, czy także elementy tożsamości organizacyjnej, jak również instrumenty zarządcze. W niniejszej monografii podjęto próbę uporządkowania i syntezy tych dwóch poziomów analizy. Zastosowanie podejścia strategiczno-relacyjnego wymaga natomiast analizy nie tylko struktur zewnętrznych wobec aktorów społecznych, ale także wewnętrznych czynników podejmowania przez nich określonych działań. Dlatego też kultura bezpieczeństwa została w pracy skonceptualizowana właśnie przez pryzmat tożsamości aktorów społecznych, co także uzasadnia istniejąca literatura przedmiotu. Geert Hofstede widzi pojęcie kultury jako opisujące „zaprogramowanie umysłu", z którego wynikają wzorce myślenia, odczuwania oraz zachowania[151], Marian Cieślarczyk zaś kulturę danej organizacji określa mianem „klimatu duchowego"[152]. Autor ten wraz z Agnieszką Filipek, Andrzejem Świderskim i Joanną Ważniewską wyróżnia obok sfery materialnej i organizacyjnej także sferę mentalną

[149] D.A. Wiegmann, H. Zhang, T.L. von Thaden, G. Sharma, A. Mitchell Gibbons, *Safety…*, dz. cyt.

[150] Tamże, s. 122–123.

[151] G. Hofstede, *Kultury i organizacje: zaprogramowanie umysłu*, przeł. M. Durska, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2000, s. 38–39.

[152] M. Cieślarczyk, *Kultura…*, dz. cyt., s. 137.

kultury bezpieczeństwa, na którą składa się „stan świadomości podmiotu"[153]. W pracy przyjęto rozumienie kultury bezpieczeństwa badanych podmiotów jako wynikającej ze sfery mentalnej osób zaangażowanych w ich działalność, a zatem tożsamości, ponieważ ludzie dobrowolnie wstępują do organizacji pozarządowych, stanowiących przestrzeń realizacji ich tożsamości. Kultura bezpieczeństwa jest zatem częścią kultury organizacyjnej badanych organizacji. Mimo że wartości przywódców do pewnego stopnia kształtują kulturę organizacji, to silniejszy wpływ na nią zdaje się mieć udział we wspólnych działaniach[154]. Aby wyjaśnienie badanego problemu było kompleksowe, należy zidentyfikować struktury, które mogą oddziaływać na takie wybory (kontekst) oraz proces ewolucji kultury bezpieczeństwa badanych podmiotów.

Obecne w literaturze sposoby konceptualizowania kultury bezpieczeństwa – mimo swojej różnorodności – opierają się na dostrzeżeniu jej roli jako czynnika ludzkich zachowań w kontekście bezpieczeństwa[155], co umożliwia analizę procesu motywowania działań aktorów społecznych w ramach podejścia strategiczno-relacyjnego. Geert Hofstede oraz Gert Jan Hofstede na podstawie przeprowadzonych badań empirycznych stwierdzili, że o ile kultura narodowa silniej osadzona jest na wartościach, o tyle kultury różnych organizacji opierają się raczej na „poczuciu wspólnoty codziennych praktyk"[156]. Badacze ci wskazują, że z założeń i wartości danej organizacji wynikają rytuały i symbole dotyczące jej działalności[157]. Na podstawie tej konceptualizacji kultura bezpieczeństwa wydaje się odpowiednią kategorią do analizy motywacji organizacji pozarządowych do podejmowania badanych działań. Jest ona rozumiana jako wewnętrzna właściwość aktorów instytucjonalnych, czyli ich tożsamość, która stanowi punkt odniesienia w procesie decyzyjnym, a przez to motywuje ich do podejmowania określonych działań.

---

[153] M. Cieślarczyk, A. Filipek, A. Świderski, J. Ważniewska, *Istota kultury bezpieczeństwa i jej znaczenie dla człowieka i grup społecznych*, „Kultura Bezpieczeństwa" 1–2/2014, s. 29.

[154] G. Hofstede, G.J. Hofstede, *Kultury i organizacje: zaprogramowanie umysłu*, wyd. II zm., przeł. M. Durska, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2007, s. 301.

[155] Tamże; D. Cooper, *Safety…*, dz. cyt.

[156] G. Hofstede, G.J. Hofstede, *Kultury…*, dz. cyt., s. 300.

[157] Tamże, s. 301.

Marian Cieślarczyk wyróżnia dwa typy myślenia o bezpieczeństwie, które mogą być pomocne przy diagnozie kultury organizacyjnej zróżnicowanych podmiotów. Pierwszy typ to wąskie (negatywne) myślenie o bezpieczeństwie, którego cechy to m.in. prymat bezpieczeństwa politycznego i militarnego, postrzeganie otoczenia przez pryzmat zagrożeń, utożsamianie inności z zagrożeniem, „sztywność" oraz stereotypowość w myśleniu i działaniu[158]. Odmiennie wygląda szerokie (pozytywne) myślenie o bezpieczeństwie, które charakteryzuje się m.in. zaufaniem i zdolnością do otwierania się wobec innych, sprawnością, szybkością i elastycznością reagowania, umiejętnością przewidywania i podejmowania rozsądnego ryzyka[159]. Zgodnie z przyjętą hipotezą o częściowej zbieżności kultury bezpieczeństwa organizacji pozarządowych działających w Polsce w obszarze migracji z polityką bezpieczeństwa państwa autor zakłada, że kultura ta bliższa jest pozytywnemu myśleniu o bezpieczeństwie.

1.4. Stosowane metody i techniki badawcze

Jako że kluczową cechą metody badawczej powinna być świadomość jej stosowania połączona z systematycznością[160], przyjęte założenia ontologiczne i epistemologiczne pociągają za sobą określone dyspozycje metodologiczne. Ich głównym aspektem jest odpowiednie ujęcie przyczynowości. Jak wskazuje Bob Jessop, metodologia krytycznego realizmu dąży do odkrycia warunków koniecznych i wystarczających dla wystąpienia danego zjawiska. W tym celu pomocne jest badanie sytuacji kryzysowych i punktów zwrotnych, a także analiza kontrfaktyczna (wyobrażenie alternatywnych zdarzeń) oraz retrodukcja polegająca na pytaniu, jaka musi być rzeczywistość, aby określone zjawisko mogło zaistnieć[161]. Jest to niejako postępowanie wstecz, mające na celu ustalenie źródeł empirycznie stwierdzonego stanu rzeczy na podstawie wytypowania czynników, które pozwoliły na zaistnienie określonych działań. Metodologia ta wymaga korzystania z dokonanych uprzednio

[158] M. Cieślarczyk, *Kultura…*, dz. cyt., s. 223.

[159] Tamże, s. 224.

[160] T. Jemioło, A. Dawidczyk, *Wprowadzenie do metodologii badań bezpieczeństwa*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2007, s. 20.

[161] B. Jessop, *Critical…*, dz. cyt., s. 43–44.

(także przez innych badaczy) ustaleń teoretycznych oraz empirycznych na temat podobnych struktur i działań, jak również z wyobraźni badacza[162].

Jak wskazuje Michael Reed, konieczny jest „intensywny" model badawczy, który opiera się na jak najdokładniejszym poznaniu tego, jak dany aktor społeczny rozumie swoje działania i ich kontekst w postaci struktur[163], co implikuje jakościowy charakter badania. W ten sposób metodologia krytycznego realizmu łączy analizę przyczynowości z wglądem w interpretacje aktorów dotyczące badanej rzeczywistości, a uzyskane rezultaty są zawsze specyficzne dla danego badania i nie tworzą generalnych praw[164], ponieważ wyjaśnienie jest adekwatne tylko dla danego *explanandum*[165]. Dlatego też w publikacji autor zastosował metody jakościowe właściwe naukom społecznym, zgodnie z przyjętym modelem teoretycznym[166], celem weryfikacji hipotezy o częściowej zbieżności kultury bezpieczeństwa organizacji pozarządowych działających w Polsce w obszarze migracji z polityką bezpieczeństwa RP, przekładającej się na jednoczesne wsparcie oraz kontestację polityki bezpieczeństwa państwa polskiego przez te podmioty. Zbieżność jest rozumiana zgodnie z szerokim użyciem tego terminu jako posiadanie wspólnych elementów[167].

Główną metodą badawczą użytą w pracy jest analiza strategiczno-relacyjna Boba Jessopa oparta na podejściu strategiczno-relacyjnym osadzonym w ramach paradygmatu krytycznego realizmu, metoda pomocnicza zaś to analiza instytucjonalno-prawna. Natomiast zbieranie materiału badawczego przebiegało z zastosowaniem następujących technik: analizy zawartości dokumentów, analizy zawartości mediów tradycyjnych i społecznościowych oraz bezpośrednich wywiadów pogłębionych. Wybór technik podyktowany był charakterem źródeł danych o polityce państwa (akty prawne, dokumenty strategiczne i wypowiedzi polityków) oraz kulturze bezpieczeństwa badanych organizacji (ich statuty, sprawozdania roczne i media spo-

[162] M. Reed, *Critical…*, dz. cyt., s. 438.
[163] Tamże, s. 439.
[164] Tamże, s. 438–439.
[165] B. Jessop, *Critical…*, dz. cyt., s. 44.
[166] Zob. rysunek 1.2 na s. 41.
[167] Wydawnictwo Naukowe PWN, *Słownik…*, dz. cyt.

łecznościowe), a także założeniami krytycznego realizmu o konieczności zbadania, jak aktorzy społeczni postrzegają badaną rzeczywistość. Podczas analizy wykorzystano także technikę kodowania treści w oprogramowaniu Atlas.

W celu zachowania spójnych ram czasowych analizy ustalono zakres czasowy badania obejmujący okres kształtowania polityki państwa przez jedną główną siłę polityczną (Zjednoczoną Prawicę) przypadający między październikiem 2015 r. a październikiem 2023 r.

W drugim etapie procesu badawczego dokonano sprecyzowania zakresu problemu badawczego. Na podstawie literatury przedmiotu poświęconej organizacjom pozarządowym działającym w Polsce w obszarze migracji, analizy źródeł medialnych oraz dotychczasowej wiedzy autora, zdobytej w trakcie pracy zawodowej w systemie pomocy osobom ubiegającym się o ochronę międzynarodową w Polsce, dokonano identyfikacji organizacji pozarządowych w Polsce działających w obszarze migracji. Lista organizacji wchodzących w zakres badania była następnie uzupełniana na podstawie analizy zawartości mediów, a także informacji uzyskiwanych od osób badanych w trakcie wywiadów.

Trzecim etapem procesu badawczego było pozyskanie oryginalnych danych badawczych z zastosowaniem triangulacji technik badawczych. Pozyskiwano dane w następujących obszarach tematycznych:

- prawa, idei i procedur będących podstawą polityki bezpieczeństwa Polski w zakresie migracji w badanym okresie, tj. rozumienia przez państwo polskie kluczowych zagrożeń związanych z migracjami oraz kluczowych podmiotów bezpieczeństwa (z uwzględnieniem pozycji migrantów), ich kontekstu i genezy;
- kultury bezpieczeństwa organizacji pozarządowych biorących udział w badaniu, tj. rozumienia przez te podmioty 1) kluczowych zagrożeń związanych z migracjami, 2) kluczowych podmiotów bezpieczeństwa (z uwzględnieniem pozycji migrantów) oraz 3) swojej roli jako aktorów bezpieczeństwa, jak również kontekstu i procesu modyfikacji tej kultury;
- działań podejmowanych przez organizacje pozarządowe w Polsce w obszarze migracji w badanym okresie.

Główną techniką zbierania danych były bezpośrednie, częściowo ustrukturyzowane wywiady pogłębione z osobami zaangażowanymi

w działania organizacji pozarządowych. Celem zastosowania tej techniki było poznanie kultury bezpieczeństwa badanych organizacji, jak również ich działań w zakresie bezpieczeństwa. Technika ta pozwala uchwycić zawiłości i niuanse dotyczące przekonań jednostek lub grup[168], które składały się na kulturę bezpieczeństwa badanych podmiotów, wyrażane w sposób nieoficjalny. Częściowe ustrukturyzowanie wywiadu pomogło w eksploracji kwestii istotnych dla prowadzonego badania i uniknięciu otrzymania zreifikowanych lub redukcjonistycznych odpowiedzi udzielonych przez osoby badane[169].

Z tego powodu w badaniu został wykorzystany scenariusz (Załącznik 5), ale zakładana była też możliwość zmiany kolejności pytań, a także pominięcia pytań lub zadania pytań uzupełniających bądź zupełnie nowych, jeśli taka potrzeba wynikała z przebiegu rozmowy lub z profilu rozmówcy. Pytania dotyczyły rozumienia definicji bezpieczeństwa, jego zakresu, pozycji migrantów jako podmiotów bezpieczeństwa, roli organizacji pozarządowych w zapewnianiu bezpieczeństwa oraz stosunku do państwa, a także podejmowanych działań oraz oceny efektywności tych działań i oceny relacji z państwem. Zaproszenie do udziału w badaniu wysłano łącznie do reprezentantów 57 podmiotów. Na podstawie uzyskanej zgody udało się przeprowadzić 40 wywiadów z 41 osobami reprezentującymi 38 organizacji w okresie od lipca 2021 r. do stycznia 2023 r. W pozostałych przypadkach nie uzyskano odpowiedzi. Wykaz organizacji oraz rozmówców przedstawia Załącznik 3 – został on skonstruowany w sposób uniemożliwiający powiązanie rozmówcy z daną organizacją. Na wykresach 1.1 i 1.2 zaprezentowano dane zbiorcze dotyczące formy organizacyjnej oraz miejsca siedziby badanych podmiotów.

Technikę częściowo ustrukturyzowanych wywiadów pogłębionych zastosowano także pomocniczo w badaniu polityki bezpieczeństwa państwa. Między styczniem a kwietniem 2023 r. autor przeprowadził 16 wywiadów z osobami posiadającymi wiedzę ekspercką w przedmiocie polityki bezpieczeństwa Polski (Załącznik 2), przy użyciu uprzednio przygotowanego scenariusza (Załącznik 4). Korzystanie z wywiadów z ekspertami jest częste w badaniach nieznanych

[168] M. Bevir, J. Blakely, *Interpretive Social Science: An Anti-Naturalist Approach*, Oxford University Press, Oxford 2018, s. 90.

[169] Tamże, s. 96.

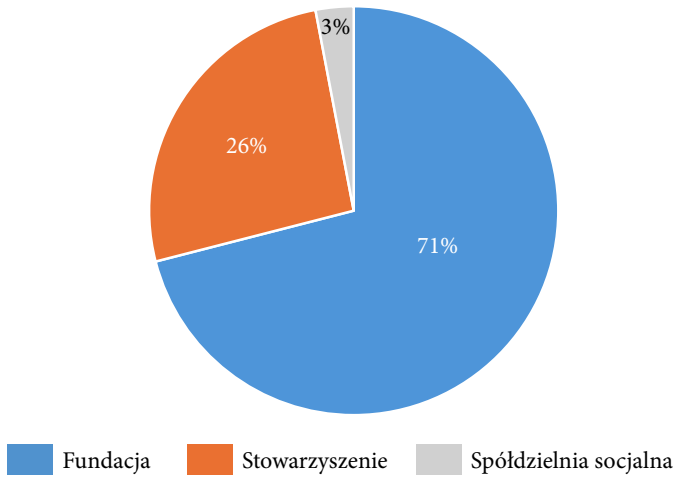

Wykres 1.1. Forma organizacyjna organizacji pozarządowych uczestniczących w badaniu

Źródło: opracowanie własne na podstawie Krajowego Rejestru Sądowego.

lub mało znanych problemów[170]. Osoba jest identyfikowana jako ekspert lub ekspertka ze względu na jej specyficzną wiedzę, pozycję w społeczności lub status[171], a zatem są to osoby, które mają znaczący dorobek naukowy lub często zabierają głos publicznie w zakresie zgłębianego problemu badawczego bądź uczestniczą w kształtowaniu badanych zagadnień jako praktycy. Liczba wywiadów została wybrana z uwzględnieniem zasady nasycenia, zgodnie z którą dalsze zbieranie materiału daną metodą jest bezcelowe, gdy kolejne przypadki potwierdzają informacje zebrane uprzednio[172]. Wywiady przeprowadzono z czołowymi w Polsce ekspertami i ekspertkami do spraw bezpieczeństwa, migracji lub organizacji pozarządowych.

[170] S. Döringer, *'The problem-centred expert interview': Combining qualitative interviewing approaches for investigating implicit expert knowledge*, 'International Journal of Social Research Methodology' 24(3)/2021, s. 266.

[171] Tamże, s. 265.

[172] S. Juszczyk, *Badania jakościowe w naukach społecznych. Szkice metodologiczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2013, s. 187.

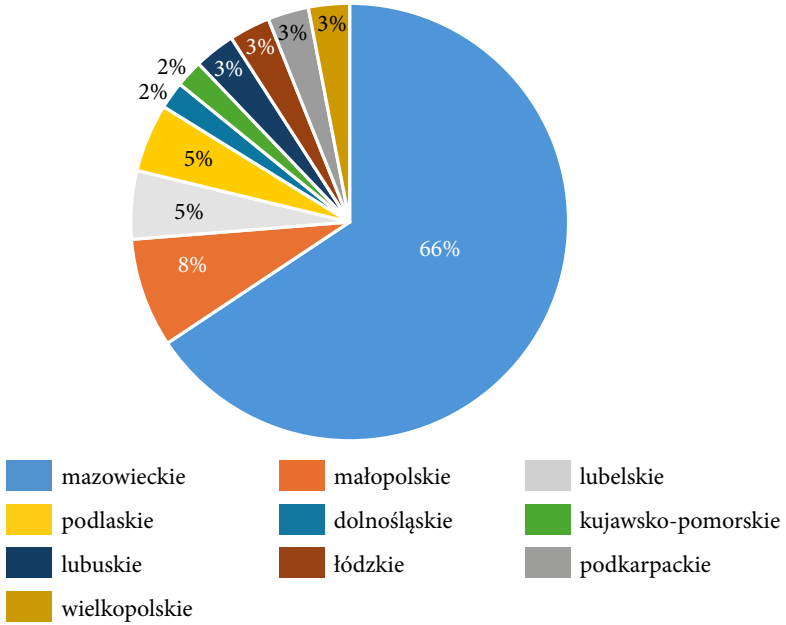

Wykres 1.2. Województwo siedziby organizacji pozarządowych uczestniczących w badaniu

Źródło: opracowanie własne na podstawie Krajowego Rejestru Sądowego.

Drugą istotną techniką zastosowaną w ramach zbierania danych była analiza zawartości dokumentów: aktów prawnych i dokumentów strategicznych dotyczących polityki bezpieczeństwa Polski w zakresie migracji oraz statutów i sprawozdań rocznych organizacji pozarządowych objętych badaniem. Poza Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej w analizie ujęto ustawy i rozporządzenia odnoszące się do cudzoziemców. Drugą kategorią istotnych dla badania aktów prawnych były te dotyczące bezpieczeństwa, w których mogła pojawić się kwestia wyzwań związanych z procesami migracyjnymi. Trzecią kategorię aktów prawnych stanowiły przepisy wyznaczające kompetencje organów, które działają w zakresie wyzwań związanych z procesami migracyjnymi, czwartą zaś – ustawy odnoszące się do struktury, praw i obowiązków organizacji pozarządowych. Pod uwagę zostały wzięte także stosowne dyrektywy unijne oraz konwencje międzynarodowe.

Ponadto przeanalizowano dokumenty strategiczne państwa polskiego. Z kolei statuty i sprawozdania roczne badanych organizacji są podstawowymi dokumentami zawierającymi dane na temat działalności tych podmiotów. Są dostępne na ich stronach internetowych lub za pośrednictwem Krajowego Rejestru Sądowego, a skrócone albo rozszerzone opisy celów i misji tych organizacji są zamieszczone na ich stronach internetowych.

Kolejną techniką zbierania danych była analiza zawartości mediów tradycyjnych i społecznościowych polegająca na badaniu treściowych i formalnych cech tekstów opublikowanych w wybranych mediach[173]. Badanie miało charakter jakościowy, przez co omawiana technika nie służyła do analizy częstotliwości występowania pewnych słów lub fraz, ale do uzupełnienia i zobrazowania wniosków wyciągniętych w ramach analizy dokumentów. Analiza zawartości mediów tradycyjnych posłużyła do zbadania publicznych wypowiedzi przedstawicieli organów państwa odpowiedzialnych za kwestie związane z migracjami w latach 2015–2023, takich jak m.in. prezes Rady Ministrów, minister spraw wewnętrznych i administracji oraz podsekretarze stanu w ww. ministerstwie. Wypowiedzi te były identyfikowane poprzez wyszukiwarkę archiwum Polskiej Agencji Prasowej (PAP) z użyciem haseł takich jak „migracje", „migranci", „uchodźcy", „granica", w wyniku czego wybrano 52 depesze PAP obrazujące sposób, w jaki decydenci interpretują zagrożenia związane z migracjami oraz pozycję kluczowych podmiotów bezpieczeństwa (z uwzględnieniem pozycji migrantów) (Załącznik 1). Zdecydowano o wyborze tego źródła, ponieważ PAP jest zobowiązana przekazywać stanowiska naczelnych organów państwa[174], a pozostałe media często korzystają z jej depesz jako źródła pierwotnego. Dostęp do archiwum PAP autor uzyskał dzięki uprzejmości Ośrodka Badań nad Migracjami, gdzie jest badaczem stowarzyszonym[175]. Materiał pozyskany z tego źródła pozwolił wskazać, jak organy i instytucje państwowe przedstawiają

[173] S. Michalczyk, *Uwagi o analizie zawartości mediów*, „Rocznik Prasoznawczy" 3/2009, s. 95–109.

[174] Art. 1 Ustawy z dnia 31 lipca 1997 r. o Polskiej Agencji Prasowej, Dz.U. 1997 nr 107 poz. 687.

[175] Nie wszystkie depesze dostępne w archiwum PAP są publikowane na stronie internetowej agencji.

społeczeństwu swoje interpretacje dokumentów strategicznych i aktów prawnych. Technika ta pozwala na poznanie nie samych interpretacji, ale właśnie sposobu ich przedstawiania. Z uwagi na sposób sformułowania hipotezy (skoncentrowany na działaniach organizacji pozarządowych) oraz trudności w dotarciu do najważniejszych decydentów państwa autor postanowił, że w tym przypadku wystarczające będzie ujęcie interpretacji poprzez sposób ich przedstawiania w dyskursie publicznym. Niniejsza monografia nie dotyczy bowiem procesów decyzyjnych państwa polskiego, ale tylko i wyłącznie organizacji pozarządowych, które kształtowały swoje procesy decyzyjne w odpowiedzi na to, jak prezentowany był dyskurs państwowy.

Z kolei w celu dopełnienia analizy kultury bezpieczeństwa organizacji pozarządowych przeprowadzono analizę zawartości mediów społecznościowych obejmującą posty zamieszczane na profilach badanych organizacji na portalu społecznościowym *Facebook*, który stanowi główny kanał komunikacji publicznej tych podmiotów. Analiza skupiła się na narracji dotyczącej bezpieczeństwa i migracji zawartej we wszystkich wpisach opublikowanych przez badane podmioty (38 organizacji, z których 37 posiadało profil na portalu *Facebook*) w latach 2015–2023[176]. Materiał do analizy stanowiło ok. 20 tys. wpisów, które z reguły cechowały się bardzo niewielką objętością tekstu. W ramach tego materiału identyfikowano nie tylko bezpośrednie odwołania do bezpieczeństwa, ale także całościowy sposób budowania narracji na temat migracji. Z tego względu nie dokonywano sztywnego podziału na posty dotyczące i niedotyczące bezpieczeństwa, ale wybrano 192 przykłady obrazujące badaną kulturę bezpieczeństwa, które następnie zostały zacytowane w pracy. Zebrane dane pozwoliły

[176] Profilu na tym portalu społecznościowym nie posiada Fundacja WOT. W przypadku Fundacji na Rzecz Kultury „Walizka" analizowano jedynie wpisy od 01.07.2021 r., ponieważ wcześniej organizacja ta nie działała w obszarze migracji. W przypadku Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę (wcześniej Fundacja Dzieci Niczyje), Fundacji Instytut Spraw Publicznych, Fundacji La Strada, Fundacji Polska Akcja Humanitarna, Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka oraz Stowarzyszenia Klub Inteligencji Katolickiej analizę wszystkich wpisów autor uznał za bezcelową, gdyż działania w obszarze migracji stanowią jedynie część działalności tych podmiotów. Z tego względu wyszukiwano wpisy za pomocą słów kluczowych użytych w ramach techniki analizy zawartości mediów tradycyjnych, takich jak „migracje", „migranci", „uchodźcy" i „granica".

na uzupełnienie i zobrazowanie wniosków wyciągniętych na podstawie analizy zawartości dokumentów badanych podmiotów.

Publikowane teksty nie stanowią nigdy obiektywnego odzwierciedlenia rzeczywistości, ale tworzone są w określonych celach[177]. W ocenie autora badane dokumenty stanowią dosyć wiarygodne źródła danych, ponieważ sprawozdawana działalność organizacji pozarządowych podlega kontroli darczyńców i państwa. Podobnie jest w przypadku informacji o realizowanych projektach zamieszczanych w mediach społecznościowych, którym czasem towarzyszą dokumentacja fotograficzna i komentarze beneficjentów.

Etap czwarty procesu badawczego polegał na analizie zebranego materiału. Dane badawcze zostały poddane analizie za pomocą techniki kodowania[178] przy użyciu oprogramowania *Atlas*. Celem kodowania było połączenie uzyskanych danych z kategoriami analitycznymi wyłonionymi w procesie konceptualizacji: 1) kluczowych zagrożeń związanych z migracjami, 2) kluczowych podmiotów bezpieczeństwa (z uwzględnieniem pozycji migrantów), 3) roli organizacji pozarządowych jako aktorów bezpieczeństwa. Należy podkreślić, że generalizacja wyników wywiadów (uznanie, że podmioty uczestniczące w badaniu reprezentują ogół tego typu podmiotów) jest możliwa, gdy metodą tą obejmuje się wielu różnych informatorów[179], dlatego autor zastosował bardzo ostrożne podejście do generalizacji materiału zebranego za pomocą wywiadów. Warto jednak zauważyć, że udało się objąć badaniem przeważającą część organizacji pozarządowych działających w obszarze migracji w sposób ciągły – tj. niebędących krótkotrwałą odpowiedzią na pełnoskalową inwazję Rosji na Ukrainę, ale działających na tyle długo, aby możliwe było odtworzenie ich kultury bezpieczeństwa. Posiłkując się analizą literatury przedmiotu, autor przeanalizował także: 1) kontekst polityki bezpieczeństwa państwa oraz działań badanych podmiotów w postaci pozostałych istotnych struktur), 2) dziedzictwo historyczne polityki bezpieczeństwa Polski w zakresie migracji (na które składają się elementy często niewyrażane *explicite* w teraźniejszości, ale stanowiące swego rodzaju nadal

[177] S. Juszczyk, *Badania…*, dz. cyt., s. 175.

[178] J. Saldaña, *The Coding Manual for Qualitative Researchers*, SAGE Publications, Thousand Oaks–New Delhi–Singapore 2009, s. 8.

[179] S. Juszczyk, *Badania…*, dz. cyt., s. 143.

aktywny wzór działania) oraz 3) proces modyfikacji kultury bezpieczeństwa badanych organizacji. Dzięki przeprowadzonym analizom autor udzielił odpowiedzi na dwa pierwsze pytania badawcze:

P.1. Jakie były założenia, cele i instrumenty polityki bezpieczeństwa Polski w zakresie migracji w latach 2015–2023?

P.2. Jakie elementy składały się na kulturę bezpieczeństwa organizacji pozarządowych działających w Polsce w obszarze migracji w latach 2015–2023 i jak ewoluowały one w badanym okresie?

Po dokonaniu analizy polityki bezpieczeństwa państwa i kultury bezpieczeństwa badanych organizacji autor poddał badaniu ich wzajemne oddziaływania na podstawie osadzonej w podejściu strategiczno-relacyjnym metody analizy strategiczno-relacyjnej. Krokiem wyjściowym była analiza procesu reprodukcji lub transformacji prawa, idei i procedur składających się na badaną politykę przez działania badanych organizacji. Identyfikacja działań organizacji pozarządowych w zakresie bezpieczeństwa i migracji w Polsce w latach 2015–2023 odbywała się z wykorzystaniem danych zgromadzonych podczas poprzednich etapów analizy. Działania usystematyzowano na podstawie głównych obszarów tematycznych, na których skupiała się kultura bezpieczeństwa badanych podmiotów – począwszy od tych, gdzie zachodziła największa spójność tej kultury z polityką bezpieczeństwa państwa.

Analiza procesu reprodukcji lub transformacji polityki bezpieczeństwa państwa przez działania organizacji pozarządowych polegała na ocenie strategicznej kalkulacji, czyli identyfikacji zakładanych rezultatów działań badanych organizacji wobec prawa, idei i procedur polityki państwa. Autor przyjął, że założenie ścisłej dychotomii reprodukcja *versus* transformacja w złożonych działaniach badanych organizacji stanowiłoby redukcjonistyczne uproszczenie relacji organizacji pozarządowych wobec polityki bezpieczeństwa państwa. Dlatego omawiana relacja była rozpatrywana na kontinuum od całkowitej reprodukcji zastanych struktur polityki bezpieczeństwa państwa w formie niezmienionej do próby ich całkowitej transformacji z założeniem, że całkowita reprodukcja lub transformacja to typy idealne, w praktyce zaś działania aktorów społecznych stanowią splot tych dwóch relacji, przez co pozostają w różnych miejscach kontinuum od

wsparcia do kontestacji badanej polityki. Dlatego też celem publikacji nie jest dychotomiczna kategoryzacja analizowanych działań, ale wskazanie, jak elementy reprodukujące (wspierające) i usiłujące transformować (kontestujące) politykę wyznaczoną przez państwo splatają się w różnorodne działania podejmowane przez organizacje pozarządowe w obszarze migracji z zamiarem określonego wpływu na politykę bezpieczeństwa państwa i która z tych relacji jest przeważająca.

Wsparcie autor identyfikował jako dążenie do reprodukcji polityki w niezmienionej formie, które odbywa się poprzez uzupełnianie działań państwa (tzw. wypełnianie luk) w formie realizacji działań niepodejmowanych przez państwo, ale zbieżnych z jego celami, oraz poprzez osiąganie synergii z działaniami państwa. Wynika to z założenia, że dla rozumienia istoty każdego systemu ważne są relacje między jego elementami w ramach dążenia do wspólnego celu, a także występowanie zjawisk synergii i substytucji[180]. Z kolei za kontestację autor uznawał odrzucenie prowadzonej przez państwo polityki, jednak mogące pozostawać w zgodności z prawem tego państwa, co wynika z częściowego czerpania legitymizacji przez organizacje pozarządowe z prawa państwowego. Następnie autor dokonał oceny tego, czy w badanym okresie przeważał wspierający czy kontestujący charakter działań. Rezultatem przeprowadzonej w ten sposób analizy było udzielenie odpowiedzi na następujące pytanie badawcze:

P.3. Jakie działania w obszarze migracji organizacje pozarządowe w Polsce podejmowały w latach 2015–2023 i jaki był ich stosunek do polityki bezpieczeństwa państwa polskiego?

W dalszej części pracy autor dokonał analizy procesu ułatwiania i utrudniania działań badanych podmiotów przez politykę bezpieczeństwa państwa. Ułatwianiem działań badanych organizacji mogą być przepisy prawa wprost nakazujące dane działanie lub dokumenty strategiczne wskazujące je jako pożądane, dostępność finansowania z budżetu państwa danych działań, procedury i mechanizmy współpracy w danym zakresie lub przejawiająca się poprzez dyskurs atmosfera sprzyjająca danym działaniom przekładająca się na komfort psychiczny aktorów wykonujących te działania. Z kolei o utrudnianiu

[180] W. Kitler, *Organizacja bezpieczeństwa narodowego RP. Aspekty ustrojowe, prawno-administracyjne i systemowe*, Adam Marszałek, Toruń 2018.

działań może być mowa, jeżeli istnieją przepisy prawne ograniczające dane działanie (np. poprzez nakładanie uciążliwych wymogów proceduralnych lub kosztów finansowych), a także jeśli dane działanie jawi się jako niepożądane na podstawie praktyki wykonawczej organów państwa lub oficjalnego dyskursu władz, co przekłada się na dyskomfort psychiczny związany z wykonywaniem tych działań. Co istotne, autor nie zakładał sztywnej dychotomii, ale dopuszczał, że oddziaływanie zawiera się w kontinuum od ułatwiania do utrudniania[181].

Z uwagi na założenia teoretyczno-metodologiczne podejścia strategiczno-relacyjnego konieczne było także poznanie percepcji kontekstu działań przez aktorów społecznych, w tym przypadku przez badane organizacje. W tym celu autor wykorzystał materiał pozyskany poprzez zastosowanie wymienionych już technik badawczych. Każda kategoria działań była analizowana poprzez retrodukcję, czyli identyfikację, czy prawo, idee i procedury polityki bezpieczeństwa państwa mogły stanowić warunek konieczny lub wystarczający, aby ułatwiać bądź utrudniać dane działania, i pomocniczo poprzez analizę kontrfaktyczną, czyli rozpatrywanie alternatywnych sytuacji w postaci braku danego uwarunkowania. Następnie autor dokonał syntezy dotychczas zgromadzonych rezultatów, aby po przeprowadzeniu analizy strategiczno-relacyjnej zrozumieć, czy działania dążące do reprodukcji prawa, idei i procedur badanej polityki były tożsame z działaniami ułatwianymi przez tę politykę, a działania dążące do transformacji tej polityki – z działaniami przez nią utrudnianymi. Na podstawie wskazanych powyżej analiz autor udzielił odpowiedzi na następujące pytanie badawcze:

P.4. Jak polityka bezpieczeństwa Polski w latach 2015–2023 warunkowała działania organizacji pozarządowych wspierające, a jak – kontestujące tę politykę?

Ostatnim elementem procesu badawczego była analiza źródeł podejmowania przez organizacje pozarządowe w Polsce w latach 2015–2023 działań w obszarze migracji prowadząca do weryfikacji przyjętej

[181] Z uwagi na analogiczne założenie dotyczące reprodukcji i transformacji badanej polityki przez działania badanych organizacji. Podstawą zastosowania analogii jest założenie podejścia strategiczno-relacyjnego o ustrukturyzowanej spójności dialektycznej relacji struktur oraz działań.

Analiza polityki bezpieczeństwa (rozdział 2)
• Analiza kontekstu • Analiza dziedzictwa historycznego • Analiza prawa, idei i procedur
Analiza kultury bezpieczeństwa organizacji pozarządowych (rozdział 3)
• Analiza kontekstu • Analiza tożsamości, przekonań, wzorców postępowania, priorytetów itp. • Analiza procesu modyfikacji kultury bezpieczeństwa
Analiza reprodukcji i transformacji polityki bezpieczeństwa Polski przez działania organizacji pozarządowych (rozdział 4)
• Identyfikacja badanych działań i ich systematyzacja • Analiza reprodukcji transformacji polityki bezpieczeństwa Polski w zakresie migracji przez działania organizacji pozarządowych w podziale na kategorie działań • Ocena stopnia wsparcia oraz kontestacji badanej polityki przez badane podmioty
Analiza umożliwiania i utrudniania działań organizacji pozarządowych w obszarze migracji przez politykę bezpieczeństwa Polski (rozdział 5)
• Analiza percepcji • Analiza umożliwiania i utrudniania działań organizacji pozarządowych w obszarze migracji przez politykę bezpieczeństwa Polski w podziale na kategorie działań • Ocena ustrukturyzowania spójności badanej relacji
Całościowa analiza źródeł podejmowania przez organizacje pozarządowe działań w obszarze migracji i bezpieczeństwa (rozdział 5)
• Analiza procesu motywowania przez kulturę bezpieczeństwa badanych organizacji podejmowanych przez te podmioty działań • Identyfikacja pozostałych czynników podejmowania działań przez badane podmioty • Ocena istotności kultury bezpieczeństwa badanych organizacji dla podemowania przez nie działań • Identyfikacja głównych ograniczeń działań organizacji pozarządowych w Polsce w obszarze migracji i sformułowanie rekomendacji w celu ich przezwyciężenia

Rysunek 1.3. Schemat postępowania badawczego

Źródło: opracowanie własne.

hipotezy. Zgodnie z tezą książki jednoczesne prowadzenie przez badane podmioty działań wspierających i kontestujących politykę bezpieczeństwa RP w zakresie migracji wynikało z częściowej zbieżności kultury bezpieczeństwa badanych podmiotów z tą polityką. Na tej podstawie konieczna była zatem analiza czynników motywujących badane organizacje do podejmowania przez nie działań. W tym celu autor dokonał syntezy otrzymanych wyników oraz ponownej analizy zebranego dotychczas materiału. Działania te pozwoliły zrozumieć, w jaki sposób kultura bezpieczeństwa badanych organizacji (zbieżna lub przeciwstawna wobec polityki bezpieczeństwa państwa) motywowała te podmioty do podejmowania działań ułatwianych i utrudnianych przez badaną politykę i jak ten wpływ ewoluował wraz z przebiegiem procesu modyfikacji tej kultury bezpieczeństwa. Autor wskazał inne struktury ułatwiające podejmowanie tych działań, jak również wpływ w tym zakresie percepcji badanych organizacji. Przeprowadzone analizy pozwoliły udzielić odpowiedzi na ostatnie dwa pytania badawcze:

P.5. Jakie znaczenie miała kultura bezpieczeństwa organizacji pozarządowych w Polsce w latach 2015–2023 dla podejmowania przez nie działań w obszarze migracji, a jakie były inne istotne czynniki w tym względzie?

P.6. Jakie były główne ograniczenia działań organizacji pozarządowych w Polsce w obszarze migracji w latach 2015–2023 i jakie rekomendacje można sformułować w celu ich przezwyciężenia?

Podsumowanie sposobu postępowania badawczego odzwierciedlonego przez strukturę pracy przedstawia rysunek 1.3.

1.5. Etyka badawcza

W związku z udziałem ludzi w badaniu (z uwagi na zastosowanie techniki wywiadu bezpośredniego) przed przystąpieniem do realizacji badania empirycznego autor uzyskał pozytywną opinię Komisji Rektorskiej Uniwersytetu Warszawskiego ds. Etyki Badań Naukowych z Udziałem Człowieka[182]. Na podstawie opinii Komisji autor opra-

[182] Opinia Komisji Rektorskiej Uniwersytetu Warszawskiego ds. Etyki Badań Naukowych z Udziałem Człowieka w sprawie wniosku nr 94/2021.

cował procedurę przeprowadzania badania oraz wzory dokumentów wręczanych osobom badanym, a także procedury dotyczące ochrony danych osobowych osób biorących udział w badaniu. Kluczową zasadą badania było prowadzenie wywiadów na podstawie świadomej zgody osoby badanej, co oznacza, że przed wyrażeniem zgody rozmówcy byli informowani o celach i założeniach badania. Informacja obejmowała także zasady postępowania z danymi osobowymi, do których zalicza się również głos zarejestrowany na nagraniu audio. Wywiady przeprowadzano w miejscu dogodnym dla osób badanych lub za pomocą środków telekomunikacyjnych – telefonu lub aplikacji Zoom na licencji Uniwersytetu Warszawskiego. Bardzo ważną kwestią było bezpieczne przechowywanie danych osobowych zawartych w plikach audio z nagraniem wywiadu na dysku wirtualnym Google Drive w domenie Uniwersytetu Warszawskiego. Podpisane papierowe formularze zgód przechowywane są zaś w zamykanej na klucz szufladzie w budynku Uniwersytetu. Nagrania audio niszczono bezpośrednio po dokonaniu transkrypcji, którą wykonywano przeważnie niezwłocznie po przeprowadzeniu wywiadu. Transkrypcje zostały poddane anonimizacji, w związku z czym co do zasady nie zawierają już danych osobowych, chociaż należy pamiętać, że każda informacja może stanowić taką daną, jeśli za jej pomocą możliwa jest identyfikacja osoby[183]. Etyka badań wiąże się także ze zdolnością przewidzenia konsekwencji działań badawczych na każdym ich etapie[184]. Z tego względu autor zachował szczególną ostrożność na wypadek możliwości uzyskania informacji, które obligowałyby go do poinformowania organów ścigania. Informacje takie nie pojawiły się jednak w toku zbierania danych badawczych.

Badania jakościowe w naukach społecznych niosą ze sobą wiele wyzwań etycznych, dlatego też konieczne jest zachowanie wyżej

[183] Art. 4 Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych), Dz.U. UE L 119/1.

[184] I. van Liempt, V. Bilger, *Ethical challenges in research with vulnerable migrants* [w:] C. Vargas-Silva (red.), *Handbook of Research Methods in Migration*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham 2012, s. 463.

opisanych standardów, a także rzetelność i precyzja (ang. *accuracy*) podczas całego procesu badawczego, zabezpieczenie badanych przed negatywnym wpływem udziału w badaniach i unikanie nakłaniania do udziału w badaniach osób, wobec których badacz znajduje się w relacji władzy[185]. Szczególnie istotna jest kwestia dotrzymania anonimowości osób badanych podczas publikacji wyników[186]. Należy także pamiętać, że sytuacja związana z wywiadami nie jest nigdy wolna od relacji władzy, jednakże próba zmniejszenia przez badacza dystansu do osób badanych często skutkuje złamaniem powyższych standardów[187]. Autor dołożył wszelkich starań, aby uczynić zadość tym zasadom.

Kwestie związane z relacją władzy badacza wobec badanych nie stanowiły istotnego wyzwania, ponieważ badani w żadnym stopniu nie pozostawali zależni od autora. Znaczące wyzwanie natomiast stanowiło dochowanie zasady anonimowości, ponieważ grono ekspertów w dziedzinie migracji i bezpieczeństwa w Polsce jest stosunkowo nieliczne, podobnie jak grono osób zaangażowanych w działalność badanych podmiotów, a osoby te często znają się nawzajem. Ponadto specyfika niektórych organizacji mogła prowadzić do identyfikacji osoby ją reprezentującej. Dlatego też zachowano szczególną ostrożność podczas prezentacji danych uzyskanych w drodze wywiadów, przede wszystkim unikając podawania w cytatach szczegółów niosących ryzyko identyfikacji rozmówcy. Ryzyko etyczne nie wiązało się natomiast z badaniem zawartości mediów społecznościowych, ponieważ autor korzystał tylko z publicznych oficjalnych profili formalnie zarejestrowanych w Polsce organizacji pozarządowych, nie zaś np. z wypowiedzi osób prywatnych na zamkniętych forach.

Istotną kwestią jest także rola badacza[188], działania badawcze zaś, a zwłaszcza publikowanie naukowe, także reprodukują lub transformują struktury społeczne, wpływając na badaną rzeczywistość[189]. Pozycja badacza może wahać się „od uczonego-agitatora i aktywi-

[185] Tamże, s. 453; S. Juszczyk, *Badania…*, dz. cyt., s. 83–86.

[186] I. van Liempt, V. Bilger, *Ethical…*, dz. cyt., s. 457.

[187] Tamże, s. 453–454.

[188] M.B. Salter, C.E. Mutlu (red.), *Research Methods in Critical Security Studies: An Introduction*, Routledge, London 2013, s. 15.

[189] B. Jessop, *Critical…*, dz. cyt., s. 44.

sty przez krytyka społecznego do doradcy politycznego"[190]. W niniejszym przypadku znajomość badanego środowiska – wynikająca z doświadczenia zawodowego – ułatwiła autorowi pracy uzyskanie zaufania osób badanych. Intencją autora było zachowanie możliwie neutralnej pozycji, tak aby nie wzbudzić u żadnej osoby badanej poczucia stronniczości czy niesprawiedliwego traktowania, co mogłoby doprowadzić do utraty zaufania[191] – autor pozostał zatem najbliżej roli krytyka społecznego.

1.6. Ograniczenia badawcze i sposoby ich minimalizacji

Ograniczenia badawcze związane z analizą procesów dziejących się w jednym państwie w stosunkowo krótkich ramach czasowych opierają się na ujęciu w znacznym stopniu jednostkowych doświadczeń, niemogących służyć do wyjaśnień wykraczających poza badane miejsce i czas[192]. Ponadto żadne wyjaśnienie nie jest kompletne, gdyż zawsze można dodawać kolejne elementy analizy[193], a skonstruowany model teoretyczny nie zawsze w pełni odzwierciedla badaną rzeczywistość. Dlatego też rezultaty badania dostarczają informacji przede wszystkim o działaniach i kulturze bezpieczeństwa polskich organizacji pozarządowych działających w latach 2015–2023 w odniesieniu do ówczesnej polityki bezpieczeństwa Polski.

Drugie ograniczenie dotyczy empirycznego badania polityki bezpieczeństwa państwa w zakresie wyzwań związanych z procesami migracyjnymi. Wynika ono z charakteru źródeł na ten temat. W podstawowych dokumentach strategicznych kwestie migracyjne są ujęte w formie szczątkowej. Brak jest też aktualnej szerokiej literatury przedmiotu w tym zakresie, z uwagi na dynamicznie zmieniającą się sytuację od drugiego półrocza 2021 r. związaną z kryzysem humanitarnym na granicy polsko-białoruskiej i późniejszą inwazją Rosji na Ukrainę. Zatem w dużej mierze konieczna była rekonstrukcja tej polityki na podstawie istniejących dokumentów programowych, aktów prawnych

[190] M.B. Salter, C.E. Mutlu (red.), *Research…*, dz. cyt., s. 22–23.
[191] P. Schwartz-Shea, D. Yanow, *Interpretive…*, dz. cyt., s. 75–77.
[192] Tamże, s. 60.
[193] B. Jessop, *Critical…*, dz. cyt., s. 44.

oraz wypowiedzi osób sprawujących istotne w tym zakresie funkcje publiczne. Aby zminimalizować ograniczenia związane z rekonstrukcją polityki mogące prowadzić do nadinterpretacji, autor przeprowadził 16 wywiadów z ekspertami zajmującymi się badaną tematyką (badacze i badaczki bezpieczeństwa i migracji oraz osoby z doświadczeniem praktycznym w tej dziedzinie). Zestawienie zebranego uprzednio materiału z opiniami ekspertów pozwoliło przynajmniej w pewnym stopniu zminimalizować omawiane ograniczenie badawcze.

Trzecie ograniczenie badawcze wiąże się z wykorzystaniem wywiadu jako metody badania kultury bezpieczeństwa – w zależności od indywidualnych cech, a zwłaszcza pozycji zajmowanej w organizacji, rozmówcy mogą prezentować w różnym zakresie swoje własne opinie lub oficjalne stanowisko organizacji, a także udzielać fałszywych informacji. Aby uniknąć niewłaściwej interpretacji otrzymanego materiału, autor zwracał szczególną uwagę m.in. na stanowisko rozmówcy w danym podmiocie i sposób formułowania wypowiedzi oraz zestawiał dane uzyskane w wywiadach z oficjalnymi materiałami publikowanymi przez daną organizację. Zestawienie to nie może jednak zostać zaprezentowane w treści publikacji, ponieważ prowadziłoby do złamania zasady anonimowości osób badanych. Należy też mieć na uwadze, że metoda wywiadu zawsze wiąże się z ograniczeniem wynikającym ze sposobu postrzegania badacza przez osoby badane[194].

Czwarte ograniczenie łączy się z wysokim stopniem upolitycznienia i sekurytyzacji migracji w Polsce[195], zwłaszcza w kontekście kryzysu na granicy polsko-białoruskiej. Prowadzenie badań na tematy związane z bezpieczeństwem państwa często jest obarczone poważnymi ograniczeniami, zwłaszcza w przypadku młodych badaczy, wynikającymi z kwestii dostępu do informacji, np. z powodu niechęci decydentów do udziału w badaniach[196]. Problemem był brak możliwości swobodnego prowadzenia wywiadów nie tylko z najważniejszymi osobami kreującymi politykę państwa, ale też z wykonującymi

[194] M.B. Salter, C.E. Mutlu (red.), *Research…*, dz. cyt., s. 21.

[195] A. Adamczyk, *Kryzys migracyjny w Europie a polska polityka imigracyjna*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny" 1(163)/2017, s. 307–331.

[196] W.S. Coetzee, *Doing research on 'sensitive topics': Studying the Sweden–South Africa arms deal*, 'Scientia Militaria, South African Journal of Military Studies' 48(2)/2020, s. 72.

ją funkcjonariuszami i urzędnikami państwowymi, brak dostępu do szczegółowych informacji dotyczących polityki państwa na granicy polsko-białoruskiej, a także sprzeczność informacji podawanych przez organy państwa i organizacje pozarządowe. Ograniczenie to jednak nie było kluczowe, gdyż celem pracy nie była analiza działań państwa, ale organizacji pozarządowych, te zaś znacznie chętniej dzieliły się informacjami. Fakt ten mógł jednak prowadzić do zaburzenia prezentowanego obrazu poprzez oparcie go głównie na informacjach przekazywanych przez jedną ze stron sporu politycznego oraz niekiedy silnie emocjonalny przekaz tych organizacji, oczekujących od badacza zajęcia właściwego ich zdaniem stanowiska normatywnego. Ograniczenie to minimalizowano poprzez przeprowadzenie wywiadów z ekspertami ze świata naukowego, w tym także mającymi doświadczenie w administracji publicznej. Pomocne było także doświadczenie zawodowe autora, który w latach 2013–2020 pracował w administracji publicznej i zna mechanizmy jej funkcjonowania.

Ograniczeniem badawczym na poziomie podejścia teoretyczno-metodologicznego była nie do końca jasna konceptualizacja tożsamości aktorów społecznych w istniejącej literaturze teoretycznej na gruncie podejścia strategiczno-relacyjnego. Niosła ona ryzyko niewłaściwego użycia tych kategorii analitycznych w relacji do działań oraz struktur społecznych. Ograniczenie to zminimalizowano poprzez przyjęcie założenia, że w przypadku zbiorowych aktorów społecznych ich tożsamości w zakresie bezpieczeństwa mogą być eksplorowane poprzez konceptualizację sfery mentalnej ich kultury bezpieczeństwa, wyrażanej zarówno w sposób oficjalny (poprzez dokumenty i media społecznościowe), jak i poprzez indywidualne anonimowe wywiady z osobami zaangażowanymi w działania badanych organizacji.

1.7. Podsumowanie

W niniejszym rozdziale autor przedstawił założenia teoretyczno-metodologiczne monografii. Wskazał, jak badanie prowadzone na gruncie paradygmatu krytycznego realizmu łączy analizę rzeczywistości materialnej i konstruowanej społecznie. Przedstawił także, w jaki sposób podejście strategiczno-relacyjne umożliwia eksplorację dialektycznej relacji działań i struktur społecznych oraz jak podejście

krytycznych nauk o bezpieczeństwie pozwala na badanie migrantów jako podmiotów bezpieczeństwa i organizacji pozarządowych jako aktorów bezpieczeństwa.

W ramach omówienia podejścia strategiczno-relacyjnego autor przedstawił, jak pojęcie struktur społecznych (prawo, idee i procedury) pozwala badać politykę bezpieczeństwa państwa poprzez analizę ułatwiania i utrudniania działań organizacji pozarządowych w obszarze migracji, które dążą do reprodukcji i transformacji tej polityki. Wybór działań przez aktorów społecznych nie jest jednak zdeterminowany strukturami, ponieważ m.in. może być motywowany tożsamościami aktorów – w tym przypadku kulturą bezpieczeństwa badanych organizacji. Autor wyjaśnił pomocnicze pojęcia stosowane w ramach tego podejścia: kontekstu (składającego się z pozostałych struktur społecznych), dziedzictwa historycznego (genezy danej struktury, z której wypływają ukryte w niej wzory działania) i percepcji (sposobu interpretacji rzeczywistości przez aktorów społecznych wykonujących analizowane działania). Natomiast w ramach omówienia podejścia krytycznych nauk o bezpieczeństwie zdefiniowane zostało bezpieczeństwo (jako stan pewności i spokoju) i wskazane zostały sposoby jego analizy poprzez identyfikację zagrożeń, podmiotów, którym bezpieczeństwo jest zapewniane, i aktorów, którzy je zapewniają poprzez swoje działania.

Autor dokonał także konceptualizacji najważniejszych pojęć i kategorii analitycznych stosowanych w książce. Migracje zostały zdefiniowane jako interpretacja mobilności powiązana z dyskursem państw narodowych i globalną hierarchią polityczną; migranci – jako cudzoziemcy, którzy zmienili swoje miejsce zamieszkania, przenosząc się z innego państwa do Polski; państwo – jako zespół instytucji i organizacji, których funkcją jest definiowanie i wprowadzanie w życie decyzji kolektywnie wiążących społeczeństwo; polityka bezpieczeństwa państwa – jako celowa, planowa i zorganizowana działalność ukierunkowana na uzyskanie i utrzymanie optymalnego w danych warunkach poziomu bezpieczeństwa. Autor wskazał na istotne znaczenie idei państwa narodowego, liberalnej demokracji i kapitalizmu dla polityki bezpieczeństwa współczesnych państw. Organizacje pozarządowe zostały zdefiniowane wąsko, na podstawie przepisów polskiego prawa, jako formalnie zarejestrowane podmioty, które cechuje formalność, pry-

watność (w sensie autonomii organizacyjnej od rządu), nienastawienie na zysk, samorządność i dobrowolność. Kultura bezpieczeństwa została skonceptualizowana jako sposób myślenia o bezpieczeństwie związany z przekonaniami, rolami społecznymi, wartościami, priorytetami i oczekiwaniami jednostek, wzorcami zachowań oraz stylem zarządzania danej organizacji w zakresie bezpieczeństwa.

Autor dokonał operacjonalizacji pytań badawczych wraz z omówieniem głównych technik zbierania danych (pogłębione wywiady bezpośrednie, analiza zawartości dokumentów, analiza zawartości mediów tradycyjnych i społecznościowych) oraz metod badawczych (analiza strategiczno-relacyjna, analiza instytucjonalno-prawna) zastosowanych w celu ich dalszej analizy.

W rozdziale przedstawiono także kwestie dotyczące etyki badań oraz wskazano ograniczenia badawcze i sposoby ich minimalizacji. Główne wyzwania etyczne związane są z zastosowaniem techniki wywiadów bezpośrednich. Kluczową zasadą w badaniu empirycznym było prowadzenie wywiadów na podstawie świadomej zgody osoby badanej oraz zasada anonimowości przejawiająca się zarówno w bezpiecznym przechowywaniu danych badawczych, jak i ich cytowaniu w sposób uniemożliwiający identyfikację rozmówcy. Z kolei zidentyfikowane ograniczenia badawcze to jakościowy charakter badania na małej próbie, brak dokumentu jasno formułującego założenia polityki Polski wobec migracji, użycie wywiadów bezpośrednich jako głównej techniki badania kultury bezpieczeństwa oraz wysoki stopień upolitycznienia badanej tematyki. Ograniczenia te minimalizowano poprzez przeprowadzenie wywiadów z ekspertami i ekspertkami w zakresie badanego zagadnienia oraz zwrócenie szczególnej uwagi na stanowisko rozmówcy w danym podmiocie i jego sposób formułowania wypowiedzi, a także poprzez zestawienie danych uzyskanych w wywiadach z oficjalnymi materiałami publikowanymi przez daną organizację.

2. Polityka bezpieczeństwa Polski w zakresie migracji w latach 2015–2023

2.1. Wprowadzenie

Rozdział jest poświęcony analizie prawa, idei i procedur będących podstawą polityki bezpieczeństwa państwa polskiego w latach 2015–2023 w zakresie migracji – rozumianej jako działalność ukierunkowana na uzyskanie i utrzymanie optymalnego poziomu bezpieczeństwa. Badanie polityki państwa w odniesieniu do wybranego zagadnienia ma na celu wskazanie jej specyficznych cech, ale także związków z innymi politykami oraz ciągłości z przeszłymi procesami politycznymi.

Analiza polityki bezpieczeństwa Polski w zakresie migracji została przeprowadzona zgodnie z przyjętymi założeniami teoretycznymi analizy strategiczno-relacyjnej. Zastosowanie tego podejścia wymaga wzięcia pod uwagę szerokiego kontekstu badanej polityki w postaci wzajemnie oddziałujących na siebie struktur oraz jej dziedzictwa historycznego, czyli genezy, z której wypływają ukryte wzory działania danej polityki. Zgodnie z tą logiką w rozdziale przeanalizowano najpierw współzależność polityki bezpieczeństwa w zakresie migracji z innymi strukturami społecznymi oraz ewolucję tej polityki od momentu powstania II Rzeczypospolitej do 2015 r. Następnie autor przedstawił wyniki analizy prawa, idei i procedur będących podstawą omawianej polityki, które manifestują się w podejmowanych w jej ramach działaniach. W rezultacie dokonana została ocena tego, jak badana polityka ujmuje kwestie wynikające z konceptualizacji bezpieczeństwa, tj. kluczowe kategorie zagrożeń bezpieczeństwa związanych z migracjami oraz kluczowe podmioty bezpieczeństwa w kontekście migracji.

2.2. Polityka bezpieczeństwa Polski w zakresie migracji w latach 2015–2023 w kontekście zasad ustrojowych oraz innych polityk

Celem podrozdziału jest analiza szerokiego kontekstu polityki bezpieczeństwa Polski w zakresie migracji w latach 2015–2023 poprzez wskazanie wzajemnie oddziałujących z nią struktur (tj. struktur warunkujących działania, które mogą w istotny sposób reprodukować lub transformować badaną politykę). Zgodnie z przyjętą definicją polityki bezpieczeństwa jest ona kształtowana „pod kierownictwem organów państwowych", chociaż stanowi działalność różnych podmiotów, nie tylko wchodzących w skład aparatu państwowego. To oznacza, że kluczową strukturą w badanym kontekście jest polskie prawo (na czele z Konstytucją) oraz procedury aparatu administracyjnego. Należy także mieć na uwadze, że prawo to jest nieodzownie związane z istotnymi ideami: splotem państwa narodowego oraz liberalnej demokracji, którego konceptualizację przedstawiono w rozdziale pierwszym[1].

Idea państwa narodowego wybrzmiewa już w preambule Konstytucji RP, która dwukrotnie używa słowa „Naród" oraz wspomina o wspólnocie z „rodakami rozsianymi po świecie"[2], a zgodnie z art. 4 Konstytucji „władza zwierzchnia w Rzeczypospolitej Polskiej należy do Narodu". *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej* zakłada cel „wzmocnienia tożsamości narodowej"[3]. Z kolei o Polsce jako „demokratycznym państwie prawa" mówi *explicite* art. 2 Konstytucji, co wraz z pozostałymi, bardziej szczegółowymi przepisami ustawy zasadniczej jest łączone przez badaczy z ideą liberalnej demokracji[4]. W literaturze naukowej wskazywano co prawda na kryzys

[1] Zob. s. 50.

[2] Por. E. Hałas, *Constructing the identity of a nation-state: Symbolic conflict over the Preamble to the Constitution of the Third Republic of Poland*, 'Polish Sociological Review' 149(1)/2005, s. 49–67.

[3] *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, s. 28, https://www.bbn.gov.pl/ftp/dokumenty/Strategia_Bezpieczenstwa_Narodowego_RP_2020.pdf [dostęp 20.03.2024].

[4] S. Biernat, M. Kawczyńska, *The role of the Polish Constitution (Pre-2016): Development of a liberal democracy in the European and international context* [w:] A. Albi, S. Bardutzky (red.), *National Constitutions in European and Global Governance: Democracy, Rights, the Rule of Law: National Reports*, Springer, Berlin 2019, s. 745–793.

demokracji liberalnej w Polsce w okresie objętym badaniem[5] (a także wcześniej[6]), a badacze niekiedy posługiwali się nawet określeniem „demokracji nieliberalnej" jako zarówno projektu politycznego[7], jak i praktyki politycznej w Polsce po 2015 r.[8] Celem niniejszego wywodu nie jest jednak rozstrzyganie zasadności kwalifikacji polskiej demokracji do określonej kategorii, ale pokazanie, jak dana struktura społeczna (prawa, idee) oddziałuje wzajemnie z polityką bezpieczeństwa Polski wobec migracji. Na podstawie konceptualizacji państwa przedstawionej w rozdziale 1 można zatem zakładać, że polityka bezpieczeństwa Polski w swoim ogólnym kształcie nie pozostaje wolna od napięcia między tendencją do postrzegania migrantów jako zagrożenia a koniecznością gwarantowania im praw przysługujących każdemu niezależnie od obywatelstwa. Z kolei wolnorynkowy charakter polskiej gospodarki[9] pozwala przewidywać istotną rolę wzajemnego oddziaływania badanej polityki ze strukturami ekonomicznymi, a zatem także wpływ aktorów społecznych, takich jak pracodawcy oraz inwestorzy.

Kluczowymi aktorami kształtującymi politykę bezpieczeństwa Polski są Sejm RP i Senat RP jako organy stanowiące w Polsce prawo[10], rząd, do którego kompetencji należy zapewnianie bezpieczeństwa i porządku publicznego[11], oraz Prezydent RP będący jej najwyższym

---

[5] Zob. m.in. A. Pacześniak, *Zawłaszczanie państwa przez partię rządzącą jako konsekwencja demontażu demokracji liberalnej w Polsce*, „Studia Socjologiczno-Polityczne. Seria Nowa" 17(2)/2022, s. 40–52.

[6] S. Ossowski, *Kryzys liberalnej demokracji w Polsce na tle innych państw członkowskich Unii Europejskiej*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne" 2/2008, s. 99–114.

[7] A. Antoszewski, *Demokracja nieliberalna jako projekt polityczny*, „Przegląd Europejski" 2/2018, s. 11–31.

[8] M. Olejnik, *Ewolucja reżimu politycznego w Polsce w okresie funkcjonowania rządu Beaty Szydło*, „Wrocławskie Studia Politologiczne" 26/2019, s. 21–35; G. Piotrowski, *Civil society in illiberal democracy: The case of Poland*, 'Politologický časopis – Czech Journal of Political Science' XXVII(2)/2020, s. 196–214; S. Kubas, *Deterioration of the quality of liberal democracy in the Central and Eastern European countries: The case of eleven European Union members*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego" 6(64)/2022, s. 79–90; tenże, *Illiberal democracy in the comparative analysis of Hungary and Poland*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego" 2(66)/2022, s. 253–267.

[9] Art. 20 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483.

[10] Art. 95 Konstytucji RP.

[11] Art. 146 Konstytucji RP.

przedstawicielem stojącym na straży bezpieczeństwa państwa[12]. Inne istotne organy państwa mające wpływ na politykę bezpieczeństwa w zakresie migracji to sądy i trybunały[13] oraz organy kontroli państwowej i ochrony prawa, takie jak Najwyższa Izba Kontroli i Rzecznik Praw Obywatelskich (RPO)[14]. Z uwagi na zawartą w preambule Konstytucji RP zasadę pomocniczości badana polityka oddziałuje wzajemnie także z innymi podmiotami, w tym organizacjami pozarządowymi, co stanowi główny przedmiot badania.

Najbardziej rozbudowane – w wymiarze instytucjonalnym – kompetencje w kształtowaniu polityki bezpieczeństwa ma rząd. Zgodnie z ustawą o działach administracji rządowej[15] „koordynacja działań związanych z polityką migracyjną państwa" została zaliczona do działu „sprawy wewnętrzne" i wraz z ochroną granicy państwowej oraz kontrolą ruchu granicznego i cudzoziemców jest ujęta w jednym punkcie. Pozostałe zadania wchodzące w zakres „spraw wewnętrznych" dotyczą głównie bezpieczeństwa (zarządzanie kryzysowe, obrona cywilna, ochrona przeciwpożarowa, nadzór nad ratownictwem górskim i wodnym), a w mniejszym zakresie spraw administracyjnych (obywatelstwo, ewidencja ludności i rejestracja stanu cywilnego)[16]. *Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)* stworzenie polityki migracyjnej Polski umieszcza w kategorii „bezpieczeństwo narodowe" i jako odpowiedzialny za nią podmiot wskazuje Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji (MSWiA)[17].

Resort ten był zatem kluczowy w kształtowaniu polityki bezpieczeństwa w zakresie migracji w badanym okresie wraz z bezpośrednio podległymi organami, takimi jak Straż Graniczna (SG) i Urząd do Spraw Cudzoziemców (UdSC). Włączenie spraw związanych z „koordynacją polityki migracyjnej" do kompetencji resortu odpowiedzialnego przede wszystkim za bezpieczeństwo wewnętrzne stanowi istotny

[12] Art. 126 Konstytucji RP.

[13] Rozdz. VIII Konstytucji RP.

[14] Rozdz. IX Konstytucji RP.

[15] Art. 29 Ustawy z dnia 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej, Dz.U. 1997 nr 141 poz. 943.

[16] Tamże.

[17] *Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)*, s. 394, https://www.gov.pl/documents/33377/436740/SOR.pdf [dostęp 20.03.2024].

element badanego kontekstu, ponieważ wskazuje na interpretację migracji przede wszystkim przez pryzmat bezpieczeństwa. Z przedstawionego podziału kompetencyjnego wynika powiązanie instytucjonalne (kadrowe, proceduralne, techniczne itd.) migracji jako przedmiotu zarządzania państwowego z takimi dziedzinami polityki państwa, jak nadzór nad służbami mundurowymi, zarządzanie kryzysowe i ewidencja ludności. W rezultacie może to zwiększać oddziaływanie na badaną politykę pracowników i funkcjonariuszy, których praca jest oparta na logice administracyjno-kontrolnej, ułatwiając interpretację migracji z perspektywy wydarzeń potencjalnie niebezpiecznych, nadzwyczajnych lub nawet kryzysowych. Kluczowe znaczenie ma w tym względzie także rola Straży Granicznej w systemie bezpieczeństwa państwa[18].

Istotną częścią kontekstu polityki bezpieczeństwa Polski w zakresie migracji były także inne polityki państwa. Jeden z ekspertów w zakresie migracji w wywiadzie udzielonym na potrzeby książki podszedł sceptycznie do pojęcia polityki migracyjnej, argumentując, że polityka ta „nie ma żadnych celów własnych", ale stanowi część innych polityk: gospodarczej, zagranicznej, rolnej itd., ponieważ realizuje cele wyznaczone przez te polityki, ale w odniesieniu do cudzoziemców oraz Polaków wyjeżdżających za granicę (EXP_M6). Inny ekspert wskazał, że „pojawienie się migrantów dotyczy wszelkich sfer bezpieczeństwa państwa – socjalnego, ekonomicznego, zdrowotnego, porządku społecznego", przez co „nie ma takiej sfery, na którą to nie wpływa" (EXP_M2).

Podobne ujęcie można znaleźć w literaturze. Jak zauważa Mikołaj Pawlak, migracje są „zjawiskiem, które oddziałuje na wszystkie aspekty życia publicznego"[19]. Z tego względu kontekst polityki bezpieczeństwa Polski w zakresie migracji stanowią także inne polityki dotyczące migracji.

Dla zrozumienia wzajemnego oddziaływania na siebie polityki bezpieczeństwa Polski w zakresie migracji z innymi politykami klu-

[18] A. Chomacki, *Straż Graniczna jako element systemu bezpieczeństwa państwa*, „Obronność – Zeszyty Naukowe Wydziału Zarządzania i Dowodzenia Akademii Obrony Narodowej" 3/2012, s. 20–32.

[19] M. Pawlak, *Polityki publiczne wobec migracji* [w:] J. Kwaśniewski (red.), *Nauki o polityce publicznej: Monografia dyscypliny*, Instytut Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji UW, Warszawa 2018, s. 303.

czowa jest analiza dynamiki procesów migracyjnych w Polsce. Polska od niedawna jest krajem o charakterze emigracyjno-imigracyjnym (co jest zmianą w stosunku do długo dominującego emigracyjnego charakteru Polski)[20]. Emigracyjno-imigracyjny charakter Polski manifestuje się w skali napływu cudzoziemców do Polski, który od 2015 r. wykazuje dynamiczną tendencję wzrostową. O ile w 2015 r. liczba cudzoziemców legalnie przebywających na terenie Polski (tzn. posiadających kartę pobytu) wynosiła 160 tys., o tyle na początku 2023 r. było to już ponad 728 tys., nie licząc obywateli Ukrainy objętych ochroną czasową[21] (ochroną tą pod koniec 2023 r. objęto ok. miliona osób, choć znacznie więcej osób uzyskało w Polsce krótkoterminową pomoc przed wyjazdem do innego kraju[22]).

Wśród migrantów posiadających karty pobytu (wystawione na podstawie różnych tytułów pobytowych) na początku 2023 r. dominowali obywatele Ukrainy (427 tys.) i Białorusi (72 tys.). Kolejne miejsca zajmowali obywatele następujących państw: Gruzji (19 tys.), Rosji (17 tys.), Indii (14 tys.), Wietnamu (12 tys.), Turcji i Mołdawii (po 7 tys.)[23]. Dodatkowy milion cudzoziemców (w tym 611 tys. obywateli Ukrainy i 212 tys. obywateli Białorusi) w 2022 r. pracował w Polsce na podstawie oświadczenia o powierzeniu wykonywania pracy cudzoziemcowi (w porównaniu z 782 tys. w 2015 r.)[24].

Należy także wziąć pod uwagę cudzoziemców przebywających w Polsce krótkookresowo na podstawie wiz, których liczba wykazuje znaczne wahania sezonowe wynikające z zapotrzebowania na pracowników w sektorze rolnym lub usług turystycznych (jest więc

---

[20] S. Łodziński, M. Szonert, *Polityka migracyjna „bez polityki". Antynomie tworzenia polityki migracyjnej w Polsce w okresie 2016–2022*, CMR Working Papers nr 130/188, 2023.

[21] Urząd do Spraw Cudzoziemców, *Zestawienia roczne (stan na 01.01.2023 r.)*, https://www.gov.pl/web/udsc/zestawienia-roczne [dostęp 04.10.2023].

[22] UNHCR, Operational Data Portal, *Ukraine Refugee Situation*, https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine [dostęp 06.05.2022].

[23] Urząd do Spraw Cudzoziemców, *Zestawienia roczne…*, dz. cyt.

[24] Specjalna uproszczona procedura legalizacji pobytu i pracy dla obywateli Armenii, Białorusi, Gruzji, Mołdawii, Ukrainy oraz – do 28.10.2022 r. – Federacji Rosyjskiej. Dane dostępne na Wortalu Publicznych Służb Zatrudnienia, https://psz.praca.gov.pl/rynek-pracy/statystyki-i-analizy/zatrudnianie-cudzoziemcow-w-polsce [dostęp 16.05.2023].

wyższa latem). Zgodnie z dostępnymi szacunkami tuż przed pandemią COVID-19 udział cudzoziemców w rynku pracy wynosił 5% (wobec 1% w 2013 r.)[25]. Wskutek przyjęcia osób uciekających z Ukrainy odsetek migrantów w polskim społeczeństwie po 2022 r. sięgnął 8%, w porównaniu z 0,1% w 2010 r., a Polska zajęła drugie na świecie miejsce (po Turcji) jako kraj z największą liczbą cudzoziemców uciekających przed prześladowaniami lub wojną[26]. Generalnie większość cudzoziemców w Polsce pochodzi z państw byłego Związku Radzieckiego (ZSRR), a dominujący cyrkulacyjny (krótkookresowy) model migracji do Polski i administracyjne nakładanie się na siebie różnych tytułów pobytowych utrudniają dokładny pomiar jej skali[27].

Przedstawiona powyżej struktura napływów migracyjnych do Polski implikuje wzajemne oddziaływanie na siebie polityki bezpieczeństwa z polityką ekonomiczną w odniesieniu do rynku pracy, a także z polityką społeczną. Znajduje to odzwierciedlenie w treści dokumentów strategicznych z badanego okresu. *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej* z 2020 r. zakłada „skoordynowanie polityki migracyjnej z polityką gospodarczą, społeczną i polityką bezpieczeństwa"[28]. *Polityka migracyjna Polski – diagnoza stanu wyjściowego* postuluje powiązanie tworzenia założeń polityki migracyjnej z dokumentami dotyczącymi polityki demograficznej[29]. Z kolei *Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)* wskazuje na konieczność współpracy MSWiA w zakresie polityki wobec migracji z Ministerstwem Rozwoju, Ministerstwem Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej oraz Ministerstwem Infrastruktury i Budownictwa[30]. Jak wynika z analizy przedstawionej w niniejszym akapicie, szczególnie dwa pierwsze z wymienionych resortów były kluczowymi aktorami w ramach kontekstu badanej polityki[31].

---

[25] Zespół do Spraw Migracji, *Polityka migracyjna Polski – diagnoza stanu wyjściowego*, 2020, s. 4, https://www.gov.pl/web/mswia/polityka-migracyjna-polski--diagnoza-stanu-wyjsciowego [dostęp 20.03.2024].

[26] S. Łodziński, M. Szonert, *Polityka…*, dz. cyt., s. 22.

[27] Zespół do Spraw Migracji, *Polityka…*, dz. cyt., s. 4.

[28] *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego…*, dz. cyt., s. 32.

[29] Zespół do Spraw Migracji, *Polityka…*, dz. cyt., s. 3.

[30] Tamże.

[31] W badanym okresie dochodziło do zmiany struktury organizacyjnej ministerstw. W niniejszym zdaniu mowa jest zatem o jednostkach obsługujących

Inną polityką, która oddziaływała wzajemnie z polityką bezpieczeństwa w zakresie migracji, była polityka zdrowotna – szczególnie w czasie pandemii COVID-19, która stanowiła istotny element kontekstu badanej polityki od 2020 r. do, co najmniej, wybuchu pełnoskalowej wojny w Ukrainie. Wynika stąd istotność działań Ministerstwa Zdrowia oraz ekspertów w dziedzinie epidemiologii jako aktorów w ramach kontekstu badanej polityki w latach 2020–2021. Pandemia COVID-19 była z punktu widzenia polityki państwa kluczową w czasie jej trwania kwestią związaną z bezpieczeństwem[32], a jednocześnie uruchomiła presję ze strony pracodawców, szczególnie sektora rolniczego, żądających bardziej liberalnej polityki migracyjnej[33].

Pandemia bowiem spowodowała nagłe zahamowanie dotychczasowych przepływów migracyjnych (z uwagi na zamykanie granic przez kolejne państwa), prowadząc do braków na rynku pracy w sektorach uzależnionych od zagranicznej siły roboczej. Większość obostrzeń pandemicznych związanych z przekraczaniem granic została zdjęta do lata 2021 r., w listopadzie zaś zliberalizowano przepisy dotyczące legalizacji pobytu pracowników z zagranicy. Jednakże doświadczenie związane z pandemią unaoczniło zależność niektórych sektorów gospodarki, szczególnie produkcji owocowo-warzywnej, od zagranicznej siły roboczej. Pandemia COVID-19 stanowi zatem bardzo ciekawy splot wzajemnych oddziaływań polityki bezpieczeństwa, zdrowotnej i ekonomicznej w zakresie migracji. Jak wskazuje Marta Jaroszewicz, podczas pandemii – mimo zagrożenia bezpieczeństwa zdrowotnego społeczeństwa – polski rząd zarządzał migracjami w dużym stopniu zgodnie z logiką ekonomiczną[34]. Co więcej, pandemia obnażyła braki kadrowe w polskim systemie ochrony zdrowia i wpłynęła na podjęcie przez rząd działań zmierzających do

ministrów właściwych do spraw takich działów administracji rządowej, jak gospodarka, praca, zabezpieczenie społeczne i rodzina.

[32] P. Polko, *The Covid-19 pandemic as a safety issue: Successful securitization?*, „Narodowe Studia Bezpieczeństwa" 23(1)/2022, s. 27–43.

[33] K. Fiałkowska, K. Matuszczyk, *Essential workers hands for work*, CMR Spotlight nr 12(18), 2020, s. 2–6.

[34] M. Jaroszewicz, *COVID-19 and Migration: The Legacy of Economization*, National Center of Competence in Research – The Migration-Mobility Nexus, https://nccr-onthemove.ch/blog/covid-19-and-migration-the-legacy-of-economization/ [dostęp 01.01.2024].

ułatwienia zatrudniania zagranicznego personelu medycznego w Polsce[35]. Stąd też mimo wzmocnienia postrzegania migracji jako zagrożenia w innych krajach, np. w Stanach Zjednoczonych[36], pandemia nie spowodowała w Polsce podobnych skutków w sposób tak jednoznaczny, a zamiast tego paradoksalnie zwiększyła skalę wzajemnych oddziaływań polityki bezpieczeństwa w zakresie migracji z polityką ekonomiczną.

Szczególnie silne powiązanie polityki bezpieczeństwa w zakresie migracji z polityką ekonomiczną nie wynika tylko z sytuacji związanej z pandemią COVID-19. Kwestia dostępu pracowników do polskiego rynku pracy, zdaniem części badanych ekspertów, bywa dominująca nad względami bezpieczeństwa. Jak wyraził to jeden z ekspertów, odnosząc się do prób tworzenia dokumentów programowych dotyczących polityki wobec migracji: „Ministerstwo Spraw Wewnętrznych było gospodarzem tych prób, ale jeśli chodzi o zawartość merytoryczną, to traciło kontrolę nad tym, przy każdej następnej próbie sprawy gospodarcze, sprawy rynku pracy bardziej dochodziły do głosu" (EXP_M6). Inni badani eksperci mówili o „prymacie takiego podejścia zasobowego, społeczno-demograficznego i ekonomicznego do migracji" (EXP_K2), wskazując, że polityka wobec migracji w badanym czasie była „realizowana z perspektywy potrzeb gospodarczych" (EXP_M1). O znaczeniu gospodarczej perspektywy wobec migracji świadczy także fakt przyjęcia przez Radę Ministrów w 2018 r. dokumentu pt. *Priorytety społeczno-gospodarcze polityki migracyjnej* oraz uzasadnienie liberalizacji przepisów migracyjnych w 2021 r. „potrzebą poprawy niektórych rozwiązań prawnych dotyczących dostępu cudzoziemców do polskiego rynku pracy w interesie polskich pracodawców" oraz koniecznością „ułatwienia pozyskiwania przez inwestorów strategicznych pracowników z zagranicy"[37].

---

[35] O. Kurek-Ochmańska, M. Struck-Peregończyk, I. Leonowicz-Bukała, K. Łuczaj, *Lekarz potrzebny od zaraz? Wizerunek medialny zagranicznych medyków w polskiej prasie*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny" 1(187)/2023, s. 71–94.

[36] R. Byaruhanga, *The impact of COVID-19 on securitisation of migration and mobility in the United States*, 'European Journal of Social Sciences Studies' 5(6)/2020, s. 95–109.

[37] Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy o cudzoziemcach oraz niektórych innych ustaw (druk nr 1681), https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/PrzebiegProc.xsp?nr=1681 [dostęp 20.03.2024].

Jak stwierdził w wywiadzie jeden z ekspertów: „rzeczywistą politykę migracyjną zawsze, w każdym kraju, praktycznie rzecz biorąc, kształtują dwa ośrodki: […] ośrodek związany z formalno-prawnymi warunkami wjazdu i pobytu […] [oraz] różne ministerstwa, ale także organizacje pokrewne związane z rynkiem pracy" (EXP_M6). Zdaniem badanych ekspertów postrzeganie migracji przez państwo polskie zależy w dużej mierze od lobbingu pracodawców, którzy byli bardzo ważnymi aktorami w ramach kontekstu badanej polityki, wzmacniającymi z kolei dostrzeganie w migracji rozwiązania, a nie źródła problemów.

Kolejnym ważnym elementem kontekstu polityki bezpieczeństwa Polski był jej związek z polityką zapobiegania przestępczości i patologiom społecznym oraz ich zwalczania, ponieważ charakter napływów migracyjnych do Polski przekłada się na związane z obecnością cudzoziemców procesy kształtujące bezpieczeństwo (chociaż istotne w tym względzie pozostaje także tranzytowe położenie Polski na wschodzie strefy Schengen)[38]. Przykładowo w roku 2019 najwięcej przypadków podejrzenia popełnienia przestępstwa wśród cudzoziemców dotyczyło prowadzenia pojazdu w stanie nietrzeźwości (40,5%), różnych form kradzieży (19%) oraz posiadania niedozwolonych substancji psychoaktywnych (10,3%). Najcięższe przestępstwa stanowiły zjawisko marginalne: zabójstwa (mniej niż 3‰ całości), gwałt i inne przestępstwa seksualne (również mniej niż 3‰), pobicia i inne formy uszkodzenia ciała (4%)[39]. Zjawiskiem, którego skala pozostaje trudna do dokładnego oszacowania, jest przemoc w rodzinach migrantów[40] oraz przestępczość ekonomiczna[41]. Innym problemem są także

[38] K. Laskowska, *Granica państwa jako miejsce popełniania przestępstw przez zorganizowane grupy przestępcze z udziałem cudzoziemców* [w:] W. Klaus, K. Laskowska, I. Rzeplińska (red.), *Przestępczość cudzoziemców. Aspekty prawne, kryminologiczne i praktyczne*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2017, s. 86–114.

[39] Dane opracowane przez autora na podstawie informacji publicznej Komendy Głównej Policji, opublikowane w pracy: M. Krępa, *Możliwości kształtowania narzędzi bezpieczeństwa RP w kontekście migracji* [w:] P. Grochmalski, P. Lewandowski, P. Paszak (red.), *Polska racja stanu w perspektywie globalnych przemian*, Akademia Sztuki Wojennej, Warszawa 2020, s. 244.

[40] W. Klaus, *Przemoc ze strony najbliższych w doświadczeniach życiowych uchodźczyń*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2016.

[41] M. Nowak, *Charakterystyka przestępczości wśród cudzoziemców pochodzenia wietnamskiego w Polsce w świetle statystyki policyjnej, sądowej i penitencjarnej po 1989 roku*, „Studia Politologica Ucraino-Polona" 7/2017, s. 98–113; K. Buczkowski, *Cudzo-*

kwestie związane z bezpieczeństwem pracy[42]. Jak wynika z badań, zagrożenie przestępczością ze strony cudzoziemców w Polsce pozostaje niewielkie[43], a zatem nie powinno stanowić istotnego czynnika wzmacniającego postrzeganie migracji jako zagrożenia. Jednocześnie jednak wskazuje to na istotność instytucji pomocy społecznej oraz organizacji pozarządowych w badanym kontekście polityki bezpieczeństwa Polski z uwagi na rolę tych podmiotów w zapobieganiu procesom kryminogennym.

Ostatnią polityką istotnie oddziałującą wzajemnie z polityką bezpieczeństwa w zakresie migracji była polityka zagraniczna, w tym dotycząca członkostwa w UE oraz strefie Schengen, co wiąże się z koniecznością stosowania prawa unijnego dotyczącego migracji i ochrony granic. W kwestii zintegrowania polityki bezpieczeństwa w zakresie migracji w ramach UE należy także wziąć pod uwagę unijne rozporządzenie o Straży Granicznej i Przybrzeżnej[44]. Dotyczy ono takich obszarów, jak kontrola graniczna, zwalczanie przestępczości transgranicznej, powroty obywateli państw trzecich i różnorodne mechanizmy solidarnościowe (np. finansowe) oraz wzmacnia rolę unijnej agencji Frontex (Europejska Agencja Straży Granicznej i Przybrzeżnej), która stała się współodpowiedzialna (z krajowymi strażami granicznymi) za kwestię bezpieczeństwa w kontekście granic zewnętrznych wspólnoty[45].

---

ziemcy jako sprawcy przestępstw gospodarczych – wyniki z badań aktowych [w:] W. Klaus, K. Laskowska, I. Rzeplińska (red.), *Przestępczość…*, dz. cyt., s. 113.

[42] Koalicja Bezpieczni w Pracy, *Bezpieczeństwo pracy w Polsce 2018. Raport z badania bezpieczeństwa w pracy wśród obywateli Ukrainy pracujących w Polsce*, https://bezpieczniwpracy.pl/raporty-i-opracowania/raport/bezpieczenstwo-pracy-w-polsce-2018-raport-z-badania-bezpieczenstwa-pracy-wsrod-obywateli-ukrainy-pracujacych-w-polsce-2/ [dostęp 16.05.2023].

[43] I. Rzeplińska, J. Włodarczyk-Madejska, *Przestępczość cudzoziemców w Polsce na podstawie danych policyjnej statystyki przestępczości za lata 2013–2016*, „Studia Prawnicze" 216(4)/2018, s. 158–159; D. Woźniakowska-Fajst, *Cudzoziemcy jako sprawcy poważnych przestępstw w Polsce – raport z badań*, „Rozprawy Społeczne" 10(1)/2016, s. 44–56. Więcej na ten temat w cytowanej publikacji autora: M. Krępa, *Możliwości…*, dz. cyt.

[44] Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady 2019/1896 z dnia 13 listopada 2019 r. w sprawie Europejskiej Straży Granicznej i Przybrzeżnej oraz uchylenia rozporządzeń nr 1052/2013 i 2016/1624, Dz.U. UE L 295/1.

[45] A. Parol, *Klauzule porządku publicznego i ochrony bezpieczeństwa wewnętrznego w systemie zintegrowanego zarządzania granicami* [w:] H. Chałupczak, M. Lesińska,

Na polską politykę bezpieczeństwa w zakresie migracji wpływ miała także dynamika polityki migracyjnej i azylowej na poziomie UE, czego przykładem jest unijny program relokacji i przesiedleń migrantów z Grecji i Włoch[46] oraz proces negocjacyjny paktu o migracji i azylu[47]. Jak wskazuje Anita Adamczyk, Polska wraz z pozostałymi państwami Grupy Wyszehradzkiej współtworzyła opozycję w stosunku do decyzji podjętych na forum UE w sprawie relokacji, a dyskurs polskich polityków w sprawie tzw. kryzysu migracyjnego w Europie przełożył się na nastroje społeczne w kraju[48]. Stąd też do pewnego stopnia z polityką bezpieczeństwa Polski w zakresie migracji oddziaływały wzajemnie analogiczne polityki innych państw oraz UE jako *sui generis* podmiotu stosunków międzynarodowych.

Od 2021 r. kontekst polskiej polityki bezpieczeństwa w zakresie migracji w coraz większym stopniu wiązał się z kwestiami stosunków międzynarodowych. Zdaniem Anity Adamczyk polska polityka wobec migracji bowiem „jest funkcją międzynarodowych i wewnętrznych czynników systemowych"[49]. Wśród czynników zewnętrznych należy wskazać przede wszystkim agresywną politykę Rosji i Białorusi względem Polski i UE. Generalnie polityka Rosji stanowiła kluczowy czynnik polskiej polityki bezpieczeństwa na długo przed inwazją tego państwa na Ukrainę w 2022 r.[50]

Jedna z ekspertek uczestniczących w badaniu zwróciła w tym kontekście uwagę, że pomoc osobom uciekającym z Ukrainy to także kwestia bezpieczeństwa Polski, ponieważ „jeżeli Rosja jednak zajmuje Ukrainę, to Polska zaczyna mieć ogromną granicę z Rosją", co *implicite* zostało uznane za zagrożenie (EXP_K6). Z kolei jeden z ekspertów zajmujących się migracjami i administracją publiczną wskazał, że celem przyjęcia uchodźczyń z Ukrainy było *de facto* wsparcie ich

---

E. Pogorzała, T. Browarek (red.), *Polityka migracyjna w obliczu współczesnych wyzwań. Teoria i praktyka*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2018, s. 89–90.

[46] A. Adamczyk, *Kryzys…*, dz. cyt.

[47] N. Pietrzak, *Nowy pakt o migracji i azylu jako próba reformy polityki migracyjnej Unii Europejskiej* [w:] K. Roman, B. Sitko, M. Mijalski (red.), *Współczesne wyzwania w naukach społecznych – wybrane zagadnienia*, Archaegraph, Łódź 2021, s. 137–152.

[48] A. Adamczyk, *Kryzys…*, dz. cyt.

[49] A. Adamczyk, *(Nie)intencjonalna…*, dz. cyt., s. 9.

[50] R. Zięba, *Polityka bezpieczeństwa Polski* [w:] tenże (red.), *Bezpieczeństwo międzynarodowe w XXI w.*, Poltext, Warszawa 2008, s. 448–471.

walczących członków rodziny (EXP_M9). Badana polityka oddziałuje wzajemnie także z polityką zagraniczną wobec Białorusi zakładającą wsparcie demokratycznej opozycji w tym państwie, w tym także migrantów z tego kraju[51].

Z kolei instrumentalizacja migracji przez Białoruś wzmocniła postrzeganie migracji spoza Europy jako zagrożenia w ramach polskiej polityki bezpieczeństwa[52]. W mniejszym stopniu badana polityka oddziaływała wzajemnie z polityką zagraniczną i wewnętrzną państw pochodzenia migrantów innych niż Białoruś i Ukraina. Pewne znaczenie w tym względzie mogą mieć podpisywane przez Polskę umowy o readmisji, chociaż znaczna część z nich jest elementem polityki unijnej[53]. Powiązanie polityki bezpieczeństwa Polski w zakresie migracji z polityką zagraniczną stanowi więc niejednoznaczny czynnik, który wzmacnia zarówno sekurytyzację migracji (np. w kwestii migracji nielegalnej oraz granicy z Białorusią), jak i pozycję niektórych migrantów jako podmiotów bezpieczeństwa (np. osób uciekających z Ukrainy lub opozycjonistów białoruskich).

Podsumowując, należy wskazać, że migracje pozostają przedmiotem zainteresowania wielu aktorów, przez co na kontekst badanej polityki składają się struktury i działania związane z ogólnym procesem politycznym kraju (kształtowanym głównie przez takie organy, jak Sejm RP, Senat RP, rząd i Prezydent RP), innymi politykami państwa (głównie ekonomiczną, społeczną i zagraniczną) oraz politykami innych państw (głównie Rosji i Białorusi) oraz UE. Z dokonanej analizy wynika, że w ramach kontekstu istnieją czynniki zarówno ułatwiające, jak i utrudniające postrzeganie migracji jako zagrożenia bezpieczeństwa państwa i społeczeństwa, chociaż te pierwsze zdają się dominować z uwagi na silne sprzęgnięcie kwestii migracji z polityką

---

[51] T. Iwanow, *Kształtowanie polityki integracyjnej wobec imigrantów z Białorusi oraz potencjał ich zaangażowania społeczno-politycznego na przykładzie Wrocławia*, „Sprawy Międzynarodowe" 74(2)/2021, s. 39–63.

[52] A. Graban, *Instrumentalisation of fear and securitisation of "Eastern Borders Route": The case of Poland-Belarus "border crisis"*, 'European Security' 33(2)/2024, s. 236–260.

[53] A. Trylińska, T. Sieniow, M. Pachocka, M. Krępa, D. Wach, *Legal and Policy Infrastructures of Returns in Poland. WP2 Country Dossier*, GAPs: Decentring the Study of Migrant Returns and Readmission Policies in Europe and Beyond, 2024, https://www.returnmigration.eu/wp-series/legal-and-policy-infrastructures-of-returns-in-poland [dostęp 04.04.2024].

bezpieczeństwa Polski. Istotny jest także aspekt ekonomiczny, który przekłada się na stosunkowo silną pozycję pracodawców w kształtowaniu podejścia państwa do migracji.

2.3. Dziedzictwo historyczne polskiej polityki wobec migracji od 1918 r.

Zgodnie z założeniami analizy strategiczno-relacyjnej badanie dziedzictwa historycznego – rozumianego jako nagromadzone w czasie zmiany danej struktury – ma istotne znaczenie dla identyfikacji głęboko wbudowanych w nią wzorów działania. Rafał Matyja, Anna Siewierska-Chmaj i Konrad Pędziwiatr uważają, że poza kwestiami czysto politycznymi także utrwalone mechanizmy instytucjonalne utrudniają prowadzenie polityki otwartej wobec migrantów[54], a zdaniem Anity Adamczyk niechęć społeczna wobec nich ma korzenie w polityce narodowościowej prowadzonej jeszcze przed 1989 r.[55] Dlatego też analiza okresu poprzedzającego lata 2015–2023 ma istotne znaczenie dla realizacji celów badawczych.

Chociaż migracje ludności nie są zjawiskiem zupełnie nowym, zarządzanie nimi było obecne w Polsce przed 1989 r. jedynie w formie szczątkowej. Zdaniem Jerzego Łazora dla władz międzywojennej Polski priorytet w kształtowaniu polityki migracyjnej stanowiły kwestie rynku pracy, nawet przed względami bezpieczeństwa[56]. W II RP wszystkie rządy wspierały emigrację i dążyły do osłabienia imigracji, kierując się względami ekonomicznymi w zakresie ochrony rynku pracy, zwłaszcza w kontekście przeludnienia wsi[57], a po kryzysie gospodarczym lat 30. XX w. znacznie ograniczono dostęp cudzoziemców do polskiego rynku pracy[58]. Niemniej jednak w omawianym okresie

[54] R. Matyja, A. Siewierska-Chmaj, K. Pędziwiatr, *Polska polityka migracyjna. W poszukiwaniu nowego modelu*, Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania, Warszawa–Rzeszów 2015, s. 52.

[55] A. Adamczyk, *(Nie)intencjonalna…*, dz. cyt., s. 8.

[56] J. Łazor, *Polska polityka imigracyjna wobec cudzoziemców, 1918–2012* [w:] K. Górak-Sosnowska, J. Łazor (red.), *Polityka migracyjna: historia i współczesne wyzwania*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2016, s. 108.

[57] Tamże, s. 105–106.

[58] Tamże, s. 106–107.

migracje były także silnie związane z kwestiami bezpieczeństwa, takimi jak przeciwdziałanie agitacji politycznej z zagranicy, głównie z ZSRR[59]. Istotną cechą polityki bezpieczeństwa w zakresie migracji w II RP był jej związek z polityką narodowościową z uwagi na wielonarodowy charakter państwa polskiego i wynikające z niego napięcia na tle narodowościowym, zwłaszcza w kontekście osób narodowości ukraińskiej bądź żydowskiej[60]. Pamięć owych napięć może pozostawać żywym czynnikiem sprawczym w kształtowaniu obecnej polityki oraz jej percepcji przez badane organizacje.

Nie bez znaczenia dla polityki II RP wobec migracji pozostawały kwestie stosunków międzynarodowych. Konstytucja marcowa z 1921 r. zawierała zasadę wzajemności w przypadku równouprawnienia cudzoziemców – ich prawa mogły być ograniczane ustawowo w odpowiedzi na działania krajów pochodzenia[61]. Jeżeli chodzi o ujęcie samych migrantów jako podmiotów bezpieczeństwa, to pierwszą grupą uchodźców, którym udzielono ochrony w niepodległej Polsce, byli obywatele Rosji radzieckiej, a ich liczebność w 1922 r. szacowana była na ok. 175 tys.[62] Można zatem skonkludować, że polityka bezpieczeństwa wobec migracji w II RP zakładała selektywną otwartość na migrację z założeniem konieczności stosowania środków bezpieczeństwa w związku z przybywaniem migrantów do Polski. Kwestia polityki Rosji wobec Polski wciąż ma niebagatelny wpływ na politykę wobec migracji.

W Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (PRL) – po zakończeniu masowych powojennych migracji przymusowych skutkujących homogenizacją narodowościową[63] – procesy migracyjne podlegały ścisłej kontroli i jednoznacznie były wiązane z bezpieczeństwem państwa. Skutkowało to niewielką dynamiką samych procesów migracyjnych – w latach 1960–1980 zameldowano w Polsce zaledwie 46 tys. migrantów (prawie 11 razy więcej osób opuściło Polskę w tym czasie)[64].

[59] Tamże, s. 105–106.
[60] Tamże, s. 106–107.
[61] Tamże, s. 106.
[62] Tamże, s. 107–108.
[63] D. Stola, *Kraj bez wyjścia? Migracje z Polski 1949–1989*, Instytut Pamięci Narodowej, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2010, s. 71.
[64] Tamże, s. 178.

W rezultacie przez większość tego okresu najliczniejszą grupą cudzoziemców na terytorium państwa polskiego byli żołnierze radzieccy wraz z osobami towarzyszącymi (rodziny i personel cywilny)[65]. Jak wskazuje Dariusz Stola, lata 1950–1956 to okres o najniższym w Polsce poziomie migracji zagranicznych na przestrzeni kilkuset lat – „czas zamknięcia Polski, w przenośni i dosłownie, czas odgrodzenia jej mieszkańców od świata zewnętrznego w stopniu nieznanym wcześniej ani później"[66]. Materialnym przejawem tego zamknięcia był płot graniczny z drutu kolczastego o długości przekraczającej 2 tys. km wraz z ponad tysiącem wież strażniczych[67].

Władze Polski Ludowej aż do 1963 r. stosowały przedwojenne przepisy dotyczące migracji, mimo to w okresie stalinowskim dostęp cudzoziemców do Polski był znacznie ograniczony. Jednakże nawet po odwilży 1956 r. oraz przyjęciu nowych przepisów w 1963 r. system migracyjny był oparty na nieufności, kontroli i zamknięciu[68], szczególnie wobec obywateli państw kapitalistycznych, traktowanych jako zagrożenie polityczne[69]. Zdaniem Sławomira Łodzińskiego i Marka Szonerta kwestie związane z migracjami były ujmowane na podstawie ustawy z 1963 r. „poprzez pryzmat zjawisk nadzwyczajnych, a nie praktyki administracyjno-prawnej i codziennego życia"[70]. Pewną otwartość wykazywano w zakresie repatriacji ludności pochodzenia polskiego oraz współpracy z państwami socjalistycznymi. W wyniku starań Władysława Gomułki w latach 1956–1959 do PRL przybyło ćwierć miliona repatriantów z ZSRR[71]. Dla obywateli państw bloku wschodniego w latach 70. XX w. wprowadzono możliwość przyjazdu bezwizowego, jednakże w dalszym ciągu system migracyjny charakteryzował

[65] M. Okólski, *Refleksje…*, dz. cyt., s. 109.

[66] D. Stola, *Kraj…*, dz. cyt., s. 24.

[67] Tamże, s. 10.

[68] A. Kicinger, *Polityka migracyjna Polski 1918–2004*, niepublikowany doktorat nr 17/2011, Wydział Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych, Uniwersytet Warszawski.

[69] P. Dąbrowski, *Cudzoziemiec niepożądany w polskim prawie o cudzoziemcach*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2011, s. 62.

[70] S. Łodziński, M. Szonert, *„Niepolityczna polityka"? Kształtowanie się polityki migracyjnej w Polsce w latach 1989–2016 (kwiecień)*, CMR Working Papers nr 90/148, 2016, s. 15.

[71] D. Stola, *Kraj…*, dz. cyt., s. 81.

się uznaniowością i brakiem przejrzystości. Głównymi instytucjami zajmującymi się migracją były, obok konsulatów, komendy Milicji Obywatelskiej. Kluczowe znaczenie w rozpatrywaniu indywidualnych spraw miały tajne wytyczne Ministerstwa Spraw Wewnętrznych oraz względy polityki zagranicznej. Przejawem tego była pomoc rozwijającym się krajom socjalistycznym w formie przyjmowania ich obywateli na studia (głównie z Korei Północnej, a następnie Wietnamu)[72] oraz przyjmowanie uchodźców z krajów prowadzących politykę antykomunistyczną. Po przegranej przez komunistów wojnie domowej w Grecji PRL przyjęła ok. 13 tys. osób z tego kraju, a w latach 70. XX w. nad Wisłę przybyło ok. 6 tys. osób z rządzonego przez Augusto Pinocheta Chile[73]. Generalnie Jerzy Łazor określa politykę migracyjną PRL jako zdeterminowaną przez „ideologiczno-policyjny charakter" tego systemu[74]. Warto zatem zaznaczyć, że ścisła kontrola granicy państwa ma znacznie bardziej ugruntowaną pozycję w polityce Polski niż doświadczenia otwartości wobec cudzoziemców.

Transformacja polityczna po 1989 r. diametralnie zmieniła kontekst polskiej polityki bezpieczeństwa w zakresie migracji. W pierwszym dwudziestopięcioleciu III RP polityka ta charakteryzowała się znaczną dynamiką działań legislacyjnych i organizacyjnych[75], chociaż pierwszy dokument strategiczny w tym zakresie został ogłoszony dopiero w 2012 r.[76] Badacze polskiej polityki wobec migracji wyróżniają następujące jej fazy po 1989 r.: 1) faza instytucjonalizacji (1989–2001, tworzenie krajowego systemu prawno-instytucjonalnego oraz adaptacja rozwiązań międzynarodowych), 2) faza europeizacji (2001–2004, dostosowanie prawa do wymogów unijnych) oraz 3) faza stabilizacji (2004, dalszy rozwój, m.in. ustawa o cudzoziemcach oraz trzecia abolicja[77]), dodając (w pracach opublikowanych po 2015 r.) kolejną 4) fazę rozpoczynającą się od 2015 r., która odznacza się wzrostem sekurytyzacji migracji.

---

[72] J. Łazor, *Polska…*, dz. cyt., s. 110.

[73] Tamże, s. 111.

[74] Tamże; por. P. Dąbrowski, *Cudzoziemiec…*, dz. cyt.

[75] J. Łazor, *Polska…*, dz. cyt., s. 112.

[76] M. Lesińska, *Polityka…*, dz. cyt., s. 298.

[77] Tj. zalegalizowanie pobytu niektórych cudzoziemców przebywających bez podstawy prawnej; zob. J. Łazor, *Polska…*, dz. cyt., s. 105.

Rozwój polityki państwa polskiego wobec migracji po 1989 r. był silnie sprzęgnięty z dynamiką polityczną w otoczeniu Polski. Kwestie migracji u zarania III RP stanowiły istotne narzędzia realizacji polityki zagranicznej związanej przede wszystkim z integracją ze strukturami zachodnimi oraz reakcją na dezintegrację Związku Radzieckiego. Ta druga kwestia wpłynęła także na intensyfikację polityki repatriacyjnej wobec Polaków w krajach byłego ZSRR[78]. Po upadku żelaznej kurtyny kraje Europy Zachodniej, a zwłaszcza zjednoczone Niemcy, widziały państwa Europy Środkowej jako „bufor bezpieczeństwa" między strukturami zachodnimi a podlegającym procesom dezintegracji obszarem poradzieckim[79]. Ponadto na początku lat 90. XX w. Polska dołączyła do międzynarodowego systemu ochrony praw człowieka, który dotyczy także kwestii migracji[80]: konwencji genewskiej o statusie uchodźców z 1951 r.[81], Rady Europy (w obu przypadkach był to 1991 r.) oraz Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 1950 r. (w 1993 r.)[82]. W tym czasie państwo polskie zetknęło się z kwestią uchodźstwa z uwagi na przyjęcie osób ubiegających się o ochronę międzynarodową zawróconych ze Szwecji. W zapewnianiu bezpieczeństwa tej kategorii migrantów w Polsce władze państwowe wykazywały dużą otwartość na współpracę z aktorami pozarządowymi. W obliczu braku stosownych struktur organizacyjnych państwa w pomocy tym migrantom istotną rolę odegrał Polski Czerwony Krzyż (EXP_M6). Ponadto w tym okresie kluczową funkcję w kształtowaniu systemu azylowego w Polsce pełnił także Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych do spraw Uchodźców (UNHCR)[83]. To otworzyło drogę do oswajania się

[78] S. Łodziński, M. Szonert, *„Niepolityczna…"*, dz. cyt.

[79] J. Łazor, *Polska…*, dz. cyt., s. 115.

[80] A. Studziński, *Międzynarodowy system bezpieczeństwa a podstawowe problemy polityki migracyjnej państwa polskiego po 1989 roku: w świetle konstytucji i zobowiązań międzynarodowych*, „Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa" 1/2010, s. 123.

[81] Konwencja dotycząca statusu uchodźców, sporządzona w Genewie dnia 28 lipca 1951 r., Dz.U. 1991 nr 119 poz. 515 i 517.

[82] Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., Dz.U. 1993 nr 61 poz. 284.

[83] A. Weinar, *Polityka migracyjna Polski 1990–2003. Próba podsumowania*, Centrum Stosunków Międzynarodowych, Warszawa 2012, s. 3.

polskiej administracji publicznej z zewnętrznym wsparciem w dziedzinie zarządzania migracjami.

Wynika to w dużej mierze z faktu, że struktury administracyjne państwa polskiego początkowo nie były w ogóle przygotowane na intensyfikację działań w zakresie polityki migracyjnej. Ekspert mający doświadczenie w administracji publicznej tak opisał pierwsze lata III RP: „początkowo jeszcze sądzono, że to jest zjawisko przejściowe, związane tak naprawdę z transformacją – po prostu pojawili się jacyś cudzoziemcy, potem oni wyjadą i będzie święty spokój…" (EXP_M6). W tych okolicznościach rozpoczął się rozwój instytucjonalny zarządzania imigracją w Polsce. W 1990 r. powołano zespół międzyresortowy odpowiedzialny za kwestie migracyjne[84] oraz Straż Graniczną[85]. W 1993 r. utworzono Biuro do Spraw Migracji i Uchodźstwa w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych, które w 1997 r. przekształcono w departament, natomiast w 2001 r. powstał oddzielny organ do spraw zarządzania migracjami, Urząd do Spraw Repatriacji i Cudzoziemców, który od 2007 r. nosi nazwę Urzędu do Spraw Cudzoziemców[86]. Od 1997 r. funkcjonuje Rada do Spraw Uchodźców (organ odwoławczy w postępowaniach o udzielenie ochrony międzynarodowej), istotnym podmiotem zostało także ministerstwo, do którego właściwości należą sprawy rynku pracy[87]. Jerzy Łazor zwraca uwagę, że w III RP nastąpiło znaczne rozproszenie podmiotów odpowiedzialnych za zarządzanie migracjami[88], istotną rolę zaczęły odgrywać także organizacje pozarządowe – zwłaszcza w kwestii integracji. Lata 90. XX w. są określane jako czas radykalnych przeobrażeń polityki Polski wobec migracji[89], poprzez zerwanie z wcześniejszym „reglamentacyjnym" paradygmatem podejścia do migracji[90], co pozwoliło na – jak się później okaże chwilowe – osłabienie interpretacji migracji przez pryzmat bezpieczeństwa.

Nie zmieniło to jednak zasadniczo ujmowania migracji w kategoriach realizacji interesów państwa nakierowanych na przystąpienie Polski do UE. Już przed akcesją rozpoczął się bowiem proces dostoso-

[84] R. Matyja, A. Siewierska-Chmaj, K. Pędziwiatr, *Polska…*, dz. cyt., s. 52.
[85] S. Łodziński, M. Szonert, *„Niepolityczna…"*, dz. cyt., s. 18.
[86] J. Łazor, *Polska…*, dz. cyt., s. 113–114.
[87] Tamże, s. 114.
[88] Tamże; por. Zespół do Spraw Migracji, *Polityka…*, dz. cyt., s. 11.
[89] A. Adamczyk, *(Nie)intencjonalna…*, dz. cyt., s. 7.
[90] S. Łodziński, M. Szonert, *„Niepolityczna…"*, dz. cyt., s. 3.

wywania polskiego prawa do wymogów unijnych. W 1997 r. uchwalono nową ustawę o cudzoziemcach, która dostosowywała polską politykę migracyjną do dorobku prawa unijnego[91]. W 2003 r. uchwalono ustawę o udzielaniu cudzoziemcom ochrony, w której badacze dostrzegają zwrot z dominacji względów bezpieczeństwa ku aspektom humanitarnym, jednak w ograniczonym zakresie[92].

Zdaniem Jerzego Łazora europeizacja polskiej polityki migracyjnej była procesem powierzchownym, wymuszonym koniecznością dostosowania prawa do wymogów unijnych, a nie opartym na doświadczeniu i wartościach[93]. Od momentu wstąpienia Polski do UE polityka migracyjna jest współkształtowana przez organy państwowe i unijne[94]. Traktat lizboński z 2007 r. przyznał Parlamentowi Europejskiemu i Radzie UE możliwość podejmowania „wszelkich" środków, które służą realizacji zintegrowanego zarządzania granicami[95], chociaż bezpieczeństwo narodowe pozostaje wyłączną kompetencją państw członkowskich[96]. Wejście do struktur unijnych (do samej UE w 2004 r. i do strefy Schengen w 2007 r.) wymusiło na Polsce uszczelnienie granicy wschodniej i północnej, co wpłynęło na zmianę dotychczasowej polityki wobec migrantów z Białorusi, Rosji i Ukrainy[97]. Warto zaznaczyć, że lata 90. XX w. charakteryzowały się liberalnym podejściem do migracji cyrkulacyjnej z wymienionych powyżej państw. To oznacza, że dopiero kwestia migracji długookresowej i osiedleńczej była postrzegana z większą dozą nieufności.

Aż do 2015 r. migracje nie były przedmiotem ożywionej debaty publicznej. Co prawda w 2005 r. ówczesny premier pierwszego rządu utworzonego przez Prawo i Sprawiedliwość, Kazimierz Marcinkiewicz, przestrzegał przed zagrożeniami płynącymi z imigracji w swoim *exposé*[98], ale tematyka migracji pozostawała zdecydowanie w cieniu

[91] Tamże, s. 18.

[92] R. Matyja, A. Siewierska-Chmaj, K. Pędziwiatr, *Polska…*, dz. cyt., s. 115; por. A. Kicinger, *Polska…*, dz. cyt., s. 282–283.

[93] J. Łazor, *Polska…*, dz. cyt., s. 115–116.

[94] R. Matyja, A. Siewierska-Chmaj, K. Pędziwiatr, *Polska…*, dz. cyt., s. 63.

[95] Art. 77 ust. 2 lit. D) Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, Dz.U. UE C 326/47.

[96] Art. 4 ust. 2 Traktatu o Unii Europejskiej, Dz.U. UE. C 202/01.

[97] J. Łazor, *Polska…*, dz. cyt., s. 116–117.

[98] R. Matyja, A. Siewierska-Chmaj, K. Pędziwiatr, *Polska…*, dz. cyt., s. 91.

innych zagadnień politycznych. Ponadto, co istotne, od 2011 r. obserwowany był wzrost postaw ksenofobicznych społeczeństwa polskiego[99], niepozostający bez wpływu na działania polityczne. W 2012 r. rząd przyjął dokument o nazwie *Polityka migracyjna Polski*, określający *explicite* priorytety polskiej polityki wobec migracji, został on jednak określony przez badaczy jako dosyć zachowawczy[100]. Generalnie w tym okresie polityka migracyjna istniała w formie zalążkowej, z dominacją optyki Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, zgodnie z którą migracje były widziane raczej jako problem do rozwiązania[101]. Zdaniem jednego z badanych ekspertów resort ten jednak nie postrzegał migracji tylko z perspektywy bezpieczeństwa (EXP_M6). W opinii części badaczy kontekst bezpieczeństwa dominował w ówczesnej polityce wobec migracji wraz z kontekstem humanitarnym[102], integracja migrantów zaś ograniczała się do beneficjentów ochrony międzynarodowej i była realizowana w dużej mierze przez organizacje pozarządowe[103]. Polityka migracyjna tego okresu nie była zatem wolna od niespójności. Jak wskazują Rafał Matyja, Anna Siewierska-Chmaj i Konrad Pędziwiatr, państwo polskie widziało wówczas migrację jako źródło zagrożenia bezpieczeństwa publicznego oraz konfliktu na rynku pracy między cudzoziemcami i obywatelami polskimi. Ponadto istotne były obawy rządzących przed negatywną reakcją społeczną na migrację oraz przed negatywnym wpływem migracji na społeczności lokalne i system pomocy społecznej[104]. To wskazuje na dominację interpretacji migracji z perspektywy bezpieczeństwa.

Istotnymi elementami kształtującymi politykę bezpieczeństwa RP w zakresie migracji w czasie rządów Platformy Obywatelskiej i Polskiego Stronnictwa Ludowego (PO–PSL) w latach 2007–2015 były rola prawa UE, a także brak zainteresowania polityków tym tematem

[99] A. Demczuk, *Wybrane aspekty mowy nienawiści wobec uchodźców we współczesnej Polsce* [w:] H. Chałupczak, M. Lesińska, E. Pogorzała, T. Browarek (red.), *Polityka…*, dz. cyt., s. 399–422.

[100] R. Matyja, A. Siewierska-Chmaj, K. Pędziwiatr, *Polska…*, dz. cyt., s. 50.

[101] Tamże, s. 7–8.

[102] Tamże, s. 11.

[103] J. Łazor, *Polska…*, dz. cyt., s. 117–118; D. Wach, *Ewolucja polskiej polityki integracji cudzoziemców po 1989 roku* [w:] H. Chałupczak, M. Lesińska, E. Pogorzała, T. Browarek (red.), *Polityka…*, dz. cyt., s. 347–368.

[104] R. Matyja, A. Siewierska-Chmaj, K. Pędziwiatr, *Polska…*, dz. cyt., s. 40–41.

i jego nieobecność w dyskursie publicznym[105]. Natomiast przejawem otwartości na migracje były ustawy abolicyjne uchwalone w latach 2003, 2007 i 2011 (dające możliwość zalegalizowania pobytu migrantom przebywającym nielegalnie) oraz nowa ustawa o cudzoziemcach z 2013 r. ułatwiająca legalizację pobytu na terenie Polski[106]. W 2015 r., tuż przed końcem kadencji, rząd PO–PSL przyjął dokument programowy o nazwie *Polityka migracyjna Polski wobec wyzwań migracyjnych*. Zdaniem Anity Adamczyk „promował on Polskę jako państwo otwarte na imigrantów, świadome ich praw i korzyści, jakie mogą oni przynieść, oraz negatywnych zjawisk jak nielegalna imigracja"[107]. Polityka wobec migracji została w tym dokumencie ujęta jako część polityk: zatrudnienia, ludnościowej i zagranicznej. Wraz z *Polityką migracyjną Polski* z 2012 r. stanowił on, zdaniem cytowanej badaczki, spojrzenie na politykę migracyjną z perspektywy demografii i rynku pracy, a cudzoziemców uznawał za osoby niestanowiące zagrożenia dla bezpieczeństwa państwa[108]. Ponadto w *Białej Księdze Bezpieczeństwa Narodowego RP* z 2013 r. rząd zakładał „kontrolowaną migrację" jako narzędzie zmniejszania presji demograficznej[109]. Rząd PO–PSL wyraził także gotowość udziału w programie relokacji migrantów z Grecji i Włoch. Jednakże pomimo uchwalenia dwóch dokumentów o charakterze programowym polityka Polski wobec migracji w latach 2004–2015 cechowała się działaniami *ad hoc* i *post factum*[110], w których można było dostrzec kontinuum między podejściem restrykcyjnym i liberalnym[111]. Temat migracji był do 2015 r. publicznie „niewidoczny"[112], dominowało zaś podejście „menedżerskie, administracyjne" (EXP_M1),

[105] Tamże, s. 41; por. M. Trojanowska-Strzęboszewska, *Kształtowanie się stanowisk politycznych na temat imigracji i imigrantów w Polsce lat 2001–2005*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2007; taż, *Stosunek parlamentarnych partii politycznych do imigracji i migrantów. Analiza wybranych debat parlamentarnych*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2010.

[106] S. Łodziński, M. Szonert, *„Niepolityczna…"*, dz. cyt., s. 23–24.

[107] A. Adamczyk, *(Nie)intencjonalna…*, dz. cyt., s. 26.

[108] Tamże.

[109] Biuro Bezpieczeństwa Narodowego, *Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego RP*, s. 146, https://www.bbn.gov.pl/pl/informacje-o-bbn/publikacje/6815,Biala-Ksiega-Bezpieczenstwa-Narodowego-RP.html [dostęp 20.03.2024].

[110] M. Lesińska, *Polityka…*, dz. cyt., s. 299.

[111] M. Okólski, *Refleksje…*, dz. cyt., s. 3.

[112] S. Łodziński, M. Szonert, *„Niepolityczna…"*, dz. cyt., s. 14.

w ramach którego migracje miały realizować interesy państwa. Ujęcie migracji w kategoriach realizacji interesu państwa ponad kwestiami humanitarnymi zdaje się odciskać stałe piętno na polskiej polityce wobec migrantów.

Z przedstawionej analizy dziedzictwa historycznego polityki bezpieczeństwa Polski w zakresie migracji wynika, że od 1918 r. aż do wybuchu kryzysu w 2015 r. zajmowała ona raczej marginalną pozycję wśród innych polityk. Polska w tym okresie była przede wszystkim krajem emigracyjnym, imigracja zaś była wiązana głównie z różnego rodzaju zagrożeniami albo stanowiła problem natury administracyjnej. Jednakże istotnymi czynnikami kształtowania polskiej polityki wobec migracji, obok kwestii bezpieczeństwa, były też interesy państwa związane z polityką zagraniczną (zwłaszcza w wymiarze integracji ze strukturami zachodnimi po 1989 r.), a także – z wyłączeniem okresu PRL – z polityką ekonomiczną (w wymiarze odpowiedzi na potrzeby rynku pracy). Podsumowując, należy wskazać, że do 2015 r. zarządzanie migracjami pozostawało na marginesie polskiej polityki, przez co państwo polskie nie wypracowało ugruntowanych struktur ideowych i instytucjonalnych związanych z podejściem do migracji. To mogło ułatwiać instrumentalne traktowanie tego zagadnienia przez polityków aktualnie rządzącego ugrupowania w późniejszym okresie.

2.4. Przepisy prawne, idee i procedury polityki bezpieczeństwa Polski w zakresie migracji w latach 2015–2023

Celem podrozdziału jest analiza struktur polskiej polityki bezpieczeństwa w zakresie migracji w latach 2015–2023, tj. będących podstawą tej polityki przepisów prawnych, idei i procedur zbadanych metodą analizy instytucjonalno-prawnej. Rezultatem tej analizy jest charakterystyka zagrożeń związanych z migracjami oraz kluczowych podmiotów bezpieczeństwa w optyce państwa polskiego.

Podczas analizy autor wziął pod uwagę specyficzne cechy badanej polityki. Polityka bezpieczeństwa Polski w zakresie migracji w latach 2015–2023 jest bowiem określana w literaturze jako jedna z „zaniedbanych" dziedzin polityki państwowej, jako „polityka braku poli-

tyki"[113], cechująca się chaosem, będąca nieustannie w fazie projektowania[114]. Jak skomentował jeden z ekspertów: „jeżeli pan pyta o to, czy Polska ma pewien przemyślany, racjonalny system postępowania z cudzoziemcami i w ogóle ze zjawiskami migracji międzynarodowych, no to zdecydowanie nie" (EXP_M6). Sławomir Łodziński i Marek Szonert określili omawianą politykę mianem „brikolażu instytucjonalnego" – sztuki łączenia różnorodnych, nie zawsze spójnych, rozwiązań prawnych[115]. Dlatego też podczas analizy polskiej polityki bezpieczeństwa w zakresie migracji, jak stwierdził cytowany powyżej ekspert, „rzeczywistą politykę migracyjną należy wyraźnie oddzielić od deklarowanej polityki migracyjnej", ponieważ – jego zdaniem – zachodzi między nimi „wyraźna rozbieżność" (EXP_M6). Analiza tej polityki nie może zatem przeoczyć „antynomii w jej funkcjonowaniu polegających na rozziewie" między sferą idei i wartości a „rzeczywistym przebiegiem" podejmowanych na ich podstawie działań[116].

W latach 2016–2023 Polska nie posiadała dokumentu określającego w spójny sposób jej politykę wobec migracji. W 2016 r. rząd unieważnił dokument programowy z 2012 r., co uzasadniono jego dezaktualizacją z powodu „braku możliwości przewidzenia gwałtownej dynamiki zmian sytuacji migracyjnej Polski i sytuacji migracyjnej w Europie"[117]. W 2019 r. władze Polski procedowały nowy dokument, jednak ostatecznie projekt ten nie został przyjęty[118]. Na przełomie 2020 i 2021 r. Międzyresortowy Zespół do Spraw Migracji przyjął dokument diagnostyczny, mający stanowić podstawę nowej polityki migracyjnej Polski pt. *Polityka migracyjna Polski – diagnoza stanu wyjściowego*. Następnie – jak piszą Sławomir Łodziński i Marek Szonert – dalsze procedowanie w tej sprawie „skończyło się jednak zaskakującą urzędniczą katastrofą, tj. wycofaniem dokumentu oraz rozwiązaniem departamentu, w ramach którego go przygotowywano"[119]. Następnie

[113] A. Adamczyk, *(Nie)intencjonalna…*, dz. cyt., s. 1–8.
[114] Tamże, s. 9.
[115] S. Łodziński, M. Szonert, *Polityka…*, dz. cyt., s. 7.
[116] Tamże.
[117] Zespół do Spraw Migracji, *Polityka…*, dz. cyt., s. 3.
[118] A. Adamczyk, *(Nie)intencjonalna…*, dz. cyt., s. 36–37; S. Łodziński, M. Szonert, *Polityka…*, dz. cyt., s. 6, 15.
[119] S. Łodziński, M. Szonert, *Polityka…*, dz. cyt., s. 18.

przedstawiony został projekt uchwały Rady Ministrów w sprawie przyjęcia dokumentu *Polityka migracyjna Polski – kierunki działań 2021–2022*. Został on jednak wycofany na przełomie 2022 i 2023 r., jak oficjalnie podano, „w związku z faktem zachodzących w otoczeniu Polski gwałtownych zmian, wpływających na charakterystykę ruchów migracyjnych", takich jak działania władz białoruskich oraz wojna w Ukrainie[120]. Do końca badanego okresu dokument strategiczny wyznaczający w sposób kompleksowy politykę związaną z migracjami ludności nie został przyjęty przez rząd i, jak zauważył jeden z ekspertów od spraw bezpieczeństwa, „problem migracji znajduje bardzo niewiele miejsca w polskich dokumentach strategicznych" (EXP_M8).

Przed przejściem do prezentacji rezultatów analizy należy jeszcze zaznaczyć, że obok aktów prawnych i dokumentów strategicznych istotnym źródłem wiedzy na temat polityki państwa są wypowiedzi polityków. Jak zauważyła ekspertka zajmująca się polityką bezpieczeństwa i prawem karnym, przepisy prawne są ważniejsze niż dokumenty strategiczne, ponieważ za ich nieprzestrzeganie grozi odpowiedzialność administracyjna lub karna (EXP_K5). Jak wskazali inni eksperci zajmujący się tematyką migracji: „polityka jest, nawet jak ktoś jej nie wyraża" (EXP_M3), „my ją odczytujemy z wypowiedzi polityków" (EXP_K1), „obserwujemy to, co się dzieje, działania rządu i innych instytucji" (EXP_K5). Zdaniem jednego z ekspertów w dziedzinie polityki wobec migracji Polska „ma wyrażoną w przepisach […] politykę otwartości bardzo dużej, natomiast nie jest ona zwerbalizowana, ponieważ to się wiąże z ryzykiem politycznym" (EXP_M9). Dokonana analiza polega więc na badaniu tekstów oraz „szeregu działań, które są realizowane i można je rozumieć jako […] politykę w praktyce, takie *policy making*, *policy doing*" (EXP_K2), czyli „prowadzeni[e] konsekwentnych działań na różnych polach migracji […] [nawet] bez szerszej politycznej i oficjalnej dyskusji o jej celach w dłuższej perspektywie czasowej"[121]. Wskazane wyżej ujęcie badania

[120] Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, *Projekt uchwały Rady Ministrów w sprawie przyjęcia dokumentu „Polityka migracyjna Polski – kierunki działań 2021–2022"*, https://www.gov.pl/web/premier/projekt-uchwaly-rady-ministrow-w-sprawie-przyjecia-dokumentu-polityka-migracyjna-polski-kierunki-dzialan-2021-2023 [dostęp 17.05.2023].

[121] S. Łodziński, M. Szonert, *Polityka…*, dz. cyt., s. 7.

polityki pokrywa się z założeniami paradygmatu krytycznego realizmu o obserwacji struktur poprzez ich manifestację w efektach działań (także w postaci przyjętych przez rząd dokumentów).

2.4.1. Kluczowe kategorie zagrożeń związanych z migracjami

Zdaniem znacznej grupy badaczy państwo polskie od 2015 r. prowadziło politykę migracyjną, której elementy opierały się na stereotypach i uprzedzeniach wobec migrantów, w celu uzyskania poparcia społecznego – politykę, w której na poziomie idei i wartości dominowały względy bezpieczeństwa i ujmowanie cudzoziemców w kategorii zagrożenia[122]. Wyrażało się to w dominacji mechanizmów kontrolnych – Maciej Duszczyk i Magdalena Lesińska zwracają uwagę na rozbudowaną politykę dotyczącą legalizacji pobytu przy braku rozwiązań skupionych na integracji[123]. Według Anity Adamczyk polityka ta była oparta na założeniu o istnieniu konfliktu interesów na linii cudzoziemcy–obywatele[124], a przez to nakierowana na zniechęcanie migrantów do osiedlania się w Polsce[125]. Zdaniem jednej z ekspertek zajmujących się migracjami i prawem w ramach polskiej polityki wobec migracji na pierwszym miejscu wskazywane były zagrożenia z niej wynikające (EXP_K4).

Kluczową kategorią zagrożeń bezpieczeństwa w ujęciu polskiej polityki wobec migracji w latach 2015–2023 były zagrożenia związane z radykalizacją i terroryzmem. Badani eksperci wskazywali, że rząd Polski od 2015 r. widział migrantów jako osoby mogące wskutek

---

[122] A. Demczuk, *Wybrane…*, dz. cyt.; por. J. Fomina, J. Kucharczyk, *From Politics…*, dz. cyt.; W. Klaus, *How does…*, dz. cyt.; M. Pachocka, K. Pędziwiatr, K. Sobczak-Szelc, J. Szałańska, *Reception Policies, Practices and Responses: Poland – Country Report*, Ośrodek Badań nad Migracjami Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2020.

[123] M. Duszczyk, M. Lesińska, M. Szulecka, R. Stefańska, M. Szczepański, *Polityka migracyjna w Polsce oraz jej wpływ na napływ i osiedlanie się imigrantów* [w:] A. Górny, I. Grabowska-Lusińska, M. Lesińska, M. Okólski (red.), *Transformacja nieoczywista. Polska jako kraj imigracji*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2010, s. 69–124.

[124] A. Adamczyk, *(Nie)intencjonalna…*, dz. cyt., s. 9; por. M.P. Malinowski Rubio, *Dyskurs polityczny wokół imigracji w Polsce*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny" 2/2012, s. 135–163.

[125] A. Adamczyk, *(Nie)intencjonalna…*, dz. cyt., s. 1–8.

„napływu innych kultur" (EXP_M4) „jakiś ład zaburzyć" (EXP_M3). Zdaniem eksperta od spraw migracji i spraw społecznych wskutek tego przekonania rząd polski realizował „umiarkowane zamknięcie" będące reakcją na globalizację (EXP_M1). W ocenie innej ekspertki zajmującej się bezpieczeństwem rząd wykazywał „stereotypowe myślenie; że każdy […] człowiek pochodzący z Afryki Północnej lub Bliskiego Wschodu to potencjalny terrorysta, zamaskowany, z AK-47" (EXP_K3). Generalnie, jak zauważył jeden z ekspertów zajmujących się prawem migracyjnym, polska polityka wobec migracji w owym okresie była niechętna migracji z krajów muzułmańskich z uwagi na „utożsamienie migracji z tych krajów z migracją wysokiego ryzyka pod względem bezpieczeństwa" (EXP_M7). Natomiast dokument diagnostyczny *Polityka migracyjna Polski – diagnoza stanu wyjściowego* z 2020 r. wskazuje na istnienie zagrożeń wywiadowczych bądź terrorystycznych ze strony cudzoziemców zatrudnionych w obszarach strategicznych (np. infrastruktury krytycznej), realizujących badania w newralgicznych dziedzinach[126] lub nabywających obywatelstwo polskie[127].

Postrzeganie migracji jako zagrożenia związanego z radykalizacją i terroryzmem było widoczne także w oficjalnym dyskursie władz państwa. Rządzący od 2015 r. podkreślali priorytet kwestii bezpieczeństwa w zarządzaniu migracjami[128]. Jak mówił w 2017 r. ówczesny minister spraw wewnętrznych i administracji Mariusz Błaszczak, „polityka multikulturalizmu na Zachodzie Europy przynosi krwawe żniwo w postaci ataków terrorystycznych"[129], „konsekwencją przyjmowania uchodźców są strefy, do których nie zapuszcza się policja"[130], a proponowana relokacja uchodźców to „próba zdestabilizowania europejskiego systemu wartości"[131]. Migrację z zagrożeniami bezpie-

[126] Zespół do Spraw Migracji, *Polityka…*, dz. cyt., s. 10, 16, 18.

[127] Tamże, s. 48.

[128] PAP 16.11.2015, *Szydło o kwestii uchodźców: honorujemy zobowiązania, ale priorytetem bezpieczeństwo*; PAP 26.11.2015, *Błaszczak: będziemy zawsze kierować się bezpieczeństwem Polaków*; PAP 30.01.2017, *Błaszczak: chodzi o uszczelnienie granic i ułatwienie wydalania emigrantów.*

[129] PAP 18.04.2017, *Błaszczak: mamy do czynienia z „potężnym" kryzysem imigracyjnym*.

[130] PAP 11.05.2017, *Błaszczak: przyjmowanie uchodźców zagrażałoby bezpieczeństwu Polaków.*

[131] PAP 20.05.2017, *Błaszczak o relokacji uchodźców: próba zdestabilizowania europejskiego systemu wartości*.

czeństwa wiązał także spot wyborczy Prawa i Sprawiedliwości przed wyborami samorządowymi z 2018 r.[132] Uznanie zagrożenia ze strony migrantów widać też w uzasadnieniu nowelizacji prawa migracyjnego będącej następstwem kryzysu na granicy polsko-białoruskiej, w którym przeczytać można o „kontekście masowego napływu do Europy migrantów, spośród których wielu to zradykalizowani przedstawiciele różnych kultur i religii, a nawet ekstremiści", w związku z czym „zagrożenie terrorystyczne jest szczególnie aktualne i realne"[133]. Migranci będący ofiarami tego kryzysu byli przedstawiani przez władze jako wykonujący polecenia reżimu białoruskiego[134], a także jako osoby mogące nieść zagrożenie terrorystyczne[135] lub związane z patologicznymi zachowaniami seksualnymi[136]. Jak wskazują Sławomir Łodziński i Marek Szonert, w kontekście tych wydarzeń migranci byli prezentowani przez władze polskie jako „narzędzie realizacji celów politycznych białoruskich (a w podtekście – rosyjskich) władz"[137]. A zatem obok zagrożeń terrorystycznych ze strony podmiotów niepaństwowych migracje łączono także z wrogimi działaniami innych państw.

Obok zagrożeń związanych z radykalizacją i terroryzmem władze polskie wskazywały również na zagrożenie przestępczością ze strony

---

[132] PAP 17.10.2018, *Poręba: Spot wyborczy PiS porusza problem nielegalnych uchodźców i bezpieczeństwa Polaków.*

[133] Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy o cudzoziemcach oraz ustawy o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (druk nr 1507), https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/PrzebiegProc.xsp?nr=1507 [dostęp 20.03.2024].

[134] PAP 06.08.2021, *Premierzy Polski i Litwy: Potępiamy wykorzystywanie przez reżim Łukaszenki nielegalnej migracji*; PAP 19.08.2021a, *Kumoch: w czwartek udaję się na Litwę; będę rozmawiał o sytuacji na granicy z Białorusią*; PAP 19.08.2021b, *Premier: rozwiązaniem problemu osób, które próbują wejść na terytorium Polski, nie jest wpuszczenie tych osób*; 19.08.2021e, *Przydacz: nie może być zgody na to, by wykorzystywać migrantów jako instrument polityczny nacisku na Polskę*; PAP 23.08.2021a, *Premierzy Polski, Litwy, Łotwy, Estonii: kryzys na granicach z Białorusią zaplanowany przez reżim Łukaszenki*; PAP 24.08.2021a, *Morawiecki: reżim Łukaszenki wybrał niewłaściwą granicę, granica Polski jest dobrze strzeżona*.

[135] PAP 19.08.2021c, *Żaryn: ABW w pierwszym półroczu wystąpiła 14 razy o wpis cudzoziemców na listę osób niepożądanych*.

[136] PAP 27.09.2021a, *Błaszczak: bezpieczeństwo naszej ojczyzny stawiamy ponad wszystko*; PAP 27.09.2021b, *Szef MSWiA: każde z wątków na zdjęciach będziemy wyjaśniali; niektóre sprawy będą kończyły się w prokuraturze*.

[137] S. Łodziński, M. Szonert, *Polityka…*, dz. cyt., s. 22.

migrantów[138]. W ramach referendum zorganizowanego wraz z wyborami parlamentarnymi 15 października 2023 r. zostały zadane dwa pytania dotyczące migracji: o akceptację ewentualnego demontażu zapory na granicy z Białorusią oraz unijnego mechanizmu relokacji migrantów. Premier Mateusz Morawiecki określił te pytania jako „fundamentalne dla naszego bezpieczeństwa" oraz straszył wizją Warszawy jako „przedmieścia Paryża" z „płonącymi samochodami" i „plądrowanymi sklepami"[139]. Generalnie należy zauważyć, że w czasie kampanii wyborczej w 2023 r. przedstawiciele rządu posługiwali się dyskursem sekurytyzującym migrantów[140], co było charakterystyczne dla ujęcia migracji w polskiej polityce w latach 2015–2023. Sekurytyzacja nie dotyczyła jednak osób z Ukrainy[141], które zdaniem ówczesnych władz „tworzą wartość dodaną", a poziom zagrożeń z ich strony jest „relatywnie niski"[142]. Z kolei dokument *Polityka migracyjna Polski – diagnoza stanu wyjściowego* z 2020 r. wymienia zagrożenia związane z rozwojem przestępczości zorganizowanej[143] oraz wskazuje na dominację kradzieży, przestępstw gospodarczych, narkotykowych i drogowych z udziałem cudzoziemców, odnotowując jednak, że 58% podejrzanych cudzoziemców stanowili obywatele Ukrainy[144].

Inną kategorią zagrożeń związanych z migracjami i bezpieczeństwem identyfikowanych przez polską politykę w latach 2015–2023 są te związane z destabilizacją państwa i osłabieniem spójności społecznej. Z jednej strony *Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)* wskazuje na „masowe migracje" jako

---

[138] PAP 09.10.2019, *Ziobro: nasz rząd nie zgodzi się na otwieranie Polski na migracje*.

[139] PAP 19.09.2023, *Premier: pytanie dotyczące nielegalnej migracji – fundamentalne. „Oni chcą zrobić z Warszawy przedmieścia Paryża"*.

[140] PAP 18.09.2023, *Rzecznik rządu: Powrót PO do władzy to droga do wprowadzenia mechanizmu przymusowej relokacji nielegalnych imigrantów*; PAP 20.09.2023, *Wicepremier Kaczyński: mówimy jasne „nie" relokacji nielegalnych imigrantów*; PAP 03.10.2023, *Szef MON: pakt migracyjny to polityka samobójcza. My się temu samobójstwu poddać nie chcemy*.

[141] M. Jaroszewicz, J. Grzymski, *Technocracy revisited: The Polish security dispositif and Ukrainian migration to Poland*, 'Journal of Contemporary European Research' 17(2)/2021, s. 258–278.

[142] PAP 12.12.2019, *Szef BBN: migranci z Ukrainy stanowią wartość dodaną; poziom przestępczości zorganizowanej wśród nich jest relatywnie niski*.

[143] Zespół do Spraw Migracji, *Polityka…*, dz. cyt., s. 53–54.

[144] Tamże, s. 53.

jedno z „wyzwań i presji"[145] oraz na „fale migracji" jako wyzwanie dla UE i jej członków[146], „nielegalne migracje" zaś umieszcza w katalogu „zjawisk wyjątkowo szkodliwych dla funkcjonowania państwa"[147]. Zdaniem twórców dokumentu migracja „grup ludności odrębnej religijnie i kulturowo" może stanowić zagrożenie bezpieczeństwa „spójności struktur społecznych"[148]. Migracje ujmowane są zatem w kategorii zagrożeń dla stabilności państwa i społeczeństwa, a także UE. Cytowany dokument wymienia też „kryzys migracyjny" jako jeden z czynników „kryzysu procesu integracji europejskiej"[149], który „przyczynił się do destabilizacji sytuacji wewnętrznej" krajów UE[150]. *Polityka migracyjna Polski – diagnoza stanu wyjściowego* z 2020 r. wymienia takie zagrożenia wiążące się z migracją, jak „wzrost napięć etnicznych i kulturowych"[151], w tym w szkołach z udziałem dzieci cudzoziemskich[152]. Jak wskazały ekspertki z dziedziny migracji i administracji publicznej, polska polityka bezpieczeństwa w zakresie migracji w badanym okresie dążyła do tego, aby „nie zmienić obrazu Polski jako społeczeństwa białego, katolickiego" (EXP_K6), a rząd usiłował zachować homogeniczność kulturową społeczeństwa (EXP_K2). Spójność społeczna była zatem identyfikowana przez polskie władze jako związana z kwestią kultury.

Jednocześnie jednak dokumenty strategiczne zauważają możliwość wystąpienia zagrożenia bezpieczeństwa samych migrantów, przede wszystkim w formie przemocy motywowanej nienawiścią. *Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju* wskazuje, że są oni grupą społeczną szczególnie narażoną na ryzyko oszustw i wykorzystywania przez nieuczciwych pracodawców czy pośredników[153]. Ponadto w strategii tej, obok celów związanych z ochroną państwa przed

[145] *Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju…*, dz. cyt., s. 218.

[146] Tamże, s. 353.

[147] Tamże, s. 356.

[148] W innym miejscu, również w tym duchu, twórcy dokumentu wskazują, że migracja z „krajów bliskich Polsce kulturowo […] sprzyja ich [tj. imigrantów] integracji społecznej i asymilacji" – tamże, s. 169.

[149] Tamże, s. 18.

[150] Tamże, s. 355.

[151] Zespół do Spraw Migracji, *Polityka…*, dz. cyt., s. 3.

[152] Tamże, s. 40.

[153] *Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju…*, dz. cyt., s. 152.

migrantami („ograniczenie kanałów nielegalnej imigracji", zwalczanie przestępstw z udziałem cudzoziemców[154]), można znaleźć wzrost bezpieczeństwa migrantów poprzez „prowadzenie działań informacyjnych i edukacyjnych skierowanych do polskiego społeczeństwa nt. pozytywnej roli cudzoziemców, których celem będzie przeciwdziałanie dyskryminacji, promocja postawy otwartości, przełamywanie stereotypów i uprzedzeń", a także „rozwijanie sektora organizacji pozarządowych działających na rzecz cudzoziemców, w tym organizacji imigranckich"[155]. W dokumencie *Polityka migracyjna Polski – diagnoza stanu wyjściowego* z 2020 r. uznano istnienie zagrożeń ksenofobicznych wymierzonych przeciwko migrantom wynikających z „niedostatecznej komunikacji" na temat tego, jak państwo kontroluje procesy migracyjne[156].

2.4.2. Migracje jako zagrożenie z perspektywy prawa i działań organów państwa

Postrzeganie migracji z perspektywy różnorodnych – niekoniecznie sprecyzowanych[157] – zagrożeń odzwierciedlone jest także w polskich aktach prawnych, chociaż należy zauważyć, że większość z nich została przyjęta jeszcze przed 2015 r. i pozostała w mocy[158]. Szczególnie widoczne jest to w kluczowym akcie regulującym kwestie migracji, tj. w Ustawie z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach, na co wskazuje zaprezentowana poniżej analiza. Zgodnie z tą ustawą „względy obronności lub bezpieczeństwa państwa lub ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego" stanowią przesłankę do wydania zobowiązania do powrotu[159] (jak również przymusowego wykonania tej decyzji

[154] Tamże, s. 363.

[155] Tamże.

[156] Zespół do Spraw Migracji, *Polityka…*, dz. cyt., s. 53.

[157] Najczęściej akty prawne posługują się kategorią zagrożenia „bezpieczeństwa państwa lub porządku publicznego".

[158] Jednakże stosowanie prawa, nawet uchwalonego wcześniej, stanowi także element polityki państwa w badanym okresie, zwłaszcza jeśli władze miały możliwość zmiany tego prawa.

[159] Art. 302 Ustawy z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach, Dz.U. 2013 poz. 1650. Dotyczy także obywateli UE – art. 67 Ustawy z dnia 14 lipca 2006 r. o wjeździe na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, pobycie oraz wyjeździe z tego

przed wyznaczonym terminem[160]) i umieszczenia danych cudzoziemca w wykazie osób niepożądanych[161] oraz są podstawą odmowy we właściwie każdym postępowaniu prowadzonym wobec migrantów[162]. Ponadto „względy bezpieczeństwa państwa i porządku publicznego" muszą zostać wzięte pod uwagę podczas ogłaszania rozporządzeń ustalających limity wydawanych zezwoleń dla cudzoziemców[163]. Ustawa o cudzoziemcach wskazuje także, że Straż Graniczna może zbierać informacje dotyczące „podejmowania przez cudzoziemca działań mogących mieć wpływ na ochronę bezpieczeństwa i porządku publicznego albo stanowiących zagrożenie dla obronności lub bezpieczeństwa państwa"[164]. Ustawa ta wprowadza też istotną instytucję związaną z uznawaniem migrantów za źródło zagrożenia, jaką jest ich zatrzymanie oraz umieszczenie w strzeżonych ośrodkach dla cudzoziemców lub aresztach dla cudzoziemców (określoną w nauce mianem detencji[165]). Ustawa dopuszcza taką możliwość w sytuacjach związanych z wykonywaniem zobowiązań do powrotu[166], przewiduje kary

terytorium obywateli państw członkowskich Unii Europejskiej i członków ich rodzin, Dz.U. 2006 nr 144 poz. 1043.

[160] Art. 329 ustawy o cudzoziemcach. „Poważne i aktualne zagrożenie dla porządku publicznego lub bezpieczeństwa narodowego" innego państwa UE może być przesłanką do wykonania przez Polskę decyzji powrotowej wydanej przez to państwo (art. 380).

[161] Art. 435 ustawy o cudzoziemcach, właściwie: wykaz cudzoziemców, których pobyt na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej jest niepożądany. Przesłanką do wpisu jest także uprzedni wpis na listę prowadzoną na podstawie Ustawy z dnia 13 kwietnia 2022 r. o szczególnych rozwiązaniach w zakresie przeciwdziałania wspieraniu agresji na Ukrainę oraz służących ochronie bezpieczeństwa narodowego, Dz.U. 2023 poz. 129.

[162] Jak również do odstąpienia od sporządzenia stosownej części uzasadnienia faktycznego: art. 6, 28, 31, 36, 41, 50, 65, 100, 139n, 149b, 156b, 169a, 144, 144a, 151, 157a, 157g, 183, 197, 214, 215, 349, 352, 370 i 440a ustawy o cudzoziemcach.

[163] Art. 114a, 127a, 139b i 142a ustawy o cudzoziemcach. Ustalenie takich limitów jest jednak fakultatywne.

[164] Art. 11 ustawy o cudzoziemcach.

[165] Ustawa o cudzoziemcach wprowadza jeszcze pojęcie „pomieszczeń przeznaczonych dla cudzoziemców, którym odmówiono wjazdu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej". W art. 461d–e i 463 tej ustawy mowa jest także o zagrożeniach ze strony umieszczonych tam cudzoziemców.

[166] Art. 394, 398a i 399 ustawy o cudzoziemcach.

dyscyplinarne dla osób umieszczonych w detencji[167] oraz zabrania posiadania w ośrodku przedmiotów zagrażających bezpieczeństwu[168] i pozwala odmówić cudzoziemcom tam przebywającym prawa do odwiedzin ze względów bezpieczeństwa[169] (także przedstawicielom UNHCR i organizacji pozarządowych – na podstawie innej ustawy[170]).

Możliwość wystąpienia zagrożeń ze strony cudzoziemców zakłada także ustawa o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, regulująca kwestie ochrony międzynarodowej. W ślad za konwencją genewską z 1951 r. o statusie uchodźców ustawa ta stanowi, że statusu tego nie może otrzymać osoba, która sama dopuściła się zbrodni lub jest „winna działań sprzecznych z celami i zasadami Narodów Zjednoczonych"[171]. Jeszcze szersze są przesłanki do odmowy udzielenia ochrony uzupełniającej, gdzie *explicite* zawarto przesłankę do odmowy, gdy osoba wnioskująca „stanowi zagrożenie dla bezpieczeństwa państwa lub społeczeństwa"[172]. Przesłanka ta uzasadnia także rozpatrywanie wniosku w trybie przyspieszonym[173], a kwestia „zagrożenia dla obronności lub bezpieczeństwa państwa lub ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego" musi zostać zbadana w przypadku relokacji cudzoziemca do Polski[174]. Prowadzenie „działalności skierowanej przeciwko obronności lub bezpieczeństwu państwa lub bezpieczeństwu i porządkowi publicznemu" stanowi przesłankę do pozbawienia cudzoziemca azylu[175], a zagrożenie dla bezpieczeństwa

[167] Art. 421 ustawy o cudzoziemcach.

[168] Art. 420 ustawy o cudzoziemcach.

[169] Art. 415 ustawy o cudzoziemcach.

[170] Art. 89a Ustawy z dnia z dnia 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. 2003 nr 128 poz. 1176.

[171] Art. 19 ustawy o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

[172] Art. 20 ustawy o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

[173] Art. 39 ustawy o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

[174] Art. 86f ustawy o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. Chodzi tu o program relokacji, z którego Polska ostatecznie wycofała się po 2015 r.

[175] Art. 91 ustawy o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. Należy pamiętać, że azyl jest odrębną kategorią prawną od statusu uchodźcy i innych form ochrony.

państwa lub fakt popełnienia zbrodni, której „charakter wskazuje", że dana osoba mogłaby stanowić zagrożenie dla polskich obywateli, są przesłanką do odmowy udzielenia ochrony czasowej[176]. Ponadto osoba w procedurze udzielenia ochrony może zostać poddana detencji, jeśli „wymagają tego względy obronności lub bezpieczeństwa państwa lub ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego"[177].

Odniesienia do kwestii ewentualnych zagrożeń ze strony migracji zawierają także inne ustawy. Wspomina o tym *explicite* ustawa o Straży Granicznej, która wśród zadań tej formacji wymienia „rozpoznawanie i analizowanie zagrożeń migracyjnych", ich „zwalczanie" oraz „zapobieganie i przeciwdziałanie nielegalnej migracji"[178]. O zagrożeniach ze strony cudzoziemców mówi też uzasadnienie Ustawy z dnia 10 czerwca 2016 r. o działaniach antyterrorystycznych wprowadzającej nowe rozwiązania w kwestii zwalczania terroryzmu[179], która zdaniem jednej z badanych ekspertek „była bardzo anty, skierowana [przeciw] wszystkiemu, co obce, nowe, inne, nie uwzględniając podstawowych zasad humanitaryzmu" (EXP_K3). Wreszcie, najstarsza wciąż obowiązująca polska ustawa – ustawa z 1920 r. o nabywaniu nieruchomości przez cudzoziemców – stanowi, że nabycie nieruchomości przez cudzoziemca jest możliwe, jeżeli „nie spowoduje zagrożenia obronności, bezpieczeństwa państwa lub porządku publicznego"[180].

Postrzeganie migracji jako zagrożenia było widoczne także na poziomie działań organów państwa. Jedną z pierwszych istotnych decyzji władz Polski po 2015 r. w przedmiocie migracji była odmowa udziału w programie relokacji migrantów z Włoch i Grecji. Ujęcie migracji jako zagrożenia dla bezpieczeństwa było szczególnie widoczne w działaniach władz Polski w kontekście kryzysów: kryzysu

[176] Art. 109 ustawy o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

[177] Art. 87 i 88a ustawy o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

[178] Art. 1 Ustawy z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej, Dz.U. 1990 nr 78 poz. 462.

[179] Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o działaniach antyterrorystycznych oraz o zmianie niektórych innych ustaw (druk nr 516), https://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/PrzebiegProc.xsp?nr=516 [dostęp 20.03.2024].

[180] Art. 1a i 2 Ustawy z dnia 24 marca 1920 r. o nabywaniu nieruchomości przez cudzoziemców, Dz.U. 1920 nr 31 poz. 178.

zdrowotnego wywołanego koronawirusem SARS-CoV-2 oraz kryzysu humanitarnego wynikającego z działań władz białoruskich. Pandemia COVID-19 spowodowała zamknięcie ruchu granicznego na zewnętrznych granicach UE, jednakże należy zauważyć, że spod zakazu przekraczania tych granic wyłączono główne kategorie migrantów przebywających w Polsce[181].

Jak zauważyła jedna z ekspertek zajmujących się migracjami, w czasie pandemii „Polska nie przeregulowała albo nie pilnowała w sposób skrupulatny istniejących procedur dotyczących dostępu do terytorium RP w przypadku tych cudzoziemców, którzy byli migrantami o charakterze ekonomicznym" (EXP_K2). Uznanie migrantów za zagrożenie zintensyfikowało się natomiast w wyniku kryzysu na granicy z Białorusią, określanego przez rząd mianem wojny lub agresji hybrydowej ze strony Białorusi[182], zaplanowanej w Moskwie[183]. Narracja ta, zdaniem jednego z ekspertów od spraw prawa migracyjnego i praw człowieka, spowodowała dominację bezpieczeństwa „w wymiarze militarystycznym" w rozwiązywaniu tego kryzysu (EXP_M4). W opinii jednej z ekspertek zajmujących się migracjami w odniesieniu do kryzysu na granicy polsko-białoruskiej miało miejsce „wpisanie polityki migracyjnej w politykę obronności kraju z szermowaniem hasłami, że no właśnie bronimy suwerenności, bronimy świętej granicy […] [ponieważ] ze Wschodu ich właśnie atakuje napływ ludzi obcych i innych kulturowo" (EXP_K1).

---

[181] Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 13 marca 2020 r. w sprawie czasowego zawieszenia lub ograniczenia ruchu granicznego na określonych przejściach granicznych, Dz.U. 2020 poz. 435.

[182] PAP 18.08.2021a, *Wąsik: sytuacja po białoruskiej stronie granicy to celowe działania służb Łukaszenki*; PAP 18.08.2021b, *Rzymkowski o nielegalnych imigrantach na granicy z Białorusią: to element wojny hybrydowej*; PAP 19.08.2021d, *Gliński o sytuacji na granicy polsko-białoruskiej: to jest nowa forma wojny hybrydowej*; PAP 20.08.2021b, *Karski o osobach, które koczują przy granicy polsko-białoruskiej: są elementem wojny hybrydowej prowadzonej przez Łukaszenkę przeciwko UE*; PAP 21.08.2021, *Premier: migranci legalnie znaleźli się na terytorium Białorusi i to ona jest za nich odpowiedzialna*; PAP 23.08.2021b, *Szef MON: w tym tygodniu ruszy budowa 2,5-metrowego płotu na granicy z Białorusią*; PAP 23.08.2021c, *Dworczyk apeluje do polityków i działaczy NGO: nie wpisujcie się w scenariusz Białorusi*.

[183] PAP 20.08.2021a, *Dworczyk o sytuacji na granicy polsko-białoruskiej: mamy do czynienia z cyniczną i okrutną prowokacją*.

A zatem głównym sposobem interpretacji migracji w badanej polityce było wiązanie jej z kategorią zagrożeń, co nie pozostawało w sferze tylko wypowiedzi i dokumentów strategicznych, ale miało realne przełożenie na działania państwa wobec migrantów. Należy jednak mieć na uwadze, że większość cytowanych przepisów prawnych została uchwalona przed 2015 r. Można więc uznać, że mimo znacznego zaostrzenia dyskursu na temat migracji badana polityka wpisywała się w pojęcie technokracji rozumianej jako „tendencja współczesnego państwa do poszerzania możliwości nadzoru i kontroli"[184]. Była bowiem oparta na zastanych przepisach prawnych interpretujących migrację przez pryzmat zagrożeń ściśle związanych ze sposobem definiowania niedookreślonych pojęć, takich jak bezpieczeństwo państwa, głównie przez pryzmat bezpieczeństwa stabilności państwa i społeczeństwa oraz zagrożenia terroryzmem. W tym względzie badana polityka czerpała ze swojego dziedzictwa historycznego, dodając kwestie zagrożeń nie tylko dla państwa narodowego, lecz także dla liberalnej demokracji. Jednocześnie liberalno-demokratyczny i wolnorynkowy charakter państwa polskiego niejako „łagodził" sekurytyzację migrantów poprzez idee praw człowieka i interesy rynku pracy.

2.4.3. Kluczowe podmioty bezpieczeństwa w kontekście migracji

Polityka bezpieczeństwa Polski w zakresie migracji w latach 2015–2023 opierała się na hierarchizacji podmiotów bezpieczeństwa: dominowało skupienie na ochronie obywateli polskich, a następnie wybranych kategorii migrantów. Władze polskie w swoim dyskursie instrumentalnie konstruowały pojęcia migrantów i uchodźców w celu dowiedzenia, że dana grupa nie zasługuje na ochronę[185]. Jeden z ekspertów zajmujących się bezpieczeństwem w odpowiedzi na pytanie o kluczowy podmiot bezpieczeństwa z punktu widzenia tej polityki wskazywał, w nieco ironicznym tonie, na różnorodne zagrożenia, przed którymi państwo polskie usiłowało chronić swoich obywateli: „polskiego obywatela należy chronić, bo on jest jakiś taki bardzo

[184] M. Jaroszewicz, J. Grzymski, *Technocracy…*, dz. cyt., s. 261.

[185] C. Laurent, E. Thevenin, *Discursive approaches to the reception of non-EU migrants in Polish official political discourse*, 'Central and Eastern European Migration Review' 13(1)/2024, s. 69–88.

wrażliwy, sądząc z tego, łatwo się da przekonać do przejścia na islam na przykład albo, nie wiem, łatwo się da oszukać, okraść, tam coś złego można mu zrobić" (EXP_M6). Państwo w kwestii migracji w badanym okresie myślało przede wszystkim, zdaniem części ekspertów biorących udział w badaniu, o bezpieczeństwie „Polaków i Polek" (EXP_M3), konkretnie „prawdziwych Polaków, białych obywateli, najlepiej dodatkowo wyznających katolickie, konserwatywne wartości" (EXP_M4). Zdaniem ekspertów zajmujących się migracjami i bezpieczeństwem rząd kierował się założeniem, że „Polska jest krajem dla chrześcijan" (EXP_M7), i myśleniem o „ochronie wartości kulturowych, narodu polskiego" i państwa narodowego (EXP_M1). Jedna z ekspertek od spraw bezpieczeństwa, podsumowując polską politykę bezpieczeństwa wobec migracji, stwierdziła dosadnie: „rasizm, ale także umniejszanie człowieczeństwa dla innych wyznań [niż katolickie] jest stale obecne" (EXP_K3). Jak wskazała inna ekspertka, omawiając działania państwa polskiego na granicy polsko-białoruskiej, „nikt nie myśli o […] bezpieczeństwie humanitarnym, bo […] to bezpieczeństwo państwa czy tam świętość granicy to są ważniejsze rzeczy" (EXP_K4).

Jak wynika z analizy depesz Polskiej Agencji Prasowej, rządzący w latach 2015–2023 w dyskursie publicznym wskazywali na priorytet bezpieczeństwa obywateli oraz granic państwa[186], raczej pomijając bezpieczeństwo migrantów. Stale promowana była koncepcja pomagania uchodźcom w krajach pochodzenia lub bliskiego sąsiedztwa zamiast przyjmowania ich do Polski[187]. Ponadto władze wskazywa-

[186] PAP 11.07.2016, *Błaszczak: priorytetem Grupy Wyszehradzkiej ochrona i uszczelnienie granic*; PAP 17.08.2017, *Błaszczak o relokacji: nie ugniemy się pod naciskami; chodzi o bezpieczeństwo*; PAP 06.09.2017, *Błaszczak: mechanizm relokacji to realne zagrożenie, bezpieczeństwo jest ważniejsze*; PAP 26.01.2018, *Czaputowicz ws. kryzysu migracyjnego: przede wszystkim trzeba uszczelnić granice*; PAP 02.07.2018, *Premier o szczycie UE: naszym priorytetem jest dbałość o bezpieczeństwo Polaków*; PAP 24.08.2021b, *Morawiecki: musimy przede wszystkim zabezpieczać nasze granice*.

[187] PAP 04.05.2016, *Rzecznik rządu: problem uchodźców rozwiązywać poza granicami UE*; PAP 21.11.2016, *Błaszczak: Grupa Wyszehradzka za wspieraniem uchodźców poza UE*; PAP 14.05.2017, *Minister Łapiński: uchodźcom należy pomagać na miejscu*; PAP 10.01.2018, *Morawiecki: Polska chce pomagać w miejscu pochodzenia migracji*; PAP 13.02.2018, *Premier: pomoc uchodźcom na miejscu jest najbardziej realna i konkretna*; PAP 05.09.2018, *Kempa: Pomoc na miejscu jest remedium na kryzys uchodźczy*; PAP

ły, że Czeczeni wnioskujący o ochronę w Polsce (była to największa grupa w tej kategorii do czasu inwazji Rosji na Ukrainę) w większości wyjeżdżają potem za granicę[188]. Wyjątkiem byli jednak obywatele Białorusi i Ukrainy, którzy występowali w dyskursie jako ci, którym Polska powinna zapewniać ochronę na swoim terytorium[189]. Minister spraw wewnętrznych, Mariusz Kamiński, zapewnił 24 lutego 2022 r., że „Polska będzie bezpiecznym krajem dla naszych sąsiadów z Ukrainy"[190], co potwierdził komendant główny SG, gen. Tomasz Praga: „wszyscy uchodźcy z Ukrainy potrzebujący pomocy znajdą ją w Polsce"[191]. Jak skomentowała tę politykę jedna z ekspertek od spraw migracji i prawa, „dla pewnych kategorii migrantów przymusowych mamy propozycje, instrumenty, jesteśmy na nich otwarci. No i tak wychodzi, że to są obywatele Białorusi, Ukrainy, państw sąsiednich, inni powinni sobie szukać schronienia gdzie indziej" (EXP_K4).

Jednakże badanie dokumentów strategicznych wykazało mniej intensywną sekurytyzację migracji niż analiza dyskursu medialnego. *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej* w niektórych miejscach mówi o obywatelach (w kwestii bezpieczeństwa zdrowotnego, zapewnienia skutecznej ochrony prawnej i poziomu życia), w innych zaś o mieszkańcach (w kwestii bycia zagrożonym zanieczyszczeniem środowiska) lub społeczeństwie (w kwestii utrzymywania sprawności fizycznej w celu ogólnej poprawy stanu zdrowia)[192]. Z kolei *Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą*

28.12.2018, *Kempa: Wysyłamy 188 ton artykułów pierwszej potrzeby do obozów dla uchodźców w Grecji*.

[188] PAP 19.10.2020, *Wiceszef MSWiA: większość Czeczenów, ubiegających się o ochronę, wyjeżdża z Polski po złożeniu wniosku*.

[189] PAP 24.02.2022a, *Müller: jeśli na teren Polski będą się przemieszczać uchodźcy z Ukrainy, otoczymy ich opieką*; PAP 24.02.2022b, *Wojewoda świętokrzyski: jesteśmy przygotowani do niesienia wielokierunkowej pomocy obywatelom Ukrainy*; PAP 25.02.2022a, *SG: informujemy wszystkich wjeżdżających z Ukrainy o możliwości składania wniosków o ochronę międzynarodową*; PAP 25.02.2022b, *RCB do ukraińskich uchodźców: zostaniecie wpuszczeni do Polski*; PAP 26.02.2022b, *Maląg: Polska udzieli niezbędnego wsparcia rodzinom opuszczającym Ukrainę*.

[190] PAP 24.02.2022c, *Kamiński: Polska będzie bezpiecznym krajem dla naszych sąsiadów z Ukrainy*.

[191] PAP 26.02.2022a, *Komendant Straży Granicznej: Wszyscy uchodźcy z Ukrainy potrzebujący pomocy znajdą ją w Polsce*.

[192] *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego…*, dz. cyt., s. 9, 16, 31, 35.

do 2030 r.), jak już zauważono, wspomina o ochronie rodzimych pracowników, ale także o ochronie pracowników z zagranicy przed oszustwami i nadużyciami, jak również o potrzebie pomocy integracyjnej dla migrantów, traktując te grupy jako podmioty, które wymagają ochrony[193]. Ponadto strategia ta postuluje prowadzenie kampanii na rzecz tolerancji wobec cudzoziemców oraz wsparcie organizacji migranckich[194]. Co więcej, zgodnie z *Planem działań Policji na lata 2018–2021 w zakresie przeciwdziałania propagowaniu faszyzmu i innych ustrojów totalitarnych oraz przestępstwom nawoływania do nienawiści na tle różnic narodowościowych, etnicznych, rasowych, wyznaniowych albo ze względu na bezwyznaniowość* zakładano „współtworzenie społecznej atmosfery […] przeciwdziałającej radykalizacji postaw i światopoglądów wywołujących strach lub niepokój mniejszości społecznych w Polsce"[195]. Na istnienie elementów integracyjnych uznających cudzoziemców za przedmiot ochrony wskazywali także niektórzy z badanych ekspertów: „to jest już pewny inaczej położony akcent, mniej się zwraca uwagę na obywatela Polaka, a bardziej na to, w jaki sposób ma w miarę bezkonfliktowo wejść cudzoziemiec w to społeczeństwo" (EXP_M6). Integracja widziana była w dokumentach strategicznych także jako sposób zapewnienia bezpieczeństwa nie tylko cudzoziemcom, ale także całemu społeczeństwu. W dokumencie diagnostycznym *Polityka migracyjna Polski – diagnoza stanu wyjściowego* z 2020 r., wskazując na „negatywne zjawiska społeczne, na czele z zagrożeniem bezpieczeństwa społecznego, w wyniku braku systemowych działań integracyjnych[196], zauważono, że działania integracyjne mające na celu poprawę bezpieczeństwa migrantów są także działaniami na rzecz bezpieczeństwa całego społeczeństwa. Dokument ten zwraca uwagę także na zagrożenia przemocy ksenofobicznej wobec migrantów[197].

Pewne odwołania do podmiotów bezpieczeństwa – wskazujące na priorytet w tym zakresie obywateli polskich i granicy państwa – można spotkać w ustawie o Straży Granicznej, która dopuszcza pomoc

[193] *Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju…*, dz. cyt., s. 170; por. Zespół do Spraw Migracji, *Polityka…*, dz. cyt., s. 14–15.

[194] *Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju…*, dz. cyt., s. 170.

[195] Zespół do Spraw Migracji, *Polityka…*, dz. cyt., s. 52.

[196] Tamże, s. 46.

[197] Tamże, s. 53.

Sił Zbrojnych w przypadku poważnego zagrożenia „nienaruszalności granicy", życia, zdrowia lub wolności obywateli bądź „życia ludzkiego" (w takiej kolejności)[198]. W innym miejscu ustawa ta wymienia czyny bohaterskie „w obronie prawa, nienaruszalności granic państwowych, życia, mienia lub bezpieczeństwa obywateli"[199]. Najczęściej jednak w omawianym akcie prawnym spotyka się termin „bezpieczeństwo publiczne" lub „bezpieczeństwo w komunikacji", niekiedy zaś także „bezpieczeństwo powszechne"[200].

Gwarancje bezpieczeństwa dla migrantów wynikają z przepisów polskiego prawa opartych na przyrodzonej i niezbywalnej godności człowieka[201] oraz zasadzie równego traktowania i zakazu dyskryminacji[202]. Jak zauważyli badani eksperci, „obowiązują zasady prawa powszechnego, a to prawo powszechne wyklucza jakiekolwiek naruszenia tego bezpieczeństwa" (EXP_M9). Jedna z ekspertek badających migracje stwierdziła, że „jeżeli osoba migrancka będzie obrabowana czy pobita, to może pójść do policji i będzie wysłuchana", chociaż „policjant może być mniej miły wobec tej osoby" niż wobec obywatela polskiego (EXP_K6). Ustawa zasadnicza stanowi *explicite*, że „kto znajduje się pod władzą Rzeczypospolitej Polskiej, korzysta z wolności i praw zapewnionych w Konstytucji", dodając jednak możliwość ustawowego uregulowania wyjątków od tej zasady wobec cudzoziemców[203]. Polska Konstytucja sama czyni pewne rozróżnienie, wskazując co prawda, że RP „zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli"[204], ale jednocześnie stanowi, że państwo gwarantuje każdemu ochronę życia[205] (w tym prywatnego i rodzinnego[206]), zdrowia[207], nietykalność osobistą[208],

[198] Art. 11b ustawy o Straży Granicznej. W dalszej części przepis ten wymienia również bezpieczeństwo publiczne, por. także art. 11c i d.
[199] Art. 125b ustawy o Straży Granicznej.
[200] Zob. np. art. 1 i 135.
[201] Art. 30–31 Konstytucji RP.
[202] Art. 32 Konstytucji RP.
[203] Art. 37 Konstytucji RP.
[204] Art. 5 Konstytucji RP.
[205] Art. 38 Konstytucji RP.
[206] Art. 47 Konstytucji RP.
[207] Art. 68 Konstytucji RP.
[208] Art. 41 Konstytucji RP.

nienaruszalność mieszkania[209] oraz bezpieczne warunki pracy[210], a także zabrania tortur i okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania[211] i prowadzi politykę „zapewniającą bezpieczeństwo ekologiczne współczesnemu i przyszłym pokoleniom"[212] oraz zapewnia bezpieczeństwo konsumentów, użytkowników i najemców (nie różnicując ich obywatelstwa)[213]. Każda osoba jest także uprawniona do składania petycji, wniosków i skarg do władz publicznych[214], do „żądania od organów władzy publicznej ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją"[215], a także do wynagrodzenia za szkody powstałe w wyniku bezprawnych działań organów publicznych i do dochodzenia swoich praw w sądzie[216], jak również za pośrednictwem Trybunału Konstytucyjnego[217] oraz RPO[218]. Konstytucja zatem *de facto* gwarantuje każdej osobie przebywającej na terytorium Polski bezpieczeństwo[219], chociaż obywatele pozostają na wyróżnionej pozycji[220]. Istotną kwestią jest także konstytucyjny zakaz działania organizacji, których program lub działalność zakładają lub dopuszczają nienawiść rasową i narodowościową[221], która z oczywistych względów może w znacznym stopniu dotykać osoby nieposiadające obywatelstwa polskiego.

Jeśli chodzi o zapewnianie bezpieczeństwa konkretnym kategoriom migrantów, to na poziomie prawnym kluczowymi podmiotami bezpieczeństwa są w Polsce osoby objęte ochroną międzynarodową. Instytucja ochrony międzynarodowej może być widziana przede wszystkim jako mechanizm zapewniania bezpieczeństwa w wielu aspektach (prawnym, ale także fizycznym z uwagi na grożące

[209] Art. 50 Konstytucji RP.
[210] Art. 66 Konstytucji RP.
[211] Art. 40 Konstytucji RP.
[212] Art. 74 Konstytucji RP.
[213] Art. 76 Konstytucji RP.
[214] Art. 63 Konstytucji RP.
[215] Art. 72 Konstytucji RP.
[216] Art. 77 Konstytucji RP.
[217] Art. 79 Konstytucji RP. Co ciekawe, wyjątkiem od tej zasady są sprawy związane z ochroną międzynarodową.
[218] Art. 80 Konstytucji RP.
[219] Por. M. Brzeziński, *Bezpieczeństwo…*, dz. cyt., s. 173–174, 210, 227 przyp. 105.
[220] Tamże, s. 260–261.
[221] Art. 13 Konstytucji RP.

uchodźcom prześladowania) i zagwarantowana jest na poziomie konstytucyjnym[222]. Jak zauważają twórcy dokumentu *Polityka migracyjna Polski – diagnoza stanu wyjściowego*, większość instytucji ochrony międzynarodowej w Polsce wynika z wdrożenia dorobku Wspólnego Europejskiego Systemu Azylowego (WESA)[223], ale także z umów międzynarodowych – np. udzielanie zgody na pobyt ze względów humanitarnych (i w wyjątkowych przypadkach pobyt tolerowany) wynika z przepisów Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności[224]. Podstawą nadawania statusu uchodźcy pozostaje konwencja genewska z 1951 r. dotycząca statusu uchodźców, której przepisy realizuje ustawa o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium RP, przenosząc właściwie dosłowne gwarancje konwencyjne dotyczące przyznawania statusu uchodźcy osobom, które w obawie przed prześladowaniem nie mogą lub nie chcą korzystać z ochrony własnego państwa[225]. Ustawa ta wprowadza do polskiego porządku prawnego także instytucje ochrony ustalone na poziomie UE w formie dyrektyw: ochronę uzupełniającą (która przysługuje osobom niekwalifikującym się do otrzymania statusu uchodźcy, gdy jednocześnie ich powrót do kraju pochodzenia może narażać je na „rzeczywiste ryzyko doznania poważnej krzywdy")[226] oraz ochronę czasową (przysługującą migrantom masowo przybywającym z powodu zagrożeń bezpieczeństwa)[227]. Nieco odmienna jest sytuacja osób uciekających z Ukrainy po 24 lutego 2022 r., którym została przyznana ochrona czasowa na podstawie odrębnej ustawy, uchwalonej z myślą tylko o tej kategorii migrantów[228].

---

[222] Art. 56 Konstytucji RP.

[223] Zespół do Spraw Migracji, *Polityka…*, dz. cyt., s. 35.

[224] Tamże, s. 23.

[225] Art. 13 ustawy o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

[226] Art. 15 ustawy o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

[227] Art. 106 ustawy o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

[228] Ustawa z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa, Dz.U. 2022 poz. 583. Z kolei badani eksperci podkreślili szczególną kategorię podmiotów bezpieczeństwa w postaci ofiar handlu ludźmi i dzieci bez opieki (EXP_K4; EXP_M7), a także

Osobom w trakcie rozpatrywania wniosków o udzielenie ochrony międzynarodowej przysługują gwarancje bezpieczeństwa fizycznego, ekonomicznego i zdrowotnego. UdSC odpowiada za zapewnienie bezpieczeństwa oraz pomocy socjalnej osobom w procedurze związanej z ochroną międzynarodową[229]. Ustawa o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium RP ustala specjalny system pomocy socjalnej dla osób w procedurze związanej z ochroną międzynarodową[230], oparty na zakwaterowaniu w otwartych ośrodkach dla cudzoziemców lub wypłacie świadczenia na pokrycie kosztów pobytu poza ośrodkiem[231]. Jedną z przesłanek przyznania pomocy poza ośrodkiem jest konieczność zapewnienia cudzoziemcowi bezpieczeństwa[232]. Potrzeby migrantów zakwaterowanych w ośrodkach oraz zapewnienie bezpiecznych warunków pobytu w nich są podstawą do ustalenia regulaminu tych obiektów[233]. Regulamin ten, będący załącznikiem do rozporządzenia ministra spraw wewnętrznych[234], wymienia względy bezpieczeństwa cudzoziemców, ośrodka (§ 7 pkt 5) lub małoletnich dzieci (§ 12) albo nie precyzuje, o czyje bezpieczeństwo chodzi (§ 6 pkt 2).

Gwarancje bezpieczeństwa przysługują także migrantom, wobec których są stosowane środki związane z uznaniem samych tych osób za zagrożenie. Bezpieczeństwo migrantów jest bowiem jedną z przesłanek negatywnych w kwestii ich detencji, ponieważ nie można stosować tego środka, gdyby mógł on spowodować niebezpieczeństwo dla zdrowia i życia cudzoziemca lub kiedy migrant był uprzednio pod-

---

pracę przymusową i wykorzystywanie pracowników jako „coś, na co zwracano uwagę i czemu trzeba było zapobiegać" (EXP_K4).

[229] Zespół do Spraw Migracji, *Polityka…*, dz. cyt., s. 35.

[230] Art. 70 ustawy o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

[231] Art. 71 ustawy o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

[232] Art. 72 ustawy o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

[233] Art. 82 ustawy o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

[234] Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 23 października 2015 r. w sprawie regulaminu pobytu w ośrodku dla cudzoziemców, Dz.U. 2015 poz. 1828.

dawany przemocy[235]. Ponadto migranci już umieszczeni w detencji mają prawo do pomocy socjalnej i medycznej[236] i przysługuje im szereg gwarancji bezpieczeństwa[237], a za niesłuszne zastosowanie detencji – odszkodowanie[238]. Osobom umieszczonym w detencji zabrania się ustawowo spożywania substancji psychoaktywnych oraz „powodowania u siebie uszkodzeń ciała lub rozstroju zdrowia, jak również nakłaniania do takich czynów lub pomagania w dokonywaniu takich czynów"[239]. Stan zdrowia cudzoziemca musi zostać wzięty pod uwagę także podczas wymierzania mu kar dyscyplinarnych za zachowanie w ośrodku strzeżonym[240]. Ustawa przewiduje także sytuację strajku głodowego: jeżeli w jego wyniku życiu cudzoziemca „zagraża poważne niebezpieczeństwo" (i potwierdzi to dwóch lekarzy), cudzoziemiec ten może zostać, za zgodą sądu, poddany „koniecznemu zabiegowi lekarskiemu, w tym zabiegowi chirurgicznemu"[241].

Migranci są podmiotem bezpieczeństwa także w przypadku gwarancji związanych ze stosowaniem przymusowych powrotów do krajów pochodzenia, czyli deportacji. Po pierwsze, Polska jest stroną konwencji genewskiej z 1951 r. o statusie uchodźców, która zawiera tzw. zasadę *non-refoulement*, czyli zabrania wydalania cudzoziemców do krajów, w których grozi im niebezpieczeństwo[242]. Co więcej, zgodnie z orzecznictwem Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (ETPC) nie można także dopuścić do tzw. wydalenia łańcuchowego, czyli wydalenia migranta do kraju, z którego może on zostać wydalony do

[235] Art. 400 ustawy o cudzoziemcach, art. 88a ustawy o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej oraz art. 78d ustawy o wjeździe na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, pobycie oraz wyjeździe z tego terytorium obywateli państw członkowskich Unii Europejskiej i członków ich rodzin (w przypadku obywateli UE jednakże brak przesłanki dotyczącej poddania przemocy).

[236] Art. 400a i 400b ustawy o cudzoziemcach.

[237] Art. 414–418 ustawy o cudzoziemcach. Ustawa w art. 418 powołuje się na względy bezpieczeństwa cudzoziemców, dopuszczając obserwację video i nagrywanie obrazu w pomieszczeniach strzeżonego ośrodka; por. art. 11 ustawy o Straży Granicznej.

[238] Art. 407 ustawy o cudzoziemcach.

[239] Art. 420 ustawy o cudzoziemcach.

[240] Art. 421 ustawy o cudzoziemcach.

[241] Art. 424 ustawy o cudzoziemcach.

[242] Art. 33 konwencji dotyczącej statusu uchodźców.

miejsca niebezpiecznego[243]. Druga gwarancja polega na funkcjonowaniu mechanizmu monitoringu przeprowadzania deportacji, który jest prowadzony przez organizacje pozarządowe[244].

2.4.4. Zapewnianie bezpieczeństwa migrantom w praktyce wykonawczej państwa

Jeżeli chodzi o stosowanie przepisów związanych z udzielaniem ochrony cudzoziemcom w Polsce w praktyce wykonawczej państwa, należy mieć na uwadze, że skala tych procedur pozostawała raczej marginalna. Przykładowo w pierwszym półroczu 2020 r. wnioski w tym zakresie stanowiły ok. 1% ogółu wszystkich złożonych przez cudzoziemców wniosków legalizacyjnych[245], a osoby przebywające w Polsce na podstawie dokumentów związanych z udzieleniem ochrony stanowiły pod koniec 2022 r. jedynie 1,2% wszystkich cudzoziemców z tytułem pobytowym[246]. Jednocześnie odsetek decyzji pozytywnych w przedmiocie ochrony także pozostawał niski – między 2014 r. a połową 2020 r. decyzje pozytywne w pierwszej instancji stanowiły zaledwie 6,2% wszystkich (należy jednak wziąć pod uwagę, że prawie 71% decyzji to umorzenia z uwagi na wycofanie wniosku lub samowolne opuszczenie Polski)[247]. Jak zauważyła jedna z ekspertek, „w polskiej administracji utrwaliło się takie przekonanie, że […] uchodźcy, jeżeli już, to nie do nas, my jesteśmy tym krajem tranzytowym" (EXP_K4).

Natomiast polityka wobec osób przybywających z Ukrainy cechowała się znaczną otwartością i liberalizmem[248], a także humanitaryzmem (EXP_K4)[249] – osoby te zostały właściwie włączone w system

[243] Biuro Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, *Opinia nr: MIG-POL /438/2021 [JB] z 10 września 2021 r.*, https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/2021-09/Opinia_ODIHR_10.09.2021_%28jez.polski%29.pdf [dostęp 09.11.2023].

[244] Zob. s. 142.

[245] Zespół do Spraw Migracji, *Polityka…*, dz. cyt., s. 36.

[246] Dane wygenerowane za pomocą portalu migracje.gov.pl [dostęp 16.05.2023].

[247] Zespół do Spraw Migracji, *Polityka…*, dz. cyt., s. 36–37.

[248] M. Jaroszewicz, J. Grzymski, M. Krępa, *The Ukrainian refugee crisis demands new solutions*, 'Nature Human Behaviour' 6(6)/2022, s. 750.

[249] Por. tamże; M. Jaroszewicz, M. Krępa, *Stabilisation of emergency measures: Poland's refugee reception system one month after the Russian attack on Ukraine* [w:] S. Car-

ochrony zdrowia, edukacji czy prawa pracy na zasadach równych z obywatelami polskimi[250]. Zdaniem socjologa zajmującego się migracjami wpływ na taki stan rzeczy mógł mieć fakt, że „obywateli Ukrainy znamy", gdyż jest to „kraj bliski kulturowo" Polsce (EXP_M1). Jednocześnie, zdaniem badanych ekspertów od spraw migracji, pomoc udzielona osobom z Ukrainy wynikała raczej z reakcji społeczeństwa niż państwa (EXP_K1), a spojrzenie rządu koncentrowało się na kwestiach polityki zagranicznej, nie zaś na „pomaganiu biednym" (EXP_M1). Należy także dodać, że po przejęciu władzy w Afganistanie przez talibów w 2021 r. Polska ewakuowała z tego kraju ponad tysiąc jego obywateli współpracujących uprzednio z polskim kontyngentem wojskowym i placówką dyplomatyczną. Ewakuowani stosunkowo szybko otrzymali w Polsce ochronę międzynarodową, a premier Mateusz Morawiecki stwierdził, że „to nie są uchodźcy, to są przyjaciele polscy"[251]. Podobną otwartość już wcześniej polska polityka wykazywała wobec migrantów z Białorusi. W ramach wsparcia demokratycznej opozycji w tym państwie Polska oferowała m.in.: program stypendialny im. Konstantego Kalinowskiego, ułatwienia wjazdowe oraz w dostępie do rynku pracy, a także wsparcie dla opozycjonistów, niezależnych mediów i organizacji pozarządowych[252].

Zupełnie inaczej przedstawiała się sytuacja migrantów w kontekście kryzysu na granicy polsko-białoruskiej, gdzie, jak stwierdził jeden z ekspertów, „bezpieczeństwo migrantów jest lekceważone" (EXP_M4). W oficjalnym uzasadnieniu nowelizacji prawa migracyjnego dokonanej w drugiej połowie 2021 r. w odpowiedzi na ten kryzys deklarowano co prawda, że „osobom poszukującym ochrony

---

rera, M. Ineli-Ciger (red.), *EU Responses to the Large-Scale Refugee Displacement from Ukraine: An Analysis on the Temporary Protection Directive and Its Implications for the Future EU Asylum Policy*, European University Institute, Florence 2023, s. 177–191. Na względy humanitarne powołuje się także w art. 13 ust. 3 oraz art. 17f ustawa o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa.

[250] S. Łodziński, M. Szonert, *Polityka…*, dz. cyt., s. 22–23.

[251] PAP 24.08.2021c, *Premier: nasi przyjaciele z Afganistanu trafiają w bezpieczne miejsce. Polska pomaga sojusznikom i uchodźcom*.

[252] T. Iwanow, *Kształtowanie polityki integracyjnej wobec imigrantów z Białorusi oraz potencjał ich zaangażowania społeczno-politycznego na przykładzie Wrocławia*, „Sprawy Międzynarodowe" 74(2)/2021, s. 39–63.

międzynarodowej musi zostać zapewniony dostęp do bezpiecznych i skutecznych procedur uchodźczych", a nawet że nowelizacja ma zapewnić właściwy dostęp do procedur związanych z udzielaniem ochrony, ale zapisano też, że „celem projektowanych przepisów jest stworzenie warunków zapewniających w opisanym kontekście porządek i bezpieczeństwo wewnętrzne" na terenie Polski, a „obowiązkiem państwa jest strzec swoich obywateli i mieszkańców oraz zapewnić ład i bezpieczeństwo"[253]. To ostatnie zdanie zasługuje na szczególną uwagę, ponieważ wymienia ono obok obywateli także mieszkańców, czyli w domyśle – choć trudno stwierdzić, czy taka była intencja autorów dokumentu – cudzoziemców przebywających w Polsce.

Jak wynika z analizy depesz PAP, w dyskursie publicznym rządzący dostrzegali co prawda tragiczną sytuację migrantów przekraczających granicę polsko-białoruską, jednak zapewnienie im bezpieczeństwa zostało uznane za niemożliwe z uwagi na instrumentalizację migracji przez władze w Mińsku. Reakcja polskiego rządu na tę sytuację skupiła się na uniemożliwieniu przekraczania granicy (a także często składania wniosków o ochronę międzynarodową) i odsyłaniu migrantów z powrotem na Białoruś kosztem ochrony ich bezpieczeństwa gwarantowanego prawem międzynarodowym[254]. W ramach reakcji państwa na kryzys zbudowano także stalowy płot o wysokości ponad pięciu metrów z zabezpieczeniem elektronicznym (czujniki ruchu, kamery dzienne i termowizyjne)[255]. Kwestię zapewniania bezpieczeństwa migrantom jeden z ekspertów podsumował słowami: „Polska jest w tej chwili humanitarnym krajem migracyjnym, tyle że ta humanitarność jest dość mozaikowa i zależy od tego, kto ma być odbiorcą tych humanitarnych działań" (EXP_M7). Niemniej jednak nawet w przypadku tej kategorii migrantów władze państwowe podejmowały akcje ratowania ich życia i zdrowia, co Justyna Straczuk

[253] Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy o cudzoziemcach oraz ustawy o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (druk nr 1507), dz. cyt.

[254] S. Łodziński, M. Szonert, *Polityka…*, dz. cyt., s. 21.

[255] Tamże. Więcej na temat kryzysu na granicy polsko-białoruskiej w pracy autora: M. Krępa, *Traktowanie osób migrujących na granicy polsko-białoruskiej jako przemoc systemowa* [w:] K. Fiałkowska, K. Łukasiewicz (red.), *Raport z realizacji projektu „Wyjść z Cienia. Wsparcie pokrzywdzonych z nienawiści"*, Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Warszawa 2022, s. 63–72.

określiła mianem „dziwnej kombinacji opieki i represji"[256]. Należy też podkreślić, że mimo dominacji tematu tego kryzysu w dyskursie publicznym, jak zauważył inny ekspert również zajmujący się migracjami i prawem (nie trywializując powagi sytuacji), „to, co się dzieje na granicy polsko-białoruskiej, to jest jakiś ułamek migracji do Polski" (EXP_M4).

Ważną kategorią bezpieczeństwa zapewnianego przez państwo polskie cudzoziemcom jest bezpieczeństwo zdrowotne, chociaż w tej kwestii istnieje zróżnicowanie w związku ze statusem migracyjnym. Większość cudzoziemców ma szeroki dostęp do usług ochrony zdrowia w Polsce – ratownictwo medyczne, leczenie uzależnień i chorób zakaźnych oraz opieka psychiatryczna dostępne są nawet bez względu na status ubezpieczeniowy[257]. W przypadku wystąpienia zagrożenia życia lub zdrowia cudzoziemcowi, któremu odmówiono prawa wjazdu do Polski, zapewnia się opiekę medyczną[258]. Pomoc medyczna przysługuje także osobom w procedurze udzielenia ochrony międzynarodowej[259] oraz, jak już wskazano, osadzonym w ośrodkach strzeżonych. Badania medyczne są obligatoryjne podczas przyjmowania cudzoziemców do ośrodków – zarówno otwartych[260] (także w czasie pobytu w tym ośrodku[261]), jak i strzeżonych[262] (należy jednak zwrócić uwagę, że przepis ten może być również interpretowany jako uznanie samych cudzoziemców za zagrożenie zdrowotne[263]).

---

[256] J. Straczuk, *Hybrid war', military humanitarianism, and epistemic friction: Framing illegalised migration on the Polish-Belarusian border*, 'Journal of Ethnic and Migration Studies' 50(16)/2024, s. 4246.

[257] Zespół do Spraw Migracji, *Polityka…*, dz. cyt., s. 43.

[258] Art. 31 ustawy o cudzoziemcach. Dotyczy to cudzoziemców, których ze względu na stan zdrowia nie przekazano do państwa trzeciego.

[259] Art. 70 ustawy o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

[260] Art. 81 ustawy o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

[261] Art. 82 ustawy o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

[262] Art. 413 ustawy o cudzoziemcach.

[263] Art. 36 ustawy o cudzoziemcach stanowi, że w rozporządzeniu dotyczącym badań epidemiologicznych należy wziąć pod uwagę zarówno zagrożenia dla zdrowia publicznego, jak i „konieczność zapewnienia humanitarnego traktowania cudzoziemców".

2.5. Podsumowanie

Polityka bezpieczeństwa Polski w zakresie migracji w latach 2015–2023 była kształtowana pod wpływem czynników wynikających z charakteru Polski jako państwa narodowego i liberalnej demokracji, w związku z czym z jednej strony migracje były widziane jako zagrożenie, z drugiej strony zaś istniał szereg gwarancji bezpieczeństwa dla migrantów. Kwestie migracji pozostawały przedmiotem zainteresowania wielu aktorów, przez co na kontekst badanej polityki składały się struktury i działania związane z zasadami ustrojowymi państwa, jego innymi politykami (głównie ekonomiczną, społeczną i zagraniczną) oraz politykami innych państw (głównie Rosji i Białorusi) i UE. Z dokonanej analizy wynika silne sprzęgnięcie kwestii migracji z polityką bezpieczeństwa Polski z uwagi na wrogie działania Rosji i Białorusi. Istotny jest także aspekt gospodarczy, który przekłada się na stosunkowo silną pozycję pracodawców w liberalizacji podejścia państwa do migracji ekonomicznej.

Z uwagi na dziedzictwo historyczne Polski związane z marginalną rolą migracji w polityce państwa nie zostały rozwinięte silne podstawy ideowe i instytucjonalne zarządzania migracjami. W związku z tym rządzącym łatwiej było wykorzystywać temat migracji do bieżących celów politycznych. Interpretacja migracji jako zagrożenia została dobitnie wyartykułowana w dyskursie władz dopiero po 2015 r., ale analiza aktów prawnych wskazuje, że polskie prawo w zakresie migracji co do zasady już wcześniej było oparte na dużej dozie nieufności wobec procesów migracyjnych, co wynika także z jego dziedzictwa historycznego związanego z niewielką migracją do Polski oraz wielonarodowościowym charakterem II RP. Dlatego też badana polityka wpisywała się w występujące w innych państwach tendencje do poszerzania zakresu nadzoru i kontroli nad procesami migracyjnymi, które jednak były równoważone przez gwarancje liberalno-demokratyczne oraz interesy pracodawców potrzebujących zagranicznej siły roboczej.

Państwo polskie w latach 2015–2023 wiązało migracje przede wszystkim z zagrożeniami związanymi z radykalizacją, terroryzmem i przestępczością. W mniejszym stopniu władze państwa wskazywały na zagrożenia stabilności państwa i spójności społecznej. Potencjalne zagrożenia „bezpieczeństwa państwa i porządku publicznego" ze stro-

ny migrantów zajmowały także istotne miejsce w polskich aktach prawnych dotyczących migracji. W praktyce wykonawczej państwa ujmowanie migracji przez pryzmat bezpieczeństwa uwidoczniło się przede wszystkim w działaniach związanych z kryzysem na granicy polsko-białoruskiej, gdzie migranci byli postrzegani jako narzędzie reżimu białoruskiego w jego polityce przeciwko Polsce i UE.

Badana polityka zakładała hierarchizację podmiotów bezpieczeństwa, widoczną zarówno w dyskursie, dokumentach strategicznych, aktach prawnych, jak i w wykonywanych działaniach. Priorytet w kwestiach bezpieczeństwa, zgodnie z ideą państwa narodowego, mieli obywatele polscy, spośród migrantów zaś – obywatele Białorusi oraz Ukrainy. Jednocześnie jednak liberalno-demokratyczny charakter państwa oraz członkostwo w międzynarodowych strukturach ochrony praw człowieka zapewniały migrantom w Polsce szereg gwarancji bezpieczeństwa. Kluczową w tym względzie instytucją była ochrona międzynarodowa, która jednak do momentu wybuchu pełnoskalowej wojny w Ukrainie w 2022 r. dotyczyła stosunkowo niewielkiej liczby migrantów.

Podsumowując, należy wskazać, że ocena polskiej polityki bezpieczeństwa w zakresie migracji w latach 2015–2023 nie jest jednoznaczna. Migracje były wówczas przedmiotem silnej sekurytyzacji w dyskursie władz, a akty prawne związane z migracjami zakładały możliwość stwarzania przez migrantów zagrożenia dla „bezpieczeństwa państwa i porządku publicznego". Jednocześnie w ramach badanej polityki istniał także szereg gwarancji bezpieczeństwa wobec migrantów – zarówno wynikających z praw przysługujących każdej osobie na terytorium RP, jak i szczególnych uregulowań obejmujących cudzoziemców, przede wszystkim związanych z ochroną międzynarodową.

3. Kultura bezpieczeństwa organizacji pozarządowych działających w Polsce w obszarze migracji w latach 2015–2023

3.1. Wprowadzenie

Celem rozdziału jest analiza kultury bezpieczeństwa organizacji pozarządowych działających w Polsce w obszarze migracji w latach 2015–2023. Kultura bezpieczeństwa – zgodnie z przyjętą metodą analizy strategiczno-relacyjnej – jest analizowana przez pryzmat tożsamości badanych podmiotów, czyli z uwzględnieniem sposobów rozumienia przez nie bezpieczeństwa i ich roli w jego zapewnianiu. W pierwszej kolejności autor omówił kontekst badanej kultury bezpieczeństwa rozumiany jako konfiguracja wzajemnie oddziałujących struktur społecznych, które mogą mieć istotne znaczenie dla kształtowania tej kultury. Następnie przedstawiono analizę kultury bezpieczeństwa badanych podmiotów w podziale na tę wyrażaną w sposób oficjalny (poprzez dokumenty i media społecznościowe) i nieoficjalny (w ramach anonimowych wywiadów bezpośrednich). Autor dokonał także analizy procesu modyfikacji kultury bezpieczeństwa organizacji pozarządowych w badanym okresie oraz wskazał kluczowe obszary działań organizacji pozarządowych wynikające z ich kultury bezpieczeństwa. Należy zaznaczyć, że mimo znacznego zróżnicowania badanych podmiotów możliwe jest wskazanie pewnych spójnych elementów ich kultury bezpieczeństwa. W przypadku zidentyfikowania istotnych różnic między organizacjami w tym zakresie zostało to zasygnalizowane.

Organizacjami pozarządowymi we współczesnej Polsce są organizacje niebędące jednostkami sektora finansów publicznych ani państwowymi lub samorządowymi podmiotami oraz niedziałające w celu osiągnięcia zysku, przede wszystkim stowarzyszenia i funda-

cje[1]. Z uwagi na oparcie konceptualizacji badanych organizacji na ich formalnej, prawnej rejestracji to właśnie prawo będzie kluczową strukturą wchodzącą w skład kontekstu kultury bezpieczeństwa tych podmiotów i wpływającą na jej proces kształtowania się. Kultura bezpieczeństwa organizacji pozarządowych kształtowała się w Polsce w istotnym stopniu wokół idei związanych z opieką nad słabszymi, dostosowując się do panujących w danym czasie okoliczności politycznych[2]. Już w czasach zaborów organizacje pozarządowe uczestniczyły w życiu publicznym, zajmując się np. działalnością opiekuńczo-wychowawczą wobec dzieci[3], a w pierwszych latach II RP to przede wszystkim organizacje społeczne wykonywały działania opiekuńczo-wychowawcze[4]. Po wyjściu sektora pozarządowego ze stagnacji czasów PRL badacze zauważają coraz większą rolę stowarzyszeń i fundacji, również w obszarze migracji[5] – szczególnie w kształtowaniu debaty publicznej na temat migracji[6], lecz także pomocy socjalnej dla migrantów[7].

3.2. Kontekst działania ogółu organizacji pozarządowych w Polsce w latach 2015–2023

Po przejęciu władzy przez Zjednoczoną Prawicę w 2015 r., a zwłaszcza po wprowadzeniu nowych przepisów regulujących działalność sektora

[1] Art. 3 ust. 2 Ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, Dz.U. 2003 nr 96 poz. 873 ze zm.

[2] Zob. m.in. A. Pieniążek, *Ewolucja prawnych podstaw działania sektora pozarządowego w Polsce w latach 1918–2018* [w:] M. Seroka (red.), *Organizacje pozarządowe w stuleciu Polski niepodległej*, Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn 2018, s. 62; T. Ruzikowski (red.), *Nie tylko partia? Organizacje społeczne w Polsce Ludowej 1944–1989. Geneza, funkcjonowanie, znaczenie*, Instytut Pamięci Narodowej, Warszawa 2017.

[3] I. Szczepaniak-Wiecha, *System opieki nad dzieckiem opuszczonym w Polsce (1900–1939) – wybrane aspekty: rozwój rodzinnych form opieki* [w:] A. Małek, K. Slany, I. Szczepaniak-Wiecha (red.), *Z zagadnień historii pracy socjalnej w Polsce i w świecie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006, s. 109–119.

[4] Tamże, s. 113.

[5] A. Adamczyk, *(Nie)intencjonalna…*, dz. cyt., s. 14.

[6] R. Matyja, A. Siewierska-Chmaj, K. Pędziwiatr, *Polska…*, dz. cyt., s. 96.

[7] M. Prus, *10-lecie Urzędu do Spraw Cudzoziemców*, wystąpienie na konferencji pod tym samym tytułem, Warszawa, 3 czerwca 2011, cyt. za: R. Matyja, A. Siewierska-Chmaj, K. Pędziwiatr, *Polska…*, dz. cyt., s. 96–97.

pozarządowego w Polsce w 2017 r., uwarunkowania działań organizacji pozarządowych uległy zmianie. Część polskich mediów oraz partii opozycyjnych donosiła o nieprzychylnym stosunku polskich władz po 2015 r. do tych organizacji[8], związanym m.in. z odwołaniem dotychczasowych konkursów na finansowanie ich działań. Z kolei Najwyższa Izba Kontroli na podstawie kontroli przeprowadzonych w latach 2019 i 2020 stwierdziła, że „współpraca administracji rządowej z organizacjami pozarządowymi przebiega w sposób satysfakcjonujący obie strony"[9]. Jak zostanie wykazane w dalszej części podrozdziału, ocena uwarunkowań działalności sektora pozarządowego w Polsce w latach 2015–2023 nie jest jednoznaczna.

Kluczowym elementem kontekstu działania organizacji pozarządowych w Polsce w latach 2015–2023 były przepisy prawa. Polskie prawo jasno określa strukturę oraz sposób zarządzania organizacji pozarządowych. Stowarzyszenia cechuje dobrowolny i samorządny charakter oraz funkcja „reprezentacji interesów zbiorowych swoich członków wobec organów władzy publicznej"[10], fundacje zaś – fakt ustanowienia „dla realizacji zgodnych z podstawowymi interesami Rzeczypospolitej Polskiej celów społecznie lub gospodarczo użytecznych"[11]. W przypadku fundacji to fundator ustala m.in. statut, zasady, formy i zakres działalności fundacji, a także skład, uprawnienia i organizację zarządu (który kieruje jej działalnością[12])[13] oraz wskazuje cel działania fundacji[14]. Stowarzyszenie natomiast jest organizacją demo-

[8] Money.pl, *Rząd i organizacje pozarządowe. Tak źle jeszcze nie było*, 02.02.2017, https://www.money.pl/gospodarka/wiadomosci/artykul/raport-ngo-o-wspolpracy-z-rzadem,187,0,2255803.html; Rzeczpospolita.pl, *Rząd kontra organizacje pożytku publicznego*, 28.11.2016, https://www.rp.pl/polityka/art10804731-rzad-kontra-organizacje-pozytku-publicznego; Gazetaprawna.pl, *PO: PiS chce upartyjnić działalność organizacji pozarządowych*, 02.01.2017, https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/1007167,po-pis-chce-upartyjnic-dzialalnosc-organizacji-pozarzadowych.html [dostęp 10.04.2024].

[9] Najwyższa Izba Kontroli, *Współpraca organów administracji rządowej z organizacjami pozarządowymi*, https://www.nik.gov.pl/plik/id,25505.pdf [dostęp 10.04.2024].

[10] Art. 1 i 2 Ustawy z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach, Dz.U. 1989 nr 20 poz. 104.

[11] Art. 1 Ustawy z dnia 6 kwietnia 1984 r. o fundacjach, Dz.U. 1984 nr 21 poz. 97.

[12] Art. 10 ustawy o fundacjach.

[13] Art. 5 ust. 1 ustawy o fundacjach.

[14] Art. 3 ustawy o fundacjach.

kratyczną – osoby zakładające stowarzyszenie uchwalają jego statut oraz wybierają władze[15], a najwyższą władzą stowarzyszenia jest walne zgromadzenie jego członków[16]. Stowarzyszenia samodzielnie określają swoje cele działania i struktury organizacyjne[17]. Ponadto ustawa zakazuje stosowania zasady bezwzględnego posłuszeństwa członków stowarzyszeń wobec ich władz[18]. Przepisy polskiego prawa implikują więc – przynajmniej w swoich założeniach – że tożsamość organizacji pozarządowych jest kształtowana na drodze demokratycznej.

Jak zatem wynika z przeprowadzonej analizy, poziom zależności organizacji pozarządowych od państwa pozostaje zrównoważony. Organizacje te stanowią formalną strukturę, której ramy funkcjonowania wynikają z przepisów prawa. Jednocześnie zdaniem jednej z ekspertek od spraw migracji i organizacji pozarządowych „NGOsy nie mają tak sztywnych reguł jak państwo i mogą być o wiele bardziej elastyczne" (EXP_K6), dzięki czemu są w stanie szybko reagować na pojawiające się zdarzenia, co często prowadzi do zmiany ich struktury organizacyjnej i sposobu funkcjonowania. A zatem podmioty te nie kontestują państwa jako takiego, ponieważ czerpią legitymizację z jego prawa. Jednocześnie jednak mogą rozwijać swoją kulturę bezpieczeństwa niezależnie od kierunków ideowych aktualnej władzy państwowej.

Polskie prawo jest także kluczową strukturą społeczną ułatwiającą badanym podmiotom zarówno wsparcie polityki państwa, jak i jego kontestację. Już w preambule Konstytucji RP zawarta jest deklaracja, że akt ten opiera się na „dialogu społecznym oraz na zasadzie pomocniczości umacniającej uprawnienia obywateli i ich wspólnot". Zasada pomocniczości jest rozumiana w literaturze jako założenie o służebnej roli władz publicznych ograniczającej ich ingerencję w życie społeczeństwa, „o ile nie jest to uzasadnione określonymi warunkami i okolicznościami"[19]. Możliwość współpracy badanych organizacji z administracją publiczną wynika także z ustaw: przede wszystkim z art. 5 Ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku

[15] Art. 9 ustawy Prawo o stowarzyszeniach.

[16] Art. 11 ustawy Prawo o stowarzyszeniach.

[17] Art. 2 ust. 2 ustawy Prawo o stowarzyszeniach.

[18] Art. 6 ustawy Prawo o stowarzyszeniach.

[19] M.J. Broniewska, *Model współpracy samorządu terytorialnego z organizacjami pozarządowymi*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Oeconomica" 270/2017, s. 264.

publicznego i o wolontariacie[20], który stanowi, że organy administracji publicznej działają we współpracy z organizacjami pozarządowymi. Ponadto uzasadnienie tej ustawy, powołując się na zasadę pomocniczości, wskazywało także na konieczność respektowania „odrębności i suwerenności zorganizowanych wspólnot obywateli" oraz ich prawa do „samodzielnego definiowania i rozwiązywania problemów, w tym należących do sfery zadań publicznych"[21]. Z kolei preambuła Ustawy z dnia 15 września 2017 r. o Narodowym Instytucie Wolności – Centrum Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego[22] stanowi w dość podniosłej formie, że:

> aktywność obywateli, oddolnie i na zasadach dobrowolności angażujących się w zorganizowane działania na rzecz dobra wspólnego, niosących pomoc i wsparcie potrzebującym oraz kształtujących pracą u podstaw zręby kultury narodowej i lokalnej nawiązuje do wielkiego dziedzictwa polskiej wolności i wyraża ideały społeczeństwa obywatelskiego.

Preambuła ta zobowiązuje państwo do działań na rzecz zwiększania zaangażowania obywateli i organizacji obywatelskich w życie publiczne. Z kolei preambuła Ustawy z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach[23] wskazuje, że celem umożliwienia tworzenia stowarzyszeń jest zapewnienie warunków do realizacji wolności zrzeszania się. Prawo państwowe w znacznym stopniu preferuje więc tożsamość organizacji pozarządowych jako bytów niezależnych, ale współpracujących z państwem na rzecz lokalnych społeczności lub całego społeczeństwa.

Organy państwa współpracują z organizacjami pozarządowymi poprzez: zlecanie im realizacji zadań publicznych (wraz z udzielaniem dotacji), wzajemne informowanie się o planowanych kierunkach działalności, konsultowanie projektów aktów normatywnych oraz tworzenie wspólnych zespołów o charakterze doradczym i inicjatywnym[24]. Ponadto organy stanowiące jednostek samorządu terytorialnego, mi-

[20] Dz.U. 2003 nr 96 poz. 873.

[21] J. Kluczyńska, M. Guć, I. Gosk, A. Siennicka, *Prawne uwarunkowania współpracy samorządów i organizacji pozarządowych*, Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych, Warszawa 2009, s. 7.

[22] Dz.U. 2017 poz. 1909.

[23] Dz.U. 1989 nr 20 poz. 104.

[24] Art. 5 ust. 2 i 4 ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie.

nistrowie i wojewodowie są zobowiązani do przyjmowania programu współpracy z organizacjami pozarządowymi[25]. Co istotne, organ administracji publicznej zamierzający zlecić realizację zadania publicznego organizacjom pozarządowym jest zobowiązany uczynić to w drodze otwartego konkursu ofert[26], a realizacja ta następuje w warunkach kontroli ze strony organu[27] i kończy się złożeniem sprawozdania[28]. A zatem prawo polskie może mieć wpływ na kształtowanie kultury bezpieczeństwa organizacji pozarządowych jako podmiotów działających w sposób uporządkowany i oparty na społecznym zaufaniu.

W Polsce funkcjonują instytucje państwowe odpowiedzialne za współpracę z organizacjami pozarządowymi. Narodowy Instytut Wolności – Centrum Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego (właściwy w sprawach „wspierania rozwoju społeczeństwa obywatelskiego, a także działalności pożytku publicznego i wolontariatu"[29]) ma bardzo szeroko określony katalog zadań[30], którego rdzeniem jest zlecanie i dofinansowywanie realizacji zadań przez organizacje pozarządowe[31]. Innym organem jest Komitet do spraw Pożytku Publicznego, właściwy w sprawach „programowania, koordynowania i organizowania współpracy organów administracji publicznej i podmiotów działających w sferze pożytku publicznego"[32]. Istnienie takich instytucji może wzmacniać kulturę bezpieczeństwa badanych podmiotów opartą na kooperacji z państwem.

Prawo polskie daje także badanym podmiotom możliwość kontestacji polityki państwa. Choć brak jest *explicite* wyrażonych przepisów odnoszących się do działań organizacji pozarządowych o charakterze kontestującym badaną politykę, to możliwość takich działań da się założyć na podstawie bardziej ogólnych przepisów dotyczących

[25] Art. 5a i 5b ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie.

[26] Art. 13 ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie.

[27] Art. 17 ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie.

[28] Art. 18 ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie.

[29] Art. 1 Ustawy z dnia 15 września 2017 r. o Narodowym Instytucie Wolności – Centrum Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego, Dz.U. 2017 poz. 1909.

[30] Art. 23–25 ustawy o Narodowym Instytucie Wolności – Centrum Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego.

[31] Art. 30 ustawy o Narodowym Instytucie Wolności – Centrum Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego.

[32] Art. 1a ustawy o Narodowym Instytucie Wolności – Centrum Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego.

autonomii badanych podmiotów oraz gwarancji praw obywatelskich. Autonomia badanych organizacji wynika przede wszystkim z omówionego już trybu ustalania celów danej organizacji oraz wyboru jej władz. Ponadto organ nadzorujący stowarzyszenia czyni to „wyłącznie w zakresie zgodności ich działania z przepisami prawa i postanowieniami statutu”[33]. A zatem konstrukcja przepisów o stowarzyszeniach i fundacjach pozwala im na – w aspekcie formalnym – zachowanie daleko idącej niezależności od państwa w kształtowaniu swojej kultury bezpieczeństwa.

Dla możliwości prowadzenia przez organizacje pozarządowe działań kontestujących politykę państwa kluczowa jest zagwarantowana konstytucyjnie wolność zrzeszania się[34]. Jak wskazuje Marcin Kazimierczuk, wolność ta obejmuje m.in. swobodę działalności organizacji pozarządowych, które są istotnym elementem społeczeństwa obywatelskiego zakładającego pewien stopień autonomii wobec władz publicznych[35]. Zdaniem tego autora wolność zrzeszania się zakłada także samodzielność i samorządność zrzeszeń, a zatem ustalanie ich celów oraz wybranych do ich realizacji środków przez osoby zrzeszające się[36]. Co szczególnie istotne, pojęcie wolności gwarantuje szerszy zakres autonomii niż pojęcie prawa, ponieważ w przypadku wolności „ustawodawca nie jest uprawniony do regulowania przejawów aktywności obywateli […], a jedynie do zakreślenia ram, których obywatelowi nie wolno przekraczać”[37]. W związku z tym, zdaniem Marcina Kazimierczuka, osoby zrzeszające się mają bardzo szeroką „swobodę wyboru form i metod korzystania z przyznanej im wolności”[38]. W 2015 r. Trybunał Konstytucyjny orzekł, że wolność zrzeszania się odnosi się do „określonej sfery autonomicznego działania osób, które w tym konkretnym zakresie mają pozostać wolne od ingerencji władzy publicznej”[39]. Trybunał stwierdził także, że korzystanie z wolno-

[33] Art. 52 ust. 1 ustawy Prawo o stowarzyszeniach.

[34] Art. 12 i 58 Konstytucji RP.

[35] M. Kazimierczuk, *Wolność zrzeszania się jako element społeczeństwa obywatelskiego*, „Studia Prawnoustrojowe” 28/2015, s. 21–34.

[36] Tamże.

[37] Tamże, s. 30.

[38] Tamże; por. P. Sarnecki, *Wolność zrzeszania się*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1998, s. 25.

[39] Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 2 czerwca 2015 r., sygn. akt K1/13, Dz.U. 2015 poz. 791.

ści „nie może być reglamentowane przez państwo", którego rolą jest „stworzenie warunków umożliwiających jednostce korzystanie z wolności"[40]. Zrzeszanie się umożliwia obywatelom także uczestniczenie w procesie legislacyjnym w odniesieniu do rządowych projektów ustaw. Istotną instytucją prawną umożliwiającą kontestację polityki państwa są bowiem konsultacje rządowych projektów ustaw, które – co do zasady – przedstawia się do zaopiniowania m.in. organizacjom pozarządowym[41], a każdorazowe odstąpienie od tego postępowania wymaga uzasadnienia ze strony wnioskodawcy[42].

Niemniej istotne są gwarancje praw powszechnych wynikających z konstytucji. Ustawa zasadnicza gwarantuje bowiem nietykalność i wolność osobistą[43], wolność i ochronę tajemnicy komunikowania się[44], prawo do żądania sprostowania oraz usunięcia informacji nieprawdziwych, niepełnych lub zebranych w sposób sprzeczny z ustawą[45], wolność poruszania się po terytorium RP[46], wolność wyrażania swoich poglądów oraz pozyskiwania i rozpowszechniania informacji[47], wolność organizowania pokojowych zgromadzeń i uczestniczenia w nich[48], prawo do uzyskiwania informacji o działalności organów władzy publicznej oraz osób pełniących funkcje publiczne[49] czy wreszcie prawo do składania petycji, wniosków i skarg w interesie publicznym, własnym lub innej osoby za jej zgodą do organów władzy publicznej[50]. Tak szeroki katalog praw umożliwia osobom zrzeszonym w organizacjach prowadzenie działań kontestujących politykę państwa, chociaż niektóre prawa mogą być ograniczane w szczególnych wypadkach drogą ustawową, tak jak to miało miejsce w przypadku zakazu przebywania przy granicy z Białorusią. Stąd też prawo

[40] Tamże.

[41] § 36 ust. 1 Uchwały Nr 190 Rady Ministrów z dnia 29 października 2013 r. Regulamin pracy Rady Ministrów, M.P. 2013 poz. 979.

[42] § 28 ust. 4 Regulaminu pracy Rady Ministrów.

[43] Art. 41 Konstytucji RP.

[44] Art. 49 Konstytucji RP.

[45] Art. 51 Konstytucji RP.

[46] Art. 52 Konstytucji RP.

[47] Art. 54 Konstytucji RP.

[48] Art. 57 Konstytucji RP.

[49] Art. 61 Konstytucji RP (przysługuje tylko obywatelom).

[50] Art. 63 Konstytucji RP.

polskie stanowi strukturę, która dopuszcza dość szeroki zakres autonomii badanych podmiotów w kwestii kształtowania ich kultury bezpieczeństwa.

3.3. Kontekst działania organizacji pozarządowych w obszarze migracji i bezpieczeństwa w Polsce w latach 2015–2023

Polskie dokumenty strategiczne dotyczące bezpieczeństwa przewidywały w zakresie jego zapewniania także rolę podmiotów pozarządowych. W celu „podniesienia odporności państwa na zagrożenia" *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej* wymienia konieczność budowy m.in. „systemu obrony powszechnej w pełni wykorzystującego potencjał różnych podmiotów, w tym organizacji pozarządowych" oraz „wiedzy i zdolności do kształtowania bezpieczeństwa narodowego" opartych m.in. na działalności organizacji pozarządowych[51], a także kapitału społecznego „poprzez kształtowanie umiejętności współpracy, sieci formalnych i pozaformalnych organizacji społecznych"[52]. Współpraca ta dotyczy także kwestii związanych z bezpieczeństwem w kontekście migracji. W ograniczonym zakresie współpracę z organizacjami pozarządowymi zakładały rządowe dokumenty programowe. W *Programie ograniczania przestępczości i aspołecznych zachowań „Razem bezpieczniej" im. Władysława Stasiaka na lata 2018–2020* zadeklarowano, że „dla bezpieczeństwa społeczności lokalnych istotne znaczenie ma współpraca administracji publicznej, organów bezpieczeństwa i porządku publicznego oraz organizacji społecznych"[53]. Ponadto wspieranie organizacji pozarządowych w działaniach zapobiegających przestępczości odbywało się w ramach Funduszu Sprawiedliwości[54]. Współpracę z organizacjami pozarządowymi

[51] *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego…*, dz. cyt., s. 15.

[52] Tamże, s. 16.

[53] *Program ograniczania przestępczości i aspołecznych zachowań „Razem bezpieczniej" im. Władysława Stasiaka na lata 2018–2020*, s. 3, https://www.gov.pl/web/mswia/program-ograniczania-przestepczosci-i-aspolecznych-zachowan-razem-bezpieczniej-im-wladyslawa-stasiaka [dostęp 20.03.2024].

[54] *Program Przeciwdziałania Przyczynom Przestępczości na lata 2019–2023 w ramach Funduszu Sprawiedliwości*, https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/program-przeciw-

zakładał także *Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na rok 2022*[55] oraz *Plan działań Policji na lata 2018–2021 w zakresie przeciwdziałania propagowaniu faszyzmu i innych ustrojów totalitarnych oraz przestępstwom nawoływania do nienawiści na tle różnic narodowościowych, etnicznych, rasowych, wyznaniowych albo ze względu na bezwyznaniowość*[56]. Z kolei dokument *Polityka migracyjna Polski – diagnoza stanu wyjściowego* z 2020 r. wskazuje, że polityka wobec migracji realizowana jest także m.in. przez organizacje społeczne[57].

Należy jednak zaznaczyć, że polityka państwa polskiego w latach 2015–2023 zakładała współpracę z organizacjami pozarządowymi na poziomie konkretnych działań wobec migrantów, nie zaś projektowania samej polityki. Jak wskazywał badany ekspert mający doświadczenie pracy w administracji publicznej, polskie władze po roku 2015 zaprzestały współpracy z organizacjami pozarządowymi dotyczącej współtworzenia polityki wobec migracji (EXP_M6). Zdaniem innego eksperta od spraw migracji organizacje te postrzegane były jako „wrogie", zwłaszcza po wybuchu kryzysu na granicy polsko-białoruskiej (EXP_M10). Nie oznaczało to jednak zaprzestania współpracy na poziomie wykonywania konkretnych działań na rzecz bezpieczeństwa, zwłaszcza przez organy wykonawcze, takie jak np. UdSC. Powyższe stanowisko potwierdzili także inni badani eksperci (zajmujący się migracjami, prawem i organizacjami pozarządowymi), określając je mianem „jakiegoś rodzaju schizofrenii" (EXP_M3) lub „rozdwojenia jaźni" (EXP_M4; EXP_M10). Ekspert od spraw migracji i administracji publicznej wskazywał, że państwo zlecało pewne zadania organizacjom pozarządowym, ponieważ samo nie chciało się nimi zajmować (EXP_M9), co potwierdzili także inni badani eksperci. Należy zatem zauważyć, że w latach 2015–2023 organizacje pozarządowe mogły wykonywać pewne działania związane z bezpieczeństwem w obszarach, którymi państwo było zainteresowane w nieznacznym stopniu.

---

dzialania-przyczynom-przestepczosci-na-lata-2019-2023-w-ramach-funduszu-sprawiedliwosci [dostęp 20.03.2024].

[55] *Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na rok 2022*, https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP20210001204/O/M20211204.pdf [dostęp 20.03.2024].

[56] Zespół do Spraw Migracji, *Polityka…*, dz. cyt., s. 52.

[57] Tamże, s. 3.

Prawo przyznawało organizacjom pozarządowym kompetencje związane z monitoringiem wykonywania deportacji. Zgodnie z polskim prawem obserwatorzy monitorujący deportację są uprawnieni do „obserwowania przebiegu wszystkich czynności podejmowanych wobec cudzoziemca" oraz „porozumiewania się z doprowadzanym [do granicy] cudzoziemcem, o ile nie zakłóca to czynności" związanych z deportacją[58]. Sposób dokonywania monitoringu deportacji przez organizacje pozarządowe został doprecyzowany rozporządzeniem ministra spraw wewnętrznych. Stanowi ono, że obserwatorzy sporządzają po każdej deportacji sprawozdanie z jej przebiegu, które przekazują komendantowi głównemu SG[59].

Istotnym kontekstem działań organizacji pozarządowych w Polsce w obszarze migracji w badanym okresie były kryzysy i sytuacje nadzwyczajne. W niniejszej książce kryzys zdefiniowano jako zdarzenia, które zagrażają życiu, zdrowiu, mieniu, a także środowisku człowieka i wymagają sił i środków przekraczających lokalne możliwości. Badane organizacje usiłowały zapewniać bezpieczeństwo migrantom w sytuacjach, które przekraczały aktualne możliwości tych podmiotów. Sytuacje te były związane z pandemią COVID-19 w latach 2020–2021, instrumentalizacją migracji przez Białoruś od lata 2021 r. oraz inwazją Rosji na Ukrainę w lutym 2022 r. Nieadekwatność posiadanych zasobów do istniejących wyzwań zmuszała badane organizacje do podejmowania działań nadzwyczajnych i adaptacyjnych.

Z uwagi na okoliczności dotyczące kryzysu na granicy polsko-białoruskiej działalność niektórych z badanych organizacji (tj. tych, które podjęły działania związane z tym kryzysem), mająca wpływ m.in. na proces kształtowania ich kultury bezpieczeństwa, odbywała się w specyficznych uwarunkowaniach prawnych, które wymagają krótkiego omówienia. 2 września 2021 r. na terenie części województw lubelskiego i podlaskiego, bezpośrednio przylegających do granicy z Bia-

[58] Art. 333 ust. 4 ustawy o cudzoziemcach.

[59] § 5 Rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 18 kwietnia 2014 r. w sprawie obecności przedstawicieli organizacji pozarządowych w toku działań związanych z doprowadzeniem cudzoziemca do granicy albo do portu lotniczego albo morskiego państwa, do którego zostaje doprowadzony, Dz.U. 2014 poz. 534.

łorusią, został wprowadzony stan wyjątkowy[60]. Na obszarze objętym tym stanem wprowadzono m.in. zakaz przebywania obowiązujący całą dobę oraz zakaz utrwalania za pomocą środków technicznych wyglądu bądź innych cech miejsc, obiektów lub obszarów obejmujących infrastrukturę graniczną. Zawieszono także prawo do organizowania zgromadzeń. Ponadto ograniczono dostęp do informacji publicznej dotyczącej „czynności prowadzonych na obszarze objętym stanem wyjątkowym w związku z ochroną granicy państwowej oraz zapobieganiem i przeciwdziałaniem nielegalnej migracji"[61]. Z zakazu przebywania wyłączono 16 kategorii osób, w tym mieszkańców terenów objętych stanem wyjątkowym oraz osoby, które na tym terenie załatwiają sprawy urzędowe, stale wykonują pracę zarobkową[62] lub udają się tam w celu związanym z kultem religijnym[63]. W związku z upływem przewidzianych w konstytucji terminów możliwego obowiązywania stanu wyjątkowego[64] w dniu 2 marca 2022 r. na tym samym terenie wprowadzono strefę objętą zakazem przebywania (co umożliwiła nowelizacja ustawy o ochronie granicy państwowej)[65]. Strefa ta obowiązywała do 30 czerwca 2022 r. Z zakazu wyłączone były podobne kategorie osób jak w przypadku zakazu przebywania wprowadzonego w ramach stanu wyjątkowego[66]. Analiza wszystkich kategorii osób wyłączonych z zakazu przebywania wskazuje, że

[60] Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 września 2021 r. w sprawie wprowadzenia stanu wyjątkowego na obszarze części województwa podlaskiego oraz części województwa lubelskiego, Dz.U. 2021 poz. 1612.

[61] § 1 Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 2 września 2021 r. w sprawie ograniczeń wolności i praw w związku z wprowadzeniem stanu wyjątkowego, Dz.U. 2021 poz. 1613.

[62] Przysłówek „stale" wykluczał zatem działalność organizacji spoza strefy stanu wyjątkowego.

[63] § 2 rozporządzenia Rady Ministrów w sprawie ograniczeń wolności i praw w związku z wprowadzeniem stanu wyjątkowego.

[64] Zob. art. 230 Konstytucji RP.

[65] Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 28 lutego 2022 r. w sprawie wprowadzenia czasowego zakazu przebywania na określonym obszarze w strefie nadgranicznej przyległej do granicy państwowej z Republiką Białorusi, Dz.U. 2022 poz. 488.

[66] Art. 12b Ustawy z dnia 12 października 1990 r. o ochronie granicy państwowej, Dz.U. 1990 nr 78 poz. 461.

badane organizacje miały znikome możliwości działania w strefie stanu wyjątkowego i strefie objętej zakazem przebywania – właściwie ograniczone tylko do działań za pośrednictwem osób, które na tym terenie stale zamieszkują. Wprowadzenie takich uregulowań prawnych wymagało od badanych podmiotów podjęcia decyzji, czy w ramach ich kultury bezpieczeństwa należy podporządkować się tym przepisom, czy podejmować próbę działań wbrew nim.

Kolejną istotną kwestią prawną w omawianym zakresie były przepisy karne dotyczące pomocy w nielegalnym przekraczaniu granicy. Zgodnie z obowiązującym prawem za organizowanie innym osobom nielegalnego przekraczania granicy RP grozi kara pozbawienia wolności od sześciu miesięcy do nawet ośmiu lat[67]. Przepisy te stały się podstawą do dokonania przez policję przeszukania w punkcie Klubu Inteligencji Katolickiej (KIK), do czego doszło 15 grudnia 2021 r.[68], oraz – w innych sprawach – do postawienia zarzutów co najmniej pięciu aktywistom[69]. Do końca badanego okresu postępowania w tej sprawie nie uległy zakończeniu. Należy jednak wskazać, że kodeks karny przewiduje karę trzech lat pozbawienia wolności dla osoby, która „znajdującemu się w położeniu grożącym bezpośrednim niebezpieczeństwem utraty życia albo ciężkiego uszczerbku na zdrowiu nie udziela pomocy, mogąc jej udzielić bez narażenia siebie lub innej osoby na niebezpieczeństwo utraty życia albo ciężkiego uszczerbku na zdrowiu”[70]. W toku kształtowania swojej kultury bezpieczeństwa

[67] Art. 264 § 3 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553.

[68] Odpowiedź Komendanta Głównego Policji do Rzecznika Praw Obywatelskich z dnia 14.01.2022 r. opublikowana na stronie Biura RPO, https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/2022-01/Odpowiedz_KGP_14.1.2022.pdf [dostęp 05.10.2023].

[69] Rzecznik Praw Obywatelskich, *8 lat więzienia za pomoc uchodźcom na granicy polsko-białoruskiej? RPO chce wyjaśnień w sprawie aktywistki*, https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rpo-policja-wyjasnienia-zatrzymanie-aktywistki-za-pomoc-uchodzcom [dostęp 20.03.2024]; TVN, *Czwórka aktywistów z zarzutami pomocnictwa do nielegalnego przekroczenia granicy. Grupa Granica: to ratowanie ludzi przed śmiercią*, 27.03.2022, https://tvn24.pl/bialystok/kryzys-migracyjny-podlaskie-czworka-aktywistow-z-zarzutami-pomocnictwa-do-nielegalnego-przekroczenia-granicy-5651778 [dostęp20.03.2024];Rzeczpospolita.pl,*Aktywistkaoskarżonaoprzerzucaniemigrantówzapieniądze*, 15.03.2023, https://www.rp.pl/przestepczosc/art39115741-aktywistka-oskarzona-o-przerzucanie-migrantow-za-pieniadze [dostęp 05.10.2023].

[70] Art. 162 § 1 Kodeksu karnego.

organizacje działające na pograniczu polsko-białoruskim zmuszone były wziąć pod uwagę wskazane powyżej uregulowania prawne, co zostanie omówione w dalszej części pracy.

W tym miejscu należy zauważyć, że istotnym elementem kształtującym kulturę bezpieczeństwa badanych podmiotów było także orzecznictwo sądów, które poddały ocenie prowadzoną przez rząd politykę w kontekście kryzysu na granicy polsko-białoruskiej. 28 marca 2022 r. Sąd Rejonowy w Bielsku Podlaskim VII Zamiejscowy Wydział Karny w Hajnówce ocenił zatrzymanie przez SG trzech obywateli Afganistanu za „niezasadne, nielegalne i nieprawidłowe". W ocenie sądu migrantom należało umożliwić złożenie wniosków o ochronę międzynarodową. Co więcej, sąd podważył uprawnienia ministra spraw wewnętrznych i administracji do „regulowania sytuacji osób, które przekroczyły granice poza zasięgiem terytorialnym przejścia granicznego" w drodze rozporządzenia[71]. Wojewódzki Sąd Administracyjny w Warszawie w maju 2022 r. powołał się na zasadę *non-refoulment*, która zabrania zawracania cudzoziemców do krajów, gdzie ich bezpieczeństwo jest zagrożone[72]. Z kolei Wojewódzki Sąd Administracyjny w Białymstoku w wyroku z 15 września 2022 r. uznał działania SG za sprzeczne z Konstytucją RP, konwencją genewską z 1951 r. i Kartą praw podstawowych Unii Europejskiej oraz zwrócił uwagę na brak możliwości przedstawienia swojego stanowiska przez migrantów zawracanych do Białorusi[73]. W grudniu 2022 r. media informowały, że do tego czasu wyroków na niekorzyść SG zapadło co najmniej dziewięć[74]. Natomiast w listopadzie 2023 r. Sąd Okręgowy w Białymstoku przyznał zadośćuczynienie wolontariuszce punktu KIK za jej niesłuszne zatrzymanie przez policję[75].

---

[71] Postanowienie Sądu Rejonowego w Bielsku Podlaskim VII Zamiejscowy Wydział Karny w Hajnówce z dnia 28 marca 2022 r., sygn. akt VII Kp 203/21.

[72] Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 27 maja 2022 r., sygn. akt IV SA/Wa 772/22.

[73] Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Białymstoku z dnia 15 września 2022 r., sygn. akt II SA/Bk 492/22.

[74] OKO.Press, *Ważny wyrok sądu: Straż Graniczna naruszyła prawo wydalając z Polski nieletniego Syryjczyka*, 03.12.2022, https://oko.press/wyrok-sadu-straz-graniczna-naruszyla-prawo [dostęp 05.10.2023].

[75] Wyrok Sądu Okręgowego w Białymstoku z dnia 27 listopada 2023 r., sygn. akt. III Ko 142/23.

3.4. Analiza kultury bezpieczeństwa organizacji pozarządowych działających w Polsce w obszarze migracji w latach 2015–2023 na podstawie zawartości ich statutów, stron internetowych oraz mediów społecznościowych

W podrozdziale zaprezentowano wyniki analizy zawartości statutów, stron internetowych oraz mediów społecznościowych badanych organizacji pod kątem ich rozumienia zagrożeń, kluczowych podmiotów i aktorów bezpieczeństwa w kontekście migracji. Zagadnienia te nie były szeroko obecne w badanych źródłach. Stąd też pogłębiona analiza omawianej problematyki została dokonana na podstawie przeprowadzonych wywiadów, co zostanie przedstawione w kolejnym podrozdziale.

3.4.1. Kluczowe zagrożenia związane z migracjami

W oficjalnej narracji badanych organizacji został zidentyfikowany spójny sposób postrzegania zagrożeń bezpieczeństwa, chociaż bezpośrednie odwołania do bezpieczeństwa pojawiały się w niej głównie w kontekście uchodźstwa. Należy zauważyć, że przed kryzysami z lat 2020–2022 badane organizacje w ogóle dosyć rzadko odwoływały się do bezpieczeństwa. Ponadto niekiedy podmioty te kwestionowały zasadność używania tego terminu przez rząd. Stowarzyszenie Interwencji Prawnej (SIP) pisało w 2019 r.: „państwa bogate odwracają się od osób prześladowanych i potrzebujących pomocy w imię magicznego i niewiele mówiącego «bezpieczeństwa». To słowo nie wymaga uzasadniania i jednocześnie kończy wszelkie dyskusje, zamyka usta”[76]. W okresie 2020–2023 odwołania do bezpieczeństwa stały się jednak bardziej istotnym elementem narracji badanych podmiotów.

Kultura bezpieczeństwa badanych podmiotów w kontekście postrzegania zagrożeń bezpieczeństwa w istotnym stopniu opierała się na ideach praw człowieka, humanitaryzmu i emancypacji. Przywiązanie do idei praw człowieka (praw przysługujących każdej jednostce w związku z przyrodzoną godnością i ograniczających zakres ingerencji

[76] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Interwencji Prawnej z dnia 04.04.2019 [dostęp 01.08.2023].

państwa w jej wolności) było widoczne na oficjalnych stronach internetowych badanych organizacji. Badane podmioty deklarowały np.: „Białoruski Dom włącza się aktywnie w walkę o prawa człowieka"[77], „propagujemy ideę tolerancji i poszanowania praw człowieka"[78]. W swoich statutach zakładały także np. „wspieranie inicjatyw […] propagujących przestrzeganie praw człowieka"[79]. W Fundacji Dunaj Instytut Dialogu funkcjonowała platforma praw człowieka[80], Fundacja La Strada stwierdzała: „wszystkie nasze działania podejmujemy w duchu praw człowieka"[81], z kolei Helsińska Fundacja Praw Człowieka (HFPC) odwołuje się do tego pojęcia w swojej nazwie i osadza na nim swoje działania[82]. Odwołania do praw człowieka pojawiały się w mediach społecznościowych badanych podmiotów, np. Fundacji dla Migrantów „Dobry Start": „staramy się szerzyć ideę tolerancji i poszanowania praw człowieka"[83]. Przywiązanie do idei praw człowieka łączyło się z naciskiem na zagrożenia stwarzane przez państwo wobec migrantów, a nie *vice versa*.

Istotna dla badanych podmiotów była także idea humanitaryzmu zakładająca dążenie do minimalizacji ludzkiego cierpienia. Na oficjalnej stronie Fundacji Dunaj Instytut Dialogu można przeczytać o „podkreślaniu łączących ludzi podobieństw i wspólnych wartości, takich jak miłość, współczucie, cnoty oraz wysokie standardy moralne"[84]. Do idei humanitaryzmu w swojej nazwie odwołuje się Polska Akcja Humanitarna (PAH), a Stowarzyszenie Homo Faber deklaruje oparcie działań na dziewięciu „standardach humanitarnych"[85].

---

[77] Białoruski Dom, *O nas*, https://belaruskidom.eu/pl/o-nas/ [dostęp 21.07.2023].

[78] Fundacja dla Migrantów „Dobry Start", *O nas*, https://fds.org.pl/o-nas-2/ [dostęp 21.07.2023].

[79] Fundacja dla Wolności, *Statut*, https://www.fundacjadlawolnosci.org/statut/ [dostęp 21.07.2023].

[80] Fundacja Dunaj Instytut Dialogu, *Platforma Praw Człowieka. O nas*, https://www.dialoginstytut.pl/praw-czlowieka/ [dostęp 21.07.2023].

[81] Fundacja La Strada, https://strada.org.pl/ [dostęp 24.07.2023].

[82] Helsińska Fundacja Praw Człowieka, *Statut*, https://hfhr.pl/upload/2022/01/statut-hfpc-13082021.pdf [dostęp 24.07.2023].

[83] Post na portalu *Facebook* Fundacji dla Migrantów „Dobry Start" z dnia 04.10.2022 [dostęp 26.07.2023].

[84] Fundacja Dunaj Instytut Dialogu, *O Fundacji*, https://www.dialoginstytut.pl/o-fundacji/ [dostęp 21.07.2023].

[85] Stowarzyszenie Homo Faber, *Standardy humanitarne*, https://hf.org.pl/o-nas/standardy-humanitarne/ [dostęp 24.07.2023].

Fundacja Polska Gościnność apelowała do rządu o „przestrzeganie podstawowych zasad humanitaryzmu"[86], a Stowarzyszenie Egala postulowało traktowanie „wszystkich humanitarnie i zgodnie z przysługującymi im prawami"[87]. Organizacje często same określały się jako „humanitarne" lub „prawoczłowiecze"[88]. To z kolei skupiało się na uznaniu za istotne zagrożeń związanych z ekonomicznym, biologicznym i psychologicznym wymiarem bezpieczeństwa migrantów, czyli mogących prowadzić do ich cierpienia, co jest spójne z podejściem krytycznych nauk o bezpieczeństwie.

Emancypacja (wyzwolenie człowieka z ograniczających go struktur społecznych) wybrzmiewała w statutach badanych organizacji w formie *implicite*. Fundacja dla Wolności deklarowała „dążenie do rozwoju społeczeństwa opartego na kryterium równości, zwalczanie wykluczenia społecznego, dotyczącego w szczególności takich grup, jak: mniejszości etniczne, narodowe, religijne, seksualne oraz innych grup narażonych na dyskryminację"[89]. Fundacja Kuchnia Konfliktu na swojej stronie internetowej pisała o „tworzeniu alternatyw dla tradycyjnego, hierarchicznego przywództwa i patriarchalnych kultur organizacyjnych" oraz realizowała „programy wzmacniające" społeczność migrancką zgodnie z zasadą „nic o nas bez nas"[90]. Część podmiotów *explicite* powoływała się na *empowerment*[91], czyli „wzmocnienie" migrantów, aby sami mogli dbać o swoje bezpieczeństwo. Koncepcja ta stanowiła istotną inspirację dla kształtowania kultury bezpieczeństwa badanych podmiotów, które za ważne zagrożenie uznawały różnorodne formy ograniczenia wolności migrantów.

W odróżnieniu od polityki bezpieczeństwa państwa organizacje pozarządowe w oficjalnej narracji nie akcentowały możliwości stwa-

[86] Post na portalu *Facebook* Chlebem i solą (Fundacja Polska Gościnność) z dnia 09.11.2022 [dostęp 28.07.2023].

[87] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Egala z dnia 26.06.2023 [dostęp 31.07.2023].

[88] Zob. np. post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Homo Faber z dnia 28.02.2023 [dostęp 31.07.2023].

[89] Fundacja dla Wolności, *Statut*..., dz. cyt.

[90] Fundacja Kuchnia Konfliktu, *O nas*, https://kuchniakonfliktu.pl/o-nas [dostęp 24.07.2023].

[91] Zob. np. Fundacja na rzecz Różnorodności Społecznej, https://frs.org.pl/ [dostęp 24.07.2023]; post na portalu *Facebook* Fundacji Polskie Forum Migracyjne z dnia 25.07.2023 [dostęp 28.07.2023].

rzania niebezpieczeństwa przez migrantów. Przykładowo, jak głosi jego strona internetowa, Stowarzyszenie Dla Ziemi postuluje, aby mieszkańcy regionu „widzieli w uchodźcach ludzi potrzebujących pomocy, a nie zagrożenie"[92]. Zdaniem Fundacji Bezkres „pojawienie się migrantów i migrantek nie jest zagrożeniem", natomiast jest nim sytuacja, „kiedy tworzy się atmosferę strachu wobec przybyszy"[93]. Stowarzyszenie Homo Faber deklarowało, że „polityka migracyjna nie może być kształtowana w oparciu o obawy i strach przed migrantkami i migrantami"[94]. W kontekście kryzysu na granicy polsko-białoruskiej organizacje zrzeszone w Grupie Granica[95] informowały, że „migranci nie są agresorami, ale zakładnikami reżimu Łukaszenki"[96].

W oficjalnej narracji badane organizacje skupiały się zatem nie na zagrożeniach przynoszonych przez migrantów, ale na tych, które mogą dotykać te osoby. Jak głosi strona internetowa Stowarzyszenia Pro Humanum: „miliony ludzi, wyłącznie z powodu przynależności do którejś z grup «mniejszościowych» doświadcza[ją] upokorzeń, nierównego traktowania, agresji, nienawiści i innych form dyskryminacji"[97]. Ekstremalną formę owo zagrożenie przybrało na granicy polsko-białoruskiej, a w mediach społecznościowych organizacje zaangażowane w działania w tym kontekście często publikowały ich obszerne relacje i wskazywały, że na Podlasiu „cierpią i umierają ludzie"[98]. Niekiedy w oficjalnej narracji nagłaśniane były także

[92] Stowarzyszenie Dla Ziemi, *O nas*, https://dlaziemi.org/o-nas/ [dostęp 21.07.2023].

[93] Post na portalu *Facebook* Fundacji Bezkres z dnia 07.07.2023 [dostęp 26.07.2023].

[94] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Homo Faber z dnia 22.07.2021 [dostęp 31.07.2023].

[95] Z badanych podmiotów: Stowarzyszenia: Nomada, Interwencji Prawnej, Homo Faber (do 16.03.2022), Salam Lab, Egala oraz Fundacje: Polskie Forum Migracyjne, Inicjatywa Dom Otwarty, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Polska Gościnność, Kuchnia Konfliktu, Strefa WolnoSłowa.

[96] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Homo Faber z dnia 14.11.2021 [dostęp 31.07.2023].

[97] Stowarzyszenie Pro Humanum, *O nas*, https://www.prohumanum.org/o-nas/ [dostęp 20.03.2024].

[98] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Interwencji Prawnej z dnia 22.08.2022 [dostęp 01.08.2023].

przypadki przemocy motywowanej nienawiścią wobec migrantów[99], a corocznie przy okazji Marszu Niepodległości w Warszawie badane podmioty podnosiły temat bezpieczeństwa migrantów na stołecznych ulicach[100]. Stąd też kultura bezpieczeństwa badanych organizacji była silnie skoncentrowana na walce z zagrożeniami w postaci ksenofobii i innych uprzedzeń.

Co istotne, badane organizacje nie upatrywały zagrożenia w różnorodności kultur, przeciwnie – mocno akcentowały, że różnorodność jest przez nie wartościowana jednoznacznie pozytywnie. W badanej narracji można znaleźć deklaracje: „różnorodność jest dla nas wartością i chcemy ją pielęgnować"[101], „promujemy różnorodność kultur i światopoglądów"[102], „działamy na rzecz promowania […] wielokulturowości"[103]. Niekiedy narracja ta splatała się z kwestią bezpieczeństwa: „tworzymy w Lublinie bezpieczne miejsce celebracji różnorodności"[104]. Stanowi to istotną różnicę wobec polityki bezpieczeństwa państwa w tym czasie, która widziała w różnorodności kultur raczej zagrożenie dla spójności społecznej Polski.

3.4.2. Kluczowe podmioty bezpieczeństwa

W oficjalnej narracji badanych organizacji jako kluczowe podmioty bezpieczeństwa występowały osoby poszukujące ochrony międzynarodowej, które były przedstawiane jako poszukujące bezpieczeństwa[105]. Istotny był uniwersalizm bezpieczeństwa i wymiar jednostki ludzkiej: „na pierwszym miejscu zawsze stawiamy konkretnego człowieka i jego

[99] Zob. np. post na portalu *Facebook* Fundacji na Rzecz Różnorodności Społecznej z dni 18.03.2018 i 22.02.2020 [dostęp 26.07.2023].

[100] Zob. np. post na portalu *Facebook* Fundacji dla Migrantów „Dobry Start" z dnia 28.10.2019 i Fundacji Ocalenie z dnia 08.11.2017 [dostęp 26.07.2023].

[101] Stowarzyszenie Egala, *O nas*, https://egala.org.pl/stowarzyszenie-egala/ [dostęp 24.07.2023].

[102] Fundacja dla Wolności, *Nasza…*, dz. cyt.

[103] Fundacja Inna Przestrzeń, *Misja*, https://www.innaprzestrzen.pl/o-fundacji/misja [dostęp 24.07.2023].

[104] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Homo Faber z dnia 12.05.2023 [dostęp 26.07.2023].

[105] Zob. np. posty na portalu *Facebook* Fundacji Bezkres z dnia 05.12.2022, Fundacji Kobiety Wędrowne z dnia 21.12.2021 oraz Chlebem i solą (Fundacja Polska Gościnność) z dnia 06.10.2022 [dostęp 27.07.2023].

potrzeby"[106], „jako chrześcijanie, we wszystkich uciekających przed wojną i przemocą ludziach widzimy oblicze Chrystusa"[107]. Organizacje zrzeszone w Grupie Granica postulowały prowadzenie „polityki migracyjnej stawiającej na pierwszym miejscu prawa, godność i bezpieczeństwo osób migrujących"[108], a Stowarzyszenie Homo Faber – budowanie „prawdziwej wspólnoty ludzi, w której […] czujemy się razem bezpiecznie"[109]. Stowarzyszenie Egala deklarowało, że „ochrona życia ludzkiego powinna być priorytetem"[110]. Podobne wątki były spójnym elementem badanej narracji, chociaż niektóre organizacje działały na rzecz specyficznych podmiotów, jak np. Białorusini w Polsce[111] lub ofiary handlu ludźmi[112]. Ważnym aspektem badanej narracji było także zwracanie uwagi na skupienie się nie na statystykach, lecz na konkretnych ludziach. SIP deklarowało: „to nie te liczby są najważniejsze. Każda z prowadzonych przez nas spraw to zetknięcie z ludźmi, którzy w poszukiwaniu bezpieczeństwa i godności musieli przejść długą drogę"[113]. A zatem badana kultura bezpieczeństwa była bardzo silnie powiązana z uznaniem jednostki ludzkiej za najważniejszy podmiot bezpieczeństwa.

Jak już wskazano, nawiązanie wprost do bezpieczeństwa w oficjalnej narracji badanych podmiotów występowało głównie w odniesieniu do uchodźców. Stowarzyszenie Egala deklarowało: „każdy człowiek ma prawo do poszukiwania bezpiecznego miejsca do życia i każdy powinien móc dotrzeć tam w bezpieczny sposób"[114]. Niekiedy słowo

[106] Fundacja Emic, *O nas*, https://emic.com.pl/o-nas/ [dostęp 24.07.2023].

[107] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Klub Inteligencji Katolickiej z dnia 27.03.2022 [dostęp 02.08.2023].

[108] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Homo Faber z dnia 07.01.2022 [dostęp 31.07.2023].

[109] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Homo Faber z dnia 22.07.2021 [dostęp 31.07.2023].

[110] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Egala z dnia 12.10.2023 [dostęp 31.10.2023].

[111] Rejestr.io, *Fundacja Białoruski Dom. Cele Działania*, https://rejestr.io/krs/419553/fundacja-bialoruski-dom [dostęp 21.07.2023].

[112] Fundacja La Strada, *Statut*, https://www.strada.org.pl/raporty/statutlastrada.pdf [dostęp 24.07.2023].

[113] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Interwencji Prawnej z dnia 03.04.2020 [dostęp 01.08.2023].

[114] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Egala z dnia 17.10.2023 [dostęp 31.10.2023].

„bezpieczeństwo" pojawiało się w szerszym kontekście: „chcemy, by uchodźcy i migranci czuli się na Lubelszczyźnie bezpiecznie"[115], „chcemy, by wszyscy, z którymi przetną się nasze losy, czuli się dobrze i bezpiecznie"[116]. Inne organizacje chciały „przyczyniać się do budowy pokojowego i bezpiecznego świata"[117] i „wspierać wszystkich migrantów, którzy potrzebują pomocy, aby czuć się bezpiecznie"[118]. Fundacja na rzecz Różnorodności Społecznej zakładała „kształtowanie otwartego społeczeństwa różnorodnego, w którym każda osoba czuje się wolna i bezpieczna"[119]. Wizją Stowarzyszenia Homo Faber jest „Lublin, w którym każdy człowiek czuje się wolny i bezpieczny"[120]. Fundacja Strefa WolnoSłowa postulowała, „aby każda osoba w drodze bezpiecznie dotarła do celu"[121], a podmioty zrzeszone w Grupie Granica deklarowały, że ich podstawowy cel to „ochrona przed przemocą i nieludzkim traktowaniem"[122]. Fundacja Bezkres tak rozwijała swoją nazwę: „bezkres pomocy, bezkres wyobraźni, bezkres tolerancji, bezkres współczucia, bezkres serdeczności wobec drugiego człowieka"[123]. Niekiedy można było spotkać odwołania do pokoju: „pomoc ludziom, aby mogli rozwijać się w pokoju"[124], „budować jedność w naszym społeczeństwie, a także wspólnie działać na rzecz pokoju"[125]. Jedno ze stowarzyszeń deklarowało „aktywne przeciwdzia-

[115] Stowarzyszenie Dla Ziemi, *O nas…*, dz. cyt.

[116] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Egala z dnia 21.05.2023 [dostęp 31.07.2023].

[117] Fundacja Dunaj Instytut Dialogu, *Platforma…*, dz. cyt.

[118] Post na portalu *Facebook* Fundacji dla Migrantów „Dobry Start" z dnia 20.06.2023 [dostęp 26.07.2023].

[119] Fundacja na rzecz Różnorodności Społecznej, https://frs.org.pl/ [dostęp 24.07.2023].

[120] Stowarzyszenie Homo Faber, *O nas. Idea*, https://hf.org.pl/o-nas/idea/ [dostęp 24.07.2023].

[121] Post na portalu *Facebook* Fundacji Strefa WolnoSłowa z dnia 20.06.2023 [dostęp 28.07.2023].

[122] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Nomada z dnia 11.08.2022 [dostęp 02.08.2023].

[123] Post na portalu *Facebook* Fundacji Bezkres z dnia 25.06.2023 [dostęp 26.07.2023].

[124] Fundacja Internationaler Bund, *Statut*, https://ib-polska.pl/wp-content/uploads/2020/10/STATUT_2020.pdf [dostep 24.07.2023].

[125] Post na portalu *Facebook* Fundacji Dunaj Instytut Dialogu z dnia 13.01.2023 [dostęp 26.07.2023].

łanie kryzysom humanitarnym"[126]. W przytoczonych przykładach wybrzmiewa także uniwersalizm bezpieczeństwa, który jest spójnym elementem analizowanej narracji i jako taki stanowi istotny element kultury bezpieczeństwa badanych organizacji.

Narracja badanych podmiotów w kontekście kryzysu na granicy polsko-białoruskiej zawierała bardzo dużo odniesień do migrantów jako podmiotów bezpieczeństwa. W mediach społecznościowych przedstawiane były historie poszczególnych osób, organizacje działające w tym kontekście (Fundacje Bezkres i Ocalenie oraz podmioty zrzeszone w Grupie Granica) publikowały na portalu *Facebook* wiele materiałów prezentujących trudną sytuację migrantów na pograniczu polsko-białoruskim, ich cierpienie oraz zagrożenie zdrowia i życia. Niekiedy także udostępniały zdjęcia i filmy pokazujące obrażenia ciał migrantów[127]. Fundacja Bezkres stwierdzała nawet: „tak musieli wyglądać ludzie w obozach koncentracyjnych"[128]. Troska o zagrożonych ekstremalnym niebezpieczeństwem migrantów w kontekście tego kryzysu – z takim właśnie ładunkiem emocjonalnym – stanowiła istotny element kultury bezpieczeństwa podmiotów zaangażowanych w działania na pograniczu polsko-białoruskim.

Znacznie rzadziej w narracji na temat kryzysu humanitarnego pojawiały się nawiązania do bezpieczeństwa osób działających w badanych organizacjach, np.: „jeśli jakieś służby będą chciały mi zrobić krzywdę, nikt mnie nie usłyszy"[129], „mundurowi nie raz atakowali fizycznie osoby aktywistyczne"[130], „pomoc humanitarną [migrantom] niosą tylko aktywistki, mieszkańcy, mieszkanki – prześladowani, zastraszani […] przez służby"[131]. Według Stowarzyszenia Egala osoby pomagające migrantom na pograniczu polsko-białoruskim „same

[126] Stowarzyszenie Egala, *O nas…*, dz. cyt.

[127] Niektóre drastyczne – zob. np. post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Egala z dnia 10.08.2022 [dostęp 31.07.2023].

[128] Post na portalu *Facebook* Fundacji Bezkres z dnia 20.09.2022 [dostęp 26.07.2023].

[129] Post na portalu *Facebook* Fundacji Bezkres z dnia 25.11.2022 [dostęp 26.07.2023].

[130] Post na portalu *Facebook* Fundacji Ocalenie z dnia 16.08.2022 [dostęp 27.07.2023].

[131] Post na portalu *Facebook* Fundacji Polskie Forum Migracyjne z dnia 07.05.2023 [dostęp 28.07.2023].

ryzykują swoim zdrowiem fizycznym, psychicznym, a może nawet i życiem"[132]. Na podstawie analizy oficjalnej narracji trudno jednak stwierdzić, aby poczucie zagrożenia własnego bezpieczeństwa było dominującym elementem kultury bezpieczeństwa badanych podmiotów.

Jednocześnie organizacje te nie odrzucały całkowicie pojęcia bezpieczeństwa państwa. Podmioty zrzeszone w Grupie Granica apelowały o odpowiedź na kryzys na granicy z Białorusią, „która zapewni z jednej strony ochronę granic i bezpieczeństwa państwa, a z drugiej poszanowanie praw człowieka" i postulowały „wypracowanie mechanizmów zapewniających realne bezpieczeństwo Polski"[133]. Oficjalna narracja badanych organizacji niemal całkowicie pomijała natomiast temat zagrożeń bezpieczeństwa urzędników oraz funkcjonariuszy służb państwowych.

3.4.3. Organizacje pozarządowe jako aktorzy bezpieczeństwa

W oficjalnej narracji badane organizacje w umiarkowanym stopniu przedstawiały siebie jako aktorów działających na rzecz bezpieczeństwa. Niekiedy pojawiały się nawiązania do roli tych podmiotów związanej z bezpieczeństwem: „pomogliśmy tysiącom migrantów zbudować nowy, bezpieczny dom w Polsce"[134], „rozbudowujemy procedury dbające o ich [dzieci i młodzieży] bezpieczeństwo"[135]. Fundacja Kobiety Wędrowne napisała o sobie: „nasza działalność wpisuje się w realizację miejskiej polityki imigracyjnej […] w obszarach edukacji, kultury i pomocy społecznej oraz szeroko pojętego bezpieczeństwa"[136]. SIP, nawołując do działań na rzecz uchodźców, stwierdziło: „każdy/a z nas może przyczynić się do zapewnienia im bezpieczeństwa"[137]. Inne organizacje

[132] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Egala z dnia 05.12.2022 [dostęp 31.07.2023].

[133] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Nomada z dnia 02.08.2022 [dostęp 02.08.2023].

[134] Post na portalu *Facebook* Fundacji dla Migrantów „Dobry Start" z dnia 13.03.2023 [dostęp 26.07.2023].

[135] Post na portalu *Facebook* Migrant Info Point z dnia 31.03.2023 [dostęp 26.07.2023].

[136] Post na portalu *Facebook* Fundacji Kobiety Wędrowne z dnia 13.05.2020 [dostęp 27.07.2023].

[137] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Interwencji Prawnej z dnia 15.06.2020 [dostęp 01.08.2023].

deklarowały: „pomagamy uzyskać […] bezpieczne mieszkanie w Polsce"[138], „ogromną wagę przywiązywaliśmy do działań, które zaangażują dzieci i młodzież, zwiększą ich bezpieczeństwo"[139], „wprowadzenie zasad równego traktowania zapewnia bezpieczeństwo zatrudniającym i pracującym"[140]. W badanej narracji często pojawiało się pojęcie „bezpiecznego miejsca", „bezpiecznej przestrzeni"[141] lub „schronienia"[142]. Stosowanie środków bezpieczeństwa było wskazywane także bez powoływania się na to słowo: „chronimy dzieci przed przemocą i wykorzystaniem seksualnym"[143]. Jak już stwierdzono, pojęcie bezpieczeństwa częściej wybrzmiewało w analizowanej narracji po 2020 r.

Głównym kontekstem, w którym organizacje pozarządowe deklarowały, często *implicite*, działania na rzecz bezpieczeństwa (migrantów), był kryzys humanitarny na granicy z Białorusią, gdzie – jak stwierdziła Fundacja Bezkres – bez pomocy organizacji pozarządowych osoby migrujące „pewnie by w lesie umarły"[144]. Podmioty zrzeszone w Grupie Granica określiły się jako ci, którzy chcą „zapewnić bezpieczeństwo" migrantów[145]. Badane podmioty działające na granicy polsko-białoruskiej wypowiadały się o działaniach państwa (określonego przez Fundację Bezkres jako „rządowa junta"[146]) szczególnie dosadnie, niekiedy wprost oskarżając je o powodowanie nie tylko cierpienia, ale i śmierci migrantów. Na przykład Fundacja Bezkres

---

[138] Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, *O nas*, https://interwencjaprawna.pl/o-nas/ [dostęp 20.03.2024].

[139] Post na portalu *Facebook* Fundacji Ocalenie z dnia 05.01.2023 [dostęp 27.07.2023].

[140] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Pro Humanum z dnia 20.09.2018 [dostęp 03.08.2023].

[141] Zob. np. posty na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Nomada z dni 21.07 i 30.08.2022 [dostęp 02.08.2023].

[142] Zob. np. post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Salam Lab z dnia 19.04.2023 [dostęp 03.08.2023].

[143] Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę, *O Fundacji*, https://fdds.pl/o-fundacji.html [dostęp 21.07.2023].

[144] Post na portalu *Facebook* Fundacji Bezkres z dnia 20.09.2022 [dostęp 26.07.2023].

[145] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Nomada z dnia 30.11.2021 [dostęp 02.08.2023].

[146] Post na portalu *Facebook* Fundacji Bezkres z dnia 31.03.2023 [dostęp 26.07.2023].

pisała: „[służby] polują w lasach na ludzi i doprowadzają ich do śmierci”[147]. Krytyczne wypowiedzi wobec działań państwa publikował także KIK, pisząc m.in. o polityce „zastraszania osób i organizacji niosących pomoc uchodźcom”[148]. Znaczna część pozostałych badanych organizacji także krytykowała działania państwa, ale z reguły w mniej zasadniczy sposób[149]. Fundacja Emic komentowała tę kwestię słowami: „zdajemy sobie sprawę ze złożoności sytuacji”[150]. PAH, relacjonując swoje działania na pograniczu polsko-białoruskim, w ogóle unikała otwartego krytykowania władz państwowych[151].

Z kolei organizacje, których działania nie koncentrowały się na pograniczu polsko-białoruskim, były zdecydowanie bardziej otwarte na postrzeganie siebie jako aktorów pełniących pomocniczą funkcję we współpracy z państwem, często zresztą mając to zapisane w swoich statutach: „współpraca z organami administracji publicznej, organami administracji rządowej”[152], „wspieranie działań organów państwa”[153]. Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę zakładała „wspieranie idei transparentności i służebnej roli instytucji publicznych”, jak również „podnoszenie standardów administracji publicznej oraz sprawowania wymiaru sprawiedliwości”[154]. Zdaniem Fundacji Integracji i Rozwoju Cudzoziemców w Polsce „kompleksowa współpraca między ludźmi, NGO, instytucjami, samorządem i władzami – to najskuteczniejszy

[147] Post na portalu *Facebook* Fundacji Bezkres z dnia 27.02.2023 [dostęp 26.07.2023]. Podobne oskarżenia padały także w postach Fundacji Ocalenie i podmiotów zrzeszonych w Grupie Granica – więcej w rozdziale 4.

[148] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Klub Inteligencji Katolickiej z dnia 27.03.2022 [dostęp 02.08.2023].

[149] Zob. np. post na portalu *Facebook* Fundacji dla Migrantów „Dobry Start” z dnia 11.10.2021 [dostęp 26.07.2023] lub Stowarzyszenia Interkulturalni.pl z dni 16.10.2021 i 10.01.2023 [dostęp 01.08.2023].

[150] Post na portalu *Facebook* Fundacji Emic z dnia 24.08.2021 [dostęp 27.07.2023].

[151] Zob. np. posty na portalu *Facebook* Fundacji Polska Akcja Humanitarna z dni 16.11, 26.11, 02.12 i 30.12.2021 [dostęp 28.07.2023].

[152] Fundacja Adulis, *Statut*, http://fundacja.adulis.pl/statut/ [dostęp 20.03.2024].

[153] Fundacja Polskie Forum Migracyjne, *Statut*, https://forummigracyjne.org/news/o-nas [dostęp 24.07.2023].

[154] Stowarzyszenie Interkulturalni.pl, *Statut*, https://interkulturalni.pl/o-nas/statut/ [dostęp 24.07.2023].

rodzaj pomocy"[155]. Organizacja ta deklarowała: „dla nas […] niezmiernie ważne jest zaufanie" instytucji państwowych[156]. Fundacja Emic już w czasie trwania kryzysu na granicy polsko-białoruskiej dziękowała MSWiA „za możliwość realizacji działań"[157], krytykując jednak wcześniej łamanie praw migrantów przez Polskę[158]. Inne organizacje nieskupiające swoich działań na granicy polsko-białoruskiej także dziękowały publicznie za współpracę z organami państwa[159]. Powyższa analiza wskazuje na niejednorodność kultury bezpieczeństwa badanych organizacji w kwestii pożądanego stopnia konfrontacji z państwem.

Jednak nawet organizacje krytykujące państwo polskie wielokrotnie i z użyciem ostrych sformułowań nie robiły tego, całkowicie odrzucając państwo jako takie, lecz tylko część jego obecnej polityki. Na przykład według Fundacji Polskie Forum Migracyjne „jedne polskie publiczne służby przyjeżdżają, opatrują, zakładają szynę, a drugie – tę samą osobę skazują na cierpienie"[160], co wskazuje na możliwości współpracy z częścią organów państwa przy kontestacji działań innych organów. Według Fundacji Ocalenie „rolą państwa jest stworzenie dla nowoprzybyłych warunków do bezpiecznego i skutecznego włączenia społecznego"[161] i „wystarczyłoby, żeby polskie służby przestrzegały prawa"[162]. Fundacja Strefa WolnoSłowa napisała, że zamiast aktywistów „powinny być tam [na granicy polsko-białoruskiej] specjalne jednostki zajmujące się ratowaniem ludzi i ochroną praw człowieka"[163]. Fakt przyznania

[155] Fundacja Integracji i Rozwoju Cudzoziemców w Polsce, *Nasza Fundacja*, https://migrantsgorzow.pl/pl/o-nas/fundacja [dostęp 24.07.2023].

[156] Post na portalu *Facebook* Fundacji Integracji i Rozwoju Cudzoziemców w Polsce z dnia 19.07.2022 [dostęp 27.07.2023].

[157] Post na portalu *Facebook* Fundacji Emic z dnia 05.09.2022 [dostęp 27.07.2023].

[158] Posty na portalu *Facebook* Fundacji Emic z dni 20 i 30.09.2021 [dostęp 27.07.2023].

[159] Więcej na ten temat w rozdziałach 4 i 5.

[160] Post na portalu *Facebook* Fundacji Polskie Forum Migracyjne z dnia 02.04.2023 [dostęp 28.07.2023].

[161] Post na portalu *Facebook* Fundacji Ocalenie z dnia 03.07.2023 [dostęp 27.07.2023].

[162] Post na portalu *Facebook* Fundacji Ocalenie z dnia 03.06.2023 [dostęp 27.07.2023].

[163] Post na portalu *Facebook* Fundacji Strefa WolnoSłowa z dnia 28.12.2021 [dostęp 28.07.2023].

przez Polskę ochrony międzynarodowej pewnemu migrantowi Fundacja Polska Gościnność skomentowała: „jest już bezpieczny”[164], a w innym miejscu napisała o migrantach: „tylko decyzja polskiego rządu może ich ocalić”[165]. KIK, komentując przeszukanie dokonane przez policję w prowadzonym przez siebie punkcie, deklarował: „od państwa polskiego oczekujemy wsparcia i ochrony”[166]. Prowadzona analiza wykazała więc, że kultura bezpieczeństwa badanych organizacji nie zakładała negacji państwa jako takiego, ale jego konkretnych działań.

Za środek bezpieczeństwa badane organizacje uznawały także integrację (włączanie migrantów do struktur społeczeństwa), która np. według Fundacji Ocalenie „daje największe poczucie bezpieczeństwa”[167]. Zdaniem Fundacji Inicjatywa Dom Otwarty „prowadzenie […] polityki migracyjnej i integracyjnej, obejmującej wszystkich uchodźców i migrantów niezależnie od ich pochodzenia, wyznania czy koloru skóry, będzie gwarantem bezpieczeństwa nas wszystkich”[168]. Z kolei Fundacja Integracji i Rozwoju Cudzoziemców w Polsce nazwała prowadzone przez siebie działania pomocowe i integracyjne „prewencją” radykalizacji[169]. Fundacja Ocalenie argumentowała: „skuteczna integracja powoduje, że nie tworzą się getta biedy, marginalizacja, radykalizacja, nierówności społeczne… Integracja=bezpieczeństwo”[170], a Instytut Spraw Publicznych prowadził szkolenie pt. „Równość = bezpieczeństwo”[171]. Z kolei zdaniem Fundacji Polskie Forum Migracyjne „antagonizowanie ludzi spowoduje eskalację

[164] Post na portalu *Facebook* Chlebem i solą (Fundacja Polska Gościnność) z dnia 08.04.2023 [dostęp 28.07.2023].

[165] Post na portalu *Facebook* Chlebem i solą (Fundacja Polska Gościnność) z dnia 02.04.2022 [dostęp 28.07.2023].

[166] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Klub Inteligencji Katolickiej z dnia 16.12.2021 [dostęp 02.08.2023].

[167] Post na portalu *Facebook* Fundacji Ocalenie z dnia 17.07.2023 [dostęp 27.07.2023].

[168] Post na portalu *Facebook* Fundacji Inicjatywa Dom Otwarty z dnia 03.03.2022 [dostęp 03.08.2023].

[169] Post na portalu *Facebook* Fundacji Integracji i Rozwoju Cudzoziemców w Polsce z dnia 07.12.2021 [dostęp 27.07.2023].

[170] Post na portalu *Facebook* Fundacji Ocalenie z dnia 04.06.2018 [dostęp 27.07.2023].

[171] Post na portalu *Facebook* Fundacji Instytut Spraw Publicznych z dnia 16.01.2019 [dostęp 04.08.2023].

agresji, a w dalszej perspektywie przyniesie […] niepokoje społeczne i przemoc", przez co „odbije się na naszym bezpieczeństwie"[172]. Stąd też można wysnuć wniosek, że kultura bezpieczeństwa badanych organizacji w istotnym stopniu opierała się na postrzeganiu siebie jako aktorów bezpieczeństwa z uwagi na prowadzenie działań integracyjnych wobec migrantów. Badane podmioty rozumiały bezpieczeństwo w sposób niezwykle szeroki, włączając w jego zakres kwestie związane z nierównościami społecznymi i sytuacją materialną.

Bezpieczeństwo *explicite* często występowało w kontekście działań na granicy polsko-białoruskiej, gdzie tożsamości badanych podmiotów konstruowane były w opozycji do środków bezpieczeństwa stosowanych przez państwo. Według podmiotów skupionych w Grupie Granica „humanitarna postawa wobec […] [migrantów] i bezpieczeństwo państwa nie muszą się wzajemnie wykluczać. Wręcz przeciwnie, są to naczynia połączone"[173]. Organizacje działające w kontekście tego kryzysu często używały hasła „bezpieczna granica to taka, na której nikt nie ginie"[174], do pojęcia granicy w przewrotny sposób odwoływało się też hasło „gościnność bez granic"[175]. Stowarzyszenie Homo Faber stwierdziło: „tylko respektowanie prawa […] oraz stosowanie się do przepisów Konwencji Genewskiej [z 1951 r.] mogą stanowić podstawę bezpieczeństwa kraju"[176]. Z kolei stan wyjątkowy nazywany był przez badane podmioty „stanem wyjątkowo nieludzkim"[177] i „stanem hańby wyjątkowej"[178], a strefa objęta zakazem

[172] Post na portalu *Facebook* Fundacji Polskie Forum Migracyjne z dnia 04.07.2023 [dostęp 28.07.2023].

[173] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Homo Faber z dnia 29.09.2021 [dostęp 31.07.2023].

[174] Zob. np. posty na portalu *Facebook* Fundacji Ocalenie, Fundacji Kuchnia Konfliktu i Fundacji na rzecz Różnorodności Społecznej z dnia 20.09.2021 [dostęp 27.07.2023].

[175] Post na portalu *Facebook* Fundacji Kuchnia Konfliktu z dnia 13.09.2021 [dostęp 27.07.2023].

[176] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Homo Faber z dnia 18.02.2022 [dostęp 31.07.2023].

[177] Post na portalu *Facebook* Fundacji na rzecz Różnorodności Społecznej z dnia 06.09.2021 [dostęp 27.07.2023].

[178] Post na portalu *Facebook* Fundacji Ocalenie z dnia 07.11.2022 [dostęp 27.07.2023].

przebywania – „patostrefą"[179] i „strefą bezprawia"[180]. Wskazywano też, że osoby zmarłe na granicy są „ofiarami nieludzkiej polityki państwa"[181]. Organizacje zrzeszone w Grupie Granica apelowały o „demilitaryzację" Podlasia[182] oraz prowadzenie polityki „stawiającej na pierwszym miejscu prawa, godność i bezpieczeństwo osób migrujących"[183]. Organizacje te także wielokrotnie potępiały „zawracanie migrantów do linii granicy", nazywając ich wykrywanie „polowaniem"[184], „łapankami" i „wywózkami"[185]. Krytykowały też budowę płotu, wskazując np., że „żaden mur nie jest, nie był i nie będzie gwarantem «bezpieczeństwa»"[186] oraz że „płot nie zatrzymał migracji, ale na pewno sprawił, że jest bardziej niebezpieczna"[187]. Krytyczne, choć mniej dosadne, stanowisko wobec działań władz wyrażał także KIK, którego zdaniem migranci „zamiast bezpieczeństwa natrafiają po polskiej stronie granicy nierzadko na niechęć, przemoc i nielegalne wywózki na mur z drutu kolczastego"[188].

Nie oznacza to jednak, że badane organizacje postulowały akceptację niekontrolowanej migracji. Zdaniem SIP „na tym polega rola służb, żeby każdą z osób na granicy zweryfikować"[189]. W podobnym

[179] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Egala z dnia 01.07.2022 [dostęp 31.07.2023].

[180] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Nomada z dnia 10.06.2022 [dostęp 02.08.2023].

[181] Post na portalu *Facebook* Fundacji Bezkres z dnia 04.10.2023 [dostęp 31.10.2023].

[182] Post na portalu *Facebook* Fundacji Polskie Forum Migracyjne z dnia 12.06.2022 [dostęp 28.07.2023].

[183] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Homo Faber z dnia 07.01.2022 [dostęp 31.07.2023].

[184] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Egala z dnia 26.06.2023 [dostęp 31.07.2023].

[185] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Homo Faber z dnia 03.09.2021 [dostęp 31.07.2023].

[186] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Egala z dnia 26.06.2023 [dostęp 31.07.2023].

[187] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Interwencji Prawnej z dnia 30.03.2023 [dostęp 01.08.2023].

[188] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Klub Inteligencji Katolickiej z dnia 07.09.2022 [dostęp 02.08.2023].

[189] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Interwencji Prawnej z dnia 27.09.2021 [dostęp 01.08.2023].

duchu wypowiadała się także Fundacja Ocalenie[190] oraz Fundacja na rzecz Różnorodności Społecznej[191], KIK zaś deklarował: „rozumiemy też potrzebę ochrony granic Polski oraz Unii Europejskiej"[192] i apelował do władz „o takie działanie, żeby dbając o bezpieczeństwo granic Polski szanowały godność ludzi"[193].

3.5. Analiza kultury bezpieczeństwa organizacji pozarządowych działających w Polsce w obszarze migracji w latach 2015–2023 na podstawie wywiadów z osobami zaangażowanymi w ich działania

3.5.1. Kluczowe zagrożenia związane z migracjami

Wyniki analizy nieoficjalnej narracji osób zaangażowanych w działania badanych podmiotów zasadniczo pokrywają się z wynikami analizy narracji oficjalnej (dokumentów i profili w mediach społecznościowych) w kwestii konstruowania zagrożeń związanych z migracjami, choć występuje tu także pewna różnica. Sposób przedstawiania tych zagrożeń również w narracji nieoficjalnej skupia się na zagrożeniach, które dotykają migrantów. Osoby badane wskazywały na szeroki wachlarz takich zagrożeń. Spójnym elementem badanej narracji było akcentowanie zagrożeń wynikających z dyskryminacji: „bardzo łatwo jest […] doświadczyć agresji czy […] nienawiści, czy po prostu […] mieć trudne życie w Polsce, czy jeżeli jest się na przykład osobą wyznającą islam" (NGO_K16). W badanej narracji uprzedzenia wiązane były także z zagrożeniem przemocą fizyczną. Przeciwdziałanie tego typu zagrożeniom było zatem istotnym elementem kultury bezpieczeństwa badanych podmiotów.

---

[190] Post na portalu *Facebook* Fundacji Ocalenie z dnia 29.09.2021 [dostęp 27.07.2023].

[191] Post na portalu *Facebook* Fundacji na rzecz Różnorodności Społecznej z dnia 16.03.2022 [dostęp 27.07.2023].

[192] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Klub Inteligencji Katolickiej z dnia 02.09.2021 [dostęp 02.08.2023].

[193] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Klub Inteligencji Katolickiej z dnia 27.03.2022 [dostęp 02.08.2023].

Innym istotnym problemem bezpieczeństwa migrantów wymienianym przez rozmówców były kwestie natury prawno-proceduralnej składające się na bezpieczeństwo pobytu w Polsce. Jak wskazała jedna z badanych osób: „poczucie bezpieczeństwa buduje właśnie stałość: stały kontakt z osobami, pewna powtarzalność, znajomość zasad, też jakaś grupa odniesienia, z którą ma się kontakt" (NGO_K4). Tak jak państwo w swojej polityce odnosiło się do stabilności swoich struktur, tak badane podmioty opierały swoje działania na dążeniu do zapewnienia stabilności życia migrantów. Często pojawiała się także narracja osadzona w idei praw człowieka: „bezpieczeństwo to jest możliwość korzystania z praw, które mi przysługują, wyrażania swojej własnej opinii" (NGO_K2), „zabezpieczenie takich podstawowych praw" (NGO_K27). Kwestia ta była też akcentowana w kontekście różnicy wobec organów państwa: „mamy […] *background* generalnie praw człowieka, więc to też jest troszeczkę już inna perspektywa niż osoby pracujące w urzędzie" (NGO_K28), „nie ograniczamy naszego celu do realizacji jakiejkolwiek polityki migracyjnej, tylko patrzymy na to dużo szerzej z punktu widzenia ochrony praw człowieka" (NGO_K1). Stąd też idea praw człowieka zdaje się mieć kluczowe znaczenie dla procesu kształtowania kultury bezpieczeństwa badanych organizacji, a założenie osiągania bezpieczeństwa poprzez gwarancję praw było bardzo ważnym elementem tej kultury bezpieczeństwa.

Ważnym aspektem bezpieczeństwa w nieoficjalnych narracjach badanych osób był ten związany ze sprawami materialnej egzystencji migrantów. Rozmówcy wskazywali na „bezpieczeństwo zatrudnienia czy bezpieczeństwo finansowe" (NGO_K28) i zagrożenia takie jak „bezdomność, głód czy choroby" (NGO_K6). W kilku wypowiedziach przywoływano piramidę potrzeb Maslowa, np. jedna osoba określiła bezpieczeństwo „stanem, kiedy mamy zabezpieczone podstawowe potrzeby życiowe z tej dołu, nie wiem, piramidy Maslowa, tak, mamy dach nad głową, jakby nasze biologiczne przetrwanie, jedzenie" (NGO_K11). Bezpieczeństwo w aspekcie prawnym i materialnym migrantów na pograniczu polsko-białoruskim splatało się w wypowiedziach badanych osób w ekstremalne zagrożenie „takiego fizycznego, biologicznego wręcz bezpieczeństwa" (NGO_K11), „przede wszystkim te osoby ryzykują życie i zdrowie, więc tutaj bezpieczeństwo w takim praktycznym i fizycznym rozumieniu jest

pierwszorzędne" (NGO_K27), „kwestia życia i śmierci" (NGO_M3). Postrzeganie cierpienia osób w kontekście tego kryzysu, określanego zresztą głównie jako „kryzys humanitarny", wpisywało się w omawianej narracji w ideę humanitaryzmu. Pojęcie humanitaryzmu często wybrzmiewało w wypowiedziach rozmówców. Jedna z osób wskazywała na „akcent taki bardziej polegający na humanitarnym podejściu, ochronie i konieczności jakby zapewnienia w ogóle wsparcia tym osobom" (NGO_K1), inna postulowała „żeby ta sytuacja na granicy polsko-białoruskiej […] została humanitarnie rozwiązana" (NGO_K16). Bardzo często pojawiało się pojęcie pomocy humanitarnej, a jedna osoba powoływała się na „pryncypia humanitarne" (NGO_K17). Wskazuje to na istotność dla badanych podmiotów inspiracji ideami humanitarnymi, opartymi na przeciwdziałaniu cierpieniu ludzi bez względu na ich obywatelstwo.

Istotnym wątkiem w narracji badanych osób były także kwestie związane z ideą emancypacji i sferą emocjonalną – chociaż *explicite* wyłącznie w kontekście emancypacji kobiet. Niemniej jednak osoby badane akcentowały potrzebę oswobodzenia migrantów z różnorodnych form opresji: „wykluczenia, dyskryminacji, uprzedzeń, rasizmu, islamofobii, homofobii" (NGO_K29), a także zapewnienia potrzeb materialnych i usamodzielnienia się migrantów, tak aby czuli się „bardziej tacy wzmocnieni, sprawczy" (NGO_K32), żeby osoby te „odzyskiwały sprawczość i poczucie własnej wartości" (NGO_K16), co jest zgodne z koncepcją *empowerment*. Rozmówcy wskazywali na „poczucie bezpieczeństwa raczej takie osobiste, możliwość działania, rozwoju, realizacji swoich planów, na przykład projektów" (NGO_K2). Inna osoba wyjaśniła: „dla mnie bezpieczeństwo, no, jest poczuciem braku strachu przede wszystkim" (NGO_K3). Dla osób uczestniczących w badaniu istotne było to, jak migranci się czują: „jak czuje się człowiek, migrant […] czy czują się bezpieczne" (NGO_K4). Bezpieczeństwo definiowano także z perspektywy rozwoju, np. jako „stan, w którym podstawowe potrzeby są zaspokojone i jest przestrzeń na to, żeby zaspokajać następne i się rozwijać" (NGO_K12). Ważnym elementem rozwoju przekładającym się na bezpieczeństwo była – według badanych osób – nauka języka polskiego: „czujemy się niebezpiecznie w takiej sytuacji, że nie jest coś dla nas stuprocentowo jasne albo ktoś nam tego nie przekaże, bo nie będzie znał innego języka niż język polski" (NGO_K28).

Kwestia ta wiązała się także z integracją: „takie bezpieczeństwo polegające na odpowiedniej integracji i jakby skonstruowaniu wspólnego życia migrantów z osobami polskimi" (NGO_K22). Kultura bezpieczeństwa badanych podmiotów silnie koncentrowała się zatem wokół budowy więzi społecznych gwarantujących bezpieczeństwo postrzegane przez pryzmat stanów emocjonalnych jednostki.

Różnica między narracją nieoficjalną a oficjalną polegała natomiast na tym, że badane osoby, w przeciwieństwie do oficjalnych materiałów ich organizacji, wskazywały na różnorodne zagrożenia stwarzane także przez migrantów, przede wszystkim wobec członków ich rodzin lub współmieszkańców ośrodków dla cudzoziemców. Często zagrożenia te były wiązane z ogólnie potępianymi przez rozmówców postawami, takimi jak rasizm, homofobia lub przemoc ze względu na płeć: „społeczeństwo czeczeńskie, to ono jest również silnie rasistowskie, bardzo wiele mieliśmy do czynienia […] z różnymi pobiciami i walkami pomiędzy Czeczenami a osobami czarnoskórymi" (NGO_M6), „kobiety będą jakby napiętnowane, że są same, że nie noszą chusty, że postępują niezgodnie z jakimiś tam tradycjami kultury" (NGO_K4). Wskazywano także na zagrożenia związane z infiltracją społeczności migranckich przez służby krajów pochodzenia: „ta społeczność białoruska może być inwigilowana przez służby białoruskie" (NGO_K8). Często jednak podkreślano, że omawiane zagrożenia występują niezależnie od kraju pochodzenia, np. że „w Polsce też mamy taką tradycję przemocy w rodzinie" (NGO_K24). W tym aspekcie badana kultura bezpieczeństwa także wiązała się z ideą emancypacji rozumianą jako wyzwolenie z opresyjnych struktur kultury i tradycji.

Rzadziej badane osoby wskazywały na aspekty własnego bezpieczeństwa. Niekiedy rozmówcy wymieniali różnorodne zagrożenia dotykające także pracowników swoich organizacji: „zdarzają się sytuacje konfliktowe, zdarzają się klienci wymagający nie pomocy socjalnej, a opieki psychiatrycznej, zdarzają się sytuacje, nie wiem, jeżeli jest przemoc domowa, to sprawca tej przemocy usiłuje się odgrywać również na nas za podejmowane działania" (NGO_K10). Jednakże część osób odrzucała mówienie o migrantach jako źródle zagrożenia: „mnie to zawsze jakoś śmieszy […] że to mężczyźni u władzy najczęściej mówią takie rzeczy, że jest to zagrożenie dla bezpieczeństwa kobiet, podczas gdy te kobiety są po prostu w lasach na Podlasiu i opatrują

tym ludziom stopy i podają im wodę" (NGO_K29), „my jako osoby pomagające nigdy nie spotkałyśmy się […] z jakąkolwiek sytuacją negatywną, agresywną ze strony osób migrujących" (NGO_K27). Inna osoba wskazała na „niebezpieczeństwo ostracyzmu społecznego" wobec osób pomagających migrantom na granicy polsko-białoruskiej (NGO_K25). Wzmacnia to wniosek, wysnuty na podstawie analizy narracji oficjalnej, że poczucie zagrożenia własnego bezpieczeństwa nie stanowiło kluczowego elementu sposobu konstruowania kultury bezpieczeństwa badanych organizacji.

Zasadniczo spójnym elementem narracji osób zaangażowanych w działania badanych organizacji był pogląd na potencjalne zagrożenia związane z radykalizacją. Zidentyfikowaną różnicą między badanymi osobami było doświadczenie tego zjawiska. Przeważająca część osób badanych deklarowała, że nigdy nie spotkała się z przejawami radykalizacji migrantów. Inna osoba wskazywała: „obserwujemy to, że… że chłopcy w pewnym wieku, tak, zaczynają wychodzić na przykład z zajęć na modlitwę i chodzą, tak, do tej sali modlitw, spotykają się… spotykają się ze «starszym»" (NGO_K24). Słowa te dotyczą kontaktów młodzieży czeczeńskiej z potencjalnie radykalnymi poglądami przywódców diaspory. Panowała zgoda co do źródeł radykalizacji, które upatrywane były w marginalizacji społecznej prowadzącej do frustracji, deprywacji potrzeb, a w konsekwencji procesów kryminogennych: „poczucie takiej gorszości, poczucie niezrozumienia czy jakiś taki, nie wiem, resentyment wobec jakiejś innej klasy czy grupy społecznej – to zawsze będzie powodował frustrację, a za frustracją no już… już wystarczy niewiele, żeby wejść na taką ścieżkę" (NGO_M3). Diagnoza źródeł radykalizacji w postaci nierówności i wykluczenia społecznego stanowiła spoiwo kultury bezpieczeństwa badanych podmiotów.

3.5.2. Kluczowe podmioty bezpieczeństwa

Postrzeganie podmiotów bezpieczeństwa w ramach badanej kultury bezpieczeństwa także cechuje się daleko idącą spójnością narracji oficjalnej i nieoficjalnej. Dominowało w tym względzie skupienie na jednostkach ludzkich, zwłaszcza na migrantach, jako podmiotach bezpieczeństwa. Jedna osoba tak zaczęła swoją odpowiedź na pytanie o jej rozumienie bezpieczeństwa: „może bym zaczęła najpierw od tego, co

jakoś tam mi jest bliższe, czyli od osób, które przyjeżdżają do Polski" (NGO_K5). Inne osoby wskazały: „w pierwszej kolejności ono [bezpieczeństwo] dla mnie oznacza bezpieczeństwo migrantów" (NGO_K28), „chyba w centrum jest bezpieczeństwo tych ludzi, którzy... którzy wędrują" (NGO_K29). Istotnym aspektem badanej kultury bezpieczeństwa było dostrzeżenie przez rozmówców trudności dotykających w większym stopniu migrantów niż obywateli Polski. Badane osoby wskazywały często, że cudzoziemcy mają większe trudności z zapewnieniem sobie bezpieczeństwa niż obywatele polscy, ponieważ, jak wyjaśniła jedna z rozmówczyń, „ochrona prawna jest szersza dla obywateli i obywatelek kraju każdego" (NGO_K14). Istotne były także kwestie płciowe i etniczne: „trudno jest im na przykład prosić o pomoc […] Zwłaszcza mężczyznom na przykład z Kaukazu" (NGO_K11), „jestem na uprzywilejowanej pozycji [względem innych migrantów] – ja, biały Białorusin" (NGO_M2), „jak ktoś jest wykształconym wykwalifikowanym pracownikiem […] firmy IT, no to raczej nie zagraża mu, nie wiem, wykluczenie społeczne […] [ale] to, że ktoś go pobije wieczorem na ulicy, no to tak, bo jeśli to jest na przykład czarnoskóry" (NGO_K22). Szczególnie istotnym podmiotem bezpieczeństwa w wypowiedziach części osób byli migranci na granicy polsko-białoruskiej: „osoby na granicy były w podróży wiele dni, nie wiem, z małą ilością jedzenia, uciekają przed wojną, zostawiły rodziny tam, no jest to niesamowicie trudne przeżycie po prostu" (NGO_K23). Jednocześnie część rozmówców wskazywała na pewne grupy społeczne, niezależnie od statusu migracyjnego, jako podmioty bezpieczeństwa: „jeżeli jesteś kobietą, no to w Polsce nie dostaniesz łatwo aborcji, jak jesteś osobą LGBT, no to mogą cię też spotkać różne rzeczy" (NGO_K29). Część osób skupiała się na wybranych podmiotach, wobec których ich organizacje kierują swoje działania: „działania mojej organizacji teraz najbardziej się koncentrują na wspieraniu osób, które przybyły z Ukrainy po 24 lutego [2022 r.]" (NGO_K29). Niewątpliwie jednak uznanie migrantów za kluczowy podmiot bezpieczeństwa stanowiło fundament kultury bezpieczeństwa badanych organizacji.

Znacznie rzadziej w badanej narracji pojawiał się temat samych osób zaangażowanych w działania organizacji pozarządowych jako podmiotu bezpieczeństwa. Najczęściej kwestie te były poruszane w przypadku działań na pograniczu polsko-białoruskim, „gdzie do-

chodzi kwestia bezpieczeństwa samych aktywistów" (NGO_M5). Jedna z rozmówczyń wspomniała także w kontekście pandemii COVID-19: „ja się tu bardzo denerwowałam o pracowników [mojej organizacji]" (NGO_K8). Kwestie te jednak miały mniej istotne znaczenie dla badanych osób.

Ważnym aspektem łączącym narrację badanych osób była wspólnota bezpieczeństwa obejmująca różne podmioty, w tym migrantów i obywateli polskich. Jedna z rozmówczyń stwierdziła: „trzeba dbać o bezpieczeństwo jakby wszystkich grup. […] Czyli nie możemy zapewniać bezpieczeństwa […] obywatelom Polski kosztem migrantów ani migrantom kosztem obywateli polskich" (NGO_K4). Inna osoba argumentowała: „słowo «bezpieczeństwo» jest dla mnie jak najbardziej włączające, bo bezpieczeństwo każdego [z emfazą] jest również moim bezpieczeństwem" (NGO_K6). Uniwersalizm bezpieczeństwa stanowił zatem także istotną cechę kultury bezpieczeństwa badanych organizacji, nawet jeśli w wymiarze praktycznym ich działania były skupione na zapewnianiu bezpieczeństwa migrantów.

Badana narracja nieoficjalna – w kwestii podmiotów bezpieczeństwa – opierała się na powiązaniu bezpieczeństwa z ideą humanitaryzmu: „ja chcę, żeby mnie traktowali jak człowieka" (NGO_K26), „żeby ta sytuacja na granicy polsko-białoruskiej […] została humanitarnie rozwiązana" (NGO_K16), „tego człowieka ustawić sobie w centrum" (NGO_K30). Przejawiały się także elementy idei praw człowieka i emancypacji. Istotnym celem działań wskazywanym często przez badane osoby i wiązanym przez nie z bezpieczeństwem była ochrona praw migrantów. Jedna z osób, przykładowo, nazwała swoje działania „głęboko zakorzenionymi w prawach człowieka, czy w bezpieczeństwie, czy w poszanowaniu godności" i przedstawiła jako cel świat, w którym „każda osoba czuje się wolna, bezpieczna i może się rozwijać i uczestniczyć w życiu społecznym zgodnie ze swoimi potrzebami niezależnie od tego, kim jest i skąd pochodzi" (NGO_K29). Rozmówcy wymieniali także niekiedy cele związane ze zmianą dyskursu na temat migracji i bezpieczeństwa: „powinniśmy dążyć do tego, żeby się zmieniło jego [bezpieczeństwa] postrzeganie" (NGO_K3). W tych aspektach pojawiało się niekiedy, choć nie w sposób dominujący, przeciwstawienie celom państwa: „organizacje humanitarne *sensu stricto* nie… kształtując swoje cele, nie myślą o nich w kontekście bezpie-

czeństwa państwa" (NGO_K17). Opozycja wobec idei stanowiących podwaliny polityki państwa przejawiała się jako element konstytutywny badanej kultury bezpieczeństwa.

3.5.3. Organizacje pozarządowe jako aktorzy bezpieczeństwa

Osoby uczestniczące w badaniu w dość spójny sposób konstruowały w swoich wypowiedziach obraz swoich organizacji jako aktorów działających na rzecz bezpieczeństwa, zwłaszcza w sytuacjach kryzysów związanych z migracjami. Podkreślanie wagi działań organizacji pozarządowych dla bezpieczeństwa było w narracji nieoficjalnej znacznie bardziej widoczne niż w oficjalnej. Dominujące w wypowiedziach badanych osób cechy organizacji pozarządowych jako aktorów bezpieczeństwa to: niezależność od państwa, elastyczność przekładająca się na skuteczność oraz ideowość (związana z zaangażowaniem, empatią i zrozumieniem) cechująca pracujące w nich osoby. Egzemplifikacją obrazu ich organizacji są wypowiedzi dwóch rozmówczyń, które określiły badane podmioty jako „mobilne, elastyczne, [gdzie] specyficzny rodzaj ludzi przychodzi do pracy […] dotkniętych ideowością" (NGO_K6), a także mające „często też wyższe standardy etyczne" (NGO_K29). Inna osoba wskazała: „mam wrażenie, że energia nas prowadzi i wartości, które są istotniejsze, i nie mam poczucia bycia w cieniu państwa, wręcz przeciwnie" (NGO_K30). Jeszcze inna osoba zauważyła, że badane organizacje „nie podlegają rządowi i zazwyczaj […] mają zewnętrzne finansowanie, więc też trochę może to wpływać na charakter działalności, bo ona nie musi *stricte* realizować jakiejś polityki aktualnej, tylko raczej […] własne misje" (NGO_K13). Niektóre osoby mówiły o skuteczności ich organizacji tak: „nie zajmowałyśmy się wcześniej jakimiś kwestiami typu pomoc w transporcie osobom, tak, a nagle się tym zaczęliśmy zajmować. I nie patrzyliśmy, czy my to mamy wpisane w statucie" (NGO_K24), „byliśmy w stanie właśnie pierwszego dnia wojny otworzyć już noclegownię i punkt pomocy. Gdzieś te noclegownie miejskie i punkty miejskie zajęły dużo więcej czasu" (NGO_K23). Często przewijały się wątki empatii, zrozumienia i zaangażowania: „to jest organizacja, która przede wszystkim myśli nie też o jakichś korzyściach politycznych lub materialnych i [jest] bardziej empatyczna […] bardziej rozumiemy kulturę [migrantów]" (NGO_K18),

„pracownicy tych organizacji nie pracują tylko od… od ósmej do szesnastej" (NGO_K19). A zatem badana kultura bezpieczeństwa była bardzo mocno osadzona wokół działania na rzecz bezpieczeństwa w sposób empatyczny, zaangażowany emocjonalnie oraz ideowy.

Budowanie obrazu własnych oraz podobnych organizacji w kontraście do państwa było wspólnym elementem narracji uczestników badania: „inne jest traktowanie człowieka no właśnie nie jako petenta, petentki, tylko jako… jako równorzędnego partnera, po prostu odbiorcę, odbiorczyni naszych usług" (NGO_K14), „bardzo często ludziom, które prowadzą organizacje pozarządowe, im zależy. A państwowym organizacjom nie zawsze zależy" (NGO_K20), „urząd no oczywiście idziesz, ale nie wiadomo, kim [kogo] spotkasz. A tam mają zasady. Bo urząd to nie jest, żeby ci pomóc, tylko żeby załatwić sprawę" (NGO_K21). Elastyczne podejście w pracy z migrantami było także istotnym elementem kultury bezpieczeństwa badanych podmiotów.

Kwestia współpracy z państwem w działaniach na rzecz bezpieczeństwa okazała się jedną z najbardziej różnicujących narracje badanych osób. Część z nich wskazywała, że organizacje pozarządowe jako aktorzy bezpieczeństwa muszą współpracować z państwem: „zapewnienie bezpieczeństwa szczególnie w przestrzeni publicznej to jest przede wszystkim domena państwa […] żadna organizacja nie ma zasobów, żeby to robić. I też, no, nie powinna mieć, bo nie wiem, co by to miało oznaczać – że byśmy się mieli uzbroić czy co?" (NGO_K14), „NGOsy nie… rzadko mają możliwość wprowadzania rozwiązań systemowych – to jest domena państwa i powinna być" (NGO_K28). Jedna z rozmówczyń wskazała, że organizacje pozarządowe „nie powinny wyręczać rządu czy samorządów, tylko być […] wsparciem" (NGO_K16). Inne osoby argumentowały konieczność tej współpracy dla dobra samych migrantów: „moglibyśmy się poobrażać na różne urzędy i ministerstwa […] tylko to byłoby z niekorzyścią […] dla osób, którym pomagamy. W związku z tym tam, gdzie jest to możliwe, to takie relacje robocze mamy, niezależnie od… od tego, jaka jest nasza ocena działań politycznych rządu" (NGO_K14), „z urzędnikami powinno być trochę taka równoległa praca, tak, dla dobra wszystkich, dla dobra porozumienia, załatwiać sprawy" (NGO_K21). Jednak dla części osób sposób współpracy z państwem był źródłem rozczarowań i frustracji, częsta była narracja o „wypełnianiu luk" w systemie pomocy

cudzoziemcom, a także o „wyręczaniu" państwa: „organizacje przejmują zadania państwa, szczególnie te, które są mało spektakularne, których nie da się przełożyć na jakiś kapitał polityczny" (NGO_K14), „w Polsce bardzo wiele pracy NGOsów to jest to łatanie luk, od których państwo umywa ręce" (NGO_K29).

Osoby skupiające swoje działania na kwestiach kryzysu humanitarnego na granicy z Białorusią były bardziej sceptycznie nastawione do współpracy z państwem, wskazując na „otwarty konflikt między organizacjami, które pracują z uchodźcami, na rzecz uchodźców, a polskim rządem, tak, i Strażą Graniczną" (NGO_K10). Niekiedy jednak w wypowiedziach pobrzmiewał żal, że współpraca jest obecnie niemożliwa, ponieważ w innych warunkach między państwem a sektorem pozarządowym „może być fajna i synergia, i współpraca, komplementarność" (NGO_K30). Osoba ta dodała: „w tej chwili to ja w ogóle mam poczucie, że jesteśmy […] jak jakieś takie chutory anarchistyczne po prostu […] moja relacja z państwem się totalnie zmieniła. To znaczy: jestem w kontrze". Inni rozmówcy wskazywali nawet, że państwo zagraża bezpieczeństwu nie tylko migrantów, ale także ich samych: „nie mam takiego poczucia, że na to państwo w jakikolwiek sposób mogę liczyć, raczej mam takie poczucie, że muszę robić wszystko, żeby to państwo mnie nie dopadło i nie skrzywdziło mnie i mojej rodziny" (NGO_K25), „to, co robią przedstawiciele polskiego rządu, jest w kontrze do naszego bezpieczeństwa" (NGO_M4). Należy jednak zauważyć, że kategoryczne odrzucenie współpracy z państwem było postawą zdecydowanie marginalną wśród osób uczestniczących w badaniu. Badana kultura bezpieczeństwa opierała się zatem na założeniu konieczności równoważenia współpracy z państwem i kontestacji polityki państwa.

Spójnym elementem narracji badanych osób było wskazywanie różnorodnych środków, które ich zdaniem służą bezpieczeństwu. Były to rozmaite działania pomocowe, informacyjno-doradcze, edukacyjne, pomoc prawna i psychologiczna, towarzyszenie migrantom w załatwianiu codziennych spraw, a także organizacja wydarzeń integracyjnych oraz działania kulturalno-sportowe. W przypadku działań z dziećmi badane osoby wskazywały, jak wszelkie aktywności tego typu nakierowane są na bezpieczeństwo: np. „żeby się uczyć, że konflikty można rozwiązywać bez przemocy, tylko właśnie rozma-

wiając" (NGO_K4). Z kolei działania integracyjne były przedstawiane jako przeciwdziałanie sekurytyzacji migrantów: „wszelkie takie inicjatywy, które gdzieś tam rozbrajają te lęki i ten strach jakby społeczeństwa wywołany tą propagandą [rządu]" (NGO_K16). Niektórzy rozmówcy podkreślali, że ich działania pomocowe i integracyjne zakładają usamodzielnienie się danego migranta: „nie dajemy gotowych rozwiązań, to musi być jego odpowiedzialność. I tego też staramy się uczyć, to jest […] wędka, a nie ryba, tak?" (NGO_K32). Inne osoby argumentowały: „nie mam prawa – ani nie chcę – wypowiadać się w imieniu tych osób" (NGO_K24), „[uprzywilejowanie] nie daje nam w żaden sposób prawa do podejmowania decyzji za tych ludzi" (NGO_K10). Stąd też badana kultura bezpieczeństwa łączyła idee nakierowywania migrantów ku ich emancypacji z ideami *empowerment*, czyli ich usamodzielniania w celu dbania o własne bezpieczeństwo.

Dużą wagę w działaniach na rzecz bezpieczeństwa w obszarze migracji badane osoby przywiązywały do kształtowania dyskursu, głównie aby przeciwstawiać się sekurytyzacji migrantów: „tak jak mamy Polaków dobrych, niedobrych, uczciwych, nieuczciwych […] tak samo cały szereg osób, cały wachlarz jest wśród… wśród migrantów" (NGO_K4). Działania informacyjne były także często przywoływane w kontekście kryzysu na granicy polsko-białoruskiej. Jedna z osób wskazywała, że jej organizacja działa poprzez „dawanie […] głosu tym osobom, które niekoniecznie go dostają" (NGO_K23), czyli samym migrantom. W pozostałych wypowiedziach dominowało jednak działanie poprzez reprezentację migrantów: „mówienie o tych wszystkich historiach i o tych wszystkich ludziach" (NGO_K31), „przedstawialiśmy ich jako ludzi, no tak to nazwijmy" (NGO_K7). Istotnym elementem badanej kultury bezpieczeństwa było zatem poszukiwanie wpływu na debatę publiczną.

Badana narracja była spójna w kwestii oceny stosowanych przez organizacje środków bezpieczeństwa jako działających na rzecz całego społeczeństwa: „na pewno działanie na rzecz bezpieczeństwa osób migrujących jest działaniem na rzecz bezpieczeństwa społeczności jako całości" (NGO_K23), „ja w ogóle uważam, że działanie na rzecz bezpieczeństwa każdej osoby i każdej grupy jest działaniem na rzecz bezpieczeństwa tej dużej grupy, w której ta mniejsza grupa się znajduje" (NGO_K29). Integrację migrantów osoby badane uważały za

skuteczną metodę przeciwdziałania radykalizacji: „nie ma lepszej broni [do walki] z radykalizmami, jak stworzenie przyjaznego, przyjmującego społeczeństwa", „muszę rozmawiać, pracować z nimi, uchodźcami, żeby nie było to, co we Francji, co w Brukseli" (NGO_K26). To pokazuje, że badane organizacje co do zasady postrzegały siebie jako istotnych aktorów bezpieczeństwa działających na rzecz nie tylko migrantów, ale także całego społeczeństwa polskiego.

Na podstawie dokonanej analizy można wyróżnić następujące obszary działań badanych organizacji. W kwestii zagrożeń, na jakich skupiały się badane podmioty, istotne znaczenie ma przeciwdziałanie przemocy wobec migrantów oraz zapewnianie bezpieczeństwa w kontekście praktyk państw, które są uznawane za opresyjne, takich jak detencje, deportacje czy (od 2021 r.) wydalenia migrantów na terytorium Białorusi. Z kolei kluczowe podmioty bezpieczeństwa to uchodźcy, a w dalszej kolejności pozostali migranci (z naciskiem jednak na uniwersalizm bezpieczeństwa). Z uwagi na zidentyfikowane rozbieżności kultury bezpieczeństwa badanych organizacji i polityki bezpieczeństwa państwa można dokonać uporządkowania wyszczególnionych obszarów działań tych podmiotów. Uporządkowanie to polega na uszeregowaniu działań od tych, w których przewidywana jest najsilniejsza współpraca tych organizacji i państwa, do tych, gdzie przewidywana jest najsilniejsza kontestacja polityki państwa przez badane podmioty. Zgodnie z przyjętą logiką kluczowe obszary działań badanych podmiotów to 1) przeciwdziałanie przemocy wobec migrantów i pomoc jej ofiarom, 2) wsparcie procesów zapewniania ochrony oraz integracji migrantów, 3) działania w obszarze detencji i deportacji, 4) działania pomocowe wobec migrantów przekraczających granicę polsko-białoruską.

3.6. Proces modyfikacji kultury bezpieczeństwa organizacji pozarządowych działających w Polsce w obszarze migracji w latach 2015–2023

Celem podrozdziału jest analiza procesu modyfikacji badanej kultury bezpieczeństwa, tak aby możliwe było wskazanie, jak ewoluowała ona w czasie. Rezultaty prezentowanej analizy będą istotne dla dalszego badania procesu motywowania organizacji pozarządowych do

podejmowania określonych działań. Jak stwierdzono w poprzednim rozdziale, po 2015 r. nastąpił wzrost nieufności państwa wobec sektora pozarządowego. Z kolei analiza zawartości mediów społecznościowych oraz przeprowadzonych wywiadów ujawniła zachodzącą w badanym okresie ewolucję kultury bezpieczeństwa niektórych z badanych organizacji, co wyjaśnia także zmiany charakteru ich działań w kontekście kryzysu na granicy polsko-białoruskiej. Przemiany tożsamości w przypadku części osób zachodziły już przed wybuchem kryzysu na granicy, choć czynnik ten prowadził do intensyfikacji tych przemian. Jak przyznała jedna z rozmówczyń: „najpierw kryzys strajków kobiet, ale ten kryzys [na granicy] w jeszcze większym stopniu odebrał mi w ogóle moją lokalność totalnie. Więc moja relacja z państwem się totalnie zmieniła" (NGO_K30). Zaobserwowana ewolucja badanej kultury bezpieczeństwa zachodziła na gruncie przywiązania do idei humanitaryzmu i praw człowieka, ale – jak zostanie wskazane w dalszej analizie – coraz silniej wybrzmiewały w niej także idee emancypacyjne.

Omawiana ewolucja wynikała z reakcji na politykę bezpieczeństwa RP w zakresie migracji w warunkach silnego utożsamiania się badanych organizacji z porządkiem prawnym, zwłaszcza w aspekcie praw człowieka. W swoich działaniach na rzecz bezpieczeństwa badane podmioty często powoływały się bowiem się na akty prawne, np. na Powszechną deklarację praw człowieka[194] oraz polską konstytucję[195], wielokrotnie także na konwencję genewską o statusie uchodźców z 1951 r.[196] W swoich statutach zakładały cele „urzeczywistnienia zasad pomocy określonych w międzynarodowych aktach prawnych"[197], „upowszechnianie i propagowanie […] wiedzy z zakresu prawa Polskiego [sic!]"[198] itp., w mediach społecznościowych zaś pisały o prawie

[194] Fundacja dla Wolności, *Statut…*, dz. cyt.

[195] Stowarzyszenie Dla Ziemi, *Standardy organizacji*, https://dlaziemi.org/o-nas/standardy-organizacji/ [dostęp 21.07.2023].

[196] Zob. np. post na portalu *Facebook* Fundacji Polskie Forum Migracyjne z dnia 24.08.2021 [dostęp 28.07.2023].

[197] Fundacja Adulis, *Statut…*, dz. cyt.

[198] Rejestr.io, *Fundacja Integracji i Rozwoju Cudzoziemców w Polsce*, https://rejestr.io/krs/834406/fundacja-integracji-i-rozwoju-cudzoziemcow-w-polsce [dostęp 24.07.2023].

„do poszukiwania bezpieczeństwa"[199]. Prawo było przedstawiane jako gwarancja bezpieczeństwa migrantów: „nie zgadzamy się na bezprawne deportacje – to procedura, od której zależy ludzkie życie"[200], pojawiało się także pojęcie „prawa do bezpieczeństwa"[201] i „prawa do bezpiecznego schronienia"[202]. SIP w 2020 r. deklarowało: „w sprawach, które prowadzimy, na szali zazwyczaj leży życie i bezpieczeństwo naszych klientów […], a nie tylko sprawiedliwość"[203]. Badane podmioty przestrzegania prawa oczekiwały także od państwa.

W początkowej fazie kryzysu (do jesieni 2021 r.) badane organizacje nie spodziewały się działań państwa związanych z wydalaniem migrantów na Białoruś, zakładając, że państwo będzie postępować w pełnej zgodności z porządkiem prawnym interpretowanym tak, jak czyniły to badane organizacje. Jak pisała w mediach społecznościowych Fundacja Polska Gościnność: „Chcieliśmy tylko, żeby zatrzymywani ludzie zgodnie z polskim i międzynarodowym prawem mieli możliwość składania wniosków o ochronę międzynarodową. […] Tymczasem […] ignorowano wszelkie przepisy i procedury, jak gdyby prawo zwyczajnie nie istniało, a raczej stanowione było na bieżąco przez «przełożonych»"[204]. Ta sama organizacja wskazywała, że początkowo aktywiści wierzyli w dobrą wolę służb i ich działania zgodne z procedurami: „Mając wsparcie prawnika i adwokatki oraz udokumentowane historie uchodźców, zgodnie z prawem zadzwoniliśmy po Straż Graniczną" – jednak prawnicy i pełnomocniczka migrantów z SIP i Fundacji Ocalenie, jak relacjonowały te organizacje, nie zostali przez służby dopuszczeni do swoich klientów[205]. Jak wskazywało Stowarzyszenie Egala, „jeszcze rok

[199] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Nomada z dnia 15.06.2023 [dostęp 02.08.2023].

[200] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Interwencji Prawnej z dnia 23.06.2023 [dostęp 01.08.2023].

[201] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Interwencji Prawnej z dnia 10.12.2022 i Fundacji Dunaj Instytut Dialogu z dnia 20.11.2019 [dostęp 01.08.2023].

[202] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Nomada z dnia 07.11.2021 [dostęp 02.08.2023].

[203] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Interwencji Prawnej z dnia 29.04.2020 [dostęp 01.08.2023].

[204] Post na portalu *Facebook* Chlebem i solą (Fundacja Polska Gościnność) z dnia 03.09.2021 [dostęp 28.07.2023].

[205] Post na portalu *Facebook* Chlebem i solą (Fundacja Polska Gościnność) z dnia 22.08.2021 [dostęp 28.07.2023].

temu [we wrześniu 2021 r.] uchodźcy i uchodźczynie podchodzili do funkcjonariuszy i funkcjonariuszek z przekonaniem, że uzyskają od nich pomoc, wierząc, że mundurowi będą działać z poszanowaniem prawa. Wielokrotnie jednak kontakt z polskimi służbami był dodatkowym źródłem niebezpieczeństwa"[206]. W rezultacie ta sama organizacja określiła pogranicze polsko-białoruskie „enklawą bezprawia, gdzie przemoc służb stała się normą"[207]. Stowarzyszenie Homo Faber pisało w mediach społecznościowych, że „już dawno została przekroczona granica wszelkiego prawa"[208], a „kiedy przemoc staje się prawem, naszą społeczną powinnością jest reakcja"[209].

W dwóch innych wpisach w mediach społecznościowych Stowarzyszenie Egala w sposób stanowiący dobrą egzemplifikację analizowanego procesu modyfikacji kultury bezpieczeństwa badanych podmiotów opisało zmiany zachodzące w świadomości osób tworzących te organizacje: „rok temu [w sierpniu 2021 r.], w tym miejscu, nasze państwo otwarcie przeszło od słów do czynów: od słownej dehumanizacji uchodźców, mającej miejsce już wcześniej, do fizycznej opresji i przemocy wobec nich. Przez ostatni rok dehumanizacja, opresja i przemoc wobec migrantów stały się codziennością"[210].

> Data 9 sierpnia [2021 r.] symbolizuje […] cały proces, który zaczyna się od odmowy podania Afgańczykom na polu w Usnarzu wody i garnka z jedzeniem, a kończy kolejnymi grobami na podlaskich cmentarzach. […] historię III RP można podzielić na część przed 9 sierpnia 2021 oraz po tej dacie. W roku 1989 nastąpiło nowe otwarcie, Polska miała być praworządnym i solidarnym krajem. Teraz straciła niewinność; ma swoją zbrodnię, której nie da się wymazać, zapomnieć, ani naprawić[211].

---

[206] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Egala z dnia 29.09.2022 [dostęp 31.07.2023].

[207] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Egala z dnia 07.10.2022 [dostęp 31.07.2023].

[208] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Homo Faber z dnia 20.09.2021 [dostęp 31.07.2023].

[209] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Homo Faber z dnia 02.12.2021 [dostęp 31.07.2023].

[210] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Egala z dnia 31.08.2022 [dostęp 31.07.2023].

[211] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Egala z dnia 09.08.2022 [dostęp 31.07.2023].

Podobnie omawianą sytuację relacjonowało SIP: „Okazało się, jednak, że w obliczu odgórnego rozkazu «nie wpuszczać za wszelką cenę» nasze kodeksy, orzecznictwo i cała ta głowologia nie robią wrażenia. […] Gdy […] próbowaliśmy podejmować rozsądną rozmowę na argumenty z funkcjonariuszami, zapakowano te osoby [migrantów] do samochodu"[212]. W rezultacie organizacja ta stwierdziła, że „rząd postanowił wyrzucić wszelkie krajowe i międzynarodowe standardy do kosza"[213]. Stowarzyszenie Nomada pisało, że „przemoc państwowa" stała się w Polsce obowiązującym prawem[214]. Fundacja Inicjatywa Dom Otwarty opublikowała 30 sierpnia 2021 r. wpis reprezentującej ją Natalii Gebert: „Nie wierzyłam, że to się dzieje naprawdę, że moja Rzeczpospolita dopuszcza się tortur wobec osób, które są całkowicie bezbronne i skazane na humory władzy. Przez ten rok przekonałam się, że moją Rzeczpospolitą stać na bardzo dużo złego"[215].

Na ewolucję swojego myślenia o bezpieczeństwie wskazywały też osoby udzielające wywiadów: „nasza w ogóle definicja tego, co to jest bezpieczeństwo się zmieniała, ponieważ w zależności od momentu tego kryzysu i od zachowania służb nasze rozumienie bezpieczeństwa i… i jego potrzeba były różne" (NGO_K25), „Dla mnie to jest ogromna zmiana, bo jednak jestem [niewyraźnie] formalistą, to znaczy dbam o tę stronę papierkową też w swojej organizacji, a bardzo często, będąc na granicy, nie ma takiej możliwości" (NGO_K12). A zatem obok idei praw człowieka istotnego znaczenia dla badanej kultury bezpieczeństwa zaczęła nabierać idea emancypacji z uwagi na uznanie konieczności walki o alternatywną wizję polityki bezpieczeństwa osadzoną w ramach ideologicznych, wykraczających jedynie poza formalne instrumenty oparte na gwarancjach praw człowieka, które okazały się nieskuteczne.

Ten wstrząs spowodowany zaskoczeniem działaniami państwa polskiego doprowadził zatem – jak się wydaje – do zmian w kulturze

[212] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Interwencji Prawnej z dnia 22.08.2021 [dostęp 01.08.2023].

[213] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Interwencji Prawnej z dnia 13.08.2021 [dostęp 01.08.2023].

[214] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Nomada z dnia 06.12.2021 [dostęp 02.08.2023].

[215] Post na portalu *Facebook* Fundacji Inicjatywa Dom Otwarty z dnia 30.08.2022 [dostęp 03.08.2023].

bezpieczeństwa części z badanych podmiotów. Początkowo przede wszystkim objawiało się to w kwestii postrzegania zagrożeń bezpieczeństwa (rozszerzenie katalogu zagrożeń bezpieczeństwa cudzoziemców o te grożące im ze strony państwa polskiego) i konstruowania swojej roli jako aktora bezpieczeństwa (wzmocnienie poczucia, że dana organizacja jest gwarantem bezpieczeństwa migrantów w opozycji do państwa). Podmioty zrzeszone w Grupie Granica argumentowały: „konieczność niesienia pomocy humanitarnej na polsko-białoruskiej granicy przez aktywistów i lokalne mieszkanki wynika tylko i wyłącznie z zaniedbań i bezprawnych działań ze strony państwa”[216]. Jednocześnie badane osoby wskazywały, że same zaczynały bać się o swoje bezpieczeństwo: „część takich zwykłych obywateli […] była bardzo ciężko zszokowana, że… że są ciągle inwigilowani, dobre słowo, przeszukiwane są ich samochody, że cały czas obawiają się, że ktoś może… służby mogą wejść do nich do domu” (NGO_K25). A zatem w sposób istotny nastąpiła intensyfikacja elementów kultury bezpieczeństwa części badanych podmiotów opartych na poczuciu, że są one kluczowymi aktorami zapewniającymi bezpieczeństwo migrantów. Wzrosła także akceptacja konfrontacji z państwem i kontestacji polityki państwa nawet kosztem ewentualnej współpracy z organami państwowymi oraz własnego bezpieczeństwa.

Te zmiany z kolei pociągnęły za sobą dopuszczenie nowych metod działania w postaci pomocy humanitarnej w lasach, w ukryciu przed służbami państwowymi. Tak pisały o sobie podmioty zrzeszone w Grupie Granica: „w reakcji na wprowadzenie stanu wyjątkowego oraz na rasizm i ksenofobiczną propagandę strachu i nienawiści powstaje dynamicznie rozwijający się ruch społeczny”[217]. Stowarzyszenie Egala wprost deklarowało, że powstało „w reakcji na kryzys humanitarny przy polsko-białoruskiej granicy”[218]. Opisywana sytuacja doprowadziła także do przekonania u części badanych osób, że daleko idąca erozja prawna zagraża ogólnemu porządkowi prawnemu

[216] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Interwencji Prawnej z dnia 25.03.2022 [dostęp 01.08.2023].

[217] Post na portalu *Facebook* Fundacji Strefa WolnoSłowa z dnia 03.01.2022 [dostęp 28.07.2023].

[218] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Egala z dnia 21.05.2023 [dostęp 31.07.2023].

i bezpieczeństwu: „skoro ten kraj na oczach nas wszystkich doprowadza do cierpienia ludzi, takiego jak głodzenie, czy jak doprowadzanie do tego, że ktoś zamarza, i robi to w biały dzień, wprost – to nikt z nas nie jest bezpieczny"[219]. Jak wskazywali badani, wśród aktywistów na pograniczu polsko-białoruskim pojawiły się także osoby o poglądach anarchistycznych oraz wzmocniła się współpraca z organizacjami feministycznymi: „bardzo wyraźnie widać w niektórych działaniach takie próby włączania przez osoby związane z ruchami anarchistycznymi różnego typu takich rozwiązań […] nieco innych niż… niż to się zwykle robi […] w NGOsach" (NGO_K25). Spowodowało to dalszy wzrost wzajemnej nieufności na linii organizacje–państwo i wzmocniło kształtowanie kultury bezpieczeństwa części badanych organizacji wokół konfrontacji z państwem i potrzeby samoorganizacji społecznej w duchu emancypacji migrantów.

Rozdźwięk między administracją rządową a orzecznictwem sądów (jak również stanowiskiem RPO[220]) w przedmiocie zgodności z prawem polityki rządu należy uznać za niepozostający bez znaczenia dla kultury bezpieczeństwa badanych organizacji kontestujących tę politykę. Mógł on z jednej strony wzmocnić poczucie słuszności kontestacji działań rządu oraz SG, a z drugiej – przyczynić się do zahamowania modyfikacji badanej kultury bezpieczeństwa w kierunku totalnej konfrontacji z państwem, ponieważ część jego organów zajęła stanowisko zbieżne z założeniami tej kultury.

Podsumowując, należy stwierdzić, że ewolucja kultury bezpieczeństwa organizacji pozarządowych działających w obszarze migracji przebiegała od oparcia ich na ideach humanitaryzmu po wzmocnienie roli idei praw człowieka oraz idei emancypacyjnych. Badane podmioty zaczęły postrzegać siebie jako jeszcze ważniejszych aktorów bezpieczeństwa. Doprowadziło to też do wzrostu ich nieufności wobec państwa i akceptacji działań kontestujących jego politykę.

---

[219] Post na portalu *Facebook* Fundacji Ocalenie z dnia 26.08.2022 [dostęp 27.07.2023].

[220] Zob. np. pismo Rzecznika Praw Obywatelskich do Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 4 marca 2022 r. opublikowane na stronie Biura RPO, https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/2022-03/RPO%20do%20MSWiA%2004.03.2022.pdf [dostęp 05.10.2023].

3.7. Podsumowanie

Kultura bezpieczeństwa wszystkich badanych organizacji pozarządowych cechowała się stosunkowo dużą spójnością. Istotnymi elementami kontekstu tej kultury były przepisy polskiego prawa, które zakładało dość szeroką autonomię organizacji pozarządowych względem organów państwa, tym ostatnim zaś zapewniało możliwości współpracy i wsparcia dla organizacji pozarządowych oraz w umiarkowanym zakresie możliwość ich kontroli. Kontekst kształtował zatem badaną kulturę bezpieczeństwa jako zarówno potencjalnie wspierającą, jak i kontestującą politykę państwa.

Dokonana analiza pozwoliła na identyfikację spójnej kultury bezpieczeństwa badanych organizacji. Kultura ta czerpała inspiracje z idei humanitaryzmu, praw człowieka i emancypacji i była zbieżna z założeniami krytycznych nauk o bezpieczeństwie – przede wszystkim szkoły walijskiej, chociaż niektóre osoby próbowały – wzorem szkoły paryskiej – dekonstruować sekurytyzację migracji w narracji polityków i instytucji państwowych. Zarówno narracja oficjalna, jak i narracja nieoficjalna badanych podmiotów największy nacisk kładła na różnorodne zagrożenia bezpieczeństwa migrantów, takie jak nieprawidłowości systemów legalizacji pobytu oraz ochrony międzynarodowej, a także rynku pracy i mieszkaniowego czy ksenofobia części polskiego społeczeństwa. Organizacje działające na pograniczu polsko-białoruskim akcentowały zagrożenia płynące z polityki państwa oraz warunków naturalnych. Bezpieczeństwo było definiowane przez badane podmioty szeroko, m.in. w aspekcie fizycznym, prawnym, emocjonalnym, bytowym. W narracji oficjalnej zagrożenia ze strony samych migrantów były właściwie nieobecne, podczas gdy w narracji nieoficjalnej badane osoby wskazywały na różne sytuacje, gdy migranci byli źródłem niebezpieczeństwa dla innych migrantów lub osób działających w organizacjach pozarządowych. Co istotne, różnorodność i wielokulturowość były w badanych narracjach wartościowane jednoznacznie jako zjawiska pozytywne, a nie źródło zagrożenia. Z kolei radykalizacja była prezentowana jako skutek marginalizacji i sekurytyzacji migrantów.

Kultura bezpieczeństwa badanych organizacji wykazywała także daleko idącą spójność przejawiającą się priorytetem bezpieczeństwa

migrantów w praktyce działania i odrzuceniem hierarchizacji podmiotów bezpieczeństwa na poziomie ideowym. Szczególnie w narracji organizacji działających na pograniczu polsko-białoruskim silnie akcentowana była potrzeba zapewnienia bezpieczeństwa migrantom. Istotna była również perspektywa bezpieczeństwa jednostki ludzkiej oraz uniwersalność bezpieczeństwa, w tym postrzeganie wagi wspólnoty bezpieczeństwa cudzoziemców i obywateli polskich. Niekiedy jako podmioty bezpieczeństwa przedstawiane były osoby działające w samych organizacjach pozarządowych. Bardzo mało obecne w badanych narracjach było natomiast bezpieczeństwo państwa, choć nawet podmioty działające na pograniczu polsko-białoruskim dostrzegały konieczność kontroli granicy i weryfikowania osób ją przekraczających. W narracji zarówno oficjalnej, jak i nieoficjalnej pojawiały się treści wskazujące, że z jednej strony badane organizacje nie negują samej koncepcji państwa jako podmiotu i gwaranta bezpieczeństwa, z drugiej strony zaś silnie kontestują kwestię bezpieczeństwa granicy w sytuacji, gdy jego zapewnianie odbywa się kosztem bezpieczeństwa migrantów.

Najmniejszą spójność kultury bezpieczeństwa badanych organizacji zidentyfikowano w kwestii postrzegania siebie samych jako aktorów bezpieczeństwa. Różnica wynikała w tym przypadku przede wszystkim z przedmiotu działalności organizacji, nie występowała zaś na poziomie porównania narracji oficjalnej z nieoficjalną. Organizacje i osoby działające na pograniczu polsko-białoruskim jednoznacznie widziały siebie jako aktorów działających na rzecz bezpieczeństwa (głównie fizycznego i prawnego) migrantów, lecz także całego społeczeństwa – w przeciwieństwie do organów państwa, które często były przedstawiane jako źródło niebezpieczeństwa. Podmioty i osoby te także najsilniej akcentowały rozdźwięk między własną kulturą bezpieczeństwa a polityką bezpieczeństwa państwa i idące za tym trudności we współpracy między państwem a organizacjami pozarządowymi. Z kolei organizacje i osoby mniej zaangażowane lub niezaangażowane w kryzys humanitarny na granicy polsko-białoruskiej również konstruowały swoją tożsamość jako aktorów działających na rzecz bezpieczeństwa, choć w sposób mniej jednoznaczny – wskazując na bardzo szerokie rozumienie bezpieczeństwa (materialne, zdrowotne, emocjonalne) lub działania pośrednie (wspieranie integracji obniżającej ryzyko przemocy i radykalizacji). Podmioty i osoby te były także bardziej otwarte

na współpracę z państwem, choć akcentowały różnice, widząc swoje organizacje jako cechujące się zaangażowaniem, ideowością i empatią. Ponadto organizacje prowadzone przez migrantów rzadziej krytykowały politykę państwa niż te prowadzone przez obywateli polskich.

Elementem spójnym badanej kultury bezpieczeństwa było także silne osadzenie stosowanych środków bezpieczeństwa w krajowym i międzynarodowym porządku prawnym. Badane organizacje przedstawiały się jako działające zgodnie z prawem i na rzecz przestrzegania prawa. Wykazywały one daleko idącą otwartość na inne podejście do bezpieczeństwa (związane np. z różnicą kulturową), jednak akcentowały konieczność przestrzegania nieprzekraczalnych zasad wynikających z obowiązującego prawa oraz idei praw człowieka i humanitaryzmu, zwłaszcza w odniesieniu do dobra i bezpieczeństwa dzieci. Postulowały też działania emancypacyjne związane z „uświadamianiem" migrantom, czym jest bezpieczeństwo, i usamodzielnianiem się migrantów, aby sami dbali o własne bezpieczeństwo. Ponadto badane organizacje w spójny sposób widziały działania pomocowe (zwłaszcza pomoc humanitarną na pograniczu polsko-białoruskim) i integracyjne jako zapewniające bezpieczeństwo – także pośrednio, zgodnie z założeniem, że integracja jest skutecznym środkiem przeciwdziałania procesom kryminogennym i radykalizacji. Kultura bezpieczeństwa badanych podmiotów bliższa była zatem pozytywnemu myśleniu o bezpieczeństwie, które charakteryzuje się zaufaniem i zdolnością do otwierania się wobec innych, sprawnością, szybkością i elastycznością reagowania.

W toku analizy procesu modyfikacji badanej kultury wykazano, że w badanym okresie pod wpływem prowadzonej przez państwo polityki bezpieczeństwa (zwłaszcza w kwestii kryzysu humanitarnego na granicy polsko-białoruskiej) kultura bezpieczeństwa części organizacji ewoluowała w kierunku jeszcze silniejszego osadzenia w ideach praw człowieka, humanitaryzmu i emancypacji – badane podmioty silniej widziały siebie jako aktorów bezpieczeństwa i dopuszczały większy stopień kontestacji polityki państwa.

Na podstawie dokonanej analizy autor wyróżnił następujące obszary działań badanych organizacji, uszeregowane od tych, w których przewidywana jest najsilniejsza współpraca tych organizacji i państwa, do tych, gdzie przewidywana jest najsilniejsza kontestacja polityki państwa przez badane podmioty. Zgodnie z tą logiką kluczowe

obszary działań badanych podmiotów to: 1) przeciwdziałanie przemocy wobec migrantów i pomoc jej ofiarom, 2) wsparcie procesów zapewniania ochrony oraz integracji migrantów, 3) działania w obszarze detencji i deportacji, 4) działania pomocowe wobec migrantów przekraczających granicę polsko-białoruską.

4. Wsparcie i kontestacja polityki bezpieczeństwa Polski w zakresie migracji poprzez działania organizacji pozarządowych w latach 2015–2023

4.1. Wprowadzenie

Celem rozdziału jest analiza wsparcia (reprodukcji) i kontestacji (usiłowania transformacji) polityki bezpieczeństwa Polski przez działania organizacji pozarządowych. Analiza ta polega na ocenie strategicznej kalkulacji, czyli identyfikacji zakładanych rezultatów działań badanych organizacji wobec prawa, idei i procedur polityki państwa. Wsparcie jest rozumiane jako dążenie do reprodukcji polityki w niezmienionej formie głównie poprzez uzupełnianie działań państwa, kontestacja zaś – jako odrzucenie polityki państwa, jednak co do zasady w zgodzie z prawem. Odrzucenie sztywnej dychotomii między wsparciem a kontestacją wynika z faktu, że wiele organizacji łączyło te dwie formy relacji wobec państwa i w praktyce badawczej niezwykle trudne byłoby wskazanie kategorii badanych działań stanowiących rozłączne zbiory w podziale na wsparcie i kontestację.

Analizowane działania zostały zidentyfikowane na podstawie raportów rocznych badanych podmiotów, zawartości ich oficjalnych profili w mediach społecznościowych oraz analizy przeprowadzonych wywiadów. Autor dokonał uporządkowania działań według klucza przyjętego na podstawie analizy kultury bezpieczeństwa badanych podmiotów: począwszy od przewidywanej najsilniejszej współpracy organizacji pozarządowych i państwa, a skończywszy na przewidywanej najsilniejszej kontestacji polityki państwa przez badane podmioty. Przewidywanie to oparto na stopniu zbieżności kultury bezpieczeństwa badanych podmiotów z polityką bezpieczeństwa państwa. Zgodnie z tą logiką obszary działań badanych podmiotów to: 1) przeciw-

działanie przemocy wobec migrantów i pomoc jej ofiarom, 2) wsparcie procesów zapewniania ochrony oraz integracji migrantów, 3) działania w obszarze detencji i deportacji, 4) działania pomocowe wobec migrantów przekraczających granicę polsko-białoruską.

4.2. Identyfikacja i systematyzacja działań organizacji pozarządowych w Polsce w obszarze migracji w latach 2015–2023

Celem podrozdziału jest dokonanie identyfikacji i systematyzacji działań będących przedmiotem badania w celu dalszej ich analizy w ujęciu strategiczno-relacyjnym.

4.2.1. Przeciwdziałanie przemocy wobec migrantów i pomoc jej ofiarom

Szczególnie istotne z punktu widzenia pracy są działania badanych podmiotów mające na celu przeciwdziałanie przemocy w kontekście procesów migracyjnych oraz pomoc jej ofiarom. W tym względzie istotne znaczenie w badanym okresie miała ochrona dzieci przed różnymi formami krzywdzenia. Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę (poprzednia nazwa: Fundacja Dzieci Niczyje) we współpracy z UdSC prowadziła od początku badanego okresu do 2017 r. program *Dzieci Uchodźców*[1], a od 2021 r. program *Chronimy dzieci w ośrodkach dla uchodźców*, którego efektem był *Kompleksowy system ochrony dzieci przed przemocą i wykorzystaniem*[2].

W ramach ww. programów zrealizowano szereg działań takich jak opracowanie *Polityki ochrony dzieci przed krzywdzeniem*, realizacja spotkań edukacyjnych dla migrantów mieszkających w ośrodkach, ich dzieci oraz personelu ośrodków, organizacja dyżuru psychologa i prawnika w sprawach dzieci dla pracowników ośrodków dla cudzo-

[1] Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę, *Raport 2015*, https://fdds.pl/o-fundacji/raporty-z-dzialalnosci.html [dostęp 06.10.2023].

[2] Urząd do Spraw Cudzoziemców, *Chronimy dzieci w ośrodkach dla uchodźców – kompleksowy system ochrony dzieci przed przemocą i wykorzystaniem*, https://www.gov.pl/web/udsc/chronimy-dzieci-w-osrodkach-dla-uchodzcow--kompleksowy-system--ochrony-dzieci-przed-przemoca-i-wykorzystaniem [dostęp 06.10.2023].

ziemców[3], prowadzenie konsultacji i interwencji psychologicznych[4], przeprowadzenie badania wśród pracowników UdSC na temat ich doświadczeń związanych ze stosowaniem procedur interwencyjnych w przypadku krzywdzenia dzieci[5], a także organizacja szkoleń z zakresu profilaktyki przemocy dla dzieci przebywających w ośrodkach dla cudzoziemców[6], warsztatów socjoterapeutycznych dla dzieci z rozpoznawania zagrożeń oraz spotkań grupy wsparcia dla rodziców[7].

Omawiany powyżej program był częścią szerszego projektu prowadzonego do 30 czerwca 2023 r. przez ww. fundację, o nazwie *Chronimy dzieci, w tym dzieci bez opieki ubiegające się o azyl, przed przemocą*, który był finansowany z programu „Sprawy Wewnętrzne" w ramach Funduszy Norweskich za pośrednictwem MSWiA i zakładał współpracę nie tylko z UdSC, ale także z SG[8]. Oprócz opisanych już działań projekt obejmował także ewaluację i ewentualny rozwój dotychczasowych procedur ochrony dzieci w ośrodkach dla cudzoziemców, szkolenia dla pracowników SG i UdSC poświęcone rozpoznawaniu symptomów krzywdzenia dzieci i podejmowaniu stosownych interwencji oraz cykl warsztatów i konsultacji dla rodziców w ośrodkach dla cudzoziemców na temat wychowywania dzieci bez przemocy[9]. Projekt przewidywał opracowanie i wprowadzenie procedur interwencji w przypadku powzięcia informacji o krzywdzeniu dzieci, także w strzeżonych ośrodkach dla cudzoziemców, oraz kompleksowo podchodził do kwestii

---

[3] Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę, *Raport 2015*, dz. cyt.

[4] Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę, *Raport 2016*, https://fdds.pl/o-fundacji/raporty-z-dzialalnosci.html [dostęp 06.10.2023].

[5] Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę, *Raport 2017*, https://fdds.pl/o-fundacji/raporty-z-dzialalnosci.html [dostęp 06.10.2023].

[6] Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę, *Raport z działań Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę w 2021 roku*, https://fdds.pl/o-fundacji/raporty-z-dzialalnosci.html [dostęp 06.10.2023].

[7] Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę, *Raport z działań Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę w 2022 roku*, https://fdds.pl/o-fundacji/raporty-z-dzialalnosci.html [dostęp 06.10.2023].

[8] Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę, *Wspólnie z Urzędem do Spraw Cudzoziemców i Komendą Główną Straży Granicznej chronimy dzieci ubiegające się o azyl w Polsce, przed przemocą*, https://fdds.pl/o-fundacji/co-nowego-w-fundacji/wspolnie-z-urzedem-do-spraw-cudzoziemcow-i-komenda-glowna-strazy-granicznej-chronimy-dzieci-ubiegajace-sie-o-azyl-w-polsce-przed-przemoca.html [dostęp 06.10.2023].

[9] Tamże.

przemocy wobec dzieci, zakładając, że może ona wystąpić „zarówno ze strony członków rodziny, innych osób dorosłych, a także personelu strzeżonego ośrodka”[10].

Również inne organizacje podejmowały działania mające na celu przeciwdziałanie przemocy wobec migrantów. Stowarzyszenie Dla Ziemi w partnerstwie z Fundacją Dajemy Dzieciom Siłę prowadziło w latach 2016–2017 projekt *OBCY? Zbliżenia – razem bezpieczniej*, mający na celu pomoc migrantom w wychowaniu dzieci bez przemocy, wsparcie rozwoju psychospołecznego dzieci migrantów oraz wzajemne poznanie się dzieci uchodźczych i polskich[11]. Fundacja Integracji i Rozwoju Cudzoziemców w Polsce uczestniczyła w cyklu szkoleń *Bezpieczeństwo i edukacja antyterrorystyczna. Prewencja i przeciwdziałanie radykalizacji* we współpracy m.in. z Komendą Policji w Gorzowie Wielkopolskim. Projekt miał na celu „zachować i utrzymać bezpieczeństwo […] i zapobiec radykalizacji na wielu polach”[12]. Fundacja Ocalenie od 2020 r. prowadzi Centrum Pomocy Ofiarom Tortur, które świadczy pomoc socjalną, prawną, psychologiczną oraz psychiatryczną[13]. Z kolei Fundacja na rzecz Różnorodności Społecznej we współpracy z Instytutem Bezpieczeństwa Społecznego prowadziła warsztaty dla nauczycieli na temat przeciwdziałania radykalizmom wśród młodzieży szkolnej[14].

Warto dodać, że dwa działania tej fundacji – program szkolnych *Kodeksów Równego Traktowania* oraz projekt *Nie lajkuję – reaguję!* – zostały wyróżnione w konkursie *Just & Safer Cities for All* zorganizowanym przez *Europejskie Forum na Rzecz Bezpieczeństwa w Miastach*[15]. W ramach tego ostatniego projektu powstały materiały informacyjne na temat

[10] Informacja z dnia 19 kwietnia 2023 r. uzyskana z Komendy Głównej SG drogą mailową w trybie dostępu do informacji publicznej.

[11] Stowarzyszenie Dla Ziemi, *Sprawozdanie merytoryczne 2016 rok*, https://dlaziemi.org/wp-content/uploads/2022/05/SPRAWOZDANIE-MERYTORYCZNE--2016-ROK.pdf [dostęp 13.10.2023].

[12] Post na portalu *Facebook* Fundacji Integracji i Rozwoju Cudzoziemców w Polsce z dnia 07.12.2021 [dostęp 27.07.2023].

[13] Fundacja Ocalenie, *Roczne sprawozdanie merytoryczne z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2022*, https://ocalenie.org.pl/wp-content/uploads/2023/07/ocalenie_sprawozdanie_2022_Merytoryczne.pdf [dostęp 09.10.2023].

[14] Post na portalu *Facebook* Fundacji na Rzecz Różnorodności Społecznej z dnia 18.01.2020 [dostęp 26.07.2023].

[15] Post na portalu *Facebook* Fundacji na Rzecz Różnorodności Społecznej z dnia 10.01.2018 [dostęp 26.07.2023].

przeciwdziałania mowie nienawiści w mediach społecznościowych[16]. W tym samym konkursie doceniony został także – jako dobra praktyka w dziedzinie bezpieczeństwa – projekt *Hate Speech Alert*, którego liderem było Stowarzyszenie Interkulturalni.pl[17]. Celem tego projektu, realizowanego w latach 2014–2016, było przeciwdziałanie mowie nienawiści. W jego ramach zorganizowano warsztaty dla dziennikarzy i polityków oraz kampanię edukacyjną w mediach społecznościowych skierowaną do szerokiej publiczności[18].

Istotne działania badanych organizacji miały na celu także bezpośrednią pomoc migrantom będącym ofiarami przemocy. HFPC świadczyła w badanym okresie pomoc prawną ofiarom przemocy na tle rasowym i narodowościowym, niekiedy finansując pracę pełnomocnika w postępowaniach sądowych[19]. Stowarzyszenie Homo Faber prowadziło Punkt Wsparcia Antydyskryminacyjnego, w ramach którego pomagało także ofiarom przemocy fizycznej, psychicznej i seksualnej[20]. To samo stowarzyszenie razem z dwoma innymi (Stowarzyszeniem Nomada i SIP) realizowało w latach 2021–2022 projekt *Wyjść z cienia – działania wspierające pokrzywdzonych przestępstwami motywowanymi uprzedzeniami*, w ramach którego świadczono wsparcie dla ofiar takich przestępstw w trzech miastach, oferując pomoc prawną, proceduralną i tłumaczeniową[21]. Wskutek realizacji programu doprowadzono do wszczęcia co najmniej siedmiu postępowań przygotowawczych w sprawach przestępstw z nienawiści lub z uwzględnieniem dyskryminacji

[16] Fundacja na rzecz Różnorodności Społecznej, *Broszura: Nie lajkuję, reaguję! Mowa nienawiści w mediach społecznościowych*, https://frs.org.pl/publikacje/nie-lajkuje-reaguje-mowa-nienawisci-w-mediach-spolecznosciowych/ [dostęp 29.03.2024].

[17] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Interkulturalni.pl z dnia 19.06.2017 [dostęp 31.07.2023].

[18] Interkulturalni.pl, *"Hate Speech Alert – against hate speech in public"*, https://interkulturalni.pl/en/hate-speech-alert-against-hate-speech-in-public/ [dostęp 29.03.2024].

[19] Helsińska Fundacja Praw Człowieka, *Raport 2016 r.*, https://hfhr.pl/upload/2022/03/hfpc-sprawozdanie-merytoryczne-2016.pdf [dostęp 13.10.2023].

[20] Stowarzyszenie Homo Faber, *Roczne sprawozdanie merytoryczne z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2016*, https://hf.org.pl/wp-content/uploads/2022/12/2016_sprawozdanie-merytoryczne.pdf [dostęp 13.10.2023].

[21] Stowarzyszenie Homo Faber, *Roczne sprawozdanie merytoryczne z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2022*, https://hf.org.pl/wp-content/uploads/2022/12/2022_sprawozdanie-merytoryczne.pdf [dostęp 13.10.2023].

jako motywacji sprawcy[22]. Z kolei Fundacja dla Migrantów „Dobry Start" (wcześniej funkcjonująca pod nazwą Fundacja dla Somalii) prowadziła kilka projektów mających na celu przeciwdziałanie przemocy domowej wśród migrantów: w roku 2019, w latach 2021–2023 oraz w latach 2022–2023[23]. W ramach tych projektów fundacja organizowała warsztaty „podnoszące umiejętności psychospołeczne", sesje informacyjne i szkolenia zarówno dla migrantów, jak i dla „innych instytucji w dziedzinie pracy z klientem cudzoziemskim i międzykulturowych aspektów przemocy w rodzinie"[24]. Fundacja ta zapewniała także migrantom dostęp do prawnika i psychologa, aby zwiększyć ich „poziom świadomości swoich praw oraz sposobów wsparcia w sytuacji uwikłania w przemoc w rodzinie i inne formy przemocy ze względu na płeć, a także zwiększyć ich dostęp do systemu interwencyjnego"[25]. Doradztwo dla ofiar przemocy świadczyło także Stowarzyszenie Nomada[26]. Z kolei Fundacja Inna Przestrzeń prowadziła w 2018 r. warsztaty dla migrantów dotyczące technik samoobrony[27].

Za przeciwdziałanie przemocy mogą zostać uznane także działania mające na celu zapobieganie postawom, które są podłożem prze-

[22] Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, *Roczne sprawozdanie merytoryczne z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2021*, https://interwencjaprawna.pl/wp-content/uploads/2021/01/sprawozdanie-merytoryczne-2021.pdf [dostęp 01.11.2023].

[23] Fundacja dla Migrantów „Dobry Start", *Sprawozdanie merytoryczne z 2022 r.*, https://fds.org.pl/bez-kategorii/sprawozdanie-finansowe-za-2022-rok/# [dostęp 06.10.2023].

[24] Fundacja dla Migrantów „Dobry Start", *Zwiększenie dostępności do kompleksowej oferty pomocy specjalistycznej dla osób i rodzin z doświadczeniem migracji zagranicznej dotkniętych przemocą w rodzinie*, https://fds.org.pl/projekty/zwiekszenie-dostepnosci-do-kompleksowej-oferty-pomocy-specjalistycznej-dla-osob-i-rodzin-z-doswiadczeniem-migracji-zagranicznej-dotknietych-przemoca-w-rodzinie/ [dostęp 06.10.2023].

[25] Fundacja dla Migrantów „Dobry Start", *Program wsparcia kobiet migrantek doświadczających przemocy ze względu na płeć*, https://fds.org.pl/projekty/program-wsparcia-kobiet-migrantek-doswiadczajacych-przemocy-ze-wzgledu-na-plec/ [dostęp 06.10.2023].

[26] Stowarzyszenie Nomada, *Sprawozdanie 2016*, https://nomada.info.pl/wp-content/uploads/2014/08/nomada-sm20162.pdf; *Sprawozdanie 2017*, https://nomada.info.pl/wp-content/uploads/2018/10/nomada_sm2017.pdf [dostęp 01.11.2023].

[27] Fundacja Inna Przestrzeń, *Roczne sprawozdanie merytoryczne z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2018*, https://www.innaprzestrzen.pl/o-fundacji/dokumenty [dostęp 06.10.2023].

mocy motywowanej pochodzeniem, kolorem skóry lub wyznaniem ofiar, bądź minimalizację tych postaw. W tym względzie w omawianym okresie organizacje objęte badaniem podejmowały różnorodne działania. W 2016 r. Fundacja na rzecz Różnorodności Społecznej prowadziła cykl warsztatów i konsultacji dla kadry szkół oraz społeczności szkolnych pt. *Jak przygotować szkołę na przyjęcie dzieci uchodźczych?*, podczas których jednym z poruszanych tematów było przeciwdziałanie ksenofobii, rasizmowi i islamofobii w szkole[28]. Fundacja Polskie Forum Migracyjne prowadziła w 2017 r. działania dotyczące rozwiązywania konfliktów bez przemocy skierowane do dzieci i młodzieży w szkołach, gdzie obecni są cudzoziemcy[29], w 2021 r. zaś zapewniała młodzieży migranckiej wsparcie psychologiczne[30]. Natomiast Fundacja Polska Gościnność w 2016 r. organizowała obchody Dnia Solidarności z Uchodźcami pod hasłem „Polska przeciwko rasizmowi i przemocy" – w ramach tego przedsięwzięcia odbywały się spotkania, akcje społeczne, działania artystyczne, warsztaty, dyskusje, wykłady, wystawy, pokazy filmów i koncerty (jak podaje sama fundacja, były to 72 wydarzenia w 28 miejscowościach) oraz został wystosowany otwarty apel dotyczący reagowania na przemoc motywowaną ksenofobią[31]. Z kolei Fundacja Polskie Forum Migracyjne prowadziła w badanym okresie wiele działań skierowanych do polskiego społeczeństwa, których celem było minimalizowanie postaw ksenofobicznych – były to takie działania, jak warsztaty, wydarzenia kulturalne i spotkania integracyjne oraz gry i zabawy dla dzieci[32]. Stowarzyszenie

[28] Fundacja na rzecz Różnorodności Społecznej, *Projekty*, https://frs.org.pl/o-nas/projekty/ [dostęp 09.10.2023].

[29] Fundacja Polskie Forum Migracyjne, *Roczne sprawozdanie merytoryczne z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2017*, https://forummigracyjne.org/news/sprawozdania [dostęp 11.10.2023].

[30] Fundacja Polskie Forum Migracyjne, *Roczne sprawozdanie merytoryczne z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2021*, https://forummigracyjne.org/news/sprawozdania [dostęp 11.10.2023].

[31] Fundacja Polska Gościnność, *Co zrobiliśmy*, https://polskagoscinnosc.org/co-zrobilismy/; Solidarni z Uchodźcami, *Polska przeciwko rasizmowi i przemocy*, https://solidarnizuchodzcami.pl/polska-przeciwko-rasizmowi-i-przemocy/ [dostęp 11.10.2023].

[32] Fundacja Polskie Forum Migracyjne, *Roczne sprawozdanie merytoryczne z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2017*; *Roczne sprawozdanie merytoryczne z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2018*; *Roczne sprawozdanie merytoryczne*

Dla Ziemi w latach 2016–2017 i w roku 2019 prowadziło projekty zakładające minimalizację postaw nienawiści wobec cudzoziemców poprzez bezpośredni kontakt z przedstawicielami tej grupy społecznej[33] oraz poprzez przygotowanie dla kadry lubelskich szkół scenariusza zajęć z zakresu przeciwdziałania mowie nienawiści i dyskryminacji (przeprowadzono 70 godzin takich lekcji)[34]. Stowarzyszenie Nomada w 2020 r. prowadziło kampanię w środkach transportu publicznego w Łodzi promującą reagowanie na przemoc motywowaną uprzedzeniami[35], a w latach 2021–2022 realizowało działania w ramach projektu *Szkoła bez uprzedzeń*, których celem było minimalizowanie postaw prowadzących do przemocy z nienawiści we wrocławskich szkołach[36].

Specyficzną kategorią przemocy wobec migrantów (dotykającą także obywateli Polski) jest handel ludźmi. Wyspecjalizowanym w przeciwdziałaniu temu procederowi podmiotem jest Fundacja La Strada, która przez cały badany okres prowadziła współpracę z MSWiA na podstawie umowy o powierzenie realizacji zadania publicznego *Prowadzenie Krajowego Centrum Interwencyjno-Konsultacyjnego dla polskich i cudzoziemskich ofiar handlu ludźmi*[37] w ramach *Krajowego Planu Zwalczania i Zapobiegania Handlowi Ludźmi*[38]. Jak wskazuje nazwa

---

z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2019, https://forummigracyjne.org/news/sprawozdania [dostęp 11.10.2023].

[33] Stowarzyszenie Dla Ziemi, *Sprawozdanie merytoryczne 2017 rok*, https://dlaziemi.org/wp-content/uploads/2022/05/SPRAWOZDANIE-MERYTORYCZNE--2017-ROK.pdf [dostęp 13.10.2023].

[34] Stowarzyszenie Dla Ziemi, *Sprawozdanie merytoryczne 2019 rok*, https://dlaziemi.org/wp-content/uploads/2022/05/SPRAWOZDANIE-MERYTORYCZNE-Stowarzyszenie-Dla-Ziemi-2019-ROK.pdf [dostęp 13.10.2023].

[35] Stowarzyszenie Nomada, *Sprawozdanie merytoryczne 2020*, https://nomada.info.pl/wp-content/uploads/2021/09/Sprawozdanie-merytoryczne-2020-ostateczna.pdf [dostęp 01.11.2023].

[36] Stowarzyszenie Nomada, *Szkoła bez uprzedzeń*, https://nomada.info.pl/szkola--bez-uprzedzen [dostęp 01.11.2023].

[37] Serwis Rzeczypospolitej Polskiej, *Krajowe Centrum Interwencyjno-Konsultacyjnego dla Polskich i Cudzoziemskich Ofiar Handlu Ludźmi (KCIK)*, https://www.gov.pl/web/handel-ludzmi/krajowe-centrum-interwencyjno-konsultacyjnego-dla-polskich-i-cudzoziemskich-ofiar-handlu-ludzmi-kcik [dostęp 09.10.2023].

[38] Fundacja La Strada, *Raport z działalności Fundacji przeciwko Handlowi Ludźmi i Niewolnictwu "La Strada" za rok 2019*, https://www.strada.org.pl/wp-content/uploads/2020/10/Raport-z-dzia%C5%82alno%C5%9Bci-2019.pdf; Zespół ds. Koordynacji Przeciwdziałania Handlowi Ludźmi, Departament Spraw Między-

zadania, pomoc zapewniana przez Fundację La Strada jest kierowana zarówno do obywateli polskich, jak i do cudzoziemców, choć ta ostatnia grupa jest dominująca. W 2017 r. osoby o obywatelstwie innym niż polskie stanowiły 53,5% beneficjentów działań tej organizacji[39], w 2018 r. było to 54%[40], w 2019 r. ponad 60%[41], a w 2020 r. już ponad 65%[42]. Warto dodać, że w 2020 r. wśród małoletnich ofiar handlu ludźmi migranci stanowili aż ponad 80%[43]. W ramach omawianego zadania fundacja prowadziła telefon zaufania dla ofiar handlu ludźmi, wspierała je w kontaktach z organami ścigania i wymiarem sprawiedliwości, świadczyła pomoc prawną i integracyjną oraz zapewniała transport i nocleg w sytuacjach kryzysowych, a także organizowała kampanie społeczne mające na celu zapobieganie procederowi handlu ludźmi[44]. Pomoc integracyjna świadczona przez Fundację La Strada obejmowała konsultacje i wsparcie psychologiczne, zapewnienie wizyt u psychiatry oraz zajęcia socjoterapeutyczne[45]. Organizacja ta

narodowych i Migracji, MSWiA, *Sprawozdanie z realizacji Krajowego planu działań przeciwko handlowi ludźmi na lata 2022–2024*, https://www.gov.pl/web/handel-ludzmi/krajowy-plan-dzialan-przeciwko-handlowi-ludzmi-na-lata-2022-2024 [dostęp 09.10.2023].

[39] Fundacja La Strada, *Raport z działalności Fundacji przeciwko Handlowi Ludźmi i Niewolnictwu "La Strada" za rok 2017*, https://www.strada.org.pl/raporty/Raport2017.pdf [dostęp 09.10.2023].

[40] Fundacja La Strada, *Raport z działalności Fundacji przeciwko Handlowi Ludźmi i Niewolnictwu "La Strada" za rok 2018*, https://www.strada.org.pl/wp-content/uploads/2020/09/Raport-z-dzia%C5%82alno%C5%9Bci-2018.pdf [dostęp 09.10.2023].

[41] Fundacja La Strada, *Raport z działalności Fundacji przeciwko Handlowi Ludźmi i Niewolnictwu "La Strada" za rok 2019*, dz. cyt.

[42] Fundacja La Strada, *Raport z działalności Fundacji przeciwko Handlowi Ludźmi i Niewolnictwu "La Strada" za rok 2020*, https://www.strada.org.pl/wp-content/uploads/2022/06/Raport-z-dzia%C5%82alnos%CC%81ci-Fundacji-przeciwko-Handlowi-Ludz%CC%81mi-i-Niewolnictwu-La-Strada-za-rok-2020.pdf [dostęp 09.10.2023].

[43] Tamże. Należy odnotować ogólnie niską liczbę małoletnich ofiar handlu ludźmi – w tym przypadku było to 16 osób.

[44] Wyżej cytowane sprawozdania oraz: Fundacja La Strada, *Raport z działalności Fundacji przeciwko Handlowi Ludźmi i Niewolnictwu "La Strada" za rok 2016*, https://www.strada.org.pl/raporty/Raport2016.pdf [dostęp 09.10.2023].

[45] Fundacja La Strada, *Raport z działalności Fundacji przeciwko Handlowi Ludźmi i Niewolnictwu "La Strada" za rok 2017*, dz. cyt.

podejmowała działania we współpracy nie tylko z MSWiA, ale także z Wojewodą Mazowieckim, Ministerstwem Rodziny i Polityki Społecznej, Ministerstwem Funduszy i Polityki Regionalnej, Policją, SG i instytucjami pomocy społecznej[46].

Warto podkreślić, że organizacje pozarządowe prowadziły w badanym okresie również działania związane z prewencją handlu ludźmi w kontekście pomocy osobom uciekającym z Ukrainy. Jak pisała w mediach społecznościowych Fundacja Ocalenie: „każda nasza wizyta na polsko-ukraińskiej granicy utwierdzała nas w tym, że mierzymy się z ogromnym zagrożeniem handlem ludźmi. Dlatego zaczynamy organizować bezpieczne przestrzenie, w których dzieci chociaż na chwilę będą mogły w bezpiecznej atmosferze pobawić się"[47]. Inne organizacje dystrybuowały materiały informacyjne na temat handlu ludźmi wśród migrantek uciekających z Ukrainy[48].

4.2.2. Wsparcie procesów zapewniania ochrony oraz integracji migrantów

Kolejną kwestią stanowiącą przedmiot rozważań podrozdziału jest pomoc osobom ubiegającym się o ochronę międzynarodową i jej beneficjentom, a także wsparcie procesu integracji migrantów. Należy mieć na uwadze, że w porównaniu z migrantami zarobkowymi osoby wnioskujące o ochronę międzynarodową lub nią objęte stanowią zdecydowanie mniej liczną grupę. Przykładowo w dniu 1 stycznia 2023 r. spośród ponad 728 tys. cudzoziemców z tytułem pobytowym na terenie Polski było jedynie 2286 osób ze statusem uchodźcy, 6373 osoby objęte ochroną uzupełniającą oraz 1827 osób, którym udzielono zgody na pobyt ze względów humanitarnych[49].

Jeżeli chodzi o kwestie ochrony międzynarodowej, to organizacje pozarządowe w badanym okresie prowadziły szereg działań wspiera-

[46] Fundacja La Strada, *Raport z działalności Fundacji przeciwko Handlowi Ludźmi i Niewolnictwu "La Strada" za rok 2020*, dz. cyt.

[47] Post na portalu *Facebook* Fundacji Ocalenie z dnia 13.03.2022 [dostęp 27.07.2023].

[48] OKO.Press, *Uchodźczynie z Ukrainy zagrożone handlem ludźmi. „Zacznijmy się wreszcie tym zajmować"*, 11.03.2022, https://oko.press/uchodzczynie-z-ukrainy-zagrozone-handlem-ludzmi-zacznijmy-sie-wreszcie-tym-zajmowac [dostęp 02.11.2023].

[49] Urząd do Spraw Cudzoziemców, *Zestawienia roczne…*, dz. cyt.

jących państwo w procesie zapewniania pomocy osobom ubiegającym się o tę ochronę, współpracując także z UdSC[50]. Współpraca ta nie została zahamowana przez wybuch kryzysu na granicy polsko-białoruskiej – wprost przeciwnie: w 2020 r. UdSC współpracował z 18 organizacjami pozarządowymi, w 2021 r. – z 19, w 2022 r. zaś – z 21[51]. Najczęściej organizacje pozarządowe współpracowały z tą instytucją w celu zapewniania pomocy prawnej osobom w procedurze o udzielenie ochrony międzynarodowej (Fundacja Emic, Fundacja Ocalenie, Fundacja Polskie Forum Migracyjne, SIP) oraz organizowania różnych form aktywności dla dzieci mieszkających w ośrodkach dla cudzoziemców (Fundacja dla Wolności, Fundacja Emic, Fundacja Polskie Forum Migracyjne, Stowarzyszenie Dla Ziemi, SIP), sporadycznie zapewniały także pomoc materialną (Fundacja Emic, Fundacja Ocalenie, Fundacja Polska Gościnność)[52]. Stowarzyszenie Homo Faber prowadziło natomiast w 2022 r. aktywizację zawodową dla uchodźców[53]. Ponadto Fundacja Emic w 2021 r. prowadziła we współpracy z UdSC projekt *Gość w Dom*, którego efektem było pozyskanie mieszkań dla ponad 100 uchodźców z Afganistanu oraz organizacja kursów języka polskiego dla tej grupy migrantów[54]. Osobom ewakuowanym przez polski rząd z Afganistanu wieloaspektową pomoc w formie rzeczowej, psychologicznej, językowej i organizacyjnej świadczyła Fundacja Polskie Forum Migracyjne z finansowaniem Kancelarii Prezesa Rady Ministrów (KPRM)[55]. Warto także wspomnieć, że Fundacja Instytut Spraw Publicznych uczestniczyła w latach 2016–2022 w projekcie *Krajowy Mechanizm Ewaluacji Integracji. Monitoring i poprawa integracji beneficjentów ochrony międzynarodowej* razem z MSWiA, Ministerstwem Rodziny

[50] Informacja z dnia 20 grudnia 2022 r. uzyskana z UdSC drogą mailową w trybie dostępu do informacji publicznej.

[51] Tamże.

[52] Informacja z dnia 20 grudnia 2022 r. uzyskana z UdSC drogą mailową w trybie dostępu do informacji publicznej; Fundacja Polska Gościnność, *Co zrobiliśmy*, dz. cyt.

[53] Stowarzyszenie Homo Faber, *Roczne sprawozdanie merytoryczne z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2022*, dz. cyt.

[54] Informacja z dnia 20 grudnia 2022 r. uzyskana z UdSC drogą mailową w trybie dostępu do informacji publicznej.

[55] Fundacja Polskie Forum Migracyjne, *Roczne sprawozdanie merytoryczne z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2021*, dz. cyt.

i Polityki Społecznej oraz Ministerstwem Edukacji i Nauki[56]. Z kolei pomoc prawna dla różnych kategorii migrantów (nie tylko tych ubiegających się o udzielenie ochrony) jest stałym przedmiotem działań HFPC[57] oraz SIP[58].

Specyficznym zagadnieniem w ramach tematyki ochrony międzynarodowej jest pomoc obywatelom Ukrainy po rosyjskiej inwazji na to państwo w dniu 24 lutego 2022 r. Szczególnie intensywny napływ osób z Ukrainy miał miejsce między 27 lutego a 9 marca 2022 r., kiedy to dziennie do Polski przybywało ponad 80 tys. osób z tego kraju[59]. 11 marca 2022 r. KPRM opublikowała ogłoszenie o możliwości realizacji zadania publicznego w tym zakresie przez organizacje pozarządowe[60]. Wśród 130 podmiotów wyłonionych do zlecenia tego zadania znalazły się jednak tylko dwie spośród będących przedmiotem badania: Stowarzyszenie Społeczno-Kulturalne Ethnos i Fundacja Emic[61]. Inne organizacje podejmowały szereg działań mających na celu zapewnienie bezpieczeństwa migrantom uciekającym do Polski przed rosyjską inwazją na Ukrainę – przede wszystkim w wymiarze

---

[56] Instytut Spraw Publicznych, *Sprawozdanie merytoryczne 2020*, https://www.isp.org.pl/pl/o-nas [dostęp 06.10.2023].

[57] Zob. więcej na s. 203–204.

[58] Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, *Roczne sprawozdanie merytoryczne z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2019*, https://interwencjaprawna.pl/wp-content/uploads/2021/02/sprawozdanie-merytoryczne-2019.pdf [dostęp 01.11.2023].

[59] M. Jaroszewicz, M. Krępa, *Stabilisation…*, dz. cyt.; zob. dane liczbowe w wersji on-line: https://www.asileproject.eu/polands-refugee-reception-system-one-month-after-the-russian-attack-on-ukraine/ [dostęp 04.10.2023].

[60] Precyzyjnie chodzi o zadanie publiczne, „którego celem jest zmniejszanie skutków kryzysu humanitarnego spowodowanego masowym napływem do Polski uchodźców z Ukrainy i wsparcie działań organizacji zmierzających do efektywnego udzielania pomocy osobom i rodzinom potrzebującym". Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, *Ogłoszenie o możliwości realizacji zadania publicznego*, https://www.gov.pl/web/premier/ogloszenie-o-mozliwosci-zlecenia-realizacji-zadania-publicznego [dostęp 13.10.2023].

[61] Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, *Lista organizacji wyłonionych do dofinansowania w ramach zadania publicznego, którego celem jest zmniejszanie skutków kryzysu humanitarnego spowodowanego masowym napływem do Polski uchodźców z Ukrainy i wsparcie działań organizacji zmierzających do efektywnego udzielania pomocy osobom i rodzinom potrzebującym, a także koordynacja wsparcia w tym zakresie*, https://www.gov.pl/attachment/82da393e-aa29-4a74-8fbb-2949a884ba67 [dostęp 13.10.2023].

pomocy humanitarnej związanej z zabezpieczeniem podstawowych potrzeb życiowych. Były to następujące podmioty: Fundacja Ukraiński Dom (zapewniająca też zakwaterowanie i pomoc psychologiczną, a także prowadząca infolinię)[62], Fundacja PAH[63], Fundacja dla Wolności[64], Fundacja Internationaler Bund[65], Fundacja Ocalenie[66], Stowarzyszenie Homo Faber[67] oraz Stowarzyszenie Dla Ziemi (wraz z organizacją noclegów)[68]. Wieloaspektową pomoc dla osób uciekających z Ukrainy świadczyły również inne organizacje. Fundacja Inna Przestrzeń prowadziła w 2022 r. projekt *Safe Haven – Bezpieczna Przystań*, którego celem było trzymiesięczne „zapewnienie komfortowych warunków noclegowych i kompleksowe wsparcie" migrantek uciekających przed wojną z Ukrainy[69]. Fundacja Ocalenie wraz z partnerami z sektora prywatnego zaangażowała się w organizację miejsc noclegowych dla tej kategorii migrantów, prowadziła także świetlicę dla dzieci z Ukrainy w Chełmie oraz tzw. przestrzenie przyjazne dzieciom w punktach recepcyjnych w pobliżu granicy z Ukrainą oraz punktach zakwaterowania, gdzie odbywały się różnorodne zajęcia[70]. Fundacja PAH świadczyła także pomoc psychologiczną i prawną dla osób uciekających z Ukrainy oraz współfinansowała działanie dwóch punktów

[62] Fundacja Ukraiński Dom, *Roczne sprawozdanie merytoryczne z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2022*, https://ukrainskidom.pl/wp-content/uploads/2023/10/Sprawozdanie-merytoryczne_2022-1.pdf [dostęp 13.10.2023].

[63] Fundacja Polska Akcja Humanitarna, *PAH Polska*, https://pah.org.pl/raport-roczny-2022/pomoc-miedzynarodowa/pah-polska/ [dostęp 09.10.2023].

[64] Fundacja dla Wolności, *Roczne sprawozdanie merytoryczne z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2022*, https://www.fundacjadlawolnosci.org/wp-content/uploads/2023/07/Sprawozdanie-FdW-2022.pdf [dostęp 06.10.2023].

[65] Fundacja Internationaler Bund, *Sprawozdanie merytoryczne za rok 2022*, https://ib-polska.pl/wp-content/uploads/2023/07/Sprawozdanie-za-2022-rok.pdf [dostęp 06.10.2023].

[66] Fundacja Ocalenie, *Roczne sprawozdanie merytoryczne z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2022*, dz. cyt.

[67] Stowarzyszenie Homo Faber, *Roczne sprawozdanie merytoryczne z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2022*, dz. cyt.

[68] Stowarzyszenie Dla Ziemi, *Sprawozdanie merytoryczne 2022 rok*, https://dlaziemi.org/wp-content/uploads/2023/06/SPRAWOZDANIE-MERYTORYCZNE-Stowarzyszenie-Dla-Ziemi-2022-ROK.pdf [dostęp 13.10.2023].

[69] Fundacja Inna Przestrzeń, *Sprawozdanie…*, dz. cyt.

[70] Fundacja Ocalenie, *Roczne sprawozdanie merytoryczne z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2022*, dz. cyt.

pomocowych dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami i chorobami przewlekłymi[71]. Fundacja Polskie Forum Migracyjne prowadziła telefon kryzysowy, udzielając osobom z Ukrainy porad dotyczących bezpieczeństwa, oraz zapewniała pomoc psychologiczną[72]. Stowarzyszenie Homo Faber koordynowało działania Lubelskiego Społecznego Komitetu Pomocy Ukrainie oraz zapewniało szeroką pomoc w postaci infolinii, punktu informacyjnego, pomocy psychologicznej i prawnej, jak również wsparcia kobiet doświadczających przemocy, asystowania w dostępie do usług medycznych, organizacji tłumaczeń i opieki nad dziećmi[73]. SIP zapewniało osobom uciekającym z Ukrainy wsparcie prawne[74], a Stowarzyszenie KIK prowadziło hostel interwencyjny dla osób uciekających z Ukrainy, które nie mają obywatelstwa ukraińskiego[75]. Ważna była też praca koordynacyjna, taka jak np. łączenie osób z Ukrainy z osobami oferującymi zakwaterowanie[76]. Niektóre z tych działań odbywały się we współpracy z instytucjami państwowymi. Stowarzyszenie Społeczno-Kulturalne Ethnos realizowało swój projekt pomocowy dzięki dofinansowaniu KPRM[77].

Zupełnie odrębną kategorię stanowiły osoby przybywające do Polski z Białorusi w kontekście kryzysu humanitarnego na granicy z tym państwem. Brak jest dostępnych danych pozwalających stwier-

---

[71] Fundacja Polska Akcja Humanitarna, *PAH…*, dz. cyt.

[72] Fundacja Polskie Forum Migracyjne, *Roczne sprawozdanie merytoryczne z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2022*, https://forummigracyjne.org/news/sprawozdania [dostęp 11.10.2023].

[73] Stowarzyszenie Homo Faber, *Roczne sprawozdanie merytoryczne z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2022*, dz. cyt.

[74] Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, *Roczne sprawozdanie merytoryczne z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2022*, https://interwencjaprawna.pl/wp-content/uploads/2023/07/sprawozdanie-merytoryczne-2022.pdf [dostęp 01.11.2023].

[75] Stowarzyszenie Klub Inteligencji Katolickiej, *Sprawozdanie roczne kwiecień 2022 – kwiecień 2023*, https://www.kik.waw.pl/wp-content/uploads/2023/07/Sprawozdanie-merytoryczne-2022-2023.pdf [dostęp 01.11.2023].

[76] Zob. np. Stowarzyszenie Nomada, *Sprawozdanie merytoryczne 2022*, https://nomada.info.pl/wp-content/uploads/2023/10/sprawozdanie_v9.pdf [dostęp 01.11.2023].

[77] Stowarzyszenie Społeczno-Kulturalne Ethnos, *Projekt dla uchodźców z Ukrainy*, https://ethnos.org.pl/projekt-dla-uchodzcow-z-ukrainy/ [dostęp 13.10.2023].

dzić, jaki odsetek tych osób złożył wniosek o ochronę międzynarodową, chociaż – jak zostanie wskazane dalej – niektórym się to udaje. Ze względu na specyfikę sytuacji tej grupy zostanie ona omówiona osobno, choć należy oczywiście pamiętać, że część migrantów, którzy przybyli do Polski w ramach kryzysu na granicy polsko-białoruskiej, to także z formalnego punktu widzenia osoby ubiegające się w Polsce o ochronę międzynarodową.

Mniej bezpośrednio związane z bezpieczeństwem były działania badanych organizacji nakierowane na usprawnienie procesu legalizacji pobytu migrantów nieubiegających się o ochronę oraz ich integracji, jednakże należy mieć na uwadze, że działania te mogą długofalowo zapobiegać procesom kryminogennym i radykalizacji społecznej. Ogólna dynamika migracji do Polski w badanym okresie była związana przede wszystkim z gwałtownym wzrostem skali legalizacji pobytu migrantów zarobkowych. Jak wskazywano w rozdziale 2, między 2015 r. a 2023 r. liczba cudzoziemców legalnie przebywających na terenie Polski wzrosła ze 160 tys. do ponad 728 tys., nie licząc obywateli Ukrainy objętych ochroną czasową[78]. W kwestii integracji migrantów zarobkowych badane organizacje współpracowały często z urzędami wojewódzkimi. Przykładowo Fundacja Emic współpracowała z Kujawsko-Pomorskim Urzędem Wojewódzkim[79], a Fundacja Integracji i Rozwoju Cudzoziemców w Polsce odbywała robocze spotkania w Wydziale Bezpieczeństwa i Zarządzania Kryzysowego Lubuskiego Urzędu Wojewódzkiego[80]. Działania te miały na celu także osiąganie synergii z działaniami administracji publicznej, ponieważ zakładały m.in. „wyposażenie cudzoziemców w umiejętność kompletowania dokumentów niezbędnych m.in. do legalizacji i kompletnego przygotowywania wniosków w celu usprawnienia procesu legalizacyjnego i ułatwienia pracy urzędnikom" oraz „przygotowanie pracowników na wyzwania migracyjne związane ze zwiększoną obsługą obywateli państw trzecich w związku z wybuchem wojny w Ukrainie

[78] Urząd do Spraw Cudzoziemców, *Zestawienia roczne…*, dz. cyt.

[79] Post na portalu *Facebook* Fundacji Emic z dnia 05.09.2022 [dostęp 27.07.2023]. Warto zauważyć, że w niniejszym wpisie organizacja ta dziękowała także MSWiA za współfinansowanie.

[80] Post na portalu *Facebook* Fundacji Integracji i Rozwoju Cudzoziemców w Polsce z dnia 30.06.2023 [dostęp 27.07.2023].

i podniesienie ich kompetencji w zakresie wielokulturowości i radzenia sobie ze stresem"[81]. Działania tego typu prowadziła w województwie mazowieckim Fundacja dla Migrantów „Dobry Start"[82], w województwie łódzkim zaś – Stowarzyszenie Społeczno-Kulturalne Ethnos[83].

Istotne działania badanych organizacji w omawianym przedmiocie były skierowane także do szkół i miały służyć przeciwdziałaniu konfliktom między dziećmi cudzoziemskimi a polskimi. Fundacja dla Wolności prowadziła w 2020 r. działania w szkołach w Warszawie mające na celu „wzmocnienie postaw otwartości i szacunku" u dzieci zarówno polskich, jak i migranckich[84], a w 2022 r. – dodatkowo szkolenia dla nauczycieli w tym zakresie[85]. Działania na rzecz minimalizacji konfliktów międzykulturowych w szkołach prowadziła w Krakowie w 2019 r. Fundacja Internationaler Bund[86]. Fundacja na rzecz Różnorodności Społecznej, Fundacja Kobiety Wędrowne, Fundacja Polskie Forum Migracyjne, Stowarzyszenie Dla Ziemi oraz Stowarzyszenie Nomada prowadziły w roku szkolnym 2019/2020 działania ukierunkowane na wzmacnianie roli asystentów międzykulturowych w szkołach[87]. Z kolei Fundacja Ocalenie od 2019 r. prowadzi działania mające na celu bezpośrednie wsparcie dzieci cudzoziemskich w nauce szkolnej, zapewniała także funkcjonowanie świetlicy

[81] Mazowiecki Urząd Wojewódzki w Warszawie, *Wsparcie integracji cudzoziemców na Mazowszu ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb wynikających z masowego napływu obywateli państw trzecich spowodowanego wojną w Ukrainie*, https://www.gov.pl/web/uw-mazowiecki/wsparcie-integracji-cudzoziemcow-na-mazowszu-ze-szczegolnym-uwzglednieniem-potrzeb-wynikajacych-z-masowego-naplywu-obywateli-panstw-trzecich-spowodowanego-wojna-w-ukrainie [dostęp 06.10.2023].

[82] Tamże.

[83] Stowarzyszenie Społeczno-Kulturalne Ethnos, *Bezpieczna przystań*, https://ethnos.org.pl/bezpieczna-przystan/bezpieczna-przystan/ [dostęp 13.10.2023].

[84] Fundacja dla Wolności, *Roczne sprawozdanie merytoryczne z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2020*, https://www.fundacjadlawolnosci.org/wp-content/uploads/2021/10/Sprawozdanie-FdW-2020.pdf [dostęp 06.10.2023].

[85] Fundacja dla Wolności, *Roczne sprawozdanie merytoryczne z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2022*, dz. cyt.

[86] Fundacja Internationaler Bund, *Roczne sprawozdanie merytoryczne z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2019*, https://ib-polska.pl/wp-content/uploads/2020/11/Sprawozdanie-merytoryczne_2019.pdf [dostęp 06.10.2023].

[87] Fundacja na rzecz Różnorodności Społecznej, *Projekty*, dz. cyt.

dla dzieci migrantów w Łomży[88]. Warto odnotować, że świetlica ta działa w ramach Centrum Pomocy Cudzoziemcom, które jest współfinansowane ze środków rezerwy Funduszu Pracy na realizację projektu wybranego w konkursie ofert w ramach Resortowego Programu Aktywizacyjnego dla Cudzoziemców na lata 2022–2025[89]. Oznacza to, że Fundacja Ocalenie, będąc silnie zaangażowaną w działania w kontekście kryzysu na granicy polsko-białoruskiej, jednocześnie ma możliwość uzyskiwania finansowania publicznego innych swoich działań.

4.2.3. Działania w obszarze detencji i deportacji

W kwestii działań w obszarze detencji i deportacji szczególną aktywność wykazywały dwie organizacje specjalizujące się w pomocy prawnej: SIP oraz HFPC. SIP poza udzielaniem pomocy prawnej prowadziło także monitoring sytuacji na przejściu granicznym w Terespolu, w rezultacie którego organizacja ta opublikowała raport krytykujący działania polskich władz związane z nieprzyjmowaniem wniosków o ochronę międzynarodową przez osoby deklarujące chęć ich złożenia[90]. Ponadto podmiot ten zapewniał wsparcie prawne ww. cudzoziemcom w postępowaniach przed polskimi sądami administracyjnymi oraz ETPC[91]. Organizacja ta w latach 2017–2021 prowadziła także projekty mające na celu ograniczenie stosowania detencji wobec cudzoziemców w Polsce[92]. Działania SIP prowadziły m.in. do zwalniania cudzoziemców będących ofiarami tortur z ośrodka strzeżonego

[88] Fundacja Ocalenie, *Roczne sprawozdanie merytoryczne z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2019*, https://ocalenie.org.pl/wp-content/uploads/2020/10/Sprawozdanie-merytoryczne_2019.pdf [dostęp 09.10.2023].

[89] Fundacja Ocalenie, *Świetlica dla dzieci uchodźczych w Łomży*, https://ocalenie.org.pl/nasze-dzialania/pomagamy/dzieci-i-mlodziez/swietlica-dla-dzieci-uchodzczych-w-lomzy [dostęp 09.10.2023].

[90] Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, *Roczne sprawozdanie merytoryczne z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2016*, https://www.interwencjaprawna.pl/wp-content/uploads/2016/04/sprawozdanie-2016-SIP.pdf [dostęp 01.11.2023].

[91] Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, *Roczne sprawozdanie merytoryczne z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2017*, https://www.interwencjaprawna.pl/wp-content/uploads/2018/07/Sprawozdanie-OPP-za-2017.pdf [dostęp 01.11.2023].

[92] Tamże.

oraz przyznawania zadośćuczynień za niesłuszne umieszczenie w takim ośrodku[93].

Fundacja Ocalenie w 2022 r. prowadziła dyżury w ośrodkach strzeżonych, podczas których świadczyła pomoc prawną przebywającym tam migrantom, poza tym wysyłała paczki z pomocą rzeczową dla tych osób[94]. Fundacja Polskie Forum Migracyjne oferowała pracę tłumaczy i pomoc psychologiczną dla osób przebywających w ośrodkach strzeżonych dla tych osób [95]. Psychologowie pracujący dla Fundacji Polskie Forum Migracyjne przygotowali 50 opinii psychologicznych dla cudzoziemców przebywających w ośrodkach strzeżonych, prowadzili dla nich konsultacje telefoniczne, a także alarmowali służby o próbach samobójczych w tych obiektach[96]. Pomoc osobom przebywającym w ośrodkach strzeżonych świadczyło również SIP[97].

Z kolei HFPC włączała się w pomoc migrantom, których pobyt w Polsce został uznany za zagrożenie dla bezpieczeństwa, a którzy nie otrzymali uzasadnienia faktycznego takiej decyzji[98]. Organizacja ta kierowała skargi do ETPC dotyczące wydalenia cudzoziemców oraz umieszczania ich w strzeżonych ośrodkach[99], jak również opinie do sądów krajowych o niedopuszczalności ekstradycji ze względu na grożące cudzoziemcom w ich krajach tortury[100]. Ponadto fundacja ta prowadziła działania polegające na pomocy prawnej dla migrantów oraz działalności rzeczniczej w związku z doniesieniami o odmawia-

---

[93] Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, *Roczne sprawozdanie merytoryczne z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2019*, dz. cyt.

[94] Fundacja Ocalenie, *Roczne sprawozdanie merytoryczne z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2022*, dz. cyt.

[95] Fundacja Polskie Forum Migracyjne, *Roczne sprawozdanie merytoryczne z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2021*, dz. cyt.; *Roczne sprawozdanie merytoryczne z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2022*, dz. cyt.

[96] Tamże.

[97] Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, *Roczne sprawozdanie merytoryczne z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2021*, dz. cyt.

[98] Helsińska Fundacja Praw Człowieka, *Raport 2019 r.*, https://hfhr.pl/upload/2022/03/raport-z-dzialalnosci-w-2019-roku-005-00000003.pdf [dostęp 13.10.2023].

[99] Helsińska Fundacja Praw Człowieka, *Raport 2016 r.*, dz. cyt.; taż, *Raport 2017 r.*, https://hfhr.pl/upload/2022/03/raport-2017.pdf [dostęp 13.10.2023].

[100] Tamże.

niu przez SG możliwości składania wniosków o udzielenie ochrony międzynarodowej przez migrantów z Czeczenii na przejściu granicznym w Terespolu[101] oraz brała udział w monitoringu wykonywania przez Polskę deportacji[102].

HFPC – zgodnie z własną deklaracją – szczególną uwagę poświęcała postępowaniom sądowym „o charakterze strategicznym", czyli takim, w przypadku których orzeczenia sądów mogą prowadzić „do systemowych zmian w polskim prawie i praktyce"[103]. Główne problemy, jakie wymieniała ta fundacja, to brak odpowiedniej identyfikacji ofiar przemocy oraz uwzględniania zasady dobra dziecka w postępowaniach o umieszczenie cudzoziemców w strzeżonym ośrodku, wydawanie odmowy wjazdu na granicy cudzoziemcom, którzy deklarowali chęć ubiegania się o ochronę międzynarodową w Polsce, oraz brak gwarancji proceduralnych dla cudzoziemców, których pobyt w Polsce został uznany za zagrożenie dla bezpieczeństwa[104]. HFPC wskazała także na korzystne wyroki ETPC w sprawach prowadzonych z jej udziałem oraz na ich prawdopodobne przełożenie na obserwowany od kilku lat spadek liczby małoletnich umieszczonych w ośrodkach strzeżonych w Polsce[105].

Należy też pamiętać, że w ramach pomocy prawnej świadczonej przez część badanych organizacji (przede wszystkim HFPC, SIP, Fundację Ocalenie, Fundację Polskie Forum Migracyjne) istotne znaczenie miała pomoc w składaniu odwołań od negatywnych decyzji dotyczących zarówno legalizacji pobytu, jak i ochrony międzynarodowej, które w konsekwencji mogą prowadzić do wydania zobowiązania do powrotu, a następnie do umieszczenia cudzoziemca w ośrodku strzeżonym oraz jego deportacji.

---

[101] Tamże.

[102] Fundacja Instytut na Rzecz Państwa Prawa, *Raport z monitoringu powrotów przymusowych obywateli państw trzecich do krajów pochodzenia. Lipiec 2019 – grudzień 2020*, https://panstwoprawa.org/wp-content/uploads/2025/04/9-doc04881020210209080957.pdf [dostęp 07.07.2026].

[103] Helsińska Fundacja Praw Człowieka, *Raport 2019 r.*, dz. cyt., s. 8.

[104] Tamże, s. 12.

[105] Helsińska Fundacja Praw Człowieka, *Raport 2020 r.*, https://hfhr.pl/upload/2022/03/raport2020.pdf [dostęp 13.10.2023].

4.2.4. Działania pomocowe wobec migrantów przekraczających granicę polsko-białoruską

Organizacje pozarządowe podjęły w badanym okresie działania pomocowe wobec migrantów przebywających w lasach na pograniczu polsko-białoruskim, których celem było udzielenie tym migrantom pomocy humanitarnej oraz prawnej w zakresie złożenia wniosku o ochronę międzynarodową[106]. Należy zaznaczyć, że badane podmioty przeważnie nie prowadziły omawianych w tym miejscu działań pomocowych we współpracy ze służbami państwowymi. Wprost przeciwnie – organizacje te co do zasady nie informowały służb o napotykanych migrantach i po udzieleniu pomocy pozostawiały ich w lesie[107], chyba że stan zdrowotny danej osoby wymagał wezwania pogotowia ratunkowego. To ostatnie było jednak – zgodnie z wpisem internetowym Stowarzyszenia Egala – „ostatecznością", na którą aktywiści decydowali się, „gdy nie ma innego wyjścia, aby uratować życie" migrantów[108]. Również Fundacja Ocalenie wskazywała na problemy związane z przyjazdem pogotowia ratunkowego: „zdarza się, że podczas wezwań karetki pada pytanie dyspozytora lub dyspozytorki o to, czy osoba poszkodowana jest obcokrajowcem. Otrzymujemy wtedy informację, że karetka nie zostanie wysłana na miejsce, dopóki nie wezwie jej straż graniczna lub policja"[109].

Główne formy pomocy migrantom przebywającym w lasach na pograniczu polsko-białoruskim to pomoc humanitarna, medyczna oraz prawna. W ramach pomocy humanitarnej badane organizacje zapewniały w omawianym okresie przede wszystkim pomoc rzeczową, tj.

---

[106] A. Palęcka, *Przemoc państwa i działania oddolne. Raport Fundacji Ocalenie z kryzysu humanitarnego na pograniczu polsko-białoruskim*, Fundacja Ocalenie, 2022, https://ocalenie.org.pl/wp-content/uploads/2022/04/Raport-Fundacji-Ocalenie-z--kryzysu-humanitarnego-na-pograniczu-PL-BY_1kor-1.pdf [dostęp 15.05.2023]; K. Czarnota, M. Górczyńska, *Gdzie prawo nie sięga: Raport Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka z monitoringu sytuacji na polsko-białoruskiej granicy*, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, 2022, https://hfhr.pl/upload/2022/12/raport_gdzie_prawo_niesiega--hfpc-30062022_1.pdf [dostęp 15.05.2023].

[107] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Egala z dnia 15.07.2022 [dostęp 31.07.2023].

[108] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Egala z dnia 08.01.2023 [dostęp 31.07.2023].

[109] A. Palęcka, *Przemoc państwa…*, dz. cyt., s. 40.

odzież (w tym np. bieliznę termiczną, ciepłe spodnie, koszulki, bluzy, kurtki, buty, czapki i rękawiczki), powerbanki i baterie, prowiant, ogrzewacze i rozpałki, artykuły higieniczne i plastry opatrunkowe, termosy, śpiwory i maty[110]. Jeżeli chodzi o pomoc medyczną, to przykładowo Fundacja Ocalenie wskazywała na interwencje w m.in. takich przypadkach, jak hipotermia, odmrożenia, urazy po pobiciu i pogryzieniu przez psa lub dzikie zwierzę, złamania, poronienia, krwawienia z dróg rodnych kobiet w ciąży lub stopy okopowe (uszkodzenia stóp spowodowane niską temperaturą, wilgocią i obtarciami)[111].

Charakter tych działań pomocowych przypominał bardziej działania służb w sytuacjach kryzysowych niż dotychczasowe sposoby funkcjonowania organizacji pozarządowych. Wśród wielu innych opublikowanych na ten temat relacji tak opisywała swoją działalność Fundacja Bezkres: „zajmujemy się przede wszystkim pomocą humanitarną w lesie: dostarczamy wodę, jedzenie, ubrania, leki, a także udzielamy pierwszej pomocy. Wymaga to umiejętności, sprytu, sprawności fizycznej, znajomości terenu"[112]. Przyjmowanie próśb o pomoc od migrantów odbywało się za pomocą tzw. pinezek, czyli wskaźników na mapie internetowej opartych na koordynatach GPS[113]. Fundacja Bezkres wskazywała także elementy swojej pracy przypominające działalność konspiracyjną: „ratowniczki i ratownicy muszą się ukrywać, nie mogą jawnie nieść pomocy", „zamalowujemy odblaski na butach, zakładamy ubrania w barwach maskujących, mamy ciemne plecaki. Docieramy na miejsce jak najciszej, niewidoczni, bez świateł, bezszelestnie"[114].

Jeżeli chodzi o pomoc prawną, to badane organizacje reprezentowały migrantów przed polskimi instytucjami i sądami, a także uzyskiwały od ETPC tzw. środki tymczasowe (ang. *interim measures*) zabraniające wydalenia danej osoby[115]. HFPC wskazała, że zarządzenia

[110] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Egala z dnia 21.10.2022 [dostęp 31.07.2023].

[111] A. Palęcka, *Przemoc państwa…*, dz. cyt., s. 38–41.

[112] Post na portalu *Facebook* Fundacji Bezkres z dnia 30.08.2022 [dostęp 26.07.2023].

[113] A. Palęcka, *Przemoc państwa…*, dz. cyt., s. 38.

[114] Post na portalu *Facebook* Fundacji Bezkres z dnia 12.09.2022 [dostęp 26.07.2023].

[115] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Homo Faber z dnia 03.01.2022 [dostęp 31.07.2023].

tymczasowe ETPC stanowią najskuteczniejszą gwarancję przyjęcia wniosku o ochronę międzynarodową, ponieważ polskie władze – z wyjątkiem sprawy osób z Usnarza Górnego[116] – stosują się do tych zarządzeń[117]. Przykładowo Fundacja Ocalenie od początku kryzysu do marca 2022 r. uzyskała 14 *interim measures*[118]. Inną organizacją zaangażowaną w tę formę pomocy migrantom było SIP[119]. Aktywność badanych organizacji w tym zakresie łączyła się z ich przekonaniem, że służby państwowe w nieuprawniony sposób ją utrudniają. Fundacja Ocalenie stwierdziła, że podejmowane przez nią działania prawne spotykały się z trudnościami ze strony służb państwowych. Trudności te miały postać ignorowania przez organy państwa złożonych przez migrantów pełnomocnictw, niedopuszczania pełnomocników do migrantów i zawracania tych ostatnich na Białoruś mimo deklarowanej przez nich woli ubiegania się o ochronę międzynarodową[120].

Większość organizacji zaangażowanych w działania na pograniczu polsko-białoruskim łączyła różne formy działań pomocowych dla migrantów. Stowarzyszenie Homo Faber podejmowało inicjatywy humanitarne, prawne i edukacyjne[121]. W ramach tych ostatnich osoby zaangażowane w działania tej organizacji odbyły spotkania z mieszkańcami ponad 100 miejscowości na pograniczu polsko-białoruskim, podczas których informowały o sytuacji[122]. Fundacja Ocalenie, oprócz prowadzenia opisanych już działań, pomagała w zgłaszaniu przez migrantów lub ich rodziny zaginięcia osób na granicy polsko-białoruskiej, kierując zainteresowanych do Międzynarodowego Komitetu

[116] Początkowy epizod kryzysu na granicy polsko-białoruskiej, kiedy 32 osoby z Afganistanu koczowały między kordonem służb białoruskich i polskich, ponieważ oba państwa odmawiały im dostępu do swoich terytoriów.

[117] A. Palęcka, *Przemoc państwa…*, dz. cyt., s. 50; K. Czarnota, M. Górczyńska, *Gdzie prawo…*, dz. cyt., s. 55.

[118] A. Palęcka, *Przemoc państwa…*, dz. cyt., s. 50.

[119] Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, *Roczne sprawozdanie merytoryczne z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2021*, dz. cyt.; *Roczne sprawozdanie merytoryczne z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2022*, dz. cyt.

[120] A. Palęcka, *Przemoc państwa…*, dz. cyt., s. 36.

[121] Stowarzyszenie Homo Faber, *Roczne sprawozdanie merytoryczne z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2021*, https://hf.org.pl/wp-content/uploads/2022/12/2021_sprawozdanie-merytoryczne.pdf [dostęp 13.10.2023].

[122] Tamże.

Czerwonego Krzyża[123]. Fundacja PAH, sama nie prowadząc działań bezpośrednio wspierających migrantów na pograniczu polsko-białoruskim, w sierpniu 2022 r. otworzyła centrum logistyczne w Białymstoku, aby zaopatrywać organizacje i osoby skupione w Grupie Granica[124].

4.3. Reprodukcja i transformacja polityki bezpieczeństwa Polski przez działania organizacji pozarządowych w obszarze migracji w latach 2015–2023

W podrozdziale zaprezentowany zostanie wynik analizy strategicznej kalkulacji badanych podmiotów, tj. ich dążenia do reprodukcji lub transformacji polityki bezpieczeństwa państwa. Celem podrozdziału jest wskazanie, w jaki sposób i w jakim zakresie badane podmioty usiłowały dokonać zmian w polityce bezpieczeństwa prowadzonej przez Polskę wobec migrantów. Autor dokona także oceny, czy uzasadnione jest twierdzenie o przewadze działań wspierających lub kontestujących w omawianej relacji.

4.3.1. Przeciwdziałanie przemocy wobec migrantów i pomoc jej ofiarom

Jeżeli chodzi o stosunek wskazanych działań do polityki bezpieczeństwa państwa, to zdaniem autora jest on w przeważającej mierze wspierający. Jest to podyktowane tym, że badane organizacje nie odrzucały obowiązującej polityki w aspekcie dotyczącym przeciwdziałania przemocy wobec migrantów oraz pomocy jej ofiarom, a co najwyżej krytykowały jej nieefektywność. Jak argumentowały osoby działające w badanych organizacjach: „bez odpowiednich rozwiązań systemowych, prawnych tej przemocy nie da się skutecznie przeciwdziałać" (NGO_K14), „to wsparcie nie byłoby konieczne, gdyby wsparcie systemowe było wystarczające" (NGO_K28). W związku z tym badane podmioty podejmowały działania mające na celu wsparcie polityki państwa w tym zakresie. Z jednej strony realizowały działania, które są zgodne z polityką państwa, ale służby państwowe z różnych względów ich nie wykonują – np. Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę

[123] A. Palęcka, *Przemoc państwa…*, dz. cyt., s. 43–46.

[124] Fundacja Polska Akcja Humanitarna, *PAH…*, dz. cyt.

organizowała warsztaty dla migrantów dotyczące przemocy wobec dzieci. Z drugiej strony ułatwiały organom państwowym wykonywanie ich zadań, np. zapewniając wsparcie tłumaczeniowe lub emocjonalne migrantom. Jak stwierdziła jedna z badanych osób działających w organizacji pozarządowej: „czasem jest tak, że to, czym się zajmujemy, jest tematem, który jest nieistotny dla instytucji centralnych. Czasem jest tak, że zajmujemy się nim, ale na różne sposoby. […] I cały czas trwa debata o to, czyja metoda jest lepsza – tak naprawdę one są często komplementarne po prostu" (NGO_K10). Komplementarność ta wynika z faktu, że kultura bezpieczeństwa badanych organizacji zakłada metody działania inne od metod instytucji państwowych – bardziej elastyczne, mniej zbiurokratyzowane i „bliższe człowiekowi". Jak wskazała inna osoba działająca w badanych organizacjach: „możemy im [migrantom] towarzyszyć – osoba idzie po prostu z… z rodziną do jakiegoś miejsca" (NGO_K23). Ponadto organizacje te często zatrudniają osoby z doświadczeniem migracji, co także przekłada się w istotny sposób na możliwość wsparcia działań państwowych w pomocy ofiarom przemocy niebędącym obywatelami polskimi. Wreszcie należy zauważyć, że badane organizacje mają doświadczenie także w organizacji wydarzeń integracyjnych, w tym kulturalnych, oraz prowadzeniu kampanii społecznych, dzięki czemu mogą uzupełniać wysiłki państwa związane z przeciwdziałaniem postawom rasistowskim i ksenofobicznym za pomocą tych właśnie metod.

Niektóre z badanych organizacji prowadziły w omawianym zakresie projekty nakierowane na zmianę publicznego dyskursu na temat migrantów pochodzących z kręgu kultury muzułmańskiej, co – w ich optyce – miało także prowadzić do zapobiegania przemocy motywowanej nienawiścią do tych osób. Fundacja Kobiety Wędrowne realizowała projekt mający na celu „kompleksowe i intersekcjonalne podejście do przeciwdziałania islamofobii w Polsce" poprzez takie działania, jak monitorowanie przejawów niechęci do wyznawców islamu w Polsce oraz podnoszenie świadomości społecznej na temat muzułmanów[125]. Stowarzyszenie Salam Lab od początku swojej działalności skupia się na dostarczaniu rzetelnej wiedzy o islamie i walce ze stereotypami na temat muzułmanów[126].

[125] Fundacja Kobiety Wędrowne, *Uczymy się nawzajem szerzyć empatię. Empathy*, [dostęp 06.10.2023].

[126] Zob. posty na profilu tej organizacji na portalu *Facebook*.

Z jednej strony działania te mogłyby zostać uznane za wspierające politykę bezpieczeństwa Polski z uwagi na potencjalne zapobieganie przemocy i minimalizowanie konfliktów społecznych. Z drugiej strony prowadzona przez Polskę w latach 2015–2023 polityka bezpieczeństwa opierała się na dyskursie podkreślającym zagrożenia ze strony migrantów pochodzących z kręgu kultury muzułmańskiej. Z tego względu działania zmierzające do kontestacji tego dyskursu zostały uznane za działania kontestujące badaną politykę, ponieważ podważały argumentację używaną do uzasadnienia jej podstaw. Jak pisała publicznie Fundacja Polska Gościnność: „naprawdę marzymy o tym, żeby [politycy partii rządzącej] zajęli się czymś innym, bo temat uchodźców w ustach rządzącej obecnie koalicji stał się wyłącznie narzędziem zarządzania strachem i to w najgorszym wydaniu"[127]. Należy w tym miejscu zatem zaznaczyć, że problem z jednoznaczną kwalifikacją badanych działań wynika z niejednoznaczności polityki Polski w latach 2015–2023, która z jednej strony zakładała budowę spójności społecznej i przeciwdziałanie przemocy, z drugiej strony zaś dyskurs władz prowadził do zaburzenia tej spójności i mógł wzmacniać postawy ksenofobiczne prowadzące do aktów przemocy przeciwko migrantom. To właśnie ten rodzaj dyskursu był obiektem kontestacji badanych organizacji. Komentując w 2019 r. w mediach społecznościowych projekt polityki migracyjnej, SIP pisało „o irracjonalnym strachu jego autorów, słowie «bezpieczeństwo» wymienionym ponad 100 razy oraz o odgrzewanych kotletach pseudonauki"[128]. Kontestowano także podporządkowanie polityki bezpieczeństwa państwa doraźnym interesom politycznym, a nie potrzebom w zakresie bezpieczeństwa osób, które – według badanych organizacji – najbardziej go potrzebowały. Natomiast organizacje prowadzone przez migrantów[129] z reguły unikały komentowania polityki rządu polskiego.

Badane organizacje dążyły do reprodukcji polityki bezpieczeństwa państwa w przedmiocie pomocy dla ofiar handlu ludźmi i prewencji

[127] Post na portalu *Facebook* Chlebem i solą (Fundacja Polska Gościnność) z dnia 11.09.2017 [dostęp 28.07.2023].

[128] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Interwencji Prawnej z dnia 22.07.2019 [dostęp 01.08.2023].

[129] Fundacje: Adulis, dla Migrantów „Dobry Start", Integracji i Rozwoju Cudzoziemców w Polsce, Białoruski Dom, Ukraiński Dom, WOT, Dunaj Instytut Dialogu.

tego procederu. Wyspecjalizowany w tej działalności podmiot, jakim jest Fundacja La Strada, przez cały badany okres prowadził współpracę z MSWiA na podstawie umowy o powierzenie realizacji zadania publicznego. Zadanie to odbywało się w ramach *Krajowego Planu Zwalczania i Zapobiegania Handlowi Ludźmi*[130]. Potwierdza to wspierający charakter relacji tych działań do polityki państwa. W drodze analizy zawartości dokumentów i mediów społecznościowych Fundacji La Strada nie stwierdzono żadnych działań kontestujących sposób, w jaki państwo polskie dba o bezpieczeństwo ofiar handlu ludźmi. Opisywane działania innych organizacji na rzecz minimalizowania ryzyka handlu ludźmi w odniesieniu do osób uciekających z Ukrainy przed rosyjską agresją także wpisują się w ogólne ramy polskiej polityki bezpieczeństwa. Bez wątpienia zatem można uznać, że omawiane działania wspierają politykę bezpieczeństwa państwa, utrwalając ją w niezmienionej formie.

Należy mieć na uwadze, że będące przedmiotem książki działania w większości nie dają się sztywno skategoryzować w dychotomii: wsparcie lub kontestacja polityki bezpieczeństwa państwa. Jak już stwierdzono, dyskurs władz państwowych w badanym okresie sam mógł prowadzić do wzrostu nastrojów niechęci wobec migrantów skutkujących przemocą wobec nich. Jednakże zasadne wydaje się uznanie, że dyskurs ten jedynie pośrednio może być wiązany z kwestią przeciwdziałania przemocy w sposób opisany powyżej. W toku analizy nie znaleziono bowiem przesłanek wskazujących na to, aby polityka bezpieczeństwa Polski zakładała lub pochwalała jakąkolwiek formę przemocy wobec migrantów, nawet jeżeli stygmatyzowała te osoby jako będące zagrożeniem dla państwa i społeczeństwa polskiego. Z tego względu relacja działań omawianych organizacji do badanej polityki została określona jako w przeważającej mierze wspierająca, ponieważ dążyły one do utrwalenia tej polityki, a nawet jej wzmocnienia poprzez wzrost jej efektywności na poziomie wykonawczym, natomiast kontestacja dotyczyła tylko sekurytyzacji migracji w dyskursie władz.

[130] Zespół ds. Koordynacji Przeciwdziałania Handlowi Ludźmi, Departament Spraw Międzynarodowych i Migracji, MSWiA, *Sprawozdanie…*, dz. cyt.

4.3.2. Wsparcie procesów zapewniania ochrony oraz integracji migrantów

Jeżeli chodzi o relację omawianych działań do polityki bezpieczeństwa państwa, to była ona w przeważającej mierze wspierająca. Podobnie jak w przypadku przeciwdziałania przemocy wobec migrantów i pomocy jej ofiarom, badane podmioty uzupełniały i ułatwiały działania państwa. Tu także istotna była inna metodyka działania widoczna w prakseologii kultury bezpieczeństwa badanych podmiotów. Poza omówioną już elastycznością i większym naciskiem na wsparcie emocjonalne istotnym elementem kultury bezpieczeństwa badanych podmiotów było założenie, że pomoc dla migrantów powinna być zindywidualizowana i nakierowana na usamodzielnienie tych osób, aby same mogły dbać o własne bezpieczeństwo.

Z przedstawionej w rozdziale 2 analizy polityki bezpieczeństwa Polski w przedmiocie udzielania ochrony międzynarodowej wynika, że polityka ta skupiała się na zapewnieniu podstawowego bezpieczeństwa tym osobom, nie zakładała jednak rozwiniętych mechanizmów nakierowanych na wyposażenie ich w umiejętności samodzielnego dbania o własne bezpieczeństwo, choć istnienie takich mechanizmów mogłoby zostać uznane za pożądane w świetle ogólnych założeń tej polityki. Dlatego na podstawie zgromadzonych danych autor uznał, że prowadzone przez badane organizacje działania skierowane do migrantów ubiegających się w Polsce o ochronę – takie jak doradztwo, pomoc prawna, pomoc socjalna, organizacja aktywności w ośrodkach dla cudzoziemców, pomoc tłumaczeniowa, nauka języka polskiego oraz aktywizacja zawodowa – stanowiły uzupełnienie i usprawnienie działań podejmowanych przez państwo w ramach jego polityki bezpieczeństwa, a zatem wspierały tę politykę. Wśród powyższych działań znajdują się takie, gdzie rola badanych organizacji jest tylko pomocnicza – np. w aspekcie zapewniania bezpieczeństwa fizycznego osób ubiegających się o ochronę kluczowe zadania wykonuje państwo, organizacje pozarządowe zaś jedynie je ułatwiają, pomagając cudzoziemcom wypełniać wnioski urzędowe czy rozwiązując konflikty między nimi. W innych przypadkach role obu stron można uznać za dosyć równoważne, np. w kwestii doradztwa lub nauki języka polskiego dla osób w procedurze o udzielnie ochrony międzynarodowej. Natomiast aktywizacja zawodowa i działania integrujące uchodźców

z lokalną społecznością były podejmowane właściwie wyłącznie przez organizacje pozarządowe[131]. Należy także pamiętać, że organizacje te wzięły na siebie znaczny ciężar związany z pomocą osobom uciekającym z Ukrainy po 24 lutego 2022 r., co zostało omówione wcześniej[132]. Łącznie więc działania te utrwalały omawianą politykę oraz dążyły do bardziej efektywnej praktyki wykonawczej w jej zakresie.

Niemniej jednak w przedmiocie badanych w tej części pracy działań można wskazać także element kontestujący politykę bezpieczeństwa państwa. Dotyczy to przede wszystkim hierarchizacji różnych grup osób ubiegających się o ochronę w Polsce. Badane organizacje silnie akcentowały uniwersalizm w podejściu do bezpieczeństwa i nawoływały do równego traktowania wszystkich grup migrantów oraz większych wysiłków integracyjnych, których brak, ich zdaniem, osłabia bezpieczeństwo całego społeczeństwa. Na przykład Stowarzyszenie Nomada krytykowało „jaskrawo odmienne podejście do ludzi na granicy z Białorusią i Ukrainą" oraz „podwójne standardy wobec osób o różnym pochodzeniu etnicznym"[133].

Jak wskazała jedna z badanych osób zaangażowanych w działania organizacji pozarządowych: „ci ludzie, którzy teraz ubiegają się o status uchodźcy, będą tutaj żyć dalej. Ja się bardzo obawiam, że z tych ludzi, którzy potencjalnie mogliby się łatwo zintegrować z polskim społeczeństwem, my zrobimy getto i to właśnie na własne życzenie" (NGO_M7). W optyce badanych podmiotów działania państwa w przedmiocie udzielania ochrony cudzoziemcom nie koncentrowały się na bezpieczeństwie tych osób, ale pozostawały silnie upolitycznione. Jak powiedziała jedna z badanych: „jeżeli minister [Maciej] Wąsik mi opowiada takie bzdury, jak… jak opowiadał ostatnio w Sejmie, jak mi premier [Mateusz] Morawiecki opowiada kolejne bzdury pod tytułem, nie wiem, że osoby ewakuowane z Kabulu to nie są żadni

[131] Wyjątkiem były dni otwarte w ośrodkach dla cudzoziemców organizowane corocznie przez UdSC. Zob. m.in. Podlasie24, *Dzień otwarty w Ośrodku dla Cudzoziemców w Łukowie*, 23.05.2027, https://old.podlasie24.pl/lukow/region/-dzien-otwarty-w-osrodku-dla-cudzoziemcow-w-lukowie-210a2.html [dostęp 29.03.2024].

[132] Zob. s. 194–196.

[133] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Nomada z dnia 15.06.2023 [dostęp 02.08.2023].

uchodźcy, tak, no to… znaczy: ja tu nie widzę partnera do rozmowy" (NGO_K10). Kontestacja zatem opierała się na postulowaniu skupienia działań związanych z udzielaniem cudzoziemcom ochrony na prawach człowieka i bezpieczeństwie jednostki, nie zaś na interesie politycznym lub bezpieczeństwie państwa.

Badane podmioty kontestowały brak otwartości rządu na pomoc uchodźcom przebywającym w innych krajach w formie przyjęcia ich na terytorium Polski. HFPC wraz z innymi organizacjami działającymi na rzecz migrantów i uchodźców w Polsce opublikowała w 2020 r. list otwarty do polskich władz z apelem o przyjęcie przez Polskę grupy migrantów z obozu dla uchodźców na greckiej wyspie Lesbos[134]. List ten podpisało 17 organizacji uczestniczących w badaniu i apelowały one do premiera Polski oraz do MSWiA o „wywiązanie się z przyjętych zobowiązań relokacyjnych, nieodsyłanie uchodźców do Grecji i o utworzenie korytarzy humanitarnych"[135]. SIP, HFPC, Stowarzyszenie Nomada, Fundacja Polskie Forum Migracyjne, Fundacja Polska Gościnność i Fundacja Ukraiński Dom krytykowały w liście otwartym do MSWiA wstrzymanie przez SG przyjmowania wniosków o udzielenie ochrony międzynarodowej na czas zagrożenia epidemiologicznego spowodowanego epidemią koronawirusa, argumentując, że „żadna sytuacja nadzwyczajna nie uprawnia państw sygnatariuszy Konwencji Genewskiej [z 1951 r.] do odpychania od swoich granic ludzi, których życie jest zagrożone", i postulowały zwolnienie cudzoziemców przebywających w strzeżonych ośrodkach zamkniętych, uznając, że „w miejscach zbiorowego zakwaterowania […] ryzyko zarażenia jest podwyższone"[136]. Część badanych organizacji wzywała Polskę do poparcia i wdrożenia przyjętych na forum ONZ Globalnego paktu dotyczącego migracji oraz Globalnego paktu dotyczącego uchodźców[137].

Działania badanych podmiotów mające na celu wsparcie procesu legalizacji pobytu i integracji migrantów zarobkowych zostały

[134] Tamże.

[135] Post na portalu *Facebook* Chlebem i solą (Fundacja Polska Gościnność) z dnia 03.03.2020 [dostęp 28.07.2023].

[136] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Interwencji Prawnej z dnia 27.03.2020 [dostęp 01.08.2023].

[137] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Homo Faber z dnia 19.12.2018 [dostęp 31.07.2023].

uznane za działania wspierające politykę bezpieczeństwa państwa, chociaż należy zaznaczyć, że wsparcie to było nikłe, ponieważ – jak zaznaczono – badana polityka tylko w niewielkim stopniu ujmowała omawiane zagadnienie. Badane organizacje pozarządowe w analizowanym okresie podejmowały wiele wysiłków na rzecz usprawnienia legalizacji pobytu migrantów zarobkowych i ich integracji, zarówno ułatwiając działanie organów państwowych (np. procedur legalizacyjnych), jak i uzupełniając działania, których państwo nie prowadziło, ale uważało za generalnie pożądane – zwłaszcza w przedmiocie integracji cudzoziemców. Działania te dążyły do utrwalenia polityki bezpieczeństwa Polski oraz, w niektórych aspektach, do zwiększenia efektywności jej wykonywania.

Z uwagi na rozbieżności polityki bezpieczeństwa Polski i kultury bezpieczeństwa badanych podmiotów w zakresie ujmowania integracji jako kwestii bezpieczeństwa można także zidentyfikować tu pewne elementy kontestacyjne. Polegają one na tym, że zdaniem badanych organizacji polityka bezpieczeństwa Polski powinna przywiązywać większą wagę do integracji migrantów. Jak wskazała jedna z badanych osób: „wyręczamy te takie publiczne instytucje, które myślę, że powinny robić więcej na rzecz cudzoziemców" (NGO_K5). Choć więc nie ma tu tak bezpośredniej kontestacji jak w przypadku kryzysu na granicy polsko-białoruskiej lub dyskursu o migracjach i bezpieczeństwie, to jednak poprzez omawiane działania organizacje je podejmujące próbowały wymusić na państwie rozszerzenie jego polityki bezpieczeństwa. Jak określił to jeden z badanych, celem jego organizacji jest, „aby polityka migracyjna była głównie polityką integracyjną, a nie polityką administrującą pobytem cudzoziemców w terenie Polski" (NGO_M8). Badane osoby podczas omawiania problemu radykalizacji wskazywały, że oczekują działań państwa nakierowanych na integrację migrantów właśnie także w celu przeciwdziałania radykalizacji: „jeżeli tak nam bardzo zależy na tym bezpieczeństwie, że jeżeli tak bardzo się boimy tych migrantów, no to integrujmy ich, no to włączajmy ich do społeczeństwa. No bo to przeciwdziała tej radykalizacji" (NGO_K1). Dlatego autor zidentyfikował element kontestujący badaną politykę w postaci próby zwiększenia w niej roli integracji migrantów, choć jest to raczej korekta niż całkowite odrzucenie danej polityki.

4.3.3. Działania w obszarze detencji i deportacji

Relacja omawianych działań do polityki bezpieczeństwa Polski była w przeważającej mierze kontestująca, ponieważ badane organizacje sprzeciwiały się pewnym mechanizmom co do zasady – szczególnie detencji małoletnich, ale też powszechności stosowania detencji generalnie wobec cudzoziemców oraz stosowaniu deportacji do wybranych krajów czy praktyki związanej z nieprzyjmowaniem wniosków o ochronę międzynarodową na przejściu granicznym w Terespolu. HFPC w badanym okresie szczególnie mocno zabiegała o zaprzestanie umieszczania małoletnich w ośrodkach strzeżonych, a w 2020 r. organizacja ta podnosiła tę kwestię w swoim wkładzie do raportu Specjalnego Sprawozdawcy ONZ ds. praw człowieka migrantów[138].

W części przypadków nie kontestowano polityki bezpieczeństwa państwa co do zasady; celem działania badanych podmiotów była raczej korekta błędnych w ich mniemaniu decyzji organów państwa. W przypadkach kiedy organ drugiej instancji uchylał taką decyzję i wydawał nową, zgodną z żądaniem strony, można by uznać, że analizowane działania miały charakter wspierający politykę państwa, ponieważ korygowały błędne decyzje jej organów. Taką ocenę można wywieść z założenia, że generalnym celem polityki państwa jest działanie jego organów zgodnie z prawem, co wynika z przepisów Konstytucji RP stanowiących, że Rzeczpospolita Polska jest demokratycznym państwem prawnym[139] oraz że organy władzy publicznej działają na podstawie i w granicach prawa[140]. Warto zaznaczyć, że niekiedy decyzje drugiej instancji były uchylane na drodze sądowej, a migranci reprezentowani przez badane organizacje otrzymywali nawet zadośćuczynienie, np. za niezgodne z prawem przetrzymywanie w strzeżonym ośrodku dla cudzoziemców[141]. W tym względzie omawiane działania jednocześnie dążyły do zmiany pewnych elementów polityki bezpieczeństwa państwa, a zwłaszcza jej praktyki wykonawczej, oraz utrwalały ogólne ramy badanej polityki jako opartej na

[138] Helsińska Fundacja Praw Człowieka, *Raport 2020 r.*, dz. cyt.

[139] Art. 2 Konstytucji RP.

[140] Art. 7 Konstytucji RP.

[141] Zob. np. post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Interwencji Prawnej z dnia 26.04.2023 [dostęp 01.08.2023].

porządku prawnym gwarantującym działanie organów na podstawie i w granicach prawa oraz przestrzeganiu praw człowieka.

4.3.4. Działania pomocowe wobec migrantów przekraczających granicę polsko-białoruską

Omawiane zagadnienie stanowi najbardziej jaskrawy przejaw kontestacji polityki bezpieczeństwa Polski przez badane organizacje, jednak także w tym aspekcie możliwe jest wskazanie pewnych niuansów. Przede wszystkim badane podmioty zaangażowane w działania na pograniczu polsko-białoruskim kontestowały całościowo sposób reagowania Polski na kryzys oparty na logice „wojny hybrydowej", nazywając ją np. „paranoiczną obroną polskich granic przed uchodźczyniami i uchodźcami" i deklarując: „nie rozumiemy, dlaczego tzw. «wojna hybrydowa» miałaby powodować zawieszenie Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela oraz procedur przewidzianych w prawie polskim i międzynarodowym"[142].

Poprzez działania prawne mające na celu umożliwienie migrantom składania wniosków o udzielenie ochrony międzynarodowej badane podmioty kontestowały politykę opartą na skutecznym „zawracaniu do linii granicy" osób przybywających z Białorusi. Jak wynika z przeprowadzonej analizy, celem działania służb było jak najszybsze wypchnięcie migrantów z terytorium Polski, a nie przyjmowanie od nich wniosków o udzielenie ochrony – to ostatnie miało miejsce głównie wskutek takich okoliczności, jak przede wszystkim uzyskiwanie przez badane organizacje tzw. *interim measures* z ETPC, a także obecność mediów lub parlamentarzystów[143]. Należy jednak zaznaczyć, że liczba przyjętych przez Podlaski Oddział SG wniosków o udzielenie ochrony od obywateli państw takich jak Irak lub Afganistan była znacznie większa niż liczba wystawionych *interim measures*[144]. Istnieje zatem przypuszczenie, że w niektórych przypadkach służby przyjmowały wnioski o ochronę bez czynników zewnętrznych, które by je do tego „zmuszały". Jednakże skala tych przypadków wydaje się dość mar-

[142] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Nomada z dnia 18.04.2023 [dostęp 02.08.2023].

[143] Zob. M. Krępa, *Traktowanie…*, dz. cyt.

[144] Tamże.

ginalna w porównaniu ze skalą stosowania praktyki „zawracania do linii granicy". W informacji statystycznej publikowanej przez Straż Graniczną brak jest danych na temat „zawracania do linii granicy", jednakże SG informowała o co najmniej 50 tys. przypadków przymusowego zawrócenia migrantów na Białoruś od początku kryzysu do końca 2022 r.[145]

Natomiast zgodnie ze statystykami SG najliczniejszą część wniosków o udzielenie ochrony w 2021 r. złożyli do Komendanta Podlaskiego Oddziału Straży Granicznej obywatele Iraku (293 osoby), a następnie Afganistanu (219 osób), Białorusi (86 osób), Iranu (13 osób), Syrii (8 osób), Rosji, Somalii i Sri Lanki (po 7 osób) oraz Demokratycznej Republiki Konga (6 osób)[146]. A zatem ze znacznym prawdopodobieństwem można uznać, że poza obywatelami Białorusi i Rosji powyższe liczby dotyczą osób, które są ofiarami kryzysu humanitarnego. Jednocześnie od 20 sierpnia 2021 r. do 18 lutego 2022 r. ETPC wydał *interim measures* jedynie w 65 sprawach[147]. Co więcej, sama SG niekiedy informowała o przypadkach przyjęcia wniosku od migrantów na pograniczu polsko-białoruskim[148]. A zatem mimo że polityka bezpieczeństwa Polski w kontekście kryzysu na granicy polsko-białoruskiej dopuszczała także przyjmowanie wniosków o ochronę międzynarodową od niektórych migrantów, to trudno uznać działania organizacji pozarządowych w tym zakresie za wspierające tę politykę. Podyktowane jest to tym, że badane organizacje zdecydowanie odrzucały jakąkolwiek wybiórczość w stosowaniu prawa do ochrony międzynarodowej i apelowały, aby wszyscy migranci byli traktowani równo, zgodnie z procedurami, polskim i unijnym prawem oraz gwarancjami praw człowieka. W tym względzie badane organizacje

[145] Gazeta Wyborcza, *Nie 47 tys. wywózek ludzi do Białorusi, a ponad 50 tysięcy. Autopoprawka Straży Granicznej*, 01.01.2023, https://bialystok.wyborcza.pl/bialystok/7,35241,29314977,nie-47-tys-wywozek-ludzi-do-bialorusi-a-ponad-50-tysiecy.html [dostęp 31.12.2023]. Należy mieć na uwadze, że dane te dotyczą przypadków, a nie osób – jedna osoba mogła zostać poddana zawróceniu wiele razy.

[146] Straż Graniczna, *Informacja statystyczna za 2021 r.*, s. 9, https://www.strazgraniczna.pl/pl/granica/statystyki-sg/2206,Statystyki-SG.html [dostęp 06.11.2023].

[147] K. Czarnota, M. Górczyńska, *Gdzie prawo…*, dz. cyt., s. 54.

[148] Straż Graniczna, *Zostawili w nocy cudzoziemców i nie poinformowali służb*, 13.10.2022, https://www.straz graniczna.pl/pl/aktualnosci/10770,Zostawili-w-nocy-cudzoziemcow-i-nie-poinformowali-sluzb.html [dostęp 06.11.2023].

kontestowały łamanie praw migrantów poprzez dyskrecjonalność w przyjmowaniu wniosków o ochronę od wybranych osób, wspierały zaś te elementy – należałoby podkreślić: niespójnej – polityki bezpieczeństwa państwa, które wiązały się z udzielaniem ochrony części migrantów w kontekście omawianego kryzysu.

O kontestującym politykę Polski charakterze analizowanych działań organizacji pozarządowych świadczy także fakt, że działania te były utrudniane przez służby, co zostanie szerzej omówione w rozdziale 5. Ponadto HFPC wskazywała, że funkcjonariusze SG mają obowiązek odmowy wykonania rozkazów łamiących prawa człowieka[149], a inne badane organizacje dążyły także do pociągnięcia do odpowiedzialności karnej funkcjonariuszy służb. Dosadnie do SG zwróciła się w mediach społecznościowych Fundacja Ocalenie: „pytacie wielokrotnie na swoich social mediach czy została powiadomiona prokuratura w sprawie tego jak torturujecie, dręczycie i łamiecie prawa tych ludzi. Odpowiadamy: tak, została. I zostanie powiadomiona ponownie"[150]. Fundacja ta faktycznie zawiadomiła organy ścigania o naruszeniu prawa przez funkcjonariuszy służb obecnych na granicy latem 2021 r. w Usnarzu Górnym, a następnie złożyła zażalenie na odmowę wszczęcia śledztwa w jednej ze spraw tego rodzaju[151]. Również Fundacja Polska Gościnność deklarowała: „zrobimy wszystko, żeby odpowiedzialni za tą i za setki podobnych nielegalnych wywózek, odpowiedzieli za łamanie prawa, stosowanie tortur i narażanie ludzi na śmierć!"[152]. SIP cytowało art. 9 ust. 5 ustawy o Straży Granicznej, „który nakazuje strażnikom […] przestrzegać godności, a także wolności i praw człowieka"[153]. Stosowanie tego rodzaju presji na służby państwowe i podejmowanie działań prawnych w tym zakresie również w oczywisty sposób było nakierowane na zmianę polityki państwa.

[149] Post na portalu *Facebook* Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka z dnia 28.11.2022 [dostęp 28.07.2023].

[150] Post na portalu *Facebook* Fundacji Ocalenie z dnia 20.10.2021 [dostęp 27.07.2023].

[151] Post na portalu *Facebook* Fundacji Ocalenie z dnia 10.10.2023 [dostęp 06.11.2023].

[152] Post na portalu *Facebook* Chlebem i solą (Fundacja Polska Gościnność) z dnia 07.09.2021 [dostęp 28.07.2023].

[153] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Interwencji Prawnej z dnia 24.08.2021 [dostęp 01.08.2023].

Część badanych organizacji nawoływała publicznie do zmiany polityki bezpieczeństwa Polski w aspekcie reagowania na kryzys na granicy polsko-białoruskiej. Przykładem może być wpis internetowy fundacji Polska Gościnność, która domagała się m.in. „całkowitego i bezwarunkowego zniesienia polityki wywózek (push-backów)", „dopuszczenia organizacji medycznych i pozarządowych do działania na terenie wzdłuż całej granicy polsko-białoruskiej", „wdrożenia polityki nastawionej na deeskalację przemocy i respektowanie uniwersalnych praw człowieka", a także „wyciągnięcia konsekwencji wobec osób utrudniających ratowanie zdrowia i życia" migrantów[154]. Z podobnymi apelami występowały także inne organizacje. Fundacja Polskie Forum Migracyjne pisała: „Domagamy się zmiany polityki!"[155] oraz „Obecna «polityka bezpieczeństwa» to polityka przemocy i bezsilności"[156], a Fundacja Strefa WolnoSłowa opublikowała wpis o treści: „Żądamy też zaprzestania śmiertelnej polityki, która instrumentalizuje osoby poszukujące bezpieczeństwa"[157].

W ostrym tonie wypowiadały się także podmioty zrzeszone w Grupie Granica, które zorganizowały konferencję prasową przed siedzibą komendy SG w Białymstoku 27 marca 2022 r. pod wymownym hasłem „Macie krew na rękach". We wpisie zapraszającym na to wydarzenie napisano:

> Polscy funkcjonariusze wywożą do lasu niemowlęta, małe dzieci, osoby z niepełnosprawnościami, w ciężkim stanie medycznym. To barbarzyństwo musi się skończyć! Polityka wywózek oraz kryminalizacja i uniemożliwianie niesienia pomocy humanitarnej to skazywanie tych osób na co najmniej utratę zdrowia lub śmierć. […] Państwo, pod pozorem obrony granic, skazuje ludzi na śmierć w przygranicznych lasach. Skazuje na śmierć dzieci i niemowlęta[158].

---

[154] Post na portalu *Facebook* Chlebem i solą (Fundacja Polska Gościnność) z dnia 03.07.2022 [dostęp 28.07.2023].

[155] Post na portalu *Facebook* Fundacji Polskie Forum Migracyjne z dnia 30.06.2022 [dostęp 28.07.2023].

[156] Post na portalu *Facebook* Fundacji Polskie Forum Migracyjne z dnia 08.11.2021 [dostęp 28.07.2023].

[157] Post na portalu *Facebook* Fundacji Strefa WolnoSłowa z dnia 13.02.2023 [dostęp 28.07.2023].

[158] Post na portalu *Facebook* Fundacji Strefa WolnoSłowa z dnia 27.03.2022 [dostęp 28.07.2023].

Badane organizacje niejednokrotnie oskarżały państwo o powodowanie śmierci migrantów. Stowarzyszenie Salam Lab opublikowało na portalu *Facebook* wpis o treści dotyczącej migrantów zmarłych na pograniczu polsko-białoruskim: „Nie umarli – zostali zamordowani. Przez bezduszną, okrutną «politykę migracyjną», podłych polityków po obu stronach granicy, ksenofobię"[159], a także pytało retorycznie: „Czy to już czas, aby Straż Graniczną oskarżyć o usiłowanie zabójstwa z premedytacją?"[160]. SIP pisało o „ofiarach śmiertelnej polityki wywózek"[161], Fundacja Strefa WolnoSłowa – o „kolejnej ofierze śmiertelnej zarządzania strachem i normalizacji przemocy"[162], Fundacja Ocalenie – o ofiarach „nieludzkiej" i „bezdusznej" polityki[163], Stowarzyszenie Nomada – o „ofierze śmiertelnej antyuchodźczej polityki państwa"[164]. Stowarzyszenie Egala deklarowało: „podkreślamy, że są to ofiary śmiertelnej polityki polskich rządzących"[165], a HFPC promowała poradnik dotyczący obowiązku odmowy wykonania niezgodnego z prawem rozkazu przez funkcjonariuszy SG[166].

Podmioty zrzeszone w Grupie Granica postulowały zastąpienie ówczesnej polityki bezpieczeństwa polityką „opartą na respektowaniu praw człowieka i poszanowaniu godności ludzi"[167]. Badane organizacje wskazywały, że ich sposoby reagowania na kryzys humanitarny na granicy polsko-białoruskiej stanowią bardziej rozsądną i efektyw-

[159] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Salam Lab z dnia 26.09.2021 [dostęp 03.08.2023].

[160] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Salam Lab z dnia 08.09.2021 [dostęp 03.08.2023].

[161] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Interwencji Prawnej z dnia 26.02.2023 [dostęp 01.08.2023].

[162] Post na portalu *Facebook* Fundacji Strefa WolnoSłowa z dnia 23.02.2022 [dostęp 28.07.2023].

[163] Posty na portalu *Facebook* Fundacji Ocalenie z dni 09.02.2023 i 24.03.2022 [dostęp 27.07.2023].

[164] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Nomada z dnia 19.09.2021 [dostęp 02.08.2023].

[165] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Egala z dnia 26.02.2023 [dostęp 31.07.2023].

[166] Post na portalu *Facebook* Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka z dnia 28.11.2022 [dostęp 28.07.2023].

[167] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Homo Faber z dnia 21.01.2022 [dostęp 31.07.2023].

ną politykę bezpieczeństwa niż wówczas prowadzona przez władze: „odpowiedź polskich władz na obecny kryzys musi być humanitarna i mieć na celu deeskalację przemocy, zarówno ze względu na fundamentalne wartości zawarte w polskiej Konstytucji, jak i ze względu na bezpieczeństwo państwa"[168].

Jak argumentowało SIP: polski rząd „tańczy tak", jak „zagrał" Aleksandr Łukaszenka, który zamierzał pokazać, że „Zachód wcale nie dba o prawa człowieka"[169]. Organizacja ta złożyła do ETPC skargi dotyczące samej praktyki zawracania cudzoziemców do Białorusi (tzw. zawrócenie do linii granicy) oraz warunków panujących w ośrodkach strzeżonych, gdzie z reguły trafiają osoby, od których wnioski o udzielenie ochrony międzynarodowej zostały na granicy z Białorusią przyjęte[170]. Na praktykę „zawracania do linii granicy" podmiot ten złożył skargę także do Komisji Europejskiej, wskazując na niezgodność tej praktyki z prawem unijnym[171]. Z kolei przed sądami krajowymi SIP uzyskało wyroki wskazujące na nielegalność praktyki zawracania cudzoziemców do Białorusi, jeśli deklarują chęć złożenia wniosku o udzielenie ochrony międzynarodowej[172]. Stowarzyszenie KIK złożyło w lipcu 2022 r. skargę do ETPC na czynności policji w punkcie prowadzonym przez tę organizację[173].

Ważną formą działań na rzecz zmiany polityki państwa były także próby wpływania na opinię publiczną. Jak już wskazano, zasadniczą formą komunikacji publicznej badanych organizacji są media społecznościowe. Organizacje będące przedmiotem publikacji podejmowały także inne próby kształtowania opinii publicznej, takie jak udział w debatach i manifestacjach. Częstym motywem tych demonstracji było –

---

[168] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Homo Faber z dnia 10.11.2021 [dostęp 31.07.2023].

[169] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Interwencji Prawnej z dnia 20.09.2021 [dostęp 01.08.2023].

[170] Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, *Roczne sprawozdanie merytoryczne z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2021*, dz. cyt.; toż, *Roczne sprawozdanie merytoryczne z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2022*, dz. cyt.

[171] Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, *Roczne sprawozdanie merytoryczne z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2021*, dz. cyt.

[172] Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, *Roczne sprawozdanie merytoryczne z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2022*, dz. cyt.

[173] Stowarzyszenie Klub Inteligencji Katolickiej, *Sprawozdanie…*, dz. cyt.

jak chociażby w przypadku wydarzenia pod Komendą Główną SG we wrześniu 2020 r. – użycie hasła „Bezpieczna granica to taka, na której nikt nie ginie" oraz zapalanie zniczy[174] i eksponowanie znalezionych w lesie zabawek dziecięcych[175]. W październiku 2021 r. przedstawicielki SIP i Fundacji Ocalenie wzięły udział w debacie zorganizowanej w klubie Chmury w Warszawie w ramach wydarzenia, którego celem był zbiór datków na te organizacje[176]. Z kolei w listopadzie 2021 r. Natalia Gebert z Fundacji Inicjatywa Dom Otwarty w Warszawie uczestniczyła w debacie „Obcy, inny… Czy jest się kogo bać?"[177]. Przedstawicielka Fundacji Ocalenie wskazała w czasie tego wydarzenia, że „uświęcona linia na mapie ważniejsza jest od życia ludzi"[178], Natalia Gebert zaś wyraziła opinię, że polityka władz szkodzi także służbom, poddając funkcjonariuszy zbyt dużej presji psychologicznej[179].

Należy jednak zaznaczyć, że badane organizacje z reguły nie kwestionowały zasadności kontroli państwa nad tym, kto i w jaki sposób przekracza jego granicę. Jak zaznaczono w rozdziale 3, badane podmioty uważały wręcz, że to ich logika radzenia sobie z kryzysem humanitarnym na pograniczu polsko-białoruskim służy bezpieczeństwu państwa. Przykładowo SIP głosiło w mediach społecznościowych, że „na tym polega rola służb, żeby każdą z osób na granicy zweryfikować"[180]. Stowarzyszenie KIK przyznawało, że rozumie „potrzebę ochrony granic Polski oraz Unii Europejskiej"[181], ale apeluje o „ta-

[174] OKO.Press, *Znicze dla ofiar na granicy pod Komendą Główną Straży Granicznej [ZDJĘCIA]*, 20.09.2021, https://oko.press/znicze-dla-ofiar-na-granicy-pod-komenda-glowna-strazy-granicznej-zdjecia [dostęp 12.11.2023].

[175] Notatki autora z uczestnictwa w wydarzeniu.

[176] Poptown.eu, *TROSKA – benefit na Fundację Ocalenie i SIP*, https://poptown.eu/z-troski-o-migrantow-benefit-na-fundacje-ocalenie-i-stowarzyszenie-interwencji-prawnej/ [dostęp 12.11.2023].

[177] „Obcy, inny… Czy jest się kogo bać?" – wydarzenie na portalu Facebook organizowane przez Nowy Świat Muzyki w Warszawie, https://www.facebook.com/events/455571832576586/?paipv=0&eav=AfYBHVlkK47eASHKpdAd_207K2N4qUjhg7987ai_mbXxNdiMUeEA10A1y8uqAOITQ1E&_rdr [dostęp 12.11.2023].

[178] Notatki autora z uczestnictwa w wydarzeniu.

[179] Notatki autora z uczestnictwa w wydarzeniu.

[180] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Interwencji Prawnej z dnia 27.09.2021 [dostęp 01.08.2023].

[181] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Klub Inteligencji Katolickiej z dnia 02.09.2021 [dostęp 02.08.2023].

kie działanie, żeby dbając o bezpieczeństwo granic Polski [władze] szanowały godność ludzi"[182]. W takim względzie można pokusić się o twierdzenie, że kontestując politykę państwa w aspekcie praktyki „zawracania do linii granicy", badane podmioty – przynajmniej w ich odczuciu – wspierały szersze ramy tej polityki oparte na gwarancjach przestrzegania praw człowieka i osiągania bezpieczeństwa społecznego poprzez unikanie konfliktowania różnych grup społecznych i wzmacnianie państwa prawa. Te aspekty polityki bezpieczeństwa Polski były widziane przez badane podmioty jako godne utrwalenia i wzmocnienia ich efektywności.

W kwestii pomocy humanitarnej działania badanych organizacji można określić jako kontestujące polską politykę bezpieczeństwa w zakresie, w jakim działania służb nie miały na celu udzielania pomocy danym migrantom, ale dążyły do najbardziej efektywnego wykonywania procedury „zawracania do linii granicy". W tym względzie pomoc humanitarna pozwalająca migrantom na regenerację i przebranie się w bardziej kamuflujący strój oraz dostarczająca im przydatnych informacji w niewątpliwy sposób osłabiała skuteczność tej polityki. Niemniej jednak w niektórych przypadkach służby państwowe same udzielały pomocy migrantom przybywającym z Białorusi w kontekście omawianego kryzysu. Jak pisała w mediach społecznościowych Fundacja Polskie Forum Migracyjne: „jedne polskie publiczne służby przyjeżdżają, opatrują, zakładają szynę, a drugie – tę samą osobę skazują na cierpienie"[183]. A zatem w zakresie współpracy z państwem w udzielaniu migrantom pomocy analizowane działania można określić jako wspierające. Jak już wskazano, trudno stwierdzić, jaką dokładnie logiką kierowały się polskie służby w traktowaniu poszczególnych migrantów na pograniczu polsko-białoruskim[184]. Jednakże z dostępnych danych wynika, że udzielanie przez polskie służby pomocy humanitarnej migrantom było znacznie bardziej powszechne niż przyjmowanie od nich wniosków o ochronę międzynarodową. Często osoby „zawracane do linii granicy" otrzymywały pożywienie, wodę

[182] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Klub Inteligencji Katolickiej z dnia 27.03.2022 [dostęp 02.08.2023].

[183] Post na portalu *Facebook* Fundacji Polskie Forum Migracyjne z dnia 02.04.2023 [dostęp 28.07.2023].

[184] Więcej na ten temat w pracy autora: M. Krępa, *Traktowanie…*, dz. cyt.

Tabela 4.1. Podsumowanie relacji działań badanych organizacji wobec polityki bezpieczeństwa Polski w latach 2015–2023 w ujęciu strategiczno-relacyjnym

Działania	Relacja do polityki bezpieczeństwa państwa	
	wspierająca	kontestująca
Przeciwdziałanie przemocy wobec migrantów i pomoc jej ofiarom	ułatwianie działań państwa lub uzupełnianie tych nieefektywnych, realizacja zadań zleconych przez MSWiA	sprzeciw wobec sekurytyzacji migracji
Wsparcie procesów zapewniania ochrony oraz integracji migrantów	ułatwianie działań państwa lub uzupełnianie tych nieefektywnych	sprzeciw wobec hierarchizacji migrantów i upolitycznienia ochrony, próba wzmocnienia roli integracji w polityce bezpieczeństwa RP
Działania w obszarze detencji i deportacji	korygowanie błędnych decyzji organów państwa, umacnianie państwa prawa	sprzeciw wobec detencji dzieci, nadużywania detencji oraz deportacji do wybranych krajów
Działania pomocowe wobec migrantów przekraczających granicę polsko-białoruską	pomoc humanitarna dla migrantów	aktywny sprzeciw wobec polityki „zawracania do linii granicy" poprzez działania prawne, próby pociągania funkcjonariuszy SG do odpowiedzialności karnej; pomoc humanitarna dla migrantów

Źródło: opracowanie własne.

i pomoc medyczną od SG, niekiedy w tym także leczenie szpitalne[185]. Dlatego działania badanych organizacji w przypadku udzielania pomocy migrantom przez służby państwowe zostały uznane za wspie-

[185] Przykładowo zgodnie ze słowami wiceministra Macieja Wąsika w 2023 r. SG przewiozła do szpitali 155 migrantów i przeprowadziła 19 akcji ratowania życia – zob. Gazeta Wyborcza, *Kryzys na granicy polsko-białoruskiej. Maciej Wąsik zarzuca pomagającym „granie na bębenku" Putina i Łukaszenki*, 15.06.2023, https://bialystok.

rające tę politykę, a jednocześnie kontestujące praktykę odmawiania przez państwo pomocy innym migrantom.

Podsumowanie relacji działań organizacji pozarządowych wobec polityki bezpieczeństwa Polski w latach 2015–2023 autor przedstawił w tabeli 4.1.

4.4. Podsumowanie

W rozdziale omówiono działania organizacji pozarządowych w Polsce w obszarze migracji w latach 2015–2023 w relacji do polityki bezpieczeństwa państwa. W pierwszej kolejności autor usystematyzował zidentyfikowane działania. Na podstawie dokonanej analizy można stwierdzić, że podmioty prowadzące najwięcej działań będących przedmiotem publikacji to Fundacja Ocalenie, Fundacja Polskie Forum Migracyjne, SIP, HFPC, Fundacja Integracji i Rozwoju Cudzoziemców w Polsce, Fundacja dla Migrantów „Dobry Start", Fundacja Emic, Fundacja Polska Gościnność, Fundacja Białoruski Dom, Fundacja Ukraiński Dom, Stowarzyszenie Dla Ziemi, Stowarzyszenie Społeczno-Kulturalne Ethnos, Stowarzyszenie Homo Faber i Stowarzyszenie Nomada. Organizacje te były zaangażowane w różnorodne działania w znacznym stopniu związane z kwestiami bezpieczeństwa. W mniejszym stopniu podobne działania wykonywały: Fundacja Internationaler Bund, Fundacja PAH, Stowarzyszenie KIK, Fundacja Inicjatywa Dom Otwarty, Stowarzyszenie Pro Humanum, Stowarzyszenie Salam Lab i Fundacja WOT. Niektóre organizacje podejmowały bardzo istotne działania, jednak skoncentrowane na określonej dziedzinie. Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę zajmowała się kwestią ochrony dzieci przed krzywdzeniem, Fundacja La Strada – sprawami związanymi z handlem ludźmi, a Fundacja Bezkres i Stowarzyszenie Egala działały tylko w kontekście kryzysu na pograniczu polsko-białoruskim. Pozostałe organizacje prowadziły działania bardziej pośrednio związane z bezpieczeństwem, jak np. minimalizowanie postaw ksenofobicznych, integracja różnych grup migrantów i uczestnictwo w debacie publicznej na rzecz kształtowania polityki bezpieczeństwa w zakresie migracji.

---

wyborcza.pl/bialystok/7,35241,29872795,kryzys-na-granicy-polsko-bialoruskiej--wasik-zarzuca-pomagajacym.html [dostęp 12.11.2023].

Następnie autor przedstawił analizę relacji badanych działań do polityki bezpieczeństwa państwa z założeniem, że należy unikać sztywnej dychotomii: wsparcie *versus* kontestacja, ponieważ oba te aspekty mogą splatać się ze sobą z uwagi na wskazaną w rozdziale 2 niejednoznaczność analizowanej polityki. Brak tej dychotomii został wykazany w trakcie analizy. Badana relacja była wspierająca (nakierowana na reprodukcję polityki) poprzez pomoc ofiarom przestępstw z nienawiści i handlu ludźmi, pomoc wnioskującym o ochronę i jej beneficjentom z Ukrainy i Białorusi, wsparcie legalizacji pobytu i integracji migrantów zarobkowych, proponowanie rozwiązań operacyjnych wspierających integrację migrantów, korygowanie błędnych decyzji organów państwa i wzmacnianie państwa prawa, a także pomoc humanitarną dla migrantów na pograniczu polsko-białoruskim w przypadku, gdy występowała współpraca z państwem w zakresie tej pomocy. Kontestację badanej polityki (usiłowanie jej transformacji) stwierdzono natomiast w formie próby wzmocnienia roli integracji w polityce bezpieczeństwa państwa, sprzeciwu wobec sekurytyzacji migracji, sprzeciwu wobec hierarchizacji migrantów jako podmiotów bezpieczeństwa i upolitycznienia ich ochrony, sprzeciwu wobec polityki RP na granicy polsko-białoruskiej, w tym aktywnego sprzeciwu wobec polityki „zawracania do linii granicy" poprzez działania prawne i próby pociągania funkcjonariuszy SG do odpowiedzialności karnej, a także sprzeciwu wobec detencji dzieci, nadużywania detencji, deportacji do wybranych krajów oraz odmowy udziału w programie relokacji migrantów w ramach UE.

Na podstawie powyższej analizy można stwierdzić, że ani wsparcie, ani kontestacja nie były jednoznacznie przeważającą formą badanej relacji, ale zostały łącznie zidentyfikowane w prawie każdej kategorii działań. Organizacje głównie wspierające politykę państwa to te zaangażowane w pomoc ofiarom przemocy oraz migrantom zarobkowym, a także te prowadzone przez samych migrantów. Organizacje częściej kontestujące politykę to te, które prowadziły działania prawne, angażowały się w pomoc migrantom na granicy polsko-białoruskiej oraz były kierowane przez obywateli polskich.

5. Kluczowe źródła działań w obszarze migracji podejmowanych przez organizacje pozarządowe w Polsce w latach 2015–2023

5.1. Wprowadzenie

Celem rozdziału jest analiza źródeł działań w obszarze migracji podejmowanych przez organizacje pozarządowe w Polsce w latach 2015–2023. W pierwszej kolejności autor przedstawił analizę percepcji badanych podmiotów, tj. ich sposobu postrzegania polityki bezpieczeństwa państwa oraz innych uwarunkowań ich działań. Zgodnie z założeniami krytycznego realizmu analiza percepcji musi stanowić integralną część wszystkich prowadzonych analiz. Ponadto rozdział dostarcza ogólnej refleksji dotyczącej wpływu percepcji badanych aktorów społecznych na relację ich działań oraz polityki państwa.

Następnie autor przeanalizował, jak polityka bezpieczeństwa Polski umożliwiała i utrudniała działania organizacji pozarządowych w obszarze migracji oraz jak kultura bezpieczeństwa badanych organizacji motywowała te podmioty do kontestowania badanej polityki państwa. Każda kategoria działań została przeanalizowana poprzez retrodukcję, tj. identyfikację, czy prawo, idee i procedury polityki bezpieczeństwa państwa mogły stanowić warunek konieczny lub wystarczający, aby ułatwiać (np. poprzez dyspozycje prawne, finansowanie, mechanizmy współpracy) bądź utrudniać (także poprzez prawo, ale też np. dyskurs potępiający) dane działania. Na podstawie uzyskanych rezultatów dokonana została ocena ustrukturyzowanej spójności, tj. występowania regularności ułatwiania przez badaną politykę działań ją wspierających i utrudniania działań kontestujących. Autor opisał także uwarunkowania materialne badanych działań oraz dokonał syntezy dotychczasowych rezultatów w celu oceny, które czynniki

miały kluczowy wpływ na podejmowanie przez organizacje pozarządowe działań w obszarze migracji.

5.2. Percepcja polityki bezpieczeństwa państwa przez organizacje pozarządowe działające w Polsce w obszarze migracji w latach 2015–2023

Zgodnie z założeniami metody analizy strategiczno-relacyjnej poszczególne elementy rzeczywistości społecznej oddziałują na siebie wzajemnie w sposób zależny także od ich percepcji przez aktorów społecznych. Percepcja otaczającej rzeczywistości składa się na sposób postrzegania przez danego aktora społecznego struktur społecznych warunkujących jego działania, w tym przypadku polityki bezpieczeństwa państwa, a także kontekstu tej polityki oraz kontekstu kultury bezpieczeństwa organizacji pozarządowych. Celem analizy percepcji jest pełne zrozumienie źródeł badanych działań, ponieważ sposób interpretacji rzeczywistości przez danego aktora może odbiegać od sposobu, w jaki rzeczywistość tę interpretuje badacz. Dlatego też konieczne jest poznanie *explicite* deklarowanych interpretacji badanych aktorów, nie zaś ich wtórne wyinterpretowanie z obserwowanych praktyk.

Jeżeli chodzi o percepcję polityki bezpieczeństwa państwa, to oficjalna narracja badanych podmiotów cechowała się postrzeganiem tej struktury społecznej jako głównie utrudniającej podejmowanie planowanych działań. Jednocześnie jednak w percepcji badanych organizacji krytykowana przez nie polityka stanowiła wypadkową nastrojów społecznych. Jak wskazywano na stronie internetowej Stowarzyszenia Pro Humanum, „polskie społeczeństwo wciąż jest nietolerancyjne, pełne żywych stereotypów i uprzedzeń, lęku i nienawiści do tego co inne, obce”[1], SIP pisało zaś o „rasizmie instytucjonalnym i systemowym” w Polsce[2].

Na temat swojej percepcji polityki bezpieczeństwa państwa w zakresie migracji oraz jej wzajemnego oddziaływania z postawami polskiego społeczeństwa bardziej szczegółowo mówiły badane osoby

[1] Stowarzyszenie Pro Humanum, *O nas*, dz. cyt.

[2] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Interwencji Prawnej z dnia 21.03.2023 [dostęp 01.08.2023].

podczas wywiadów. Z jednej strony wskazywały one na „brak jasności co do polityk i strategii państwa w kontekście kryzysu migracyjnego", która pozwoliłaby organizacjom „rzeczywiście skutecznie działać na rzecz wspólnych celów wraz z instytucjami państwa" (NGO_K17). Z drugiej strony akcentowano to, że „migracja jest wciąż traktowana [przez państwo] jako zjawisko nadzwyczajne, jako zjawisko jakieś zagrażające różny[m] tutaj naszym wartościom" (NGO_K1) oraz że „w Polsce mamy do czynienia ze sporym poziomem rasizmu, ze sporym poziomem ksenofobii", przez co „osoby, które wyróżniają się wyglądem na tle dosyć monolitycznego polskiego społeczeństwa czy sposobem ubioru związanego z wyznaniem, są narażone na dużo większą dyskryminację, dużo większą przemoc słowną, psychiczną, fizyczną" (NGO_K14). Jedna osoba stwierdziła dobitnie: „Polska nie jest państwem dla wszystkich. Polska coraz bardziej jest państwem dla katolickich heteroseksualnych mężczyzn, białych, urodzonych w Polsce" (NGO_K31). Inna osoba badana podzieliła się następującą refleksją: „czuję na sobie takie obciążenie związane z tym, że jakby te moje działania są postrzegane jako jakoś tam stojące w sprzeczności z interesem narodowym […]. I pomimo całej mojej wiary w słuszność moich działań to obciążenie wciąż czuję" (NGO_K1). Negatywne odczucia związane z polityką państwa pojawiały się także w kontekście działań wspierających tę politykę. Niekiedy badane organizacje wskazywały, że wykonują zadania, które powinny być realizowane przez państwo: „ciężar wsparcia uchodźców i uchodźczyń oraz migrantów i migrantek w dużej mierze przerzucany jest na organizacje społeczne"[3].

Podejście państwa do współpracy z organizacjami pozarządowymi budziło frustrację badanych osób, ponieważ ich zdaniem to, co oferowało państwo, nie było wystarczające – przede wszystkim z uwagi na ograniczoną dostępność finansowania danych działań. Inna badana osoba wskazywała na próby przerzucania na organizacje „niechcianych" zadań: „gdy od [20]16 r. to [finansowanie] zostało ucięte, no to nie mamy żadnego wpływu na władzę i żadnego dialogu z władzą […], [ale] jest duża taka chęć, zarówno rządu, jak i samorządów często przerzucania różnego rodzaju niewygodnych działań na organizacje

[3] Post na portalu *Facebook* Fundacji Ocalenie z dnia 07.07.2023 [dostęp 27.07.2023].

społeczne" (NGO_M6). W percepcji badanych osób organizacje pozarządowe były obarczane realizacją zadań, których organy państwa nie chciały realizować.

Badane osoby opisywały swoją percepcję utrudniania przez politykę bezpieczeństwa państwa ich działań nakierowanych przede wszystkim na kształtowanie badanej polityki. Częstym elementem badanej narracji było poczucie bycia ignorowanym przez państwo: „niekoniecznie jesteśmy słuchani i dopuszczani do różnych zespołów, które mogłyby coś zmienić. Wydaje mi się, że jesteśmy trochę teraz w kontrze do obecnej polityki państwa" (NGO_K3), „to nie jest pogoda dla organizacji pozarządowych naszego typu. Bo pewnie dla kółka różańcowego to jest pogoda" (NGO_K6). Niechęć państwa do słuchania organizacji pozarządowych przekładała się – w percepcji badanych osób – na utrudnianie działań wspierających tę politykę: „największym stresem jest brak współpracy z przedstawicielami urzędów – miejskich, wojewody – i ten konflikt, który w Polsce trwa od wielu, wielu lat" (NGO_K19). Część osób mówiła o konieczności współpracy z państwem lub zależności od środków bezpieczeństwa stosowanych przez organy państwa:

> Bez odpowiednich rozwiązań systemowych, prawnych tej przemocy [w rodzinach migrantów] nie da się skutecznie przeciwdziałać i znowu organizacje oczywiście wykonują ogromną pracę w tym obszarze, ale bez sprzyjających warunków, sprzyjających rozwiązań prawnych i systemowych i też odpowiedniego podejścia, przeszkolenia, wyszkolenia osób, które miałyby to bezpieczeństwo zapewniać, no te działania są bardzo utrudnione (NGO_K14).

W badanych narracjach podkreślany był także wpływ kryzysów na funkcjonowanie organizacji: „ostatnie dwa lata były dla nas ogromnym skokiem rozwojowym dla organizacji – zespołu […], filozofii, strategii i standardów naszej pracy, metod zarządzania"[4]. Doświadczenie działania w warunkach kryzysowych było dla części osób wręcz formujące w kontekście ich kultury bezpieczeństwa, na co autor zwrócił uwagę w analizie procesu modyfikacji tej kultury[5].

[4] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Homo Faber z dnia 08.05.2023 [dostęp 31.07.2023].

[5] Zob. s. 172–178.

Wpłynęło ono silnie na postrzeganie zagrożeń i roli państwa oraz wypracowanie nowych środków bezpieczeństwa, a co za tym idzie transformację postrzegania własnej organizacji jako aktora bezpieczeństwa. Jak wskazywały badane osoby: „organizacje, które są na granicy polsko-białoruskiej, to tutaj sytuacja jest zupełnie inna w kontekście funkcjonowania, jakby działania, tak, no bo to działanie zawsze będzie związane, przynajmniej na tym etapie, po części z poczuciem strachu" (NGO_K12), „możemy mówić na pewno o jakimś zagrożeniu czy ryzykach dla naszych pracowników i osób, którym pomagamy" (NGO_K17). Inna osoba tak opisała to doświadczenie:

> jak tutaj przyjechałam […] w grudniu 2021. To o tym… o tych aspektach nie myślałam. W sensie, że […] służby są przeciwko nam, że być może w związku z tym trzeba zadbać o bezpieczeństwo swoje prawne, o bezpieczeństwo komunikacji i o takie różne aspekty (NGO_K30).

Sytuację związaną z kryzysem na granicy polsko-białoruskiej badane organizacje omawiały szeroko w mediach społecznościowych, gdzie krytykowały działania rządu i podległych mu służb, co zostało omówione w poprzednim rozdziale. W tym miejscu trzeba zwrócić uwagę, że badane podmioty postrzegały politykę bezpieczeństwa państwa jako znacznie utrudniającą im działania w kontekście omawianego kryzysu.

Konieczność pracy w warunkach kryzysowych była istotnym elementem narracji badanych osób na temat percepcji kontekstu ich kultury bezpieczeństwa. Jak relacjonowały uczestniczki badania: „w momentach kryzysowych no wychodzą różne rzeczy, wychodzą te różnice, jak myślimy, jak podchodzimy do kwestii migracji, bezpieczeństwa" (NGO_K12), „nasze poczucie bezpieczeństwa też się zmieniało, czy nasza w ogóle definicja tego, co to jest bezpieczeństwo, się zmieniała, ponieważ w zależności od momentu tego kryzysu i od zachowania służb nasze rozumienie bezpieczeństwa i… i jego potrzeba były różne" (NGO_K25). Jeden z uczestników badania językiem przywołującym działalność konspiracyjną zaznaczył, że członkowie jego zespołu są „od siebie zależni w przypadku jakiejś edukacji bezpiecznego komunikowania. Bo jeśli ktoś z nas jakichś tam reguł nie dotrzyma, no to poleci cała siatka" (NGO_M7). Migrantka działająca w jednej z organizacji podkreśliła wpływ wybuchu wojny w jej kraju

na rozumienie bezpieczeństwa: „ja jako migrantka, jako Ukrainka, teraz bezpieczeństwo rozumiem… dla mnie to takie szerokie pojęcie, dlatego że teraz na Ukrainie jest bardzo niebezpiecznie" (NGO_K20). Obywatelka Polski z kolei opisała, że jej spojrzenie na bezpieczeństwo „ewoluowało […] na podstawie sytuacji politycznych oraz różnych działań, które w czasie rozpoczynały się i zamykały na… na pograniczu [polsko-białoruskim]" (NGO_K27). Kolejną kwestią związaną z percepcją kryzysowości kontekstu było także przytłoczenie skalą potrzeb, zwłaszcza po inwazji Rosji na Ukrainę: „liczba osób, która przyjechała do Polski w tym roku, jest – myślę – przytłaczająca dla NGOsów i nie jesteśmy w stanie wesprzeć tych wszystkich osób" (NGO_K23). Istotnym problemem było także wypalenie zawodowe związane z intensywnością i trudnością działań, szczególnie na pograniczu polsko-białoruskim:

> jeszcze bardziej mamy problem z tym, żeby wrócić do domu i zapomnieć o pracy, którą wykonujemy, niż do tej pory. I tak większość pracowników czy pracowniczek mówiła mi, że… że to jest trudne, że… że z ośrodka się nie wychodzi „tak po prostu" i się idzie do domu, bo są nie tylko telefony, ale są też myśli, które zostają przy tych dzieciach. No to teraz jest to jeszcze trudniejsze (NGO_M3).

A zatem, jak wynika z analizy percepcji, w badaniu źródeł omawianych działań istotne znaczenie miały także predyspozycje psychologiczne badanych osób oraz czynniki emocjonalne.

W percepcji badanych osób pewne znaczenie miała także wielokulturowość środowiska ich pracy. Istotną kwestią wskazywaną przez badane osoby było bowiem poczucie poszerzenia i wzbogacenia spojrzenia na kwestie bezpieczeństwa wynikające z kontaktu z migrantami lub własnego doświadczenia migracyjnego. Jak zauważały niektóre z badanych osób: „na pewne aspekty wcześniej nie zwróciłabym uwagi, tak, gdybym mówiła o bezpieczeństwie. Pewnie patrzyłabym na to bezpieczeństwo z perspektywy jakiejś takiej osobistej swojej własnej" (NGO_K11), „te poziomy dyskryminacji są tak silnie zakorzenione, że my sobie z nich nie zdajemy sprawy, dopóki sami nie mamy takiego doświadczenia" (NGO_M4). Kwestia doświadczenia i rozumienia migracji była niekiedy wskazywana jako źródło napięć między osobami działającymi w badanych organizacjach: „wielu Polaków w ogóle nie

rozumie […] kiedy przyjeżdża uchodźca lub migrant, z czym on się spotyka" (NGO_M2), „miałam poczucie takie, że [Polacy] traktują cię troszeczkę z takim poczuciem, […] że to za ciebie załatwimy, bo jesteś tu słabsza, nie masz swoich praw, nam jest ciebie bardzo szkoda, ale przede wszystkim lepiej, żebyś się nie odzywał, odzywałaś, bo jednak my tu jesteśmy, żeby mówić w twoim imieniu" (NGO_K2). Inni badani podkreślali, że obecność osób z doświadczeniem migracji jest istotna dla sposobu działania ich organizacji: „dużo tam pracuje już migrantów i na swoim doświadczeniu… ze swojego doświadczenia wiedzą, co to znaczy migracja i tutaj jakby taki ludzki po prostu faktor gra ważną rolę" (NGO_K9).

Istotnym elementem kontekstu wskazywanym przez badane osoby była także feminizacja organizacji pozarządowych: „to jest całkowita rzeczywistość NGOsów […] większość pomagających to kobiety" (NGO_K25), „dziewięćdziesiąt procent to są ogólnie kobiety – chodzące do lasu" (NGO_K27). W części wypowiedzi pojawiały się wątki, których egzemplifikację może stanowić poniższy cytat:

> tam, gdzie jest organizacja bardziej kierowana przez mężczyzn, jest większy nacisk na rynek pracy […] na te wątki ekonomiczne, doradztwo zawodowe, większa współpraca z biznesem, z korporacjami. A tam, gdzie są kobiety, to wydaje mi się, że jest większa taka uważność na te kwestie właśnie przemocy, wsparcie psychologiczne, trochę socjalne, jakieś takie asystenckie, bardziej może miękkie (NGO_K28).

Należy jednak także podkreślić, że część osób badanych nie widziała różnic w postrzeganiu bezpieczeństwa związanych z płcią.

Kwestią przewijającą się w narracjach badanych osób były również postawy części migrantów wynikające z takich struktur społecznych, jak ich kultura, tradycja, obyczaje. Elementy te postrzegano jako zdecydowanie utrudniające podejmowanie działań wspierających migrantów. Ważnym elementem percepcji, na który wskazywały badane osoby, było poczucie nieufności ze strony migrantów: „oni się wszystkiego boją […] dla nas jako dla fundacji jest trudne to, że oni z założenia mają zasadę ograniczonego zaufania do nas" (NGO_M7), „[migranci w Puszczy Białowieskiej] błagają nas o to, żebyśmy nie wzywali policji czy służby [SG?], czy wojska, troszeczkę niedowierzając, że Polacy też mogą po prostu nosić pomoc" (NGO_K27). Badani wskazywali na

trudności wynikające z niekiedy negatywnych reakcji migrantów na oferowaną im pomoc: „czasami, kiedy mówisz […], że praca jest nielegalna, tak nie wolno i tam będą takie konsekwencje, […] ludziom nie podoba się ta odpowiedź na przykład. I reakcje, zachowanie bywa różne. I to też ma swój wpływ […] na samopoczucie po prostu, stan psychologiczny mój" (NGO_K9). Inne osoby mówiły, że „każdemu [migrantowi] się wydaje, że […] jego sprawa to jest unikalna i takich nie ma" (NGO_K18) oraz że „nikt nas nie uczył, że to niemożliwe, żeby wszystkich zadowolić" (NGO_K19). Niekiedy dochodzi do sytuacji skrajnych. Jedna z badanych przyznała: „[migranci] złoszczą [się] czasami, my boimy się, co mamy robić, mamy wzywać policję?" (NGO_K21). Pojawiały się jednak także odmienne doświadczenia: „my jako osoby pomagające nigdy nie spotkałyśmy się, spotkaliśmy się z jakąkolwiek sytuacją negatywną, agresywną ze strony osób migrujących" (NGO_K27).

Kolejną kwestią związaną z postawami i sytuacją samych migrantów, która wybrzmiewała w narracji badanych osób, była hermetyczność środowisk migranckich oraz obecne w nich postawy konserwatywne i patriarchalne. Jak wskazała jedna z badanych: „dla mnie – o takich poglądach wolnościowych, feministycznych i takich no… równościowych […] musiałam się z tym jakoś zmierzyć, zgryźć i uznać, że to jest no ten pierwiastek kulturowy, który muszę jakoś tam poszanować, aczkolwiek trudne [to było] dla mnie" (NGO_K6). Inna osoba wskazała: „najtrudniejsze jest chyba to, żeby im wytłumaczyć, że u nas nie ma takiej możliwości, że coś się da załatwić […] przyzwyczajenie do załatwiania, nazwijmy to, pod stołem, tak?" (NGO_K7). Pojawiające się napięcie w relacjach osób działających w badanych podmiotach z migrantami oraz ich rodzinami (będącymi niekiedy źródłem niebezpieczeństwa dla migrantów) stanowi istotny element percepcji kontekstu badanych działań. Jak skonkludowała jedna z osób zajmująca się przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie: „ja nie jestem dla nich ważniejsza niż ich rodzina, niż ich klan, niż ich krewni" (NGO_K6). Fakt ten stanowił w percepcji badanych osób istotne utrudnienie ich działań.

Badane osoby miały często świadomość, że w swojej pracy spotykają się tylko z określonym typem doświadczeń migrantów, co kształtuje ich percepcję sytuacji: „sprawy, którymi my się zajmujemy, to są

najczęściej sprawy, w których doszło do naruszenia praw danej osoby. I to wynika jakby ze specyfiki naszej organizacji" (NGO_K1). Inne uczestniczki badania stwierdziły: „a może spotykam się po prostu wybiórczo, bo do mnie […] nie trafiają ludzie, którym jest świetnie w życiu, tylko trafiają ludzie, którzy mają różne problemy w tym życiu, różne kłopoty" (NGO_K6), „nasza organizacja specjalizuje się w przemocy motywowanej uprzedzeniami, a więc mamy kontakt z osobami, które doświadczają takiej przemocy" (NGO_K28). Stykanie się głównie z problemem zagrożenia bezpieczeństwa migrantów wydaje się istotne dla tego, jak badane osoby postrzegają w swojej działalności podmiot bezpieczeństwa i jego zagrożenia oraz jak oceniają struktury społeczne, w których funkcjonują migranci.

Podsumowując, należy stwierdzić, że w percepcji kontekstu działań organizacji pozarządowych dokonywanej przez te podmioty dominowały elementy utrudniające podejmowanie działań wspierających migrantów. Badane podmioty uważały zarówno nastroje społeczne, jak i politykę państwa za wrogie wobec migracji, a nawet zagrażające bezpieczeństwu migrantów. Za utrudniające badane działania uznawano również niektóre struktury społeczne tworzone przez migrantów: badane osoby wskazywały na tradycje i zwyczaje samych migrantów, które w ich ocenie niekiedy stanowią zagrożenie dla bezpieczeństwa. Jednocześnie rozmówcy dostrzegali, że ich kultura bezpieczeństwa kształtowała się z jednej strony pod wpływem różnych kryzysów związanych z migracjami, z drugiej strony zaś pod wpływem nawiązywania bliskich relacji z migrantami skutkującymi lepszym zrozumieniem ich problemów bezpieczeństwa, co było widziane jako przewaga tych podmiotów w stosunku do państwa.

5.3. Warunkowanie działań organizacji pozarządowych w Polsce w obszarze migracji przez politykę bezpieczeństwa państwa w latach 2015–2023

Celem podrozdziału jest analiza strategicznej selektywności struktury społecznej, jaką jest polityka bezpieczeństwa państwa w zakresie migracji w stosunku do badanych działań, tj. analiza warunkowania badanych działań przez tę politykę. Warunkowanie to – zgodnie

z założeniami krytycznego realizmu – może mieć postać ułatwiania lub utrudniania działań aktora społecznego.

5.3.1. Przeciwdziałanie przemocy wobec migrantów i pomoc jej ofiarom

Polityka bezpieczeństwa Polski warunkuje działania badanych organizacji polegające na przeciwdziałaniu przemocy i udzielaniu pomocy jej ofiarom na dwa sposoby. Pewne elementy omawianej polityki czynią te działania pożądanymi, co ułatwia współpracę państwa i organizacji pozarządowych na tym polu. Współpraca ta widoczna była zwłaszcza w zaangażowaniu Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę w działania realizowane razem z UdSC. Elementami tymi były przede wszystkim przepisy prawa. Jak stwierdzono w rozdziale 2, polska konstytucja gwarantuje każdej osobie bez różnicy obywatelstwa m.in. ochronę życia[6], zdrowia[7], nietykalność osobistą[8], bezpieczne warunki pracy[9], a także zabrania tortur i okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania[10], ponadto zakazuje działania organizacji, których program lub działalność zakładają lub dopuszczają nienawiść rasową i narodowościową[11]. Z powyższych przepisów w sposób jednoznaczny wynika, że celem państwa powinno być zagwarantowanie bezpieczeństwa osobistego, w tym właśnie wolności od przemocy każdej osobie, a zatem także cudzoziemcom. Co więcej, w uzasadnieniu do nowelizacji przepisów migracyjnych w 2021 r. wskazywano na obowiązek państwa, by „strzec swoich obywateli i mieszkańców oraz zapewnić ład i bezpieczeństwo”[12]. Z tego względu polityka bezpieczeństwa Polski wydaje się warunkiem wystarczającym, aby badane organizacje, podejmując omawiane działania, mogły uważać je za pożądane z punktu widzenia tej polityki, a co za tym idzie potencjalnie ułatwiające otrzymanie

[6] Art. 38 Konstytucji RP.
[7] Art. 68 Konstytucji RP.
[8] Art. 41 Konstytucji RP.
[9] Art. 66 Konstytucji RP.
[10] Art. 40 Konstytucji RP.
[11] Art. 13 Konstytucji RP.
[12] Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy o cudzoziemcach oraz ustawy o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (druk nr 1507), dz. cyt.

wsparcia ze strony państwa (w tym finansowego), lub przynajmniej mogły przewidywać brak przeszkód ze strony instytucji państwowych w realizowaniu swoich działań w tym zakresie.

Nie tylko bezpośrednia pomoc ofiarom przemocy może być uznawana za pożądaną w ramach badanej polityki. Poza cytowanym przepisem konstytucji mającym na celu przeciwdziałanie nienawiści na tle rasowym i narodowościowym (poprzez zakaz istnienia organizacji promujących tego typu postawy) również dokument programowy *Polityka migracyjna Polski – diagnoza stanu wyjściowego* uznaje istnienie zagrożeń ksenofobicznych wymierzonych przeciwko migrantom za problem[13]. Z kolei w *Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)* zauważono, że „migranci to grupa społeczna szczególnie narażona na ryzyko oszustw i wykorzystywania przez nieuczciwych pracodawców czy pośredników"[14] i postulowano „prowadzenie działań […], których celem będzie przeciwdziałanie dyskryminacji, promocja postawy otwartości, przełamywanie stereotypów i uprzedzeń"[15]. Co więcej, *Plan działań Policji na lata 2018–2021 w zakresie przeciwdziałania propagowaniu faszyzmu i innych ustrojów totalitarnych oraz przestępstwom nawoływania do nienawiści na tle różnic narodowościowych, etnicznych, rasowych, wyznaniowych albo ze względu na bezwyznaniowość* zakładał „współtworzenie społecznej atmosfery […] przeciwdziałającej radykalizacji postaw i światopoglądów wywołujących strach lub niepokój mniejszości społecznych w Polsce"[16]. Tym samym dokumenty strategiczne dopełniały zwalczanie samej przemocy także zwalczaniem jej źródeł w postaci ksenofobii i rasizmu.

Jednakże w kwestii przeciwdziałania postawom ksenofobicznym i rasistowskim warunkowanie działań badanych organizacji przez politykę bezpieczeństwa RP nie było tak jednoznacznie pozytywne. Jak wielokrotnie wskazywano, polityka ta szczególnie w warstwie dyskursywnej mocno akcentowała zagrożenia ze strony samych cudzoziemców, co zdaniem badanych ekspertów mogło prowadzić do wzrostu społecznej niechęci wobec nich. Zdaniem jednego z badanych ekspertów „nawet byłoby dobrze, gdyby ktoś [migrant] się zradykalizował, bo można go

[13] Zespół do Spraw Migracji, *Polityka…*, dz. cyt., s. 53.
[14] *Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju…*, dz. cyt., s. 152.
[15] Tamże, s. 363.
[16] Zespół do Spraw Migracji, *Polityka…*, dz. cyt., s. 52.

pokazać palcem i wywołać kolejną panikę moralną" (EXP_M3), a w opinii innej ekspertki w badanym okresie „rasizm, ale także umniejszanie człowieczeństwa dla innych wyznań [niż katolickie] jest stale obecne" (EXP_K3). Kolejna ekspertka wyraziła opinię, że „jeżeli osoba migrancka będzie obrabowana czy pobita, to może pójść do policji i będzie wysłuchana", chociaż „policjant może być mniej miły wobec tej osoby" niż wobec obywatela polskiego (EXP_K6). Jak przyznała Prokuratura Generalna, w 2016 r. „istotnie zmieniły się" statystyki dotyczące przestępstw z nienawiści: w 2015 r. przestępstwa te dotykały głównie osób pochodzenia romskiego, a następnie pochodzenia żydowskiego, w 2016 r. zaś głównymi ofiarami były osoby wyznania muzułmańskiego; jednocześnie liczba aktów przemocy wobec muzułmanów wzrosła w tym okresie prawie dwukrotnie[17]. Z kolei wśród postępowań prowadzonych przez prokuratorów w roku 2017 dotyczących przestępstw z nienawiści w 328 przypadkach motywem działania sprawców było wyznanie muzułmańskie ofiary, w 190 przypadkach – narodowość ukraińska, w 112 – żydowska, a w 98 – ciemny kolor skóry[18]. Dane za lata kolejne nie były publikowane przez Prokuraturę Generalną.

Polityka bezpieczeństwa Polski z jednej strony mogła zatem ułatwiać działania polegające na przeciwdziałaniu przemocy wobec migrantów i pomocy im, z drugiej strony zaś je utrudniać, z uwagi na dyskurs władz wymierzony przeciwko migrantom. W tym względzie znaczenie może mieć także to, o jaką grupę migrantów chodzi, ponieważ z dotychczasowej analizy wynika, że migranci zarobkowi i obywatele Ukrainy oraz Białorusi byli w ramach polityki Polski w badanym okresie częściej wskazywani jako podmiot bezpieczeństwa w porównaniu z uchodźcami z Bliskiego Wschodu, którzy byli prezentowani raczej jako zagrożenie. Stąd też w przypadku działań związanych z przeciwdziałaniem rasizmowi i ksenofobii nie stwierdzono w badanym okresie tak ścisłej współpracy między organizacjami pozarządo-

[17] Prokuratura Generalna, *Wyciąg ze sprawozdania dotyczącego spraw o przestępstwa popełnione z pobudek rasistowskich, antysemickich lub ksenofobicznych prowadzonych w 2016 roku w jednostkach organizacyjnych prokuratury*, https://www.gov.pl/web/prokuratura-krajowa/sprawozdania-statystyczne-za-2016-rok [dostęp 05.11.2023].

[18] Prokuratura Generalna, *Sprawozdanie dotyczące spraw o przestępstwa popełnione z pobudek rasistowskich, antysemickich lub ksenofobicznych prowadzonych w 2017 roku w jednostkach organizacyjnych prokuratury /wyciąg/*, https://www.gov.pl/web/prokuratura-krajowa/sprawozdania-statystyczne-za-2017-r [dostęp 05.11.2023].

wymi a instytucjami państwa jak w przypadku działań związanych z bezpośrednią pomocą migrantom będącym ofiarami przemocy oraz w przypadku przeciwdziałania przemocy wobec dzieci migrantów.

W kwestii pomocy dla ofiar handlu ludźmi i przeciwdziałania temu procederowi ułatwianie działań jednego z badanych podmiotów – konkretnie Fundacji La Strada – może zostać uznane za jeszcze silniejsze niż w przypadku zwalczania innych form przemocy wobec cudzoziemców, ponieważ organizacja ta realizowała zadania zlecone przez MSWiA w ramach państwowego programu. Konieczność zwalczania handlu ludźmi wynika natomiast z wielu przesłanek polityki bezpieczeństwa Polski, takich jak choćby konstytucyjne gwarancje wolności osobistej, a także zakaz nieludzkiego lub poniżającego traktowania. Podobnie zatem działania podjęte przez inne podmioty nakierowane na przeciwdziałanie handlowi ludźmi w przypadku pomocy osobom uciekającym z Ukrainy po inwazji rosyjskiej mogą zostać uznane za ułatwiane przez politykę bezpieczeństwa państwa.

5.3.2. Wsparcie procesów zapewniania ochrony oraz integracji migrantów

Jak wynika z analizy przedstawionej w rozdziale 2, polityka bezpieczeństwa Polski w badanym okresie zawierała silne fundamenty prawne dotyczące udzielania ochrony międzynarodowej cudzoziemcom. Polska jest stroną konwencji genewskiej z 1951 r. dotyczącej statusu uchodźców, ma także konstytucyjną gwarancję prawa do azylu[19] i jest częścią Wspólnego Europejskiego Systemu Azylowego. Ustawa o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium RP reguluje procedury w tym zakresie i ustala specjalny system pomocy socjalnej dla osób w procedurze związanej z ochroną międzynarodową[20]. Natomiast z myślą o osobach uciekających z Ukrainy po inwazji rosyjskiej uchwalono specjalną ustawę regulującą kwestie ochrony czasowej dla tych osób[21].

Można zatem uznać, że wskazane powyżej przepisy ułatwiały działania mające na celu wsparcie procesu zapewniania ochrony

[19] Art. 56 Konstytucji RP.

[20] Art. 70 ustawy o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

[21] Ustawa z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa.

międzynarodowej i czasowej. Nie tylko uznawały one za pożądane zagwarantowanie bezpieczeństwa osobom narażonym na różnorodne zagrożenia w swoich krajach, ale także wyznaczały pewne mechanizmy ułatwiające badanym organizacjom podejmowanie w tym zakresie działań pomocowych. Takim mechanizmem był np. ogłoszony 11 marca 2022 r. przez KPRM konkurs na realizację zadania publicznego w zakresie pomocy osobom z Ukrainy[22], na skutek którego realizację tego zadania powierzono m.in. Stowarzyszeniu Społeczno-Kulturalnemu Ethnos i Fundacji Emic[23]. Państwo zachęcało także do realizacji działań pomocowych na rzecz migrantów ewakuowanych z Afganistanu. Fundacja Emic w 2021 r. poszukiwała mieszkań dla tych osób we współpracy z UdSC[24], a Fundacja Polskie Forum Migracyjne świadczyła dla nich pomoc rzeczową, psychologiczną, językową i organizacyjną, która była finansowana przez KPRM[25].

Jak jednak wykazała analiza polityki bezpieczeństwa Polski w badanym okresie, nie wszystkie grupy migrantów ubiegających się o ochronę były tak samo mile widziane. Generalnie skala procedur związanych z udzielaniem ochrony pozostawała w badanym okresie raczej marginalna, a odsetek decyzji pozytywnych w przedmiocie ochrony był niski. Jak zauważyła jedna z ekspertek, „w polskiej administracji utrwaliło się takie przekonanie, że […] uchodźcy, jeżeli już to nie do nas, my jesteśmy tym krajem tranzytowym" (EXP_K4). Udzielanie przez Polskę ochrony w badanym okresie przede wszystkim skupiało się na obywatelach Białorusi i Ukrainy oraz na jednorazowej ewakuacji obywateli Afganistanu współpracujących wcześniej z polskim kontyngentem i to te grupy – jeśli chodzi o migrantów – były dla omawianej polityki kluczowymi podmiotami bezpieczeństwa. Zasadne wydaje się stwierdzenie, że obywatele innych państw (w tym stanowiący liczną grupę osób ubiegających się o ochronę w Polsce obywatele Rosji narodowości czeczeńskiej) byli w badanym okresie mniej

[22] Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, *Ogłoszenie…*, dz. cyt.

[23] Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, *Lista organizacji…*, dz. cyt.

[24] Informacja z dnia 20 grudnia 2022 r. uzyskana z UdSC drogą mailową w trybie dostępu do informacji publicznej.

[25] Fundacja Polskie Forum Migracyjne, *Roczne sprawozdanie merytoryczne z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2021*, dz. cyt.

chętnie widziani przez politykę Polski jako podmioty bezpieczeństwa, o czym świadczy chociażby sytuacja związana z nieprzyjmowaniem wniosków o ochronę od migrantów z Czeczenii na przejściu granicznym w Terespolu[26]. Podejmowanie działań wobec tej grupy nie było zatem ułatwiane przez badaną politykę w takim samym stopniu jak w przypadku Ukraińców lub Białorusinów. W niektórych przypadkach – takich jak chociażby sytuacja w Terespolu – można nawet mówić o utrudnianiu działań organizacji pozarządowych.

Kwestie legalizacji pobytu i integracji migrantów zarobkowych stanowią interesujący element prezentowanej analizy, ponieważ występowała tu istotna rozbieżność między polityką bezpieczeństwa państwa a kulturą bezpieczeństwa badanych organizacji pozarządowych, co ma istotny wpływ na warunkowanie badanych działań przez tę politykę. Różnica ta polegała na tym, że polityka bezpieczeństwa Polski w niewielkim stopniu ujmowała problematykę legalizacji pobytu cudzoziemców i ich integracji, podczas gdy z punktu widzenia kultury bezpieczeństwa badanych podmiotów zagadnienia te miały doniosłe znaczenie. Jak wykazała przeprowadzona analiza, polska polityka w badanym okresie widziała kwestie legalizacji pobytu cudzoziemców raczej w kategoriach ekonomicznych niż bezpieczeństwa. Zagadnienia związane z bezpieczeństwem pojawiały się natomiast jako przesłanki negatywne tej legalizacji, tj. skutkujące odmową wydania decyzji legalizacyjnych. W rozdziale 2 autor zwracał uwagę także na rozbudowaną politykę dotyczącą legalizacji pobytu przy braku rozwiązań skupionych na integracji[27]. *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej* traktuje kwestie migracyjne zdawkowo, wskazując na konieczność m.in. integracji migrantów, zachowania spójności społecznej i przeciwdziałania niezdefiniowanym precyzyjniej „zagrożeniom porządku i bezpieczeństwa publicznego związanym z procesami migracyjnymi"[28].

Z tego względu należy uznać, że z punktu widzenia badanej polityki integracja migrantów zarobkowych była wartościowana pozytywnie,

[26] Zob. s. 199, 201.

[27] Por. M. Duszczyk, M. Lesińska, M. Szulecka, R. Stefańska, M. Szczepański, *Polityka…*, dz. cyt.

[28] *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego…*, dz. cyt., s. 32.

aczkolwiek nie jako kwestia o szczególnie istotnym znaczeniu. Dlatego też warunkowanie działań badanych organizacji w tym zakresie może zostać określone jako ich ułatwianie, chociaż w słabym stopniu. Zidentyfikowano współpracę badanych podmiotów z instytucjami państwa, w tym finansowanie działań organizacji pozarządowych z budżetu państwa, jednak wydaje się, że z perspektywy instytucji państwowych działania te wiązały się raczej z usprawnieniem ich pracy (poprzez pomoc cudzoziemcom w przygotowaniu dokumentów lub odciążenie systemu pomocy socjalnej) bądź rozwojem polskiej gospodarki (poprzez aktywizację zawodową migrantów lub wzrost ich kompetencji jako siły roboczej) niż z kwestiami bezpieczeństwa. W toku analizy nie stwierdzono rozbudowanych mechanizmów współpracy w kwestiach *stricte* związanych z bezpieczeństwem w aspekcie integracji, czyli działalnością integracyjną nakierowaną na minimalizowanie ryzyka wystąpienia radykalizacji migrantów. Pewne działania tego typu odbywały się na poziomie lokalnym we współpracy ze szkołami, nie było jednak w tej kwestii mechanizmu koordynacyjnego na poziomie centralnym. Podobnie rzecz się miała w przypadku wsparcia badanych podmiotów dla migrantów nakierowanego na zapobieganie rozwoju pandemii COVID-19.

5.3.3. Działania w obszarze detencji i deportacji

W ramach polityki bezpieczeństwa Polski autor zidentyfikował pewne mechanizmy ułatwiające organizacjom pozarządowym wykonywanie kontroli przestrzegania praw migrantów przez organy państwa oraz kontestowanie działań tych organów. Jednym z istotnych mechanizmów dotyczących badanego zagadnienia była procedura monitoringu deportacji, choć funkcjonowanie tej procedury zostało przez jedną z organizacji nieobjętych badaniem uznane za „fasadowe”[29]. Obowiązek zapewnienia „skutecznego systemu monitorowania” deportacji wynika z prawa UE[30], a w Polsce jest realizowany na mocy ustawy

[29] Fundacja Instytut na Rzecz Państwa Prawa, *Raport…*, dz. cyt.

[30] Art. 8 ust. 6 Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/115/WE z dnia 16 grudnia 2008 r. w sprawie wspólnych norm i procedur stosowanych przez państwa członkowskie w odniesieniu do powrotów nielegalnie przebywających obywateli państw trzecich, Dz.U. UE L 348/98.

o cudzoziemcach. Ustawa ta stanowi, że „przedstawiciele organizacji pozarządowych lub międzynarodowych zajmujących się udzielaniem pomocy cudzoziemcom mogą być obecni jako obserwatorzy" podczas wykonywania deportacji[31]. Jak wskazuje cytowana ustawa, celem obserwacji jest „potwierdzenie poszanowania godności i praw cudzoziemca w toku tych czynności"[32].

Ponadto działania badanych podmiotów w obszarze detencji i deportacji nie były przedmiotem tak silnej krytyki ze strony władz, jaką można było obserwować w kontekście kryzysu na granicy polsko-białoruskiej. Niekiedy też instytucje publiczne takie jak UdSC lub SG ułatwiały prowadzenie omawianych działań (świadczenie pomocy prawnej polegającej na pisaniu odwołań od negatywnych decyzji tych organów) poprzez udostępnianie przestrzeni w prowadzonych przez siebie ośrodkach. Stąd też warunkowanie analizowanych działań przez politykę bezpieczeństwa państwa autor ocenił jako raczej neutralne. Jedynie działania związane z detencją stosowaną wobec osób przekraczających granicę polsko-białoruską w sposób nieuregulowany były utrudniane przez państwo. Fundacja Polskie Forum Migracyjne informowała publicznie o trudnościach związanych z tymi działaniami: „wielokrotnie, w wielu placówkach, odmawiano nam możliwości wsparcia klientów. Mimo to dotarliśmy z pomocą psychologiczną do 148 osób"[33]. Dlatego też intensywność utrudniania analizowanych działań przez politykę państwa mogła zależeć od kategorii migrantów, do których były one skierowane.

5.3.4. Działania pomocowe wobec migrantów przekraczających granicę polsko-białoruską

Polityka bezpieczeństwa prowadzona przez polskie władze w badanym okresie w przeważającym stopniu utrudniała działania organizacji pozarządowych związane z pomocą migrantom na pograniczu polsko-białoruskim. Jak wskazała jedna z osób uczestniczących w badaniu: „Możemy mówić na pewno o jakimś zagrożeniu czy ryzykach

[31] Art. 333 ustawy o cudzoziemcach.

[32] Art. 333 ust. 4 ustawy o cudzoziemcach.

[33] Fundacja Polskie Forum Migracyjne, *Roczne sprawozdanie merytoryczne z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2022*, dz. cyt.

dla naszych pracowników i osób, którym pomagamy [na granicy polsko-białoruskiej]" (NGO_K17), mając na myśli zagrożenia ze strony państwa. Osoby badane miały poczucie, że służby państwa są „przeciwko nim", i podawały przykłady sytuacji, w których czuły się zastraszane lub szykanowane. Jak pisała we wrześniu 2023 r. w mediach społecznościowych Fundacja Ocalenie:

> Nasze zaniepokojenie wzbudza fakt, że postawione zarzuty [przemytu ludzi] wpisują się w nasilającą się przed wyborami narrację polityczną o rzekomej współpracy organizacji humanitarnych z przemytnikami oraz dotychczasowe praktyki kryminalizowania niesienia pomocy humanitarnej. […] osoby niosące pomoc humanitarną na Podlasiu, są regularnie zastraszane i nękane przez służby mundurowe[34].

W związku z tym realizowane przez badane podmioty działania były podejmowane wbrew polityce prowadzonej przez Polskę w badanym okresie. Wpływała na to instrumentalizacja migracji przez Białoruś skutkująca uznaniem przez rząd polski migrantów za „broń" reżimu białoruskiego, a także idące za tym wprowadzenie stanu wyjątkowego i następnie strefy objętej zakazem przebywania na pograniczu polsko-białoruskim, co całkowicie uniemożliwiło działania badanych organizacji na tym terenie. W największym stopniu utrudnianie dotyczyło działań prawnych związanych z reprezentowaniem migrantów chcących złożyć wniosek o udzielenie ochrony międzynarodowej. Badane organizacje informowały publicznie, że służby utrudniały im wykonywanie działań prawnych: „kwestionowano nasze pełnomocnictwa, nie dopuszczano adwokatów do czynności prawnych, nie dopuszczano nawet posłów do żadnych informacji w ramach przysługującej im interwencji poselskiej. Ignorowano wszelkie przepisy i procedury, jak gdyby prawo zwyczajnie nie istniało"[35].

Mniej negatywne, a miejscami neutralne wydaje się warunkowanie przez badaną politykę niesienia pomocy humanitarnej dla migrantów na pograniczu polsko-białoruskim. Z jednej strony miały miejsce opisywane już próby kryminalizacji pomocy polegające na postawieniu

[34] Post na portalu *Facebook* Fundacji Ocalenie z dnia 15.09.2023 [dostęp 06.11.2023].

[35] Post na portalu *Facebook* Chlebem i solą (Fundacja Polska Gościnność) z dnia 03.09.2021 [dostęp 28.07.2023].

zarzutów przemytu ludzi części aktywistów i przeszukaniu punktu interwencyjnego Stowarzyszenia KIK w 2021 r. Przedstawiciele badanych organizacji wskazywali także na przypadki niechęci pogotowia ratunkowego do udzielania pomocy migrantom w Puszczy Białowieskiej. Zatem również wobec działań humanitarnych w badanym okresie można stwierdzić niekiedy negatywny stosunek państwa, a przynajmniej tak był on interpretowany przez badane podmioty, co mogło utrudniać ich działania. Jak pisała np. Fundacja Ocalenie w mediach społecznościowych: „po raz kolejny polska Straż Graniczna próbuje oczerniać osoby ratujące życie ludzi w drodze na polsko-białoruskim pograniczu. […] służby mundurowe, z pomocą rządowych mediów próbują przeinaczać fakty i zakłamywać rzeczywistość. Padłyśmy ofiarą takich działań nie raz”[36]. Organizacja ta słynęła zresztą z dosadnego komentowania utrudniania jej działań przez politykę państwa: „[Prezydent Andrzej Duda] wyzwał nas wówczas od durniów, zdrajców i ludzi nieodpowiedzialnych, którzy atakowali polskiego żołnierza, co ów w swej dzielności wytrzymał. […] mundurowi nie raz atakowali fizycznie osoby aktywistyczne i dziennikarskie – skuwali, trzymali na muszce z odbezpieczoną bronią, glebowali [rzucali na ziemię]”[37]. W podobnym duchu pisało SIP: „w komentarzach jesteśmy czasem nazywani «pożytecznymi idiotami», bo – jak mówią autorzy – pomagamy Łukaszence, w jego wojnie”[38]. Przykładem takiej narracji władz może być wypowiedź wiceministra spraw wewnętrznych i administracji Macieja Wąsika, który zwrócił się do aktywistów słowami: „nie mogę państwu odmówić wrażliwości, dobrych intencji, ale […] gracie na bębenku w tamtej orkiestrze”, mając na myśli reżim białoruski[39]. Opisywane oddziaływania polityki państwa mogą zostać uznane za warunek wystarczający do utrudniania także działań humanitarnych.

Z drugiej strony jednak służby państwowe niekiedy współpracowały z aktywistami, niosąc pomoc migrantom, a badane organizacje

[36] Post na portalu *Facebook* Fundacji Ocalenie z dnia 10.01.2023 [dostęp 27.07.2023].

[37] Post na portalu *Facebook* Fundacji Ocalenie z dnia 16.08.2022 [dostęp 27.07.2023].

[38] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Interwencji Prawnej z dnia 20.09.2021 [dostęp 01.08.2023].

[39] Gazeta Wyborcza, *Kryzys…*, dz. cyt.

mimo wszystko były w stanie prowadzić swoje działania pomocowe w kontekście kryzysu na granicy polsko-białoruskiej w sposób nieprzerwany od jesieni 2021 r. do końca analizowanego okresu. Organizacje te wychodziły z założenia, że zgodnie z polskim prawem pomaganie wszystkim migrantom jest legalne[40]. Stowarzyszenie Egala informowało w mediach społecznościowych o wyroku Sądu Rejonowego w Bielsku Podlaskim VIII Zamiejscowy Wydział Karny w Siemiatyczach uniewinniającym od zarzutu pomocy w nielegalnym przekraczaniu granicy osobę przewożącą migranta w złym stanie zdrowia do szpitala. Organizacja ta cytowała fragment uzasadnienia wyroku w swoim wpisie: „«fakt, że osoby te nielegalnie przekraczały granicę i godziły się na ryzyko z tym związane, nie ma wpływu, że takim osobom może być udzielana legalnie pomoc humanitarna. Nie można stawiać zarzutu osobom chcącym nieść pomoc migrantom, zwłaszcza tym, którzy wymagają opieki medycznej» (Sygn. akt: VIII W 58/22)"[41]. Stąd też badane podmioty uważały, że po ich stronie stoi nie tylko racja moralna, ale i polskie prawo: „konstytucyjny nakaz poszanowania godności człowieka, zakaz nieludzkiego i poniżającego traktowania oraz wynikający bezpośrednio z 162 artykułu Kodeksu karnego obowiązek udzielenia (efektywnej) pomocy osobie znajdującej się w bezpośrednim niebezpieczeństwie utraty życia respektowane są wyłącznie z pozycji tej oddolnej sieci"[42]. Należy zatem wskazać na cytowany powyżej przepis Kodeksu karnego[43], który przewiduje karę za nieudzielenie pomocy osobie znajdującej się w stanie zagrożenia życia jako czynnik ułatwiający udzielanie pomocy humanitarnej migrantom na granicy polsko-białoruskiej. Fundacja PAH współpracowała nawet ze Strażą Graniczną w przedmiocie udzielania pomocy humanitarnej migrantom na pograniczu polsko-białoruskim[44]. Dlatego też warunkowanie omawia-

[40] Post na portalu *Facebook* Fundacji Inicjatywa Dom Otwarty z dnia 03.11.2021 [dostęp 03.08.2023].

[41] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Egala z dnia 19.07.2022 [dostęp 31.07.2023].

[42] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Nomada z dnia 26.07.2023 [dostęp 02.08.2023].

[43] Precyzyjnie art. 162 § 1.

[44] Straż Graniczna, *Wsparcie humanitarne wciąż dociera do potrzebujących cudzoziemców*, 09.03.2023, https://www.strazgraniczna.pl/pl/aktualnosci/11436,Wspar-

nych działań przez politykę bezpieczeństwa państwa autor ocenił jako niejednoznaczne, co wynika z niespójności tej polityki – z jednej strony gwarantującej *de iure* szereg praw dla migrantów, z drugiej strony ograniczającej te prawa w praktyce.

Na podstawie przedstawionej powyżej analizy oraz rezultatów analiz omówionych w rozdziale 4 można stwierdzić, że wzajemne oddziaływania działań badanych organizacji oraz polityki bezpieczeństwa państwa cechowały się co do zasady ustrukturyzowaną spójnością. Działania ułatwiane przez badaną politykę były w przeważającym zakresie tożsame z działaniami ją wspierającymi, a działania przez nią utrudniane – z działaniami ją kontestującymi. Jednakże w ocenie autora polityka państwa polskiego ułatwiała także niektóre działania ją kontestujące, co wynika z jej zakotwiczenia w porządku konstytucyjnym oraz prawie międzynarodowym, skąd wypływają dość szerokie gwarancje praw człowieka i obywatela. Jednocześnie badana polityka utrudniała działania, które można uznać za wspierające jej ogólne założenia. Tak było w przypadku sekurytyzacji migrantów, która utrudniała przeciwdziałanie przemocy wobec nich. Zdaniem autora wynikało to z bieżącej potrzeby politycznej partii rządzącej.

Należy także mieć na uwadze, że żadna z wyszczególnionych jako jednostki analizy kategorii działań (z wyjątkiem pomocy ofiarom handlu ludźmi) nie cechowała się jednoznaczną relacją, a zamiast tego w ramach każdej kategorii można było wskazać działania wspierające i kontestujące, a zatem również ułatwiane i utrudniane. Działania wspierające badaną politykę i przez nią ułatwiane przeważały w następujących kategoriach działań: 1) przeciwdziałanie przemocy wobec migrantów i pomoc jej ofiarom oraz 2) wsparcie procesów zapewniania ochrony i integracji migrantów. Z kolei działania kontestujące politykę bezpieczeństwa państwa i jednocześnie przez nią utrudniane przeważały w takich kategoriach, jak: 3) działania w obszarze detencji i deportacji oraz 4) działania pomocowe wobec migrantów przekraczających granicę polsko-białoruską.

---

cie-humanitarne-wciaz-dociera-do-potrzebujacych-cudzoziemcow.html [dostęp 09.04.2024].

5.4. Motywowanie organizacji pozarządowych w Polsce do podejmowania działań w obszarze migracji przez ich kulturę bezpieczeństwa w latach 2015–2023

Celem podrozdziału jest analiza procesu motywowania badanych działań przez kulturę bezpieczeństwa aktorów je podejmujących, tj. organizacji pozarządowych objętych badaniem. Pozwoli to na pogłębienie wyjaśnienia źródeł podejmowania badanych działań, zwłaszcza tych, które były utrudniane przez politykę państwa, a zatem badane podmioty podejmowały je pomimo pewnych kosztów (takich jak choćby brak dofinansowania z budżetu państwa, trudności natury formalnej, praca pod presją negatywnej narracji państwa, a nawet działania służb w formie kontrolowania osób i pomieszczeń). Jednakże nawet w przypadku działań ułatwianych przez daną politykę fakt ten niewystarczająco wyjaśnia ich podejmowanie, ponieważ nie wszystkie działania potencjalnie ułatwiane przez politykę państwa były podejmowane przez badane podmioty. Analiza procesu motywowania badanych działań przez kulturę bezpieczeństwa organizacji je podejmujących w istotnym stopniu opiera się na identyfikacji różnic i podobieństw między polityką bezpieczeństwa państwa w zakresie migracji a kulturą bezpieczeństwa badanych podmiotów.

5.4.1. Przeciwdziałanie przemocy wobec migrantów i pomoc jej ofiarom

Kultura bezpieczeństwa badanych organizacji jednoznacznie motywowała je do podejmowania działań przeciwko przemocy wobec migrantów. Jak wielokrotnie podkreślano w rozdziale 3, badane organizacje ujmowały migrantów jako kluczowy podmiot bezpieczeństwa i dużą wagę przywiązywały do gwarantowania praw tych osób oraz do przeciwdziałania zagrożeniom związanym z przemocą motywowaną rasizmem i ksenofobią. Ponadto zakres przemocy był rozumiany przez badane organizacje dość szeroko. Część osób zwracała uwagę na kwestie związane z relacjami migrantów z członkami ich rodzin lub pracodawcami: „dla mnie to już była przemoc – dla nich to było kulturowe uznanie – taka dominacja mężczyzny nad kobietą, usługiwanie kobiet" (NGO_K6), „bardzo dużo osób się do nas zgłasza,

którzy… które są, no nie wiem, wykorzystywane po prostu [przez pracodawców] i to też […] jest jakaś forma przemocy" (NGO_K15).

Badane organizacje w istotny sposób budowały swoją tożsamość jako aktorzy uzupełniający działania niepodejmowane przez państwo. Jak wskazała jedna z badanych osób: „jest jakby odgórne przyzwolenie na to, że pewne akty nienawiści czy agresji są… znaczy: jest po prostu na nie przyzwolenie i nie piętnuje się takich zachowań" (NGO_K16). Ponadto kultura bezpieczeństwa danej organizacji mogła rzutować na skłonność do podejmowania współpracy z państwem. Należy zauważyć, że Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę lub Fundacja Integracji i Rozwoju Cudzoziemców w Polsce – które realizowały omawiane działania w ścisłej współpracy z instytucjami państwa – raczej nie należały do grona organizacji często wyrażających publicznie krytykę polityki państwa. A zatem kultura bezpieczeństwa tych podmiotów nie była konstruowana wokół konfrontacji z państwem, a ich interesy opierały się na unikaniu krytyki państwa, która przez jego organy mogłaby zostać uznana za nadmiarową.

Konieczne jest także przypomnienie, że z uwagi na sprawczość aktorów społecznych strategiczna selektywność struktur może mieć skutki trudne do przewidzenia, a zatem również odwrotne do zamierzonych przez twórców tej struktury[45]. W przypadku omawianych działań kwestia ta manifestuje się w następujący sposób. Polityka państwa ujmująca migrację jako zagrożenie mogła utrudniać wybór działań związanych z budowaniem odmiennej narracji (tj. prezentowaniem migracji jako nieniosącej niebezpieczeństw) w przypadku organizacji, których kultura bezpieczeństwa zakładała jak najmniejszą konfrontację z państwem. Natomiast w przypadku organizacji, których kultura bezpieczeństwa zakładała pewną dozę nieufności do narracji państwa, intensyfikacja polityki opartej na sekurytyzacji migracji mogła wręcz ułatwiać wybór działań polegających na publicznym przedstawianiu przeciwstawnej argumentacji, jeśli nie wiązało się to z dodatkowymi kosztami.

Kultura bezpieczeństwa badanych podmiotów miała istotne znaczenie także dla motywowania ich do wyboru metod pomocy cudzoziemcom będącym ofiarami przemocy i przeciwdziałania tej

[45] Zob. s. 37–38.

przemocy. Większość badanych organizacji skupiała się nie tylko na bezpośredniej pomocy osobom poszkodowanym, ale także na prowadzeniu kampanii na rzecz otwartości i tolerancji wobec cudzoziemców. Było to zbieżne z podkreślanym w narracjach tych organizacji założeniem, że najskuteczniejszą metodą przeciwdziałania radykalizacji jest integracja i wzajemne poznanie się różnych społeczności. Natomiast organizacje specjalizujące się w działaniach prawnych (HFPC i SIP) największy nacisk kładły właśnie na ten typ działań.

W kwestii pomocy ofiarom handlu ludźmi kultura bezpieczeństwa Fundacji La Strada w oczywisty sposób motywowała ją do podejmowania działań w omawianym zakresie, ponieważ pomoc ofiarom handlu ludźmi i przeciwdziałanie temu procederowi były głównymi elementami kultury bezpieczeństwa tej fundacji. Podobnie działania podjęte przez inne podmioty nakierowane na przeciwdziałanie handlowi ludźmi w przypadku pomocy osobom uciekającym z Ukrainy po inwazji rosyjskiej mogą zostać uznane za motywowane przez ich kulturę bezpieczeństwa opartą w silnym stopniu na ideach ochrony praw, wolności i dobrostanu migrantów. Natomiast stopień kooperacji z państwem zależał od tego, jak dana organizacja konstruowała swoją tożsamość w zakresie niezależności od organów państwa. Brak krytyki polityki państwa w narracji Fundacji La Strada wskazuje, że unikanie konfrontacji z państwem stanowiło istotny element jej kultury bezpieczeństwa, co może być widziane jako czynnik motywujący do prowadzenia działań w ścisłej kooperacji z organami państwa.

5.4.2. Wsparcie procesów zapewniania ochrony oraz integracji migrantów

Jeżeli chodzi o ogólne motywowanie badanych podmiotów do podejmowania omawianych działań przez ich kulturę bezpieczeństwa, to należy uznać, że jest ono bardzo silne. Przedstawiona w rozdziale 3 analiza wykazała, że badane podmioty właśnie osoby poszukujące ochrony międzynarodowej widziały jako kluczowy podmiot bezpieczeństwa i wokół zapewniania bezpieczeństwa tej grupie konstruowały swoją kulturę bezpieczeństwa. Podobnie jak w przypadku działań związanych z przeciwdziałaniem przemocy, także w kwestiach wspierania procesu udzielania cudzoziemcom ochrony badane organizacje uważały działania państwa za w znacznym stopniu właściwe (oczy-

wiście poza kwestią granicy z Białorusią), ale niewystarczające i budowały swoją tożsamość jako aktorów wypełniających tego rodzaju lukę bezpieczeństwa. Jak stwierdziła Fundacja Ocalenie, „ciężar wsparcia uchodźców i uchodźczyń oraz migrantów i migrantek w dużej mierze przerzucany jest na organizacje społeczne"[46]. A zatem kultura bezpieczeństwa badanych organizacji motywowała te podmioty do podejmowania działań pomocowych dla migrantów ubiegających się w Polsce o ochronę, w zastępstwie państwa.

Jednakże w ocenie części badanych organizacji działania państwa na rzecz bezpieczeństwa migrantów poszukujących w Polsce ochrony były wybiórcze i opierały się na hierarchizacji migrantów jako podmiotów bezpieczeństwa. Z kolei kultura organizacji objętych badaniem była bardzo silnie osadzona na uniwersalizmie bezpieczeństwa i postulowała prowadzenie polityki „obejmującej wszystkich uchodźców i migrantów niezależnie od ich pochodzenia, wyznania czy koloru skóry"[47]. Stąd też działania badanych organizacji najczęściej były skierowane do wszystkich migrantów, chociaż w badaniu uczestniczyły także organizacje skupiające się na pomocy dla określonej grupy: ze względu na narodowość (Fundacja Białoruski Dom, Fundacja Ukraiński Dom, Fundacja WOT) lub wiek (Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę). W przypadku organizacji, których kultura bezpieczeństwa silnie akcentowała uniwersalizm bezpieczeństwa, a także dopuszczała konfrontację z państwem, hierarchizująca migrantów polityka bezpieczeństwa nie była w stanie utrudnić działań związanych z promowaniem rozwiązań nakierowanych przeciwko nierównemu traktowaniu migrantów ze względu na ich pochodzenie lub jakąkolwiek inną cechę.

Znaczna część działań organizacji pozarządowych w zakresie integracji migrantów zarobkowych wynikała z oddziaływania innych czynników niż polityka państwa. Przede wszystkim było to motywowanie badanych organizacji do podejmowania tych działań przez ich kulturę bezpieczeństwa. Kultura ta opierała się bowiem na uznaniu, że działania integracyjne są kluczowe z punktu widzenia bezpieczeństwa całego społeczeństwa. Integracja migrantów często pojawiała

[46] Post na portalu *Facebook* Fundacji Ocalenie z dnia 07.07.2023 [dostęp 27.07.2023].

[47] Post na portalu *Facebook* Fundacji Inicjatywa Dom Otwarty z dnia 03.03.2022 [dostęp 03.08.2023].

się w statutach badanych organizacji, a Fundacja dla Wolności nazwała ją nawet „jednym z największych wyzwań współczesności"[48]. Również w wywiadach z osobami zaangażowanymi w działania badanych podmiotów bardzo często poruszane były wątki integracji, w tym także w definiowaniu „bezpieczeństwa" jako polegającego np. na „odpowiedniej integracji i jakby skonstruowaniu wspólnego życia migrantów z osobami polskimi" (NGO_K22). Integracja często była wymieniana jako cel działania badanych organizacji i definiowana poprzez nawiązywanie relacji: „jako proces, w którym cudzoziemiec zakorzenia się w środowisku lokalnym i nawiązuje […] satysfakcjonujące go relacje – ze środowiskiem lokalnym w miejscu swojego życia" (NGO_M8). Stąd też kultura bezpieczeństwa badanych podmiotów polegała na przyjmowaniu przez nie tożsamości aktorów wykonujących wszelkie działania, które pomagają migrantom w nawiązywaniu relacji z polskim państwem i społeczeństwem. Ponadto badane podmioty uznawały kwestię integracji nie za należącą do domeny ekonomicznej, ale fundamentalną sprawę bezpieczeństwa nie tylko samych cudzoziemców, lecz całego społeczeństwa.

5.4.3. Działania w obszarze detencji i deportacji

Jak już wielokrotnie podkreślono, kultura badanych organizacji pozarządowych opierała się na uznaniu migrantów za kluczowy podmiot bezpieczeństwa, a dążenie do zapewnienia im bezpieczeństwa stanowiło podstawę funkcjonowania tych organizacji. Badane osoby działające w organizacjach pozarządowych często negatywnie wartościowały – pod względem bezpieczeństwa – instytucję detencji. Jak wskazywała jedna z nich: „ja w ogóle nie widzę powodu na to, żeby w ogóle istniały granice, system wizowy i ośrodki detencyjne" (NGO_K1). Jednak tak otwarte odrzucenie granic państwowych należało wśród badanych osób do rzadkości. Inna rozmówczyni argumentowała: „drugim niebezpieczeństwem, które te osoby [migrantów] spotyka, które teoretycznie jest mniejszym niebezpieczeństwem [niż zawrócenie na Białoruś], ale w rzeczywistości z ich perspektywy może być większym, jest perspektywa uwięzienia w ośrodkach zamkniętych, które

[48] Fundacja dla Wolności, *Nasza misja*, https://www.fundacjadlawolnosci.org/nasza-misja/ [dostęp 21.07.2023].

są gorszymi miejscami niż… niż więzienia polskie" (NGO_K25). Tak ośrodki strzeżone dla cudzoziemców opisywało Stowarzyszenie Egala: „długotrwała detencja, kraty w oknach, mury z zasiekami i mundurowi wyraźnie niezainteresowani przestrzeganiem ich [migrantów] praw. Nikt im nie mówi ani ile potrwa odsiadka, ani czym zawinili, że przetrzymuje się ich niczym więźniów"[49]. Szczególnie negatywnie badane organizacje oceniały detencję dzieci[50].

W wielu przypadkach za zagrażającą bezpieczeństwu cudzoziemców badane organizacje uznawały deportację. Tak skargę do ETPC uzasadniało SIP: „nie mamy jednak innego wyjścia – naszemu klientowi grozi deportacja do kraju, w którym nie istnieje praworządny wymiar sprawiedliwości i może być tam więziony i torturowany"[51]. Stowarzyszenie Homo Faber w taki sposób komentowało wypowiedzi polskich władz: „skoro minister [Maciej] Wąsik musiał niedawno w Sejmie pytać posłów, co grozi obywatelowi Iraku czy Tadżykistanu w jego kraju, to być może MSWiA takiej wiedzy eksperckiej po prostu nie ma. Co samo w sobie byłoby przerażające z punktu widzenia bezpieczeństwa państwa i gotowi jesteśmy Ministerstwo w tej kwestii przeszkolić"[52].

Za zagrożenie bezpieczeństwa migrantów badane podmioty uznawały także nieprzyjmowanie od obywateli Rosji narodowości czeczeńskiej wniosków o udzielenie ochrony międzynarodowej. Jak pisało w mediach społecznościowych SIP: „każdego dnia na przejściu granicznym w Terespolu między Polską a Białorusią ludzie proszą o ochronę. Większość ich próśb, mimo historii o zagrożeniu życia, prześladowaniach i torturach, jest ignorowana przez funkcjonariuszy Straży Granicznej. Życie niewpuszczonych uchodźców jest zagrożone"[53]. Przekonanie badanych organizacji o niebezpieczeństwie grożącym migrantom w krajach pochodzenia lub tranzytu w ocenie autora

[49] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Egala z dnia 03.10.2022 [dostęp 31.07.2023].

[50] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Interwencji Prawnej z dnia 31.08.2022 [dostęp 01.08.2023].

[51] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Interwencji Prawnej z dnia 29.10.2020 [dostęp 01.08.2023].

[52] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Homo Faber z dnia 29.09.2021 [dostęp 31.07.2023].

[53] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Interwencji Prawnej z dnia 18.12.2019 [dostęp 01.08.2023].

istotnie motywowało te podmioty do podejmowania działań związanych z przeciwdziałaniem deportacjom, a także z pomocą prawną polegającą na składaniu odwołań od odmownych decyzji w przedmiocie legalizacji pobytu lub ochrony międzynarodowej. Ponadto kultura bezpieczeństwa badanych organizacji była oparta na silnym przekonaniu o wartości działań prawnych, choć ta kwestia najbardziej wybrzmiewała w przypadku organizacji specjalizujących się w tego typu działaniach, takich jak SIP i HFPC.

5.4.4. Działania pomocowe wobec migrantów przekraczających granicę polsko-białoruską

Szczególnie intensywnie potrzebę zmian polityki bezpieczeństwa Polski w zakresie migracji widziały organizacje pomagające migrantom na pograniczu polsko-białoruskim, o czym świadczą liczne przykłady przytoczone w innych miejscach książki. Wśród osób zaangażowanych w tę formę działalności istniało przekonanie, że świadczona przez nie pomoc migrantom musi być dopełniona całościową zmianą polityki państwa, ponieważ to właśnie z powodu tej polityki ta pomoc w ogóle jest konieczna. Jak pisało w mediach społecznościowych Stowarzyszenie Egala: „nieustannie apelujemy o zmianę polityki rządu wobec osób w drodze. Każda kolejna śmierć na pograniczu to tragedia, której można było uniknąć”[54]. Ta sama organizacja wskazywała nie tylko na działania służb na samej granicy polsko-białoruskiej, lecz także na „brak sprawnej polityki migracyjnej, umożliwiającej bezpieczną ucieczkę z krajów, w których ludziom grozi wojna, głód czy tortury i prześladowania”[55], jako na źródło niebezpieczeństwa dla migrantów. Organizacje zrzeszone w Grupie Granica widziały ówczesną politykę bezpieczeństwa Polski jako odwrotność własnej kultury bezpieczeństwa, czyli jako „fasadowe działania mające na celu tworzenie dalszego przyzwolenia na politykę podziałów i legitymizacji przemocy”[56]. W oczywisty sposób kultura bezpieczeństwa motywowała te

[54] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Egala z dnia 24.05.2023 [dostęp 31.07.2023].

[55] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Egala z dnia 21.09.2022 [dostęp 31.07.2023].

[56] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Homo Faber z dnia 07.01.2022 [dostęp 31.07.2023].

podmioty do podejmowania omawianych działań z uwagi na oparcie jej na przekonaniu, że ograniczanie praw i wolności cudzoziemców zagraża ich bezpieczeństwu i że to bezpieczeństwo migrantów stanowi istotną wartość, mającą przełożenie także na bezpieczeństwo całego społeczeństwa. W tym przypadku – podobnie do omawianych uprzednio zagadnień, a nawet w większym stopniu – istotna była również zawarta w kulturze bezpieczeństwa części badanych podmiotów skłonność do konfliktu z państwem z uwagi na wskazany w rozdziale 4 konfrontacyjny charakter tych działań.

Działania badanych podmiotów na pograniczu polsko-białoruskim, mimo w przeważającej mierze negatywnego lub neutralnego warunkowania przez politykę państwa, były często podejmowane przez niektóre z tych organizacji, co w szczególny sposób wymaga wyjaśnienia. Z przeprowadzonej analizy wynika, że kultura bezpieczeństwa badanych organizacji w silnym stopniu motywowała część z nich do podejmowania omawianych działań, chociaż w określonych granicach, takich jak niewkraczanie do stref objętych zakazem wstępu. Co do zasady kultura bezpieczeństwa badanych podmiotów silnie opierała się na przekonaniu, że migranci są istotnym podmiotem bezpieczeństwa, któremu należy zapewniać dobrostan, prawa i wolności. Zaangażowanie w działania w kontekście kryzysu na pograniczu polsko-białoruskim nie zawsze jednak było dogodnym wyborem dla badanych organizacji z uwagi na warunkowanie przez politykę państwa. Podjęcie działań wynikało z silnego imperatywu zakorzenionego w ich kulturze bezpieczeństwa, konkretnie w sposobie konstruowania własnej tożsamości wokół walki o prawa człowieka i o przestrzeganie pryncypiów humanitarnych.

Jak wskazywała Fundacja Polskie Forum Migracyjne: „nie możemy bezczynnie patrzeć na ludzką tragedię […]. To nie powinna być praca grupki społeczników. Ale nie zostawimy ludzi w potrzebie”[57]. W podobnym duchu argumentowało swoje działania SIP: „pomoc wszystkim ludziom, nieważne, z którego kraju uciekają przed wojną i prześladowaniami – jest legalna, a w sytuacji, w której nie działa państwo – niezbędna”[58]. Fundacja Inicjatywa Dom Otwarty wskazywała,

[57] Post na portalu *Facebook* Fundacji Polskie Forum Migracyjne z dnia 06.10.2021 [dostęp 28.07.2023].

[58] Post na portalu *Facebook* Stowarzyszenia Interwencji Prawnej z dnia 08.03.2022 [dostęp 01.08.2023].

że była „zmuszona" reagować na kryzysy na granicy polsko-białoruskiej, jak również na przyjazd osób z Ukrainy w 2022 r.: „ubiegły rok [2022] był kolejnym rokiem, kiedy plany poszły na półkę, bo trzeba było zająć się tym co tu i teraz"[59]. Z kolei tak pisała w mediach społecznościowych Fundacja Strefa WolnoSłowa:

> osoby, do których udało nam się dotrzeć, bez naszej pomocy prawdopodobnie by zginęły. […] Wykonujemy pracę, której w tym państwie nikt inny się nie podejmuje, a która powinna być wykonywana przez wszystkie dostępne na miejscu służby mające formalny obowiązek ratowania ofiar sytuacji określanej przez polski rząd w kategoriach konfliktu o charakterze polityczno-militarnym z Białorusią[60].

Imperatyw ten był zatem wzmacniany poczuciem, że bez działań badanych podmiotów nikt inny nie udzieliłby migrantom pomocy, co mogłoby prowadzić do ich śmierci.

Jednakże występowały w tym względzie też istotne różnice. Po pierwsze – jak już zauważono – o ile wszystkie badane organizacje skupiały się na bezpieczeństwie migrantów, o tyle część z nich opierała swoją kulturę bezpieczeństwa na realizowaniu działań na rzecz konkretnych grup – np. Fundacja Białoruski Dom na rzecz Białorusinów. Po drugie, istotne były także różnice dotyczące własnej tożsamości jako gwaranta bezpieczeństwa cudzoziemców oraz idącego za tym stosunku do organów państwa, co wpłynęło na skłonność do podejmowania działań konfrontacyjnych wobec państwa. Działanie w warunkach kryzysowych i konfliktogennych w relacji z państwem było źródłem dylematów dla części organizacji. Jedna z badanych osób tak opisała ten dylemat: „jest ileś organizacji, które jakby do samego końca ich szefostwo nie zgadzało się na różnego typu działania podejmowane na granicy właśnie ze względu na lęk przed utratą środków" (NGO_K25). Wreszcie, po trzecie, ważne były także różnice w aspekcie prakseologicznym – część organizacji opierała swoją kulturę bezpieczeństwa na konieczności działań „bezpośrednich" (zwłaszcza pomocy humanitarnej w lasach na Podlasiu), inne zaś ograniczały

[59] Post na portalu *Facebook* Fundacji Inicjatywa Dom Otwarty z dnia 07.02.2023 [dostęp 03.08.2023].

[60] Post na portalu *Facebook* Fundacji Strefa WolnoSłowa z dnia 23.02.2022 [dostęp 28.07.2023].

się do informowania opinii publicznej i prób wpływania na tę opinię oraz politykę państwa. Wynika to z faktu, że – jak już sygnalizowano – działania „w terenie" często odbiegały od dotychczasowej działalności badanych organizacji i wymagały wytrzymałości fizycznej i odporności na stres. Fundacja Bezkres opisywała swoje działania następująco: „co kilkanaście minut musieliśmy kulić się pod gałęziami świerków, chowając się przed helikopterami"[61].

Przytoczona powyżej relacja pokazuje także, że osoby zaangażowane w działania badanych podmiotów często niosły pomoc na pograniczu polsko-białoruskim w ukryciu przed służbami państwowymi, co dodatkowo wymagało, aby ich kultura bezpieczeństwa dopuszczała taką formę działalności[62]. Z tego względu należy uznać, że tylko w przypadku niektórych organizacji ich kultura bezpieczeństwa motywowała do podejmowania działań pomocowych dla migrantów na pograniczu polsko-białoruskim, co wyjaśnia brak zaangażowania części z nich w analizowaną działalność.

Jak już podkreślono, badane organizacje, podejmując działania kontestujące politykę bezpieczeństwa państwa, zachowywały określone granice, z których główną była ta geograficzna związana z nieprowadzeniem działań w strefie stanu wyjątkowego, a następnie strefie objętej zakazem przebywania. Fakt ten można wyjaśnić sposobem motywowania działań badanych podmiotów przez ich kulturę bezpieczeństwa. Należy bowiem zaznaczyć, że badane podmioty deklarowały działanie zgodnie z obowiązującym prawem; np. tak pisało Stowarzyszenie Homo Faber w jednym ze sprawozdań rocznych: „nasze działania zawsze mieściły się w granicach prawa, nawet jeśli z tym prawem się nie zgadzaliśmy"[63]. Przywiązanie do prawa deklarowali też rozmówcy w trakcie wywiadów. Stąd też silne osadzenie kultury bezpieczeństwa badanych organizacji na praworządności stanowi wyjaśnienie faktu

[61] Post na portalu *Facebook* Fundacji Bezkres z dnia 22.05.2023 [dostęp 26.07.2023].

[62] Należy podkreślić w tym miejscu, że prowadzenie działań w ukryciu nie wynikało z ich nielegalności ani nawet ze strachu przed służbami państwowymi, ale z założenia, że naprowadzenie służb na migrantów zagraża bezpieczeństwu tych ostatnich.

[63] Stowarzyszenie Homo Faber, *Roczne sprawozdanie merytoryczne z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2021*, dz. cyt.

niepodejmowania działań, które – zdaniem tych podmiotów – nie mieściły się w granicach polskiego porządku prawnego.

Należy także wskazać, że analiza procesu modyfikacji badanej kultury bezpieczeństwa, przedstawiona w rozdziale 3, pogłębia rozumienie tego, jak kultura bezpieczeństwa badanych organizacji motywowała je do podejmowania omawianych działań. Intensyfikacja oparcia badanej kultury na ideach emancypacji prowadziła do większej skłonności do podejmowania działań konfrontacyjnych wobec państwa. Kluczowym czynnikiem w tym zakresie wydaje się ewolucja kultury bezpieczeństwa badanych aktorów, jaka dokonała się wskutek ich szoku wywołanego działaniami państwa na pograniczu polsko-białoruskim, które zostały ocenione przez badane podmioty jako jednoznacznie bezprawne i niosące śmiertelne zagrożenie dla migrantów. Wskutek tej ewolucji kultura bezpieczeństwa tych organizacji była budowana na coraz większej akceptacji działań kontestujących politykę państwa, nawet kosztem ich własnego bezpieczeństwa.

Podsumowując, należy stwierdzić, że kultura bezpieczeństwa badanych organizacji rozumiana przez pryzmat ich tożsamości, poglądów czy priorytetów w istotnym stopniu wyjaśnia, dlaczego organizacje te podejmowały działania w obszarze migracji, w tym także te utrudniane przez politykę państwa. Przeprowadzona analiza pogłębia także rozumienie podejmowania przez badane podmioty działań ułatwianych przez tę politykę. Zidentyfikowane rozbieżności między polityką bezpieczeństwa Polski a kulturą bezpieczeństwa badanych podmiotów wydają się kluczowe dla sposobu, w jaki warunkowane były ich działania, a także dla całości badanych wzajemnych oddziaływań charakteryzujących się – co do zasady – ustrukturyzowaną spójnością. Mówiąc wprost – badane organizacje dążyły do takiej przebudowy analizowanej polityki, aby odzwierciedlała ona ich kulturę bezpieczeństwa.

Ponadto badane podmioty konstruowały swoją kulturę bezpieczeństwa wokół działania na rzecz bezpieczeństwa migrantów poprzez kształtowanie polityki opartej – co istotne – na rzetelnej wiedzy, którą w przekonaniu badanych organizacji posiadają właśnie one. Ich kultura bezpieczeństwa opierała się bowiem na poczuciu profesjonalizmu i osadzeniu w nauce. Jak argumentowała Fundacja Polska Gościnność, „tworzenia alternatywy między «pomaganiem na miejscu» a przyjmowaniem uchodźców w ramach relokacji z obozów w Grecji i Włoszech

nie da się usprawiedliwić ani moralnie, ani logicznie"[64]. Kwestia logiki ma tutaj związek z przeświadczeniem części badanych osób, że ich działania były oparte na wiedzy naukowej i racjonalnym rozumowaniu. Jak powiedział jeden z rozmówców: „skupiamy się głównie na rzecznictwie i badaniach naukowych i przekładaniu rezultatów tych badań naukowych na postulaty rzecznicze" (NGO_M8). Na badania naukowe respondenci powoływali się także podczas omawiania kwestii radykalizacji, wskazując, że ich poglądy na ten temat są właśnie oparte na nauce: „jeśli chodzi o samo zjawisko radykalizacji, no to ono jest dosyć dobrze zanalizowane i też zbadane i w dużej mierze wiadomo, skąd się bierze radykalizacja" (NGO_K29). Stąd też wydaje się, że kultura bezpieczeństwa badanych organizacji dodatkowo motywowała je do podejmowania części działań, jeżeli tożsamość osób działających w tych organizacjach opierała się na poczuciu posiadania profesjonalnej i rzetelnej wiedzy na temat bezpieczeństwa, zwłaszcza w porównaniu z wiedzą organów państwa, która – w przekonaniu tych osób – była nieprofesjonalna lub upolityczniona. Jedna z respondentek określiła działania państwa w przedmiocie migracji słowami „potworna ignorancja, indolencja" (NGO_K19); inna wskazywała, że państwu brak „wiedzy naprawdę lokalnej i kontekstowej", wyjaśniając, że „taka duża instytucja nie jest w stanie […] zrozumieć, jaka jest sytuacja na poszczególnych obszarach, jak ten obszar funkcjonuje, jakie są w tym obszarze wpływy, ale… ale też po prostu relacje, interakcje" (NGO_K27). Stąd też badane podmioty były motywowane do działań na rzecz zmiany polityki państwa poprzez poczucie misji kształtowania tej polityki zgodnie z logiką i wiedzą naukową, którą uważały za swój atut w porównaniu z państwem.

5.5. Czynniki materialne podejmowania przez organizacje pozarządowe w Polsce działań w obszarze migracji w latach 2015–2023

Dopełnieniem dokonanej dotychczas analizy jest wskazanie czynników materialnych oddziałujących na podejmowanie przez badane

[64] Post na portalu *Facebook* Chlebem i solą (Fundacja Polska Gościnność) z dnia 28.01.2018 [dostęp 28.07.2023].

podmioty działań będących przedmiotem monografii. Czynniki materialne związane są z fizycznymi lub biologicznymi właściwościami rzeczywistości, a także z jej przypadkowością. A zatem w podrozdziale poddane zostaną analizie wszelkie czynniki wpływające na logistykę działań oraz możliwości fizyczne osób działających w badanych organizacjach.

Kluczowym czynnikiem materialnym w badanym zakresie była skala zjawisk, wobec których działania badanych organizacji stanowiły reakcję. Skala ta manifestowała się w materialnym wymiarze w postaci liczby migrantów oraz szybkości ich przybywania do Polski. Przykładowo intensywność działań Fundacji La Strada zależała od nasilenia zjawiska handlu ludźmi w danym okresie. Intensywność działań związanych z pomocą ofiarom przestępstw z nienawiści zależała w sposób oczywisty od nasilenia zjawiska przemocy wobec cudzoziemców w danym okresie, tak samo było z działaniami związanymi z detencją czy deportacjami. Takim czynnikiem był również chaos, jaki wytworzył się na skutek przybycia w krótkim czasie dużej liczby osób uciekających przed wojną z Ukrainy, choć w tej kwestii czynniki materialne współoddziaływały z uwarunkowaniem strukturalnym polegającym na niedostatecznej koordynacji działań różnych służb poziomu centralnego i lokalnego w przedmiocie zapewnienia pomocy tej kategorii migrantów.

Skala napływów migracyjnych wpływała na konieczność podejmowania decyzji strategicznych przez badane podmioty. W przypadku wystąpienia kryzysów pociągających za sobą nagłą potrzebę bezpośredniej pomocy dużej liczbie migrantów badane organizacje fizycznie nie były w stanie realizować działań każdego typu i musiały ustalić priorytety. Jak wskazała jedna z badanych osób: „liczba osób, która przyjechała do Polski w tym roku [2022], jest – myślę – przytłaczająca dla NGOsów i nie jesteśmy w stanie wesprzeć tych wszystkich osób" (NGO_K23). Jak już cytowano, Fundacja Inicjatywa Dom Otwarty pisała w mediach społecznościowych, że w 2022 r. „plany poszły na półkę, bo trzeba było zająć się tym co tu i teraz"[65]. Ustalanie priorytetów było z kolei pochodną kultury bezpieczeństwa

[65] Post na portalu *Facebook* Fundacji Inicjatywa Dom Otwarty z dnia 07.02.2023 [dostęp 03.08.2023].

badanych podmiotów. Niektóre organizacje bowiem (np. Fundacja Ocalenie) skupiały się w momentach kryzysowych na pomocy humanitarnej i materialnej, ponieważ do takich działań motywowała je ich kultura bezpieczeństwa. Inne zaś (jak choćby Stowarzyszenie Salam Lab) duży nacisk kładły na kształtowanie dyskursu. Pokazuje to, jak różnorodne czynniki podejmowania danych działań są trudne do oddzielenia analitycznie, ponieważ w rzeczywistości działają one w splocie.

Czynniki materialne miały istotne znaczenie w kwestii działań pomocowych dla migrantów w kontekście kryzysu humanitarnego na pograniczu polsko-białoruskim. Czynnikiem materialnym wpływającym na podejmowanie przez badane podmioty tych działań była nie tylko skala napływu migrantów przez granicę polsko-białoruską, ale także ich stan zdrowia, wynikający również z aktualnie panujących warunków pogodowych, warunków naturalnych panujących w lesie (w tym aktywności dzikich zwierząt) oraz faktu pokonania zapory fizycznej – najpierw z drutu żyletkowego, potem zaś metalowego ogrodzenia o wysokości ponad pięciu metrów. Uwarunkowania czasowo-przestrzenne, tj. warunki naturalne oraz całodobowy charakter prowadzonych działań, miały także istotne znaczenie dla podejmowania decyzji o zaangażowaniu się w te działania. Tak pisała o swoich działaniach Fundacja Ocalenie: „na granicy prawnik nie ma skórzanej teczki, tylko ciężki plecak z termosami z gorącą herbatą. Nosi turystyczne spodnie, takie w których można się czołgać po mchu i buty, które nie przemokną po wdepnięciu w bagno”[66]. Jak wskazywały badane osoby w udzielonych wywiadach, praca w takich warunkach stanowiła znaczne obciążenie – zarówno fizyczne, jak i emocjonalne. Działanie w tzw. terenie (tj. nie w biurze, ale na obszarze leśnym, często w godzinach nocnych) oraz w trybie interwencyjnym polegającym na całodobowym przebywaniu w tzw. bazie (czyli tymczasowym punkcie koordynującym działania pomocowe) wydaje się także istotnym czynnikiem przedsiębrania przez badane podmioty działań kontestujących. Czynniki te mogły zniechęcać lub zachęcać daną osobę do podejmowania takich działań, w zależności od predyspozycji fizycznych i psychologicznych. Działanie zachęcające mogło

[66] Post na portalu *Facebook* Fundacji Ocalenie z dnia 09.04.2022 [dostęp 27.07.2023].

występować przy podatności na emocje związane z tego typu działalnością i pojawiającą się presją grupy. Wysokie koszty (organizacyjne i psychiczne) tego typu działań mogły także osłabiać chęć ich podejmowania przez niektóre organizacje. A zatem ostateczna decyzja o podejmowaniu tego typu działań zależała od splotu warunków materialnych (stanu zdrowia, siły fizycznej, kondycji i wytrzymałości danej osoby), emocjonalnych oraz kultury bezpieczeństwa, co znowu świadczy o zazębianiu się różnych wyjaśnień eksplorowanego problemu badawczego.

Ostatnim istotnym czynnikiem materialnym badanych działań były kwestie związane z finansami badanych organizacji, przekładające się w dużym stopniu na pozostałe zasoby tych podmiotów (osobowe, lokalowe, sprzętowe itd.), a zatem na logistykę ich działań. Jak wskazywały osoby biorące udział w wywiadach: „największym naszym ograniczeniem, zagrożeniem i w ogóle, to jest brak funduszy" (NGO_K8), „problemy, które się po prostu pojawiają mniej więcej co dwa lata. To jest kwestia biura i miejsca, w którym możemy być, kwestia… kwestia no też finansowania i rozstrzygnięć konkursów" (NGO_K15). Sprawy finansowe poważnie zaburzały stabilność działań badanych podmiotów i niosły ryzyko marnotrawstwa innych zasobów, np. osobowych. Jedna z badanych osób powiedziała: „mogę stracić finansowanie na osobę, na którą poświęciliśmy tyle czasu, żeby ją wdrożyć" (NGO_K28). Oprócz samej wysokości pozyskiwanych środków finansowych badane osoby wskazywały także na problemy takie jak „bariery administracyjne. Złożoność prawa. Trudności w funkcjonowaniu organizacji po prostu w systemie prawno-księgowym, finansowym" (NGO_K17). Kwestie finansowe zazębiały się w tym przypadku z uwarunkowaniami strukturalnymi związanymi ze sposobem finansowania organizacji pozarządowych i rozliczania tego finansowania i mogły utrudniać podejmowanie pewnych działań, a nawet całkowicie je uniemożliwiać. W innych sytuacjach – jeśli akurat istniały możliwości uzyskania dofinansowania na dane działania – kwestie te mogły stanowić zachętę. W tym przypadku dostępność finansowania zależała jednak od struktur społecznych, w ramach których to finansowanie było dostępne – polityki bezpieczeństwa państwa, a także funduszy UE lub funduszy innych organizacji związanych z kontekstem badanej kultury bezpieczeństwa. Stąd

też czynniki te należy rozpatrywać jako wynikające z kontekstu. Wpływ finansowania na podejmowane działania był jednak w pewnym sensie sprzęgnięty z kulturą bezpieczeństwa badanych organizacji, ponieważ to od niej w dużej mierze zależało, w jakich programach i na jakie cele dana organizacja aplikowała.

Dostępność zasobów zależała także od mobilizacji społecznej. Badane osoby wskazywały na problem związany ze zmniejszającym się z czasem zainteresowaniem społeczeństwa kryzysem na pograniczu polsko-białoruskim: „w październiku i w grudniu [2021 r.] było tak, że były i środki, było mnóstwo rzeczy, mnóstwo jedzenia, mnóstwo pieniędzy, mnóstwo ludzi gotowych działać, mnóstwo ludzi gotowych wspierać" (NGO_K13). Problemem były także preferencje darczyńców: „wiele organizacji chce dotować organizacje, które działają na rzecz osób z Ukrainy, co też rodzi bardzo złe sytuacje związane z tym, że oficjalnie z tych pieniędzy nie można pomagać innym uchodźcom i uchodźczyniom" (NGO_K24). A zatem nie sposób jest oddzielić kwestii finansowych od badanego kontekstu, chociaż sama wysokość dostępnych funduszy, przekładająca się na fakt dysponowania innymi zasobami materialnymi, może zostać uznana za istotny czynnik materialny podejmowania badanych działań.

5.6. Synteza rezultatów badania źródeł podejmowania przez organizacje pozarządowe w Polsce w latach 2015–2023 działań w obszarze migracji

Celem tego podrozdziału jest dokonanie syntezy dotychczasowych ustaleń, aby możliwa była kompleksowa eksploracja problemu badawczego. Rezultaty analizy 1) strategicznej selektywności polityki bezpieczeństwa państwa w zakresie migracji, 2) procesu motywowania badanych działań przez kulturę bezpieczeństwa badanych podmiotów oraz 3) wpływu czynników materialnych zostaną uzupełnione analizą wpływu 4) kontekstu (omówionego w rozdziałach 2 i 3) oraz 5) percepcji. Dotychczas kontekst był istotny dla zrozumienia, jak pewne struktury społeczne wpływały na politykę bezpieczeństwa Polski i kulturę bezpieczeństwa organizacji pozarządowych, natomiast w tym miejscu dokonana zostanie ocena ich bezpośredniego wpływu na działania tych organizacji (strategicznej selektywności).

Z kolei percepcja badanych aktorów społecznych zgodnie z założeniami krytycznego realizmu o wadze interpretacji dokonywanych przez aktorów stanowiła integralną część przeprowadzonych dotychczas analiz. W tym miejscu jednak konieczna jest ogólna refleksja dotycząca tego, jak percepcja ta wpłynęła na relację organizacji pozarządowych i państwa polskiego. Na koniec niezbędna jest diagnoza, czy zgodnie z postawioną hipotezą to kultura bezpieczeństwa badanych podmiotów była wśród ww. czynników tym decydującym.

Dotychczasowe ustalenia dotyczące badanego kontekstu są następujące. Z przedstawionej w rozdziale 2 analizy kontekstu polityki bezpieczeństwa Polski w zakresie migracji wynika, że migracje w badanym okresie były przedmiotem zainteresowania wielu aktorów, co wpływało na istotną rolę polityki ekonomicznej, społecznej i zagranicznej oraz polityki innych państw (głównie Rosji i Białorusi) i UE. Z dokonanej analizy wynika, że w ramach badanego kontekstu istniało silne sprzęgnięcie kwestii migracji z polityką bezpieczeństwa Polski, z uwagi na wrogie działania Rosji i Białorusi. Z kolei w rozdziale 3 wskazano, że polskie prawo było kluczową strukturą kształtującą kulturę bezpieczeństwa badanych podmiotów poprzez uprzywilejowanie współpracy z państwem przy zapewnieniu także możliwości autonomicznego kształtowania kultury bezpieczeństwa organizacji pozarządowych, dając badanym podmiotom możliwości zarówno wsparcia, jak i kontestacji polityki państwa. Jako inną kluczową inspirację dla badanej kultury bezpieczeństwa wskazano idee praw człowieka, humanitaryzmu i emancypacji. Na podstawie zgromadzonego materiału trudno jednak orzec, który z tych czynników miał decydujące znaczenie.

Można jednakże wskazać, że w badanym kontekście zidentyfikowano struktury społeczne w znacznym stopniu ułatwiające badane działania. Są to przede wszystkim przepisy polskiego prawa gwarantujące swobody obywatelskie oraz przyznające badanym organizacjom znaczny stopień autonomii. Drugą istotną strukturą w tym zakresie są trzy wskazane w powyższym akapicie idee, które mogły ułatwiać badanym organizacjom współpracę międzynarodową i pozyskiwanie funduszy od podmiotów także związanych z prawami człowieka, humanitaryzmem i emancypacją. Na podstawie analizy zawartości sprawozdań rocznych badanych podmiotów oraz ich stron internetowych i mediów społecznościowych można stwierdzić, że korzystają one

z zagranicznych, głównie zachodnich, funduszy. Przykładowo Fundacja Ocalenie otrzymywała finansowanie (brak szczegółowych informacji w jakim okresie) od m.in. UNHCR, Open Society Foundation oraz Fundacji im. Stefana Batorego (obie fundacje założone przez filantropa George'a Sorosa), Polsko-Amerykańskiej Fundacji Wolności, Kongresu Polonii Kanadyjskiej oraz Ambasady Stanów Zjednoczonych w Polsce[67]. Badane działania ułatwiali także polscy pracodawcy, zabiegając o wsparcie legalizacji pobytu migrantów zarobkowych (chociaż powiązanie tej kategorii działań z bezpieczeństwem jest umiarkowane). Polskie prawo przyznające pewien stopień autonomii samorządom także ułatwiało działania organizacji pozarządowych, gdyż organizacje te korzystały ze wsparcia samorządowego.

Z kolei kwestie stosunków międzynarodowych stanowiły w pewnym stopniu komplikację badanych działań. Wrogie działania Rosji oraz Białorusi utrudniały niesienie pomocy migrantom na pograniczu polsko-białoruskim – nie w sposób bezpośredni, ale poprzez wzmacnianie negatywnych nastrojów społecznych wobec migrantów, którzy byli przedstawiani przez rząd jako narzędzia destabilizacji Polski i UE. Brak jednoznacznego potępienia działań polskiego rządu w tym zakresie przez instytucje unijne także może zostać uznany za czynnik utrudniający podejmowanie przez badane podmioty działań pomocowych dla omawianej kategorii migrantów.

Jeżeli chodzi o ogólną refleksję na temat wpływu percepcji na podejmowanie badanych działań, to należy wskazać, że badane organizacje postrzegały politykę bezpieczeństwa państwa jako wrogą wobec migracji i nadmiernie opresyjną wobec migrantów. Paradoksalnie jednak nie doprowadziło to do zahamowania ich działań, ale przez cały badany okres były one prowadzone nawet w warunkach, które były przez badane podmioty przedstawiane w jak najgorszym świetle, tj. jako zagrażające także im samym. Mimo tej percepcji, opartej częściowo na realnych wysiłkach zmierzających ku kryminalizacji działań pomocowych wobec migrantów na pograniczu polsko-białoruskim, część badanych organizacji nie tylko nie zaprzestała prowadzonych działań kontestujących, ale – jak wykazała analiza procesu modyfikacji

[67] Fundacja Ocalenie, *Finansowanie Fundacji Ocalenie*, https://ocalenie.org.pl/finansowanie [dostęp 19.01.2024].

Tabela 5.1. Podsumowanie źródeł podejmowania działań badanych organizacji w latach 2015–2023 w ujęciu strategiczno-relacyjnym

Działania	Źródło działania	
	strategiczna selektywność polityki bezpieczeństwa RP	kultura bezpieczeństwa
Przeciwdziałanie przemocy wobec migrantów i pomoc jej ofiarom	**Ułatwiające:** w zakresie pomocy ofiarom przemocy i przeciwdziałania przemocy wobec dzieci, realizacja zadań zleconych przez MSWiA **Niejednoznaczne:** w zakresie przeciwdziałania rasizmowi i ksenofobii	silne przywiązanie do praw i bezpieczeństwa migrantów i zwalczania ksenofobii, pomoc ofiarom handlu ludźmi głównym celem Fundacji La Strada, silne przywiązanie do praw i wolności migrantów wśród innych organizacji
Wsparcie procesów zapewniania ochrony oraz integracji migrantów	**Ułatwiające:** gwarancje prawne dot. ochrony (w praktyce zwłaszcza dla obywateli Ukrainy i Białorusi), integracja uznawana raczej za kwestię ekonomiczną niż bezpieczeństwa **Utrudniające:** hierarchizacja migrantów jako podmiotów ochrony, utrudnianie dostępu do procedury ochrony	uchodźcy głównym podmiotem bezpieczeństwa, silny uniwersalizm bezpieczeństwa, integracja migrantów widziana jako warunek konieczny dla bezpieczeństwa całego społeczeństwa
Działania w obszarze detencji i deportacji	**Neutralne:** mechanizm monitoringu deportacji (ale uznany za „fasadowy"), udostępnianie infrastruktury przez UdSC i SG	migranci jako kluczowy podmiot bezpieczeństwa, uznanie detencji i deportacji za zagrożenie dla bezpieczeństwa migrantów, przywiązywanie wagi do działań prawnych
Działania pomocowe wobec migrantów przekraczających granicę polsko-białoruską	**Utrudniające:** strefa stanu wyjątkowego, utrudnianie działań prawnych NGO, próby kryminalizacji pomocy **Utrudniające lub neutralne:** niesienie pomocy humanitarnej (próby kryminalizacji pomocy, ale też współpraca przy ratowaniu życia migrantów)	**U wszystkich podmiotów:** migranci jako kluczowy podmiot bezpieczeństwa, niezgoda na logikę „wojny hybrydowej" **Brak w przypadku części podmiotów:** skupienie na innych grupach migrantów, brak zasobów do pracy „w terenie" lub niechęć do konfrontacji z państwem

Źródło: opracowanie własne.

ich kultury bezpieczeństwa – wzmocniła je poprzez silniejszą niż uprzednio akceptację konfrontacji z organami państwa.

Wydaje się zatem, że na gruncie zidentyfikowanej kultury bezpieczeństwa badanych podmiotów polityka państwa nie była w stanie skutecznie utrudnić im prowadzenia działań, nawet na granicy polsko-białoruskiej. Jedynym wyjątkiem w tym zakresie była strefa stanu wyjątkowego, a następnie strefa objęta zakazem przebywania, które to ograniczenia prawne skutecznie powstrzymywały badane organizacje przed prowadzeniem działań w tych miejscach. Wyjaśnieniem tego faktu jest kultura bezpieczeństwa badanych podmiotów, z jednej strony osadzona na ideach humanitaryzmu i emancypacji, z drugiej strony jednak konstruująca tożsamość badanych podmiotów jako zawsze działających zgodnie z prawem, nawet jeśli się z nim nie zgadzają.

Jednocześnie pomimo pojawienia się w narracji badanych organizacji przejawów percepcji zagrożenia własnego bezpieczeństwa przez państwo migranci pozostali dla nich kluczowym podmiotem bezpieczeństwa. Może to wskazywać na fakt, że badane organizacje – pozostając niechętne do składania takiej deklaracji zarówno w narracji oficjalnej, jak i podczas anonimowych wywiadów – uznawały państwo polskie za realnie zagrażające bezpieczeństwu migrantów, nie zaś polskich obywateli działających w tychże organizacjach. W tym względzie interesujące jest także spostrzeżenie, że organizacje prowadzone przez osoby nieposiadające obywatelstwa polskiego znacznie rzadziej krytykowały politykę państwa lub nie robiły tego wcale, co może wskazywać, że w ich percepcji krytyka ta zagrażałaby ich organizacjom.

Podsumowanie źródeł podejmowania przez badane organizacje działań w obszarze migracji w latach 2015–2023 przedstawiono w tabeli 5.1.

5.7. Ograniczenia działań organizacji pozarządowych w Polsce w obszarze migracji w latach 2015–2023 i rekomendacje dotyczące sposobów ich przezwyciężenia

Na podstawie dokonanych analiz możliwe jest wskazanie kluczowych problemów, które ograniczały organizacje pozarządowe w wykonywaniu działań w obszarze migracji. Pozwoli to na realizację utylitarnego

celu publikacji, który zakłada sformułowanie rekomendacji dotyczących sposobów przezwyciężenia zidentyfikowanych ograniczeń.

Podstawowym problemem badanych organizacji wpływającym na ich działania w omawianym zakresie była nieprzejrzystość i niespójność polityki bezpieczeństwa państwa w kwestii migracji, na podstawie której podmioty te mogłyby planować swoje działania. Jak wskazano w rozdziale 2, po unieważnieniu w 2016 r. dokumentu programowego na temat polityki migracyjnej z 2012 r. – mimo kilku prób – do końca badanego okresu żaden nowy dokument regulujący to zagadnienie nie został przyjęty. Dokumenty strategiczne z zakresu bezpieczeństwa ujmowały natomiast migracje dosyć wąsko, z jednej strony podkreślając wiążące się z nimi zagrożenia, a z drugiej strony wskazując na konieczność działań integracyjnych skierowanych do migrantów. Dyskurs polskiego rządu opierał się silnie na sekurytyzacji migracji, choć głównie w odniesieniu do migrantów z kręgu kultury muzułmańskiej, nie zaś do Ukraińców lub Białorusinów. Jak już wspomniano, sekurytyzacja migracji utrudniała działania związane z zapobieganiem przemocy wobec migrantów, chociaż jednocześnie polityka bezpieczeństwa państwa była nakierowana na zwalczanie wszelkich form przemocy.

Niespójna była praktyka wykonawcza w ramach badanej polityki, z jednej strony niechętna uchodźcom, z drugiej strony zaś dopuszczająca masową legalizację pobytu migrantów zarobkowych – także z państw przedstawianych w dyskursie jako źródła niebezpiecznej migracji. Otwarte przyjęcie obywateli Ukrainy uciekających przed agresją rosyjską kontrastowało z polityką utrudniania składania wniosków o ochronę na granicy z Białorusią mimo gwarancji prawnych w tym zakresie. Organizacje pozarządowe stały niekiedy przed wyborem podejmowania działań pomocowych w sposób dyskryminujący daną grupę migrantów lub niepodejmowania ich wcale.

Kolejnym problemem badanych organizacji związanym głównie z uwarunkowaniami sytuacyjno-strukturalnymi było poczucie przytłoczenia ilością pracy oraz problemy z wypaleniem zawodowym części pracowników i wolontariuszy. Problemem w tym przypadku wydaje się głównie nieadekwatność zasobów wobec potrzeb powodująca, że sytuacje kryzysowe niejako „wlewają się" do samych organizacji i rzutują na ich funkcjonowanie. Było to szczególnie widoczne podczas za-

angażowania w kryzys na granicy polsko-białoruskiej, które z uwagi na przewlekły charakter tego wyzwania stało się istotnym obciążeniem dla części organizacji z powodu nie tylko nieadekwatności zasobów, lecz także konieczności funkcjonowania w warunkach silnego stresu.

Dużym wyzwaniem dla badanych podmiotów – też związanym z nieadekwatnością zasobów wobec potrzeb – była kwestia finansowania. Wiązała się ona również w znacznym stopniu z kwestiami prawnymi, ponieważ problemem nie był sam brak środków, ale tryb ich pozyskiwania, złożoność prawa i bariery administracyjne. Ostatnim problemem była kwestia radzenia sobie z negatywnymi reakcjami samych migrantów otrzymujących pomoc. Kwestia ta wydaje się istotna z perspektywy poczucia sensu własnej pracy i – co za tym idzie – utrzymywania wysokiego stopnia zaangażowania w nią i jej efektywności. Badani wskazywali na problematyczne sytuacje nieprzyjemnych, a nawet agresywnych reakcji ze strony migrantów. Z uwagi na niewielką obecność tych historii w oficjalnych narracjach badanych podmiotów należy zadać pytanie, czy nie zachodzą tutaj mechanizmy tabuizacji tej kwestii, co utrudnia konstruktywne ich przepracowanie.

Na podstawie wskazanych wyżej wyzwań związanych z funkcjonowaniem badanych organizacji można sformułować następujące rekomendacje alternatywnych rozwiązań. Pierwszym dość oczywistym rozwiązaniem, leżącym po stronie państwa, jest stworzenie jasnej i spójnej polityki wobec migracji, kompatybilnej z innymi politykami. Chociaż zapewne nie wyeliminuje to w pełni różnicy zdań między rządem a organizacjami pozarządowymi, to może przełożyć się na większą efektywność działań wspierających tę politykę. Natomiast w przypadku działań kontestujących pozwoli to na nadanie im ram zwiększających pewność, a przez to bezpieczeństwo, zarówno osób działających w badanych organizacjach, jak i funkcjonariuszy służb i pracowników urzędów.

W kwestii nieadekwatności zasobów do potrzeb równie oczywistym rozwiązaniem byłoby zwiększenie finansowania dla organizacji pozarządowych. Istotne jest jednak także stworzenie bardziej przejrzystego, stabilnego i holistycznego systemu finansowania (zamiast grantów *ad hoc*), który pozwoliłby na bardziej efektywne prowadzenie działań, niedublowanie ich, a co za tym idzie niemarnowanie ograniczonych zasobów. Pożądane jest także uproszczenie procedur związanych

z uzyskiwaniem oraz rozliczaniem finansowania, tak aby mniejszych nakładów pracy wymagały zadania administracyjne. Istotnym rozwiązaniem problemów w działaniu organizacji byłyby także jak najdłuższe ramy czasowe projektów, zwłaszcza tych, które wymagają często znacznych przygotowań – tak aby nie kończyły się one po dwóch lub trzech latach realizacji, ale mogły być prowadzone długofalowo.

Jeżeli chodzi o wzmocnienie potencjału badanych podmiotów i unikanie dublowania działań, to korzystnym rozwiązaniem – już po stronie tych podmiotów – wydaje się dalsza intensyfikacja wysiłków koordynacyjnych. Docelowo pożądane byłoby stworzenie ogólnej platformy współpracy nie tylko badanych organizacji między sobą, ale także innych podmiotów zaangażowanych w działania w obszarze migracji i bezpieczeństwa. Wzmocnienie koordynacji między różnymi organizacjami pozarządowymi mogłoby prowadzić do lepszej identyfikacji istniejących potrzeb i dostępnych zasobów, a co za tym idzie wzrostu efektywności prowadzonych działań. Organizacje mogłyby też wymieniać się doświadczeniem, związanym np. z aplikowaniem o finansowanie i rozliczaniem otrzymanych grantów, a także organizacją i praktyczną realizacją konkretnych działań.

Dodatkowo istotne wydaje się prowadzenie intensywnych działań związanych z przeciwdziałaniem wypaleniu zawodowemu pracowników i wolontariuszy. Dobrą praktyką godną naśladowania było np. wskazane przez jedną z osób działających w organizacji pozarządowej szkolenie dotyczące radzenia sobie z negatywnymi reakcjami beneficjentów pomocy. Przeprowadzona analiza wykazała wysoki stopień zaangażowania emocjonalnego osób działających w organizacjach pozarządowych, dlatego też istotną rekomendacją wydaje się zapewnienie odpowiedniego wsparcia psychologicznego pracownikom i wolontariuszom. Istotne jest wreszcie także odczarowanie problematyki związanej z zagrożeniami stwarzanymi przez samych migrantów i podjęcie rzetelnej debaty na ten temat.

Sformułowane rekomendacje są częściowo zbieżne z tymi wskazanymi w raporcie podsumowującym działania kryzysowe organizacji pozarządowych w Polsce w obszarze migracji w latach 2021–2023, opracowanym przez Konsorcjum Migracyjne[68]. Raport skupiał się na

[68] S. Jarosz, *Gdzie teraz jesteśmy? Organizacje społeczne w Polsce a kryzysy humanitarne w latach 2021–2023. Współpraca i dobre praktyki grantowe*, Konsorcjum Migracyjne,

współpracy tych podmiotów z organizacjami międzynarodowymi zapewniającymi wsparcie finansowe. W dokumencie tym, jako najważniejsze postulaty samych organizacji, wskazano usprawnienie procesu pozyskiwania środków finansowych – przede wszystkim poprzez „dostosowywanie formuły konkursu do długości trwania i stopnia złożoności samego projektu", przejrzystą komunikację zwłaszcza w odniesieniu do warunków współpracy oraz szacunek dla „podstawowych standardów humanitarnych i praw człowieka"[69].

5.8. Podsumowanie

Celem rozdziału była analiza kluczowych źródeł podejmowania przez badane organizacje działań w obszarze migracji w latach 2015–2023. Autor ustalił, że w percepcji kontekstu przez badane podmioty dominował obraz polityki bezpieczeństwa państwa jako utrudniającej prowadzenie ich działań (tj. jako wrogiej wobec migracji, a nawet zagrażającej bezpieczeństwu migrantów). Podobnie było także w przypadku niektórych struktur społecznych tworzonych przez migrantów (np. konserwatywnych i patriarchalnych tradycji). Badani dostrzegali, że ich kultura bezpieczeństwa kształtowała się także pod wpływem nawiązywania bliskich relacji z migrantami, co skutkowało lepszym zrozumieniem ich problemów i było traktowane jako przewaga tych podmiotów w stosunku do państwa.

Autor zidentyfikował oddziaływania badanej polityki wobec działań organizacji pozarządowych na kontinuum od ułatwiania do utrudniania (zatem bez sztywnej dychotomii w ramach wyszczególnionych kategorii działań). W toku analizy ustalono, że polityka bezpieczeństwa Polski w badanym okresie zdecydowanie ułatwiała pomoc migrantom będącym ofiarami przestępstw z nienawiści oraz handlu ludźmi, pomoc skierowaną do ubiegających się o ochronę (międzynarodową lub czasową) lub będących beneficjentami tej ochrony obywateli Ukrainy, Białorusi i ewakuowanych przez polski rząd obywateli Afganistanu, a także w mniejszym stopniu pomoc dla

Warszawa 2024, https://konsorcjum.org.pl/storage/2024/02/Ashoka_RP_project_prop_v11.pdf [dostęp 25.04.2024].

[69] Tamże, s. 5.

migrantów zarobkowych. W tych obszarach zaobserwowano najbardziej ścisłą współpracę organizacji pozarządowych i instytucji państwa, przejawiającą się w bezpośrednim finansowaniu analizowanych działań lub w istnieniu mechanizmów koordynacji. Jeżeli chodzi o pomoc obywatelom innych niż ww. państw ubiegającym się o ochronę, to warunkowanie działań przez politykę państwa było również pozytywne, jednak nie w tak silnym stopniu – współpraca w tym obszarze także miała miejsce, ale nie była już tak ścisła i przeważnie polegała jedynie na umożliwieniu przez UdSC lub SG korzystania przez badane podmioty z infrastruktury ośrodków dla cudzoziemców.

W niektórych przypadkach analizowane warunkowanie działań przez politykę bezpieczeństwa Polski było neutralne lub niejednoznaczne: w zakresie przeciwdziałania rasizmowi i ksenofobii, działań związanych z deportacjami i detencją oraz w przypadku pomocy humanitarnej na pograniczu polsko-białoruskim. Natomiast w przypadku kryzysu na granicy polsko-białoruskiej warunkowanie pomocy prawnej dla migrantów przez politykę bezpieczeństwa Polski należy ocenić jako w przeważającej mierze negatywne, ponieważ organy państwa aktywnie usiłowały zwiększać uciążliwość tych działań.

Na podstawie przeprowadzonych analiz można stwierdzić, że relacja działań badanych organizacji oraz polityki bezpieczeństwa państwa cechowała się co do zasady ustrukturyzowaną spójnością. Działania ułatwiane przez badaną politykę były bowiem tożsame z działaniami ją wspierającymi, z kolei działania utrudniane przez nią – z działaniami ją kontestującymi. Jednakże polityka państwa polskiego ułatwiała także niektóre działania ją kontestujące, co wynika z gwarancji praw człowieka i obywatela, oraz utrudniała działania, które można uznać za wspierające jej ogólne założenia. Tak było w przypadku sekurytyzacji migrantów, która utrudniała przeciwdziałanie przemocy wobec nich. Zdaniem autora wynikało to z bieżącej potrzeby politycznej partii rządzącej.

Analiza kultury bezpieczeństwa badanych organizacji w istotnym stopniu wyjaśniła, dlaczego organizacje te podejmowały omawiane działania. Zidentyfikowane rozbieżności między polityką bezpieczeństwa Polski a kulturą bezpieczeństwa badanych podmiotów wydają się kluczowe dla całości relacji tych organizacji z państwem. Badane organizacje dążyły bowiem do takiej przebudowy analizowanej po-

lityki, aby odzwierciedlała ona ich kulturę bezpieczeństwa. Jak zatem wynika z powyższej analizy, wsparcie występowało w obszarach, gdzie istniała spójność polityki bezpieczeństwa państwa i kultury bezpieczeństwa badanych organizacji, kontestacja zaś – tam, gdzie ta polityka i kultura stały wobec siebie w sprzeczności.

Analiza wykazała, że warunkowanie badanych działań było procesem dynamicznym, w ramach którego istniały współzależności różnych czynników warunkujących. W toku prowadzonej analizy autor przedstawiał – na ile było to możliwe – jak oddziaływanie polityki bezpieczeństwa państwa było uzależnione od współwystępowania w danym momencie innych czynników (np. określonych elementów kultury bezpieczeństwa badanych podmiotów, kontekstu, percepcji albo uwarunkowań materialnych). Żaden czynnik oddzielnie nie stanowił kompletnego wyjaśnienia eksplorowanego problemu badawczego. Dopiero zmienność wszystkich tych czynników w czasie, wpływająca na ich różne współoddziaływanie w danym momencie, stanowiła zatem *explanans* wobec badanych działań będących *explanandum*.

Na podstawie dokonanej analizy możliwe było także wskazanie głównych ograniczeń działań badanych organizacji. Były to: nieprzejrzystość i niespójność polityki bezpieczeństwa państwa w zakresie migracji, poczucie przytłoczenia ilością pracy oraz problemy z wypaleniem zawodowym, a także trudności w pozyskiwaniu i rozliczaniu funduszy. Dla przezwyciężenia tych trudności wskazane jest wypracowanie spójnej i jasnej polityki wobec migracji oraz przejrzystego i stabilnego systemu finansowania organizacji, intensyfikacja koordynacji działań różnych organizacji pozarządowych oraz przeciwdziałanie wypaleniu zawodowemu.

Zakończenie

Celem niniejszej monografii było rozwiązanie problemu badawczego polegającego na zrozumieniu, jak kształtowały się relacje organizacji pozarządowych działających w obszarze migracji z państwem polskim w kontekście jego polityki bezpieczeństwa w latach 2015–2023 i skąd wynikał charakter tych relacji. Zamierzeniem autora było dokonanie kompleksowej analizy badanego zjawiska, bez uproszczeń, które dotykają tę tematykę w debacie publicznej. Autor przyjął także cel utylitarny w postaci sformułowania rekomendacji dotyczących sposobów przezwyciężenia ograniczeń w działalności badanych organizacji, jak również korekty polityki bezpieczeństwa państwa w stronę rozwoju bardziej adekwatnej współpracy z sektorem pozarządowym. Zgodnie z przyjętymi założeniami teoretycznymi krytycznego realizmu autor dążył do eksploracji niejednoznaczności dynamiki relacji państwa polskiego i organizacji pozarządowych, która wynikała z różnic i podobieństw w podejściu do bezpieczeństwa w zakresie migracji.

Najważniejszym – w opinii autora – ustaleniem monografii jest niemożność dokonania prostych i jednoznacznych ocen relacji badanych organizacji i państwa polskiego w latach 2015–2023. Pomimo medialnego obrazu badanego okresu jako cechującego się konfliktem rządu z organizacjami pozarządowymi na gruncie migracji, w pracy wskazane zostały zarówno trwałe, jak i budowane *ad hoc* mechanizmy współpracy w tym zakresie. Autor starał się przedstawić niuanse dotyczące każdego elementu badanej rzeczywistości oraz wieloczynnikowe zależności między tymi elementami. Zdaniem autora uzyskane wyniki wskazują, że państwo i organizacje pozarządowe potrzebują siebie nawzajem – w zakresie zarówno wsparcia, jak i kontestacji. Instytucje

państwa nie są w stanie realizować wszystkich zadań publicznych, a dla organizacji pozarządowych realizacja zadań zleconych lub ignorowanych przez państwo jest szansą rozwoju. Jednocześnie podmioty te potrzebują manifestowania swojej niezależności od rządu oraz prezentowania siebie w roli doradcy i krytyka władz. Państwo z kolei korzysta z zasobów i pracy sektora pozarządowego, a niekiedy czerpie też polityczne korzyści ze stygmatyzacji niektórych organizacji jako wrogich i szkodliwych. Równocześnie tolerując ich działanie, władza legitymizuje się jako przestrzegająca zasad liberalnej demokracji. W rzeczywistości więc zarówno wsparcie, jak i kontestacja wydają się stanowić dwie strony tej samej monety, jaką jest symbioza państwa liberalno-demokratycznego i organizacji pozarządowych – niezależnie od tego, jak wrogi byłby dyskurs tych dwóch stron o sobie nawzajem.

Jak wskazują bowiem otrzymanie wyniki, organizacje pozarządowe działające w obszarze migracji w Polsce w latach 2015–2023 jednocześnie wspierały i kontestowały politykę bezpieczeństwa państwa, ponieważ była ona częściowo zbieżna z ich kulturą bezpieczeństwa. Tezę tę wspierają następujące ustalenia. Po pierwsze, badane organizacje pozarządowe dążyły do zarówno reprodukcji, jak i transformacji polityki bezpieczeństwa państwa i żadna z tych form relacji nie była dominująca w badanym okresie. Za w przeważającej mierze wspierające politykę bezpieczeństwa państwa zostały uznane działania mające na celu przeciwdziałanie przemocy wobec migrantów i pomoc jej ofiarom oraz wsparcie procesów zapewniania ochrony oraz integracji migrantów. Natomiast kontestacja polityki państwa przeważała w przypadku działań w obszarze detencji i deportacji oraz pomocy dla migrantów przekraczających granicę polsko-białoruską. Rezultaty dokonanej analizy nie pozwalają na jednoznaczne określenie relacji badanych organizacji pozarządowych i państwa polskiego jako w przeważającej mierze opartej na wsparciu lub kontestacji, ponieważ oba te typy działań miały istotne znaczenie w działalności badanych podmiotów.

Po drugie, analiza warunkowania badanych działań wykazała, że decyzje badanych podmiotów o podejmowaniu określonych działań wynikały przede wszystkim z ich kultury bezpieczeństwa. Świadczy o tym m.in. to, że organizacje te podejmowały działania utrudniane zarówno przez politykę bezpieczeństwa państwa, jak i przez uwarunkowania materialne. Kultura bezpieczeństwa badanych podmiotów

opierała się na dążeniu do realizacji idei wspólnoty bezpieczeństwa obywateli i migrantów, upatrując zagrożeń w ksenofobii i zakładając istotną rolę badanych organizacji jako aktorów bezpieczeństwa. Rozumienie to było zgodne z założeniami szkoły walijskiej krytycznych nauk o bezpieczeństwie, ale także *human security*[1] oraz feministycznych studiów nad bezpieczeństwem. Ważne dla badanej kultury bezpieczeństwa były idee humanitaryzmu, praw człowieka i emancypacji. Idee te motywowały badane organizacje do takiego, a nie innego kształtowania profilu swojej działalności i przyjmowanych strategii.

Pomimo zróżnicowania organizacji objętych badaniem pod względem ich struktury, zasobów, profilu działalności, miejsca siedziby i deklarowanej misji zasadnicze elementy ich kultury bezpieczeństwa pozostawały spójne. Dotyczyło to również podmiotów, które w badanym okresie rozszerzyły swoją działalność na kwestie migracyjne, a wcześniej skupiały się na innych zadaniach. Autor zaobserwował co prawda, że organizacje złożone głównie z migrantów cechowały się mniejszą skłonnością do konfrontacji z państwem niż organizacje kierowane przez obywateli polskich. Niemniej jednak stwierdzony wzrost koordynacji między organizacjami pozarządowymi i idące za tym upodabnianie się ich tożsamości pozwalają mówić o wspólnej dla znacznej części, a może nawet większości tych organizacji, kulturze bezpieczeństwa. Jej tworzenie było wzmacniane rotacją personelu między organizacjami oraz wspólnym aplikowaniem o granty i realizacją projektów.

Jednocześnie jednak zidentyfikowany został proces przeciwstawny. Wiązał się on z omówioną już ewolucją kultury bezpieczeństwa tych organizacji, które zaangażowały się w działania związane z kryzysem na granicy polsko-białoruskiej. Organizacje, które w większości wyrosły raczej z działań w obszarze kultury lub polityki społecznej, uznały się w pewnym momencie za istotnych i niezależnych od państwa aktorów bezpieczeństwa. Co ciekawe, osoby badane często początkowo wyrażały zaskoczenie tym, że ich organizacje badane są w kontekście bezpieczeństwa, natomiast w toku rozmowy zaczynały

[1] United Nations Development Program, *Human Development Report: New Dimensions of Human Security*, 1994, https://hdr.undp.org/content/human-development-report-1994 [dostęp 20.03.2024].

konstruować spójną narrację o bezpieczeństwie opartą na wskazanych już ideach.

Po trzecie wreszcie, to, czy określone działania miały charakter wsparcia czy kontestacji, zależało od tego, czy dotyczyły tych aspektów polityki bezpieczeństwa państwa, które były zbieżne z kulturą bezpieczeństwa badanych organizacji (z czego wynikało wsparcie), czy jej przeciwstawne (z czego wynikała kontestacja). Co do zasady badana polityka ułatwiała działania, które ją wspierały, i utrudniała te, które ją kontestowały. Wyjątki od tej prawidłowości (zwanej w podejściu strategiczno-relacyjnym ustrukturyzowaną spójnością) wynikały zdaniem autora z gwarancji praw człowieka (ułatwianie działań kontestujących) oraz z bieżącej potrzeby politycznej partii rządzącej (utrudnianie działań wspierających osiąganie spójności społecznej). Polityka bezpieczeństwa Polski w zakresie migracji w badanym okresie opierała się bowiem w przeważającym stopniu na prymacie bezpieczeństwa obywateli i granic państwowych, migrację zaś traktowała raczej jako wyzwanie dla bezpieczeństwa. Jednocześnie jednak w polityce tej były zawarte pewne gwarancje bezpieczeństwa dla migrantów, wynikające z liberalno-demokratycznego charakteru państwa polskiego. Istniały zatem pewne punkty zbieżne między polityką państwa a kulturą bezpieczeństwa badanych organizacji.

Autor pragnie zaznaczyć, że zaprezentowane wnioski tylko w ograniczonym stopniu mogą być ekstrapolowane na działalność organizacji pozarządowych w innych państwach i nie służą formułowaniu uniwersalnych praw. Zostały stwierdzone omówione już odstępstwa od założenia o ustrukturyzowanej spójności działań organizacji pozarządowych i polityki bezpieczeństwa państwa. Odstępstwa te wskazują na zasadność założeń podejścia strategiczno-relacyjnego, zgodnie z którymi model teoretyczny oparty jest nie na prawach, ale na tendencjach, ponieważ sprawczość aktorów społecznych prowadzi do złożoności i nieprzewidywalności rzeczywistości społecznej.

W monografii zaprezentowano także szereg dodatkowych wniosków, które uzyskano dzięki eksploracji problemu badawczego:

- Migracje do Polski są stosunkowo nowym zjawiskiem, w związku z czym nie został wypracowany ani tym bardziej utrwalony sposób zarządzania nimi. W konsekwencji ułatwiło to ich instrumentalizację przez rząd do celów bieżącej polityki.

- Na kontekst badanego problemu składał się przede wszystkim narodowy i liberalno-demokratyczny charakter RP oraz założenia innych polityk, takich jak polityka gospodarcza i zagraniczna.
- Z kolei na kontekst działalności sektora pozarządowego w Polsce w badanym okresie składały się przepisy prawa zakładające mechanizmy kontroli państwa nad organizacjami pozarządowymi, a jednocześnie dające tym podmiotom dość szeroką autonomię.
- W percepcji badanych organizacji dominował obraz polityki bezpieczeństwa Polski jako utrudniającej prowadzenie działań pozwalających na zapewnienie bezpieczeństwa migrantów. Percepcja państwa polskiego przez badane organizacje jako opresyjnego wobec migrantów, ale nie uniemożliwiającego całkowicie prowadzenia działań kontestujących jego politykę, zachęcała część tych podmiotów do działań kontestujących.
- Kultura bezpieczeństwa badanych podmiotów przeszła znaczącą ewolucję. Wraz z wybuchem kryzysu humanitarnego na granicy polsko-białoruskiej w sierpniu 2021 r. część organizacji zaczęła traktować państwo polskie jako bezpośrednie źródło zagrożenia bezpieczeństwa własnego i migrantów, a jednocześnie postrzegać siebie samych jako kluczowych aktorów działających na rzecz bezpieczeństwa migrantów.
- Istotnymi cechami badanych organizacji była ich feminizacja, a także rozumienie bezpieczeństwa poprzez wymiar emocjonalny, związany z troską i współczuciem wobec słabszych oraz udzielaniem im wsparcia psychicznego.
- Rezultaty badania wskazują na znaczne podobieństwo kultury bezpieczeństwa i wynikających z niej działań polskich organizacji pozarządowych w obszarze migracji do podobnych podmiotów funkcjonujących w innych państwach, zwłaszcza w krajach Europy i Ameryki Północnej. Wskazuje to na znaczny stopień integracji społeczeństwa polskiego ze strukturami świata zachodniego po 1989 r.

Autor sformułował także następujące rekomendacje w celu przezwyciężenia ograniczeń efektywności działań badanych organizacji: wypracowanie przez państwo spójnej i jasnej polityki wobec migracji,

stworzenie bardziej przejrzystego, stabilnego i holistycznego systemu finansowania zamiast grantów *ad hoc*, intensyfikacja mechanizmów koordynacji działań organizacji pozarządowych, zapobieganie wypaleniu zawodowemu oraz podjęcie rzetelnej debaty publicznej na temat zagrożeń ze strony samych migrantów.

Istotnym ustaleniem monografii jest także wkład teoretyczno-metodologiczny w rozwój metodologii krytycznego realizmu oraz nauk o bezpieczeństwie w przedmiocie użycia kategorii kultury bezpieczeństwa. Jak wynika z poczynionych ustaleń, kultura bezpieczeństwa organizacji pozarządowych może być użyteczną kategorią analityczną do badania tożsamości tych podmiotów w ramach podejścia strategiczno-relacyjnego. Wychodzi to naprzeciw postulatom obecnym w polskich naukach o bezpieczeństwie, dotyczącym rozwoju koncepcji teoretycznych opartych na pojęciu kultury bezpieczeństwa. W monografii zaprezentowano model teoretyczny[2] porządkujący analizę strategiczno-relacyjną, co zbliża ją do miana metody, a nie tylko narzędzia heurystycznego. Model ten umożliwia inkorporację kategorii kultury bezpieczeństwa jako narzędzia do badania aktorów społecznych, ale także innych analogicznych kategorii. Sprawia to, że jest on aplikowalny do szerokiego zakresu badań społecznych nie tylko w ramach dyscypliny nauk o bezpieczeństwie. Stanowi to obiecujący krok w rozwoju analiz jednego z podstawowych problemów nauk społecznych, jakim jest relacja sprawczości jednostki i struktur społecznych.

W toku pracy badawczej autorowi nie udało się zrealizować wszystkich początkowych zamierzeń. Przede wszystkim nie objęto badaniem wszystkich zidentyfikowanych organizacji pozarządowych działających w obszarze migracji z powodu niewyrażenia przez ich przedstawicieli zgody na udział w badaniu. Z uwagi na wysoki poziom upolitycznienia badanej tematyki – zwłaszcza w obliczu wyborów parlamentarnych w 2023 r. – autor nie przeprowadzał wywiadów z pracownikami administracji publicznej i funkcjonariuszami służb (udało się natomiast uzyskać część niezbędnych informacji drogą dostępu do informacji publicznej). Autor jest także świadomy, że w analizie empirycznej dominują dane z lat 2021–2023. Wynika to jednak z intensyfikacji działań badanych organizacji po 2020 r. z uwagi na

[2] Zob. rysunek 1.2 na s. 41.

kryzysy związane z migracjami i samo w sobie stanowi istotną daną badawczą.

Wyniki badania pozwalają także na sformułowanie wniosków wykraczających poza zakres problemowy niniejszej pracy, które mogą również stanowić punkt wyjścia dla dalszych badań. Po pierwsze, przeprowadzone analizy sugerują, że troska, z jednej strony, nie ogranicza się do odpolitycznionych działań opiekuńczych, ale może być przejawem politycznej kontestacji i idącej za tym transformacji struktur społecznych. Rozumienie i zapewnianie bezpieczeństwa z perspektywy emocjonalnej będzie przedmiotem odrębnej publikacji, ponieważ kwestię tę autor uważa za niezwykle istotną i zasługującą na bardziej pogłębioną eksplorację. Z drugiej strony, aspekt emocjonalny zdawał się niekiedy utrudniać badanym organizacjom krytyczną refleksję na temat efektywności prowadzonych przez nie działań na rzecz bezpieczeństwa, zwłaszcza w przypadku zagrożeń pochodzących ze strony samych migrantów. Częściowo mogło wynikać to także z konieczności działań w warunkach kryzysowych, utrudniających przeprowadzanie namysłu oraz pogłębionej ewaluacji osiąganych rezultatów. Być może w przypadku zakończenia działań związanych z sytuacjami kryzysowymi część badanych organizacji dokona refleksji prowadzących do przeformułowania ich kultury bezpieczeństwa.

Po drugie, w przypadku badanych organizacji jedynie prawo państwowe było strukturą społeczną, która skutecznie utrudniała – tj. uniemożliwiała – podejmowanie działań niepożądanych z perspektywy rządu. Skuteczności takiej nie wykazywały dokumenty strategiczne lub programowe, mechanizmy finansowania, potępiający dyskurs prowadzący niekiedy do ostracyzmu społecznego, a nawet procedury w postaci kontroli pojazdów i pomieszczeń lub procesy sądowe wobec aktywistów. Wyjaśnieniem takiego stanu rzeczy może być silna ideowość i oparcie kultury bezpieczeństwa badanych podmiotów na praworządności, powstrzymujące je przed podejmowaniem działań niezgodnych z prawem. Ponadto podmioty te co do zasady nie negowały konieczności ochrony granicy państwa. Sugeruje to, że wzmacnianie społeczeństwa obywatelskiego, w tym także oparcie kultury bezpieczeństwa różnych uczestników życia publicznego na szacunku dla prawa, z jednej strony motywuje aktorów społecznych do kontestacji polityk danego państwa, a z drugiej strony wyznacza nieprzekraczal-

ną granicę tej kontestacji. Otwarte jednak pozostaje pytanie, na ile skuteczne byłyby państwowe mechanizmy kontroli wobec organizacji pozarządowych, których kultura bezpieczeństwa jest budowana na znacznie mniejszym szacunku do litery prawa oraz odrzuca koncepcję granic państwowych. Oczywiście w tym względzie istotne jest, że badaniem na potrzeby książki objęto zarejestrowane organizacje pozarządowe, nie zaś inicjatywy nieformalne.

Po trzecie, badanie wykazało, że kultura bezpieczeństwa organizacji pozarządowych pod wpływem polityki państwa może przechodzić zmiany w kierunku przez tę politykę niepożądanym. Jak sugerują wyniki, podejmowane przez państwo polskie próby utrudniania działań kontestujących jego politykę nie tylko nie odniosły zamierzonych skutków, ale przyniosły rezultaty odwrotne do oczekiwanych. Badane organizacje nie zaprzestały swoich działań, ale – przeciwnie – rozwijały je. Powstały także nowe organizacje. Potwierdza to założenie o istnieniu w Polsce stosunkowo silnego społeczeństwa obywatelskiego. Jest ono tworzone przez osoby, które potrafią sprzeciwić się aktualnej w danym momencie władzy w imię realizacji własnych przekonań – w ramach obowiązującego prawa. Wyniki pracy sugerują jednak także istnienie pewnego stanu równowagi w relacjach państwa z organizacjami pozarządowymi działającymi w obszarze migracji. Zaburzenie tej równowagi może przesunąć organizację pozarządową albo w kierunku klientelizmu i zależności od państwa, albo w kierunku działalności nie tylko usiłującej zmieniać prawo, ale także kwestionującej zasadność jego przestrzegania.

Poczynione wnioski mogą stanowić punkt wyjścia dla przyszłych badań. Jednym z kierunków dalszej analizy może być proces ewolucji kultury bezpieczeństwa organizacji pozarządowych działających w Polsce w obszarze migracji. W przypadku kontynuacji zidentyfikowanej ewolucji kultury bezpieczeństwa podmiotów działających na granicy polsko-białoruskiej pogłębianie współpracy między wszystkimi organizacjami, które wzięły udział w badaniu, może być utrudnione. W przypadku wzrostu polaryzacji sektora pozarządowego na tle oceny kryzysu na granicy polsko-białoruskiej możliwe będzie wyodrębnienie dwóch typów kultury bezpieczeństwa. Część organizacji pozostanie bowiem na tradycyjnych pozycjach neutralnych organizacji humanitarnych, część zaś przesunie się w stronę podmiotów

postulujących tworzenie struktur alternatywnych wobec państwa, jak choćby kolektywy anarchistyczne. Dlatego też interesującym kierunkiem dalszych badań może być także relacja organizacji pozarządowych ze środowiskiem anarchistycznym. Celem tych badań mogłoby być ustalenie, w jaki sposób polityka rządów Zjednoczonej Prawicy przełożyła się na zbliżenie części sektora pozarządowego w Polsce z grupami anarchistycznymi. Interesującym kierunkiem przyszłych badań mogłaby być również kultura bezpieczeństwa organizacji anarchistycznych i ich relacja z państwem eksplorowana na gruncie podejścia strategiczno-relacyjnego. Związek feminizacji sektora pozarządowego z takimi elementami jego kultury bezpieczeństwa, jak troska wobec słabszych i rola czynnika emocjonalnego mógłby być natomiast przedmiotem badań mających na celu pogłębienie rozumienia założeń feministycznych studiów nad bezpieczeństwem związanych z „etyką troski"[3]. Przedmiotem dalszych badań mogłaby być także modelowa relacja państwa i organizacji pozarządowych, jak również źródła nieskuteczności rządu Zjednoczonej Prawicy w tłumieniu inicjatyw społecznych związanych nie tylko z ochroną praw migrantów, ale także kobiet i osób LGBT+. Hipoteza takiego badania mogłaby stanowić, że rząd Zjednoczonej Prawicy, zamierzając osłabić ruchy społeczne oparte na idei emancypacji, w rezultacie swoich działań wzmocnił je, ponieważ dziedzictwo historyczne kultury politycznej polskiego społeczeństwa opiera się na kontestacji władzy, a jej kontekst (prawo międzynarodowe, dominujące w zachodnim świecie idee i kultura masowa) cechuje się przywiązaniem do praw człowieka i emancypacji. Wreszcie, dalsze badania mogłyby eksplorować także kulturę bezpieczeństwa polskiej administracji publicznej i służb mundurowych, wskazując na napięcia powstające między instytucjami państwa (np. między Strażą Graniczną a Urzędem do Spraw Cudzoziemców).

Przedmiotem dalszej refleksji teoretycznej mogłoby być natomiast uporządkowanie oraz pogłębienie konceptualizacji i operacjonalizacji kluczowych założeń podejścia strategiczno-relacyjnego, takich jak kontekst (ang. *action setting*), dziedzictwo historyczne (ang. *legacy*) oraz percepcja (ang. *strategic assessment*). W książce udało się tego dokonać

[3] Zob. m.in. F. Robinson, *Feminist care ethic and everyday insecurities* [w:] J. Nyman, A. Burke (red.), *Ethical Security Studies: A New Research Agenda*, Routledge, London 2016, s. 116–130.

w ograniczonym zakresie. Cenne byłyby także jaśniej sprecyzowane wskazówki, w jaki sposób metoda analizy strategiczno-relacyjnej powinna być stosowana w badaniach empirycznych.

Upolitycznienie i instrumentalna sekurytyzacja migracji wciąż są wznoszone na coraz wyższy poziom, nawet mimo zmian rządów na bardziej „liberalne". Tym bardziej rośnie potrzeba rzetelnej debaty na temat migracji i bezpieczeństwa – bez wzbudzania paniki, ale również bez tabu i przemilczeń. Ocena potencjału działań organizacji pozarządowych w obszarze migracji i bezpieczeństwa będzie nabierać coraz większego znaczenia w związku z rosnącą migracją do Polski w obliczu niestabilności politycznej otoczenia międzynarodowego, a także zmieniającego się klimatu. Niniejsza książka pokazuje, jak można skutecznie kontestować część polityki państwa, jednocześnie wspierając działania zbieżne z własną kulturą bezpieczeństwa. Jest to kwestia dotykająca istoty relacji jednostki z władzą państwową, co stanowi o jej uniwersalnym wymiarze.

Załączniki

Załącznik 1
Spis analizowanych depesz Polskiej Agencji Prasowej pozyskanych z Archiwum PAP

16.11.2015, 20:19 Warszawa, *Szydło o kwestii uchodźców: honorujemy zobowiązania, ale priorytetem bezpieczeństwo.*
26.11.2015, 12:51 Warszawa, *Błaszczak: będziemy zawsze kierować się bezpieczeństwem Polaków.*
04.05.2016, 16:04 Warszawa, *Rzecznik rządu: problem uchodźców rozwiązywać poza granicami UE.*
11.07.2016, 16:05 Warszawa, *Błaszczak: priorytetem Grupy Wyszehradzkiej ochrona i uszczelnienie granic.*
21.11.2016, 12:43 Warszawa, *Błaszczak: Grupa Wyszehradzka za wspieraniem uchodźców poza UE.*
30.01.2017, 10:49 Warszawa, *Błaszczak: chodzi o uszczelnienie granic i ułatwienie wydalania emigrantów.*
18.04.2017, 08:08 Warszawa, *Błaszczak: mamy do czynienia z „potężnym" kryzysem imigracyjnym.*
11.05.2017, 09:32 Warszawa, *Błaszczak: przyjmowanie uchodźców zagrażałoby bezpieczeństwu Polaków.*
14.05.2017, 13:53 Warszawa, *Minister Łapiński: uchodźcom należy pomagać na miejscu.*
20.05.2017, 14:58 Warszawa, *Błaszczak o relokacji uchodźców: próba zdestabilizowania europejskiego systemu wartości.*
17.08.2017, 21:18 Warszawa, *Błaszczak o relokacji: nie ugniemy się pod naciskami; chodzi o bezpieczeństwo.*

06.09.2017, 20:29 Warszawa, *Błaszczak: mechanizm relokacji to realne zagrożenie, bezpieczeństwo jest ważniejsze*.
10.01.2018, 19:00 Warszawa, *Morawiecki: Polska chce pomagać w miejscu pochodzenia migracji*.
26.01.2018, 11:20 Warszawa, *Czaputowicz ws. kryzysu migracyjnego: przede wszystkim trzeba uszczelnić granice*.
13.02.2018, 09:47 Warszawa, *Premier: pomoc uchodźcom na miejscu jest najbardziej realna i konkretna*.
02.07.2018, 07:23 Warszawa, *Premier o szczycie UE: naszym priorytetem jest dbałość o bezpieczeństwo Polaków*.
05.09.2018, 14:45 Krynica, *Kempa: Pomoc na miejscu jest remedium na kryzys uchodźczy*.
17.10.2018, 15:12 Warszawa, *Poręba: Spot wyborczy PiS porusza problem nielegalnych uchodźców i bezpieczeństwa Polaków*.
28.12.2018, 15:00 Warszawa, *Kempa: Wysyłamy 188 ton artykułów pierwszej potrzeby do obozów dla uchodźców w Grecji*.
09.10.2019, 13:26 Warszawa, *Ziobro: nasz rząd nie zgodzi się na otwieranie Polski na migracje*.
12.12.2019, 10:10 Warszawa, *Szef BBN: migranci z Ukrainy stanowią wartość dodaną; poziom przestępczości zorganizowanej wśród nich jest relatywnie niski*.
19.10.2020, 16:00 Warszawa, *Wiceszef MSWiA: większość Czeczenów, ubiegających się o ochronę, wyjeżdża z Polski po złożeniu wniosku*.
06.08.2021, 17:26 Warszawa, *Premierzy Polski i Litwy: Potępiamy wykorzystywanie przez reżim Łukaszenki nielegalnej migracji*.
18.08.2021a, 18:16 Warszawa, *Wąsik: sytuacja po białoruskiej stronie granicy to celowe działania służb Łukaszenki*.
18.08.2021b, 19:55 Warszawa, *Rzymkowski o nielegalnych imigrantach na granicy z Białorusią: to element wojny hybrydowej*.
19.08.2021a, 09:41 Warszawa, *Kumoch: w czwartek udaję się na Litwę; będę rozmawiał o sytuacji na granicy z Białorusią*.
19.08.2021b, 11:05 Bydgoszcz, *Premier: rozwiązaniem problemu osób, które próbują wejść na terytorium Polski, nie jest wpuszczenie tych osób*.
19.08.2021c, 11:53 Warszawa, *Żaryn: ABW w pierwszym półroczu wystąpiła 14 razy o wpis cudzoziemców na listę osób niepożądanych*.
19.08.2021d, 17:16 Warszawa, *Gliński o sytuacji na granicy polsko-białoruskiej: to jest nowa forma wojny hybrydowej*.

19.08.2021e, 19:33 Warszawa, *Przydacz: nie może być zgody na to, by wykorzystywać migrantów jako instrument polityczny nacisku na Polskę*.
20.08.2021a, 08:58 Warszawa, *Dworczyk o sytuacji na granicy polsko-białoruskiej: mamy do czynienia z cyniczną i okrutną prowokacją*.
20.08.2021b, 09:15 Warszawa, *Karski o osobach, które koczują przy granicy polsko-białoruskiej: są elementem wojny hybrydowej prowadzonej przez Łukaszenkę przeciwko UE*.
21.08.2021, 15:40 Warszawa, *Premier: migranci legalnie znaleźli się na terytorium Białorusi i to ona jest za nich odpowiedzialna*.
23.08.2021a, 10:27 Warszawa, *Premierzy Polski, Litwy, Łotwy, Estonii: kryzys na granicach z Białorusią zaplanowany przez reżim Łukaszenki*.
23.08.2021b, 19:06 Kopczany, *Szef MON: w tym tygodniu ruszy budowa 2,5-metrowego płotu na granicy z Białorusią*.
23.08.2021c, 19:58 Warszawa, *Dworczyk apeluje do polityków i działaczy NGO: nie wpisujcie się w scenariusz Białorusi*.
24.08.2021a, 16:52 Kuźnica, *Morawiecki: reżim Łukaszenki wybrał niewłaściwą granicę, granica Polski jest dobrze strzeżona*.
24.08.2021b, 20:22 Warszawa, *Morawiecki: musimy przede wszystkim zabezpieczać nasze granice*.
24.08.2021c, 21:21 Warszawa, *Premier: nasi przyjaciele z Afganistanu trafiają w bezpieczne miejsce. Polska pomaga sojusznikom i uchodźcom*.
27.09.2021a 12:56 Warszawa, *Błaszczak: bezpieczeństwo naszej ojczyzny stawiamy ponad wszystko*.
27.09.2021b 13:07 Warszawa, *Szef MSWiA: każde z wątków na zdjęciach będziemy wyjaśniali; niektóre sprawy będą kończyły się w prokuraturze*.
24.02.2022a, 07:16 Warszawa, *Müller: jeśli na teren Polski będą się przemieszczać uchodźcy z Ukrainy, otoczymy ich opieką*.
24.02.2022b, 15:00 Kielce, *Wojewoda świętokrzyski: jesteśmy przygotowani do niesienia wielokierunkowej pomocy obywatelom Ukrainy*.
24.02.2022c, 15:09 Warszawa, *Kamiński: Polska będzie bezpiecznym krajem dla naszych sąsiadów z Ukrainy*.
25.02.2022a, 10:44 Warszawa, *SG: informujemy wszystkich wjeżdżających z Ukrainy o możliwości składania wniosków o ochronę międzynarodową*.
25.02.2022b, 10:08 Warszawa, *RCB do ukraińskich uchodźców: zostaniecie wpuszczeni do Polski*.
26.02.2022a, 11:09 Warszawa, *Komendant Straży Granicznej: Wszyscy uchodźcy z Ukrainy potrzebujący pomocy znajdą ją w Polsce*.

26.02.2022b, 16:34 Warszawa, *Maląg: Polska udzieli niezbędnego wsparcia rodzinom opuszczającym Ukrainę*.
18.09.2023, 18:08, Warszawa, *Rzecznik rządu: Powrót PO do władzy to droga do wprowadzenia mechanizmu przymusowej relokacji nielegalnych imigrantów*.
19.09.2023, 19:22 Warszawa, *Premier: pytanie dotyczące nielegalnej migracji – fundamentalne. „Oni chcą zrobić z Warszawy przedmieścia Paryża"*.
20.09.2023, 17:21 Warszawa, *Wicepremier Kaczyński: mówimy jasne „nie" relokacji nielegalnych imigrantów*.
03.10.2023, 08:31 Warszawa, *Szef MON: pakt migracyjny to polityka samobójcza. My się temu samobójstwu poddać nie chcemy*.

Załącznik 2
Spis wywiadów eksperckich

Lp.	Kod	Data	Obszar ekspertyzy	Forma
1.	EXP_K1	23.01.2023	migracje	on-line
2.	EXP_M1	25.01.2023	migracje, socjologia	na żywo
3.	EXP_K2	02.02.2023	migracje, polityki publiczne	on-line
4.	EXP_M2	02.02.2023	bezpieczeństwo	telefoniczna, bez nagrania
5.	EXP_M3	07.02.2023	migracje, organizacje pozarządowe	na żywo
6.	EXP_M4	08.02.2023	migracje, prawo	on-line
7.	EXP_M5	08.02.2023	bezpieczeństwo	telefoniczna
8.	EXP_M6	10.02.2023	migracje, administracja publiczna	na żywo
9.	EXP_M7	20.02.2023	migracje, prawo	na żywo
10.	EXP_K3	23.02.2023	bezpieczeństwo	na żywo
11.	EXP_M8	12.03.2023	bezpieczeństwo	pisemna
12.	EXP_M9	14.03.2023	migracje, administracja publiczna	on-line

Lp.	Kod	Data	Obszar ekspertyzy	Forma
13.	EXP_M10	16.03.2023	migracje, polityki publiczne	na żywo
14.	EXP_K4	17.03.2023	migracje, prawo	on-line
15.	EXP_K5	03.04.2023	bezpieczeństwo, prawo	on-line
16.	EXP_K6	05.04.2023	migracje, organizacje pozarządowe	na żywo

Załącznik 3
Spis wywiadów z osobami zaangażowanymi w działalność organizacji pozarządowych

1. Metryka osób biorących udział w badaniu (kolejność chronologiczna)

Lp.	Kod	Data	Forma
1.	NGO_K1	27.07.2021	na żywo
2.	NGO_K2	03.08.2021	na żywo
3.	NGO_K3	27.08.2021	na żywo
4.	NGO_K4	08.09.2021	na żywo
5.	NGO_K5	09.09.2021	on-line
6.	NGO_K6	15.09.2021	telefoniczna
7.	NGO_K7	20.09.2021	na żywo, razem z NGO_K8
8.	NGO_K8	20.09.2021	na żywo, razem z NGO_K7
9.	NGO_K9	21.09.2021	na żywo
10.	NGO_K10	21.09.2021	on-line
11.	NGO_M1	27.09.2021	on-line, w języku angielskim
12.	NGO_M2	29.09.2021	na żywo, w języku rosyjskim
13.	NGO_M3	08.11.2021	na żywo
14.	NGO_K11	09.12.2021	na żywo

Lp.	Kod	Data	Forma
15.	NGO_M4	09.12.2021	na żywo
16.	NGO_M5	22.02.2022	na żywo
17.	NGO_M6	28.02.2022	on-line
18.	NGO_K12	08.06.2022	on-line
19.	NGO_K13	09.06.2022	na żywo
20.	NGO_K14	13.06.2022	na żywo
21.	NGO_K15	20.06.2022	on-line
22.	NGO_K16	24.06.2022	na żywo
23.	NGO_K17	27.06.2022	on-line
24.	NGO_M7	07.09.2022	na żywo
25.	NGO_K18	06.10.2022	on-line
26.	NGO_K19	06.10.2022	on-line
27.	NGO_K20	11.10.2022	on-line
28.	NGO_K21	12.10.2022	na żywo
29.	NGO_M8	19.10.2022	on-line
30.	NGO_K22	19.10.2022	na żywo
31.	NGO_K23	20.10.2022	on-line
32.	NGO_K24	04.11.2022	on-line
33.	NGO_K25	11.11.2022	on-line
34.	NGO_K26	17.11.2022	telefoniczna
35.	NGO_M9	21.11.2022	na żywo
36.	NGO_K27	21.11.2022	on-line
37.	NGO_K28	05.12.2022	on-line
38.	NGO_K29	09.12.2022	on-line
39.	NGO_K30	19.12.2022	on-line
40.	NGO_K31	20.12.2022	on-line
41.	NGO_K32	30.01.2023	on-line

2. Metryka organizacji reprezentowanych przez osoby biorące udział w badaniu (w celu uniemożliwienia identyfikacji organizacji reprezentowanej w danym wywiadzie zastosowano kolejność alfabetyczną) – na podstawie Krajowego Rejestru Sądowego

Lp.	Nazwa	Województwo siedziby i data powstania	Zakres działań
1.	Fundacja Adulis	mazowieckie, 14.02.2014	integracja osób z Afryki Wschodniej, promocja ich kultury, bezpośrednia pomoc tym osobom
2.	Fundacja Bezkres	podlaskie, 20.09.2022	bardzo szeroki, związany z promocją tolerancji i pomocą migrantom i uchodźcom, w praktyce silne zaangażowanie w pomoc migrantom na granicy polsko-białoruskiej
3.	Fundacja Białoruski Dom	mazowieckie, 17.04.2012	wsparcie lokalnych inicjatyw obywatelskich i niezależnej prasy na Białorusi, analityka i edukacja oraz promocja białoruskiej kultury
4.	Fundacja Centrum Badań Migracyjnych	wielkopolskie, 13.03.2015	działalność badawcza oraz prowadzenie punktu informacyjno-doradczego dla imigrantów w Poznaniu, oferującego wsparcie w sprawach prawnych i codziennych, kursy języka polskiego, doradztwo zawodowe i szkolenia z zakresu zakładania działalności gospodarczej oraz działania integracyjne
5.	Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę (wcześniej Fundacja Dzieci Niczyje)	mazowieckie, 01.03.1991	ochrona dzieci przed krzywdzeniem i wykluczeniem społecznym oraz niesienie pomocy dzieciom, rodzinom i osobom w sytuacjach kryzysowych
6.	Fundacja dla Migrantów „Dobry Start" (wcześniej Fundacja dla Somalii)	mazowieckie, 21.09.2007	promowanie dialogu międzykulturowego oraz integracji imigrantów

Lp.	Nazwa	Województwo siedziby i data powstania	Zakres działań
7.	Fundacja dla Wolności	mazowieckie, 03.11.2004	promowanie różnorodności kultur i światopoglądów, działania na rzecz integracji i poprawy sytuacji uchodźców, migrantów, kobiet i innych grup zagrożonych wykluczeniem poprzez sport, integrację i edukację
8.	Fundacja Dunaj Instytut Dialogu	mazowieckie, 23.01.2009	dialog międzykulturowy, organizacja wydarzeń integracyjnych, debat
9.	Fundacja Emic	kujawsko-pomorskie, 06.10.2011	wsparcie bezpośrednie migrantów, kursy językowe, poradnictwo prawne, pośrednictwo pracy, pomoc psychologiczna, edukacja
10.	Fundacja Inicjatywa Dom Otwarty	mazowieckie, 10.08.2021	różnorodna pomoc dla migrantów, także na pograniczu polsko-białoruskim, działalność kulturalna, integracyjna, edukacyjna i informacyjna, udział w debacie publicznej
11.	Fundacja Inna Przestrzeń	mazowieckie, 30.03.2006	realizacja projektów o charakterze społecznym i artystycznym, dotyczących praw człowieka, pomoc migrantom
12.	Fundacja Instytut Spraw Publicznych	mazowieckie, 18.01.1995	działalność badawczo-analityczna, uczestnictwo w debacie publicznej
13.	Fundacja Integracji i Rozwoju Cudzoziemców w Polsce	lubuskie, 07.03.2020	różnorodna pomoc dla migrantów
14.	Fundacja Internationaler Bund	małopolskie, 24.09.2004	różnorodna pomoc dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, aktywizacja zawodowa

Lp.	Nazwa	Województwo siedziby i data powstania	Zakres działań
15.	Fundacja Kobiety Wędrowne	mazowieckie, 10.07.2018	działania pomocowe, integracyjne, edukacyjne, informacyjne
16.	Fundacja Kuchnia Konfliktu (zgodnie z KRS Fundacja „Konflikt")	mazowieckie, 06.06.2016	pomoc bezpośrednia dla migrantów, doradztwo
17.	Fundacja La Strada (zgodnie z KRS La Strada – Fundacja Przeciwko Handlowi Ludźmi i Niewolnictwu)	mazowieckie, 28.02.1996	pomoc ofiarom handlu ludźmi i przeciwdziałanie temu zjawisku
18.	Fundacja na Rzecz Kultury „Walizka"	podkarpackie, 28.12.2016	działalność kulturalna, pomoc migrantom na granicy polsko-białoruskiej i w strzeżonych ośrodkach dla cudzoziemców
19.	Fundacja na rzecz Różnorodności Społecznej	mazowieckie, 25.05.2007	działania edukacyjne, badawcze, kulturalne, udział w debacie publicznej
20.	Fundacja Ocalenie	mazowieckie, 30.05.2000	różnorodna pomoc dla migrantów, działalność humanitarna na pograniczu polsko-białoruskim, działalność edukacyjna
21.	Fundacja Polska Akcja Humanitarna	mazowieckie, 20.12.1994	organizowanie pomocy humanitarnej i rozwojowej
22.	Fundacja Polska Gościnność	mazowieckie, 02.06.2017	różnorodna pomoc dla migrantów oraz organizowanie kampanii społecznych
23.	Fundacja Polskie Forum Migracyjne	mazowieckie, 30.11.2006	różnorodna pomoc dla migrantów, działania integracyjne, udział w debacie publicznej
24.	Fundacja Strefa WolnoSłowa	mazowieckie, 30.11.2011	działalność artystyczna i integracyjna

Lp.	Nazwa	Województwo siedziby i data powstania	Zakres działań
25.	Fundacja Ukraiński Dom	mazowieckie, 02.07.2009	różnorodna pomoc dla obywateli Ukrainy, działania integracyjne i kulturalne
26.	Fundacja WOT	mazowieckie, 11.11.2015	pomoc prześladowanym przez władze obywatelom Rosji
27.	Helsińska Fundacja Praw Człowieka	mazowieckie, 14.08.1989	ochrona praw człowieka, pomoc prawna, działania rzecznicze, udział w debacie publicznej
28.	Spółdzielnia socjalna Słuszna Strawa	mazowieckie, 15.06.2021	działalność gastronomiczna celem wspierania osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, zwłaszcza migrantów, doradztwo
29.	Stowarzyszenie Dla Ziemi	lubelskie, 14.02.1995	prowadzenie programów adaptacyjnych i integracyjnych, pomoc w szukaniu mieszkań dla uchodźców, edukacja, kursy z języka polskiego, kursy zawodowe, zajęcia wyrównawcze dla dzieci, pomoc psychologiczna, organizacja wycieczek
30.	Stowarzyszenie Egala	podlaskie, 10.12.2021	działalność integracyjna, pomoc migrantom na granicy polsko-białoruskiej i w strzeżonych ośrodkach dla cudzoziemców
31.	Stowarzyszenie Homo Faber	lubelskie, 27.09.2004	działalność edukacyjna, integracyjna i informacyjna, udział w debacie publicznej, pomoc dla migrantów
32.	Stowarzyszenie Interkulturalni.pl	małopolskie, 14.07.2010	działalność badawcza, analityczna, edukacyjna i informacyjna, monitoring, pomoc migrantom i działania integracyjne
33.	Stowarzyszenie Klub Inteligencji Katolickiej	mazowieckie, 16.01.1957	działalność kulturalno-religijna, prowadzenie punktu pomocy humanitarnej na granicy polsko-białoruskiej

Lp.	Nazwa	Województwo siedziby i data powstania	Zakres działań
34.	Stowarzyszenie Nomada (zgodnie z KRS Nomada Stowarzyszenie Na Rzecz Integracji Społeczeństwa Wielokulturowego)	dolnośląskie, 26.08.2009	działania integracyjne i informacyjne, poradnictwo, pomoc prawna, rzecznictwo i monitoring, udział w debacie publicznej
35.	Stowarzyszenie Pro Humanum	mazowieckie, 21.03.2006	działania integracyjne, edukacyjne i informacyjne, poradnictwo, udział w debacie publicznej, prowadzenie Centrum Wielokulturowego w Warszawie
36.	Stowarzyszenie Salam Lab (zgodnie z KRS Stowarzyszenie Laboratorium Działań dla Pokoju)	małopolskie, 02.12.2022	różnorodna pomoc dla migrantów, także na pograniczu polsko-białoruskim, działalność integracyjna, edukacyjna i informacyjna, udział w debacie publicznej
37.	Stowarzyszenie Społeczno-Kulturalne Ethnos	łódzkie, 12.05.2008	bezpośrednia pomoc migrantom, działalność kulturalna

Załącznik 4
Scenariusz wywiadu dla ekspertów i ekspertek

1. Płeć: …
2. Obszar specjalizacji: …
3. Jak Pana/Pani zdaniem polska polityka bezpieczeństwa interpretuje kwestie migracji? Czy są one marginalne, czy kluczowe z jej perspektywy?
4. Jak omawiane kwestie ewoluowały od roku 2015?
5. Jakie są główne zagrożenia związane z migracjami identyfikowane w ramach polskiej polityki bezpieczeństwa?
6. Czy sami migranci widziani są jako źródło zagrożenia w ramach tej polityki?

7. Kto albo co jest głównym przedmiotem ochrony w ramach polskiej polityki bezpieczeństwa w zakresie migracji?
8. Czy migranci są istotnym przedmiotem ochrony w ramach tej polityki?
9. Jak omawiana polityka ujmuje rolę organizacji pozarządowych? Czy są one – z jej perspektywy – istotnymi aktorami bezpieczeństwa?
10. Czy organizacje pozarządowe, Pana/Pani zdaniem, mogą być istotnymi aktorami bezpieczeństwa w obszarze migracji?
11. Czy działanie na rzecz integracji migrantów może przyczyniać się do wzrostu poziomu bezpieczeństwa całego społeczeństwa?
12. Czy jeszcze coś istotnego chciał(a)by Pan(i) dodać w omawianych kwestiach?

Załącznik 5
Scenariusz wywiadu dla osób działających w organizacjach pozarządowych

1. Płeć: …
2. Kraj pochodzenia: …
3. Jak rozumie Pan(i) pojęcie bezpieczeństwa?
4. Co Pana/Pani zdaniem w największym stopniu wpływa na to, jak rozumie Pan(i) bezpieczeństwo? Czy rozumienie to zmieniało się pod wpływem pracy, jeśli tak, to w jaki sposób?
5. Jak określił(a)by Pan(i) główny cel działania Państwa organizacji w kontekście bezpieczeństwa?
6. Co Pana/Pani zdaniem jest największym problemem związanym z bezpieczeństwem migrantów i migrantek w Polsce, co zaś problemem bezpieczeństwa polskiego społeczeństwa w związku z migracjami?
7. Czy dostrzega Pan(i) problem radykalizacji migrantów i migrantek lub problem przemocy wobec osób migrujących? Jeśli tak, to czy Państwa organizacja stara się przeciwdziałać tym zjawiskom? Jak?
8. Jak rozumie Pan(i) pojęcie migranta/migrantki? Co jest największą różnicą między osobami bez obywatelstwa polskiego oraz polskimi obywatel(k)ami?

9. Co uważa Pan(i) za największą trudność w swojej pracy związanej z pomocą dla migrantów i migrantek?
10. Czym Pana/Pani zdaniem organizacje pozarządowe różnią się od instytucji państwa polskiego? Jak określił(a)by Pan(i) wzajemne relacje na linii państwo–NGO? Czy Pana/Pani zdaniem NGO mogą w równym stopniu jak państwo działać na rzecz bezpieczeństwa osób migrujących?
11. Czy czuł(a) Pan(i) barierę i dystans związane z różnicą kulturową (język, zwyczaje, religia, wartości) między Panem/Panią a migrantami i migrantkami? Na czym ten dystans polegał?
12. Jak pomoc organizacji pozarządowej, Pana/Pani zdaniem, wpływa na poziom bezpieczeństwa migrantów i migrantek oraz całego społeczeństwa polskiego?
13. Czy pomoc organizacji pozarządowej wpływa na rozumienie bezpieczeństwa przez migrantki i migrantów? Czy samo rozumienie pewnych pojęć związanych z bezpieczeństwem jest powodem nieporozumień w trakcie pomocy? Jak te nieporozumienia są rozwiązywane?
14. Jak działalność organizacji pozarządowych działających w obszarze migracji, Pana/Pani zdaniem, wpływa na rozumienie przez polskie społeczeństwo problematyki migracji i związanych z nią kwestii bezpieczeństwa?
15. Czy samo pojęcie bezpieczeństwa używane w kontekście migracji, Pana/Pani zdaniem, przynosi więcej szkód czy pożytku? Czy mówienie o bezpieczeństwie migrantów i migrantek może skutecznie prowadzić do zabezpieczenia ich praw?
16. Czy jeszcze coś istotnego chciał(a)by Pan(i) dodać w kwestii korzystania z pomocy organizacji pozarządowych lub w kwestii Pana/Pani bezpieczeństwa w Polsce?

Bibliografia

Źródła prawne

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483.

Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., Dz.U. 1993 nr 61 poz. 284.

Konwencja dotycząca statusu uchodźców, sporządzona w Genewie dnia 28 lipca 1951 r., Dz.U. 1991 nr 119 poz. 515 i 517.

Traktat o Unii Europejskiej, Dz.U. UE C 202/01.

Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, Dz.U. UE C 326/47.

Ustawa z dnia 24 marca 1920 r. o nabywaniu nieruchomości przez cudzoziemców, Dz.U. 1920 nr 31 poz. 178.

Ustawa z dnia 6 kwietnia 1984 r. o fundacjach, Dz.U. 1984 nr 21 poz. 97.

Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach, Dz.U. 1989 nr 20 poz. 104.

Ustawa z dnia 12 października 1990 r. o ochronie granicy państwowej, Dz.U. 1990 nr 78 poz. 461.

Ustawa z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej, Dz.U. 1990 nr 78 poz. 462.

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553.

Ustawa z dnia 31 lipca 1997 r. o Polskiej Agencji Prasowej, Dz.U. 1997 nr 107 poz. 687.

Ustawa z dnia 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej, Dz.U. 1997 nr 141 poz. 943.

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, Dz.U. 2003 nr 96 poz. 873.

Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. 2003 nr 128 poz. 1176.

Ustawa z dnia 14 lipca 2006 r. o wjeździe na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, pobycie oraz wyjeździe z tego terytorium obywateli państw członkowskich Unii Europejskiej i członków ich rodzin, Dz.U. 2006 nr 144 poz. 1043.

Ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach, Dz.U. 2013 poz. 1650.

Ustawa z dnia 15 września 2017 r. o Narodowym Instytucie Wolności – Centrum Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego, Dz.U. 2017 poz. 1909.

Ustawa z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa, Dz.U. 2022 poz. 583.

Ustawa z dnia 13 kwietnia 2022 r. o szczególnych rozwiązaniach w zakresie przeciwdziałania wspieraniu agresji na Ukrainę oraz służących ochronie bezpieczeństwa narodowego, Dz.U. 2023 poz. 129.

Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 18 kwietnia 2014 r. w sprawie obecności przedstawicieli organizacji pozarządowych w toku działań związanych z doprowadzeniem cudzoziemca do granicy albo do portu lotniczego albo morskiego państwa, do którego zostaje doprowadzony, Dz.U. 2014 poz. 534.

Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 23 października 2015 r. w sprawie regulaminu pobytu w ośrodku dla cudzoziemców, Dz.U. 2015 poz. 1828.

Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 13 marca 2020 r. w sprawie czasowego zawieszenia lub ograniczenia ruchu granicznego na określonych przejściach granicznych, Dz.U. 2020 poz. 435.

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 września 2021 r. w sprawie wprowadzenia stanu wyjątkowego na obszarze części województwa podlaskiego oraz części województwa lubelskiego, Dz.U. 2021 poz. 1612.

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 2 września 2021 r. w sprawie ograniczeń wolności i praw w związku z wprowadzeniem stanu wyjątkowego, Dz.U. 2021 poz. 1613.

Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 28 lutego 2022 r. w sprawie wprowadzenia czasowego zakazu przebywania na określonym obszarze w strefie nadgranicznej przyległej do granicy państwowej z Republiką Białorusi, Dz.U. 2022 poz. 488.

Uchwała Nr 190 Rady Ministrów z dnia 29 października 2013 r. Regulamin pracy Rady Ministrów, M.P. 2013 poz. 979.

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych), Dz.U. UE L 119/1.

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady 2019/1896 z dnia 13 listopada 2019 r. w sprawie Europejskiej Straży Granicznej i Przybrzeżnej oraz uchylenia rozporządzeń nr 1052/2013 i 2016/1624, Dz.U. UE L 295/1.

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/115/WE z dnia 16 grudnia 2008 r. w sprawie wspólnych norm i procedur stosowanych przez państwa członkowskie w odniesieniu do powrotów nielegalnie przebywających obywateli państw trzecich, Dz.U. UE L 348/98.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 2 czerwca 2015 r., sygn. akt K1/13, Dz.U. 2015 poz. 791.

Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 27 maja 2022 r., sygn. akt IV SA/Wa 772/22.

Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Białymstoku z dnia 15 września 2022 r., sygn. akt II SA/Bk 492/22.

Wyrok Sądu Okręgowego w Białymstoku z dnia 27 listopada 2023 r., sygn. akt. III Ko 142/23.

Postanowienie Sądu Rejonowego w Bielsku Podlaskim VII Zamiejscowy Wydział Karny w Hajnówce z dnia 28 marca 2022 roku, sygn. akt VII Kp 203/21.

Monografie

Adamczyk A., *(Nie)intencjonalna polityka migracyjna Polski*, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Politycznych i Dziennikarstwa UAM, Poznań 2021.

Archer M., *Being Human: The Problem of Agency*, Cambridge University Press, Cambridge 2000.

Bauman Z., *Obcy u naszych drzwi*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2016.

Bevir M., Blakely J., *Interpretive Social Science: An Anti-Naturalist Approach*, Oxford University Press, Oxford 2018.

Blaikie N., *Approaches to Social Enquiry: Advancing Knowledge*, Polity Press, Cambridge 2007.

Booth K., *Theory of World Security*, Cambridge University Press, Cambridge 2007.

Brzeziński M., *Bezpieczeństwo jako wartość konstytucyjna*, Elipsa, Warszawa 2019.

Buzan B., Wæver O., de Wilde J., *Security: A New Framework for Analysis*, Lynne Rienner, Boulder 1998.

Castles S., Miller M.J., *Migracje we współczesnym świecie*, przeł. A. Gąsior-Niemiec, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011.

Cieślarczyk M., *Kultura bezpieczeństwa i obronności*, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Siedlce 2011.

Dahl A., Stinebrickner B., *Współczesna analiza polityczna*, przeł. P.M. Kazimierczak, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2007.

Dąbrowski P., *Cudzoziemiec niepożądany w polskim prawie o cudzoziemcach*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2011.

Fehler W., *Bezpieczeństwo wewnętrzne współczesnej Polski. Aspekty teoretyczne i praktyczne*, Arte, Warszawa 2012.

Foucault M., *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings, 1972–77*, Harverster, Brighton 1980.

Gawin M., Markiewicz B., Nogal A., Wonicki R., *Human and Citizens Rights in Globalized World*, przeł. A. Morrison, Ośrodek Badań Filozoficznych, Warszawa 2016.

Giddens A., *The Nation-State and Violence*, University of California Press, Berkeley–Los Angeles 1985.

Hay C., *Political Analysis: A Critical Introduction*, Palgrave Macmillan, Basingstoke–New York 2002.

Hofstede G., *Kultury i organizacje: zaprogramowanie umysłu*, przeł. M. Durska, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2000.

Hofstede G., Hofstede G.J., *Kultury i organizacje: zaprogramowanie umysłu*, wyd. II zm., przeł. M. Durska, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2007.

Horkheimer M., *Critical Theory: Selected Essays*, przeł. M.J. O'Connell i in., Continuum, New York 1972.

Huysmans J., *The Politics of Insecurity: Fear, Migration and Asylum in the EU*, Routledge, London 2006.

Jemioło T., Dawidczyk A., *Wprowadzenie do metodologii badań bezpieczeństwa*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2007.

Jessop B., *State Theory: Putting the Capitalist State in its Place*, Polity Press, Cambridge 1990.

Juszczyk S., *Badania jakościowe w naukach społecznych. Szkice metodologiczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2013.

Kicinger A., *Polityka migracyjna Polski 1918–2004*, niepublikowany doktorat nr 17/2011, Wydział Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych, Uniwersytet Warszawski.

Kitler W., *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie. Uwarunkowania. System*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2011.

Kitler W., *Organizacja bezpieczeństwa narodowego RP. Aspekty ustrojowe, prawno-administracyjne i systemowe*, Adam Marszałek, Toruń 2018.

Klaus W., *Przemoc ze strony najbliższych w doświadczeniach życiowych uchodźczyń*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2016.

Kluczyńska J., Guć M., Gosk I., Siennicka A., *Prawne uwarunkowania współpracy samorządów i organizacji pozarządowych*, Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych, Warszawa 2009.

Lukes S., *Power: A Radical View*, 2nd ed., Macmillan, Basingstoke 2005.

Matyja R., Siewierska-Chmaj A., Pędziwiatr K., *Polska polityka migracyjna. W poszukiwaniu nowego modelu*, Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania, Warszawa–Rzeszów 2015.

McSweeney B., *Security, Identity and Interests*, Cambridge University Press, Cambridge 1999.

Misiuk A., Itrich-Drabarek J., Dobrowolska-Opała M. (red.), *Encyklopedia bezpieczeństwa wewnętrznego*, Elipsa, Warszawa 2021.

Rutkowski C., *Bezpieczeństwo wewnętrzne. Tożsamość – kierowanie – zarządzanie*, WSZiP im. H. Chodkowskiej w Warszawie, Warszawa 2010.

Rutkowski C., *Podstawy nauk o bezpieczeństwie z elementami naukoznawstwa*, Szkoła Główna Straży Pożarniczej, Warszawa 2018.

Ruzikowski T. (red.), *Nie tylko partia? Organizacje społeczne w Polsce Ludowej 1944–1989. Geneza, funkcjonowanie, znaczenie*, Instytut Pamięci Narodowej, Warszawa 2017.

Saldaña J., *The Coding Manual for Qualitative Researchers*, SAGE Publications, Thousand Oaks–New Delhi–Singapore 2009.

Salter M.B., Mutlu C.E. (red.), *Research Methods in Critical Security Studies: An Introduction*, Routledge, London 2013.

Sarnecki P., *Wolność zrzeszania się*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1998.

Schwartz-Shea P., Yanow D., *Interpretive Research Design: Concepts and Processes*, Routledge, Abingdon–New York 2012.

Skrabacz A., *Organizacje pozarządowe w bezpieczeństwie narodowym Polski*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2006.

Stańczyk J., *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 1996.

Stola D., *Kraj bez wyjścia? Migracje z Polski 1949–1989*, Instytut Pamięci Narodowej, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2010.

Strydom P., *Contemporary Critical Theory and Methodology*, Routledge, Abingdon–New York 2011.

Ściborek Z., Wiśniewski B., Kuc R.B., Dawidczyk A., *Bezpieczeństwo wewnętrzne. Podręcznik akademicki*, Adam Marszałek, Toruń 2015.

Trojanowska-Strzęboszewska M., *Kształtowanie się stanowisk politycznych na temat imigracji i imigrantów w Polsce lat 2001–2005*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2007.

Trojanowska-Strzęboszewska M., *Stosunek parlamentarnych partii politycznych do imigracji i migrantów. Analiza wybranych debat parlamentarnych*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2010.

Warnock G., *Contemporary Moral Philosophy*, Macmillan, London 1967.

Weinar A., *Polityka migracyjna Polski 1990–2003. Próba podsumowania*, Centrum Stosunków Międzynarodowych, Warszawa 2012.

Winogrodzki G.R., *Organizacje pozarządowe w systemie bezpieczeństwa państwa*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Gospodarki Euroregionalnej im. Alcide De Gasperi w Józefowie, Józefów 2017.

Wyn Jones R., *Security, Strategy and Critical Theory*, Lynne Rienner, London 1999.

Rozdziały w monografiach

Alker H., *Emancipation in the critical security studies project* [w:] K. Booth (red.), *Critical Security Studies and World Politics*, Lynne Rienner, Boulder–London 2005, s. 189–213.

Biernat S., Kawczyńska M., *The role of the Polish Constitution (Pre-2016): Development of a liberal democracy in the European and international context* [w:] A. Albi, S. Bardutzky (red.), *National Constitutions in European and Global Governance: Democracy, Rights, the Rule of Law: National Reports*, Springer, Berlin 2019, s. 745–793.

Bigo D., *Frontier controls in the European Union: Who is in control?* [w:] D. Bigo, E. Guild (red.), *Controlling Frontiers: Free Movement Into and Within Europe*, Routledge, London 2005, s. 45–88.

Bigo D., *Security, exception, ban and surveillance* [w:] D. Lyon (red.), *Theorizing Surveillance: The Panopticon and Beyond*, Wilan, London 2006, s. 46–68.

Bigo D., *When two become one: Internal and external securitisations in Europe* [w:] M. Kelstrup, M. Williams (red.), *International Relations Theory and the Politics of European Integration Power, Security and Community*, Routledge, London 2000, s. 171–204.

Bigo D., McCluskey E., *What is a PARIS approach to (in)securitization? Political anthropological research for international sociology* [w:] A. Gheciu,

W.C. Wohlforth (red.), *The Oxford Handbook of International Security*, Oxford University Press, Oxford 2018, s. 116–130.

Bigo D., Tsoukala A., *Understanding (in)security* [w:] D. Bigo, A. Tsoukala (red.), *Terror, Insecurity and Liberty: Illiberal Practices of Liberal Regimes after 9/11*, Routledge, London 2008, s. 1–9.

Błaszczyk C., *Stan wyjątkowy, mury na granicy i powszechna sekurytyzacja. Zarządzanie strachem jako technologia władzy w dobie populizmu i migracji* [w:] P. Grzebyk (red.), *Prawo w epoce populizmu*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2023, s. 233–246.

Booth K., *Security and self: Reflections of a fallen realist* [w:] K. Krause, M.C. Williams (red.), *Critical Security Studies: Concepts and Cases*, UCL Press, London 1997, s. 83–119.

Buczkowski K., *Cudzoziemcy jako sprawcy przestępstw gospodarczych – wyniki z badań aktowych* [w:] W. Klaus, K. Laskowska, I. Rzeplińska (red.), *Przestępczość cudzoziemców. Aspekty prawne, kryminologiczne i praktyczne*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2017, s. 86–114.

Demczuk A., *Wybrane aspekty mowy nienawiści wobec uchodźców we współczesnej Polsce* [w:] H. Chałupczak, M. Lesińska, E. Pogorzała, T. Browarek (red.), *Polityka migracyjna w obliczu współczesnych wyzwań. Teoria i praktyka*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2018, s. 399–422.

Duszczyk M., Lesińska M., Szulecka M., Stefańska R., Szczepański M., *Polityka migracyjna w Polsce oraz jej wpływ na napływ i osiedlanie się imigrantów* [w:] A. Górny, I. Grabowska-Lusińska, M. Lesińska, M. Okólski (red.), *Transformacja nieoczywista. Polska jako kraj imigracji*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2010, s. 69–124.

Faist T., *The migration-security nexus: International migration and security before and after 9/11* [w:] Y.M. Bodemann, G. Yurdakul (red.), *Migration, Citizenship, Ethnos*, Palgrave Macmillan, London 2006, s. 103–119.

Fehler W., *O pojęciu bezpieczeństwa państwa* [w:] W. Śmiałek, J. Tymanowski (red.), *Bezpieczeństwo państw i narodów w procesie integracji europejskiej*, Adam Marszałek, Toruń 2002, s. 165–174.

Fomina J., Kucharczyk J., *From politics of fear to securitising policies? Poland in the face of migration crisis* [w:] J. Kucharczyk, G. Mesežnikov (red.), *Phantom Menace: The Politics and Policies of Migration in Central Europe*, Institute for Public Affairs and Heinrich-Böll-Stiftung, Bratislava–Praha 2018, s. 185–203.

Furlong P., Marsh D., *A skin not a sweater: Ontology and epistemology in political science* [w:] D. Marsh, G. Stoker (red.), *Theory and Methods in Political Science*, Palgrave Macmillan, London 2002, s. 17–41.

Itrich-Drabarek J., *Rola państwa w tworzeniu bezpieczeństwa społecznego Polaków* [w:] S. Skrabacz, S. Sulowski, *Bezpieczeństwo społeczne. Pojęcia, uwarunkowania, wyzwania*, Elipsa, Warszawa 2012, s. 85–103.

Jaroszewicz M., Grzymski J., *Wykład 22. Migracje i bezpieczeństwo* [w:] M. Lesińska, M. Okólski (red.), *30 wykładów o migracjach*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2023, s. 399–413.

Jaroszewicz M., Krępa M., *Stabilisation of emergency measures: Poland's refugee reception system one month after the Russian attack on Ukraine* [w:] S. Carrera, M. Ineli-Ciger (red.), *EU Responses to the Large-Scale Refugee Displacement from Ukraine: An Analysis on the Temporary Protection Directive and Its Implications for the Future EU Asylum Policy*, European University Institute, Florence 2023, s. 177–191.

Jessop B., *Capital as a social relation: Form analysis and class struggle* [w:] M. Musto (red.), *Rethinking Alternatives with Marx Economy, Ecology and Migration*, Palgrave Macmillan, London 2021, s. 53–76.

Jessop B., *Chapter 5: State theory* [w:] C. Ansell, J. Torfing (red.), *Handbook on Theories of Governance*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham 2016, s. 71–85.

Jessop B., *Institutions and institutionalism in political economy: A strategic–relational approach* [w:] J. Pierre, B.G. Peters, G. Stoker (red.), *Debating Institutionalism*, Manchester University Press, Manchester 2008, s. 210–231.

Karagiannis E., Randeria S., *Exclusion as a liberal imperative: Culture, gender, and the orientalization of migration* [w:] D. Bachmann-Medick, J. Kugele (red.), *Migration: Changing Concepts, Critical Approaches*, Walter de Gruyter, Berlin–Boston 2018, s. 229–252.

Karyotis G., *The fallacy of securitizing migration: Elite rationality and unintended consequences* [w:] G. Lazaridis (red.), *Security, Insecurity and Migration in Europe*, Ashgate, Farnham 2011, s. 13–30.

Klaus W., *How does crimmigration unfold in Poland? Between securitisation introduced to Polish migration policy by its Europeanisation and Polish xenophobia* [w:] R. Koulish, M.A.H. van der Woude (red.), *Crimmigrant Nations: Resurgent Nationalism and the Closing of Borders*, Fordham University Press, New York 2020, s. 298–315.

Klaus W., *Poziom (nie)bezpieczeństwa mieszkańców ośrodków dla uchodźców i jego postrzeganie* [w:] K. Buczkowski, W. Klaus, P. Wiktorska, D. Woźniakowska-Fajst (red.), *Po co nam kryminologia? Księga jubileuszowa Profesor Ireny Rzeplińskiej*, Instytut Nauk Prawnych PAN, Warszawa 2019, s. 413–430.

Krahmann E., *From state to non-state actors: The emergence of security governance* [w:] E. Krahmann (red.), *New Threats and New Actors in International Security*, Palgrave Macmillan, New York 2005, s. 3–19.

Krępa M., *Możliwości kształtowania narzędzi bezpieczeństwa RP w kontekście migracji* [w:] P. Grochmalski, P. Lewandowski, P. Paszak (red.), *Polska racja stanu w perspektywie globalnych przemian*, Akademia Sztuki Wojennej, Warszawa 2020, s. 235–253.

Krępa M., *Traktowanie osób migrujących na granicy polsko-białoruskiej jako przemoc systemowa* [w:] K. Fiałkowska, K. Łukasiewicz (red.), *Raport z realizacji projektu „Wyjść z Cienia. Wsparcie pokrzywdzonych z nienawiści"*, Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Warszawa 2022, s. 63–72.

Laskowska K., *Granica państwa jako miejsce popełniania przestępstw przez zorganizowane grupy przestępcze z udziałem cudzoziemców* [w:] W. Klaus, K. Laskowska, I. Rzeplińska (red.), *Przestępczość cudzoziemców. Aspekty prawne, kryminologiczne i praktyczne*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2017, s. 285–293.

Lesińska M., *Polityka migracyjna* [w:] A. Górny, P. Kaczmarczyk, M. Lesińska, *Transformacje. Przewodnik po zmianach społeczno-ekonomicznych w Polsce*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2016, s. 293–300.

Lewis D., *Actors, ideas and networks: Trajectories of the nongovernmental in development studies* [w:] U. Kothari (red.), *A Radical History of Development Studies*, Zed Books, London 2005, s. 200–221.

Lewis D., *Nongovernmental organizations, definition and history* [w:] H.K. Anheier, S. Toepler (red.), *International Encyclopedia of Civil Society*, Springer, New York 2010, s. 1056–1062.

Liempt I. van, Bilger V., *Ethical challenges in research with vulnerable migrants* [w:] C. Vargas-Silva (red.), *Handbook of Research Methods in Migration*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham 2012, s. 451–466.

Linklater A., *Political community and human security* [w:] K. Booth (red.), *Critical Security Studies and World Politics*, Lynne Rienner, Boulder–London 2005, s. 113–131.

Łazor J., *Polska polityka imigracyjna wobec cudzoziemców, 1918–2012* [w:] K. Górak-Sosnowska, J. Łazor (red.), *Polityka migracyjna: historia i współczesne wyzwania*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2016, s. 103–120.

McDonald M., *Contesting border security: Emancipation and asylum in the Australian context* [w:] T. Balzacq (red.), *Contesting Security*, Routledge, London 2014, s. 154–168.

O'Mahoney J., Marks A., *Researching identity: A critical realist approach* [w:] P. Edwards, J. O'Mahoney, S. Vincent (red.), *Putting Critical Realism into Practice: A Guide to Research Methods in Organization Studies*, Oxford University Press, Oxford 2014, s. 66–85.

Okólski M., *Refleksje na temat kształtowania polityki migracyjnej w Polsce* [w:] K. Głąbicka, M. Okólski, D. Stola, *Polityka migracyjna Polski*, CMR Working Papers nr 14, 1998, s. 3–7.

Parol A., *Klauzule porządku publicznego i ochrony bezpieczeństwa wewnętrznego w systemie zintegrowanego zarządzania granicami* [w:] H. Chałupczak, M. Lesińska, E. Pogorzała, T. Browarek (red.), *Polityka migracyjna w obliczu współczesnych wyzwań. Teoria i praktyka*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2018, s. 85–102.

Pawlak M., *Polityki publiczne wobec migracji* [w:] J. Kwaśniewski (red.), *Nauki o polityce publicznej. Monografia dyscypliny*, Instytut Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji UW, Warszawa 2018, s. 288–311.

Pieniążek A., *Ewolucja prawnych podstaw działania sektora pozarządowego w Polsce w latach 1918–2018* [w:] M. Seroka (red.), *Organizacje pozarządowe w stuleciu Polski niepodległej*, Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn 2018, s. 61–72.

Pietrzak N., *Nowy pakt o migracji i azylu jako próba reformy polityki migracyjnej Unii Europejskiej* [w:] K. Roman, B. Sitko, M. Mijalski (red.), *Współczesne wyzwania w naukach społecznych – wybrane zagadnienia*, Archaegraph, Łódź 2021, s. 137–152.

Piwowarski J., *Ochrona VIP-a a czworokąt bushido. Studium japońskiej kultury bezpieczeństwa* [w:] P. Bogdalski, J. Cymerski, K. Jałoszyński (red.), *Bezpieczeństwo osób podlegających ustawowo ochronie wobec zagrożeń XXI wieku*, Wydział Wydawnictw i Poligrafii Wyższej Szkoły Policyjnej, Szczytno 2014, s. 445–473.

Reed M., *Critical realism: Philosophy, method, or philosophy in search of a method* [w:] D. Buchanan, A. Bryman (red.), *The Sage Handbook of Organizational Research Method*, Sage, Los Angeles–London–New Delhi–Singapore–Washington 2009, s. 430–448.

Robinson F., *Feminist care ethic and everyday insecurities* [w:] J. Nyman, A. Burke (red.), *Ethical Security Studies: A New Research Agenda*, Routledge, London 2016, s. 116–130.

Smith S., *The contested concept of security* [w:] K. Booth (red.), *Critical Security Studies and World Politics*, Lynne Rienner, Boulder 2005, s. 27–62.

Swain D., *Inequality, fragmentation, and belonging: John Berger on migrant labour* [w:] G. Ritchie, S. Carpenter, S. Mojab (red.), *Marxism and Migration*, Springer, Cham 2022, s. 157–182.

Szczepaniak-Wiecha I., *System opieki nad dzieckiem opuszczonym w Polsce (1900–1939) – wybrane aspekty: rozwój rodzinnych form opieki* [w:] A. Małek, K. Slany, I. Szczepaniak-Wiecha (red.), *Z zagadnień historii pracy socjalnej w Polsce i w świecie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006, s. 109–119.

Tsoukala A., *Turning immigrants into security threats: A multi-faceted process* [w:] G. Lazaridis (red.), *Security, Insecurity and Migration in Europe*, Ashgate, Farnham 2011, s. 179–199.

Wach D., *Ewolucja polskiej polityki integracji cudzoziemców po 1989 roku* [w:] H. Chałupczak, M. Lesińska, E. Pogorzała, T. Browarek (red.), *Polityka migracyjna w obliczu współczesnych wyzwań. Teoria i praktyka*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2018, s. 347–368.

Weber M., *The nature of social action* [w:] W.G. Runciman, *Weber: Selections in Translation*, przeł. E. Matthews, Cambridge University Press, Cambridge 1991, s. 7–32.

Yatsyk A., *Make live and let die: Biopolitical borders, migrants, and refugees in PiS's Poland* [w:] H. Mölder, C.F. Voinea, V. Sazonov (red.), *Producing Cultural Change in Political Communities: The Impact of Populism and Extremism on the International Security Environment*, Springer, Berlin 2023, s. 183–195.

Zięba R., *Polityka bezpieczeństwa Polski* [w:] R. Zięba (red.), *Bezpieczeństwo międzynarodowe w XXI w.*, Poltext, Warszawa 2008, s. 448–471.

Artykuły naukowe

Adamczyk A., *Kryzys migracyjny w Europie a polska polityka imigracyjna*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny" 1(163)/2017, s. 307–331.

Adamczyk A., *Migracje zagraniczne do Polski a problem bezpieczeństwa społeczno-politycznego*, „Przegląd Strategiczny" 2/2013, s. 219–237.

Adamson F.B., *Crossing borders: International migration and national security*, 'International Security' 31(1)/2006, s. 165–199.

Antonsen S., *Safety culture and the issue of power*, 'Safety Science' 47(2)/2009, s. 183–191.

Antoszewski A., *Demokracja nieliberalna jako projekt polityczny*, „Przegląd Europejski" 2/2018, s. 11–31.

Aras B., Duman Y., *I/NGOs' assistance to Syrian refugees in Turkey: Opportunities and challenges*, 'Journal of Balkan and Near Eastern Studies' 21(4)/2019, s. 478–491.

Atar E., Hossain F., Ullah A.K.M.A., *Syrian refugees in Turkey: Exploring the role of I/NGOs in refugee crisis*, 'Third World Quarterly' 43(2)/2023, s. 231–245.

Baldwin D., *The concept of security*, 'Review of International Studies' 23/1997, s. 5–26.

Beijerman M., *Conceptual confusions in debating the role of NGOs for the democratic legitimacy of international law*, 'Transnational Legal Theory' 9(2)/2018, s. 147–173.

Bigo D., *Security and immigration: Toward a critique of the governmentality of unease*, 'Alternatives' 27/2002, s. 63–92.

Bloch N., *Is a woman a better refugee than a man? Gender representations of refugees in the Polish public debate*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny" 3(189)/2023, s. 39–56.

Bojarski K., *Organizacje społeczne i pozarządowe w systemie bezpieczeństwa wewnętrznego państwa*, „Rocznik Samorządowy" 6/2017, s. 26–42.

Booth K., *Human wrongs and international relations*, 'International Affairs' 71(1)/1995, s. 103–126.

Booth K., *Security and emancipation*, 'Review of International Studies' 17(4)/1991, s. 313–326.

Broniewska M.J., *Model współpracy samorządu terytorialnego z organizacjami pozarządowymi*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Oeconomica" 270/2017, s. 255–266.

Byaruhanga R., *The impact of COVID-19 on securitisation of migration and mobility in the United States*, 'European Journal of Social Sciences Studies' 5(6)/2020, s. 95–109.

Campbell C., *Distinguishing the power of agency from agentic power: A note on Weber and the 'black box' of personal agency*, 'Sociological Theory' 27(4)/2009, s. 407–418.

Ceyhan A., Tsoukala A., *The securitization of migration in western societies*, 'Alternatives' 27/2002, s. 21–39.

Chochowski K., *Kryzys na granicy polsko-białoruskiej jako przejaw wojny hybrydowej. Aspekty administracyjnoprawne*, „Rocznik Nauk Społecznych" 49(4)/2021, s. 82–99.

Chomacki A., *Straż Graniczna jako element systemu bezpieczeństwa państwa*, „Obronność – Zeszyty Naukowe Wydziału Zarządzania i Dowodzenia Akademii Obrony Narodowej" 3/2012, s. 20–32.

Ciesielski M., *Socjologia bezpieczeństwa jako subdyscyplina nauk o bezpieczeństwie*, 'Cybersecurity and Law' 2(2)/2019, s. 113–114.

Cieślarczyk M., Filipek A., Świderski A., Ważniewska J., *Istota kultury bezpieczeństwa i jej znaczenie dla człowieka i grup społecznych*, „Kultura Bezpieczeństwa" 1–2/2014, s. 17–57.

Coetzee W.S., *Doing research on 'sensitive topics': Studying the Sweden–South Africa arms deal*, 'Scientia Militaria, South African Journal of Military Studies' 48(2)/2020, s. 65–85.

Cooper D., *Safety culture: A model for understanding and quantifying a difficult concept*, 'Professional Safety' 47(6)/2002, s. 30–36.

Cox R., *Social forces, states and world orders: Beyond international relations theory*, 'Millennium' 10(2)/1981, s. 126–155.

Cusumano E., *Straightjacketing migrant rescuers? The code of conduct on maritime NGOs*, 'Mediterranean Politics' 24(1)/2019, s. 106–114.

Cuttitta P., *Repoliticization through search and rescue? Humanitarian NGOs and migration management in the Central Mediterranean*, 'Geopolitics' 23(3)/2018, s. 632–660.

Döringer S., *'The problem-centred expert interview': Combining qualitative interviewing approaches for investigating implicit expert knowledge*, 'International Journal of Social Research Methodology' 24(3)/2021, s. 265–278.

Dziemianko Z., *Organizacje pozarządowe w systemie bezpieczeństwa narodowego*, „Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa" 2/2008, s. 115–122.

Ekström M., *Causal explanation of social action: The contribution of Max Weber and of critical realism to a generative view of causal explanation in social science*, 'Acta Sociologica' 35/1992, s. 107–122.

Fehler W., *O pojęciu polityki wewnętrznego bezpieczeństwa państwa*, „Studia Prawnoustrojowe" 23/2014, s. 203–214.

Fiaz N., *Constructivism meets critical realism: Explaining Pakistan's state practice in the aftermath of 9/11*, 'European Journal of International Relations' 20(2)/2014, s. 491–515.

Fleetwood S., *Ontology in organization and management studies: A critical realist perspective*, 'Organization' 12(2)/2005, s. 197–222.

Floyd R., *Can securitization theory be used in normative analysis? Towards a just securitization theory*, 'Security Dialogue' 42(4–5)/2011, s. 427–439.

Gardee A., Brodie K., *A framework for learners' mathematical identities: A critical realist perspective*, 'Didactica Mathematicae' 43(1)/2022, s. 5–33.

Graban A., *Instrumentalisation of fear and securitisation of "Eastern Borders Route": The case of Poland-Belarus "border crisis"*, 'European Security' 33(2)/2024, s. 236–260.

Hafez M., Mullins C., *The radicalization puzzle: A theoretical synthesis of empirical approaches to homegrown extremism*, 'Studies in Conflict & Terrorism' 38(11)/2015, s. 958–975.

Hałas E., *Constructing the identity of a nation-state: Symbolic conflict over the Preamble to the Constitution of the Third Republic of Poland*, 'Polish Sociological Review' 149(1)/2005, s. 49–67.

Hardy K., *Comparing theories of radicalisation with countering violent extremism policy*, 'Journal for Deradicalization' 15/2018, s. 76–110.

Heigl M.C., *An operationalization of the strategic-relational approach: The contested privatization of the Mexican oil sector (1982–2006)*, 'Globalizations' 8(1)/2011, s. 81–96.

Humphrey M., *Migration, security and insecurity*, 'Journal of Intercultural Studies' 34(2)/2013, s. 178–195.

Huysmans J., *The European Union and the securitization of migration*, 'Journal of Common Market Studies' 83(5)/2000, s. 751–777.

Irrera D., *Migrants, the EU and NGOs: The practice of non-governmental SAR operations*, 'Romanian Journal of European Affairs' 16(3)/2016, s. 20–35.

Iwanow T., *Kształtowanie polityki integracyjnej wobec imigrantów z Białorusi oraz potencjał ich zaangażowania społeczno-politycznego na przykładzie Wrocławia*, „Sprawy Międzynarodowe" 74(2)/2021, s. 39–63.

Jaroszewicz M., Grzymski J., *Technocracy revisited: The Polish security dispositif and Ukrainian migration to Poland*, 'Journal of Contemporary European Research' 17(2)/2021, s. 258–278.

Jaroszewicz M., Grzymski J., Krępa M., *The Ukrainian refugee crisis demands new solutions*, 'Nature Human Behaviour' 6(6)/2022, s. 750.

Jessop B., *Critical realism and the strategic-relational approach*, 'New Formations' 56(56)/2005, s. 40–53.

Jurek K., *Działalność organizacji pozarządowych w kontekście kryzysu na granicy polsko-białoruskiej*, „Wschodnioznawstwo" 16/2022, s. 123–138.

Kahn S., *L'État-nation comme mythe territorial de la construction européenne*, «L'Espace géographique» 43(3)/2014, s. 240–250.

Kazimierczuk M., *Wolność zrzeszania się jako element społeczeństwa obywatelskiego*, „Studia Prawnoustrojowe" 28/2015, s. 21–34.

Krępa M., *Emancipation in a reception system: Asylum-seekers in Poland in a security grey zone between liberal democracy and nation-state*, 'Central and Eastern European Migration Review' 10(2)/2021, s. 5–22.

Krępa M., *Split personality of the sovereign: The interplay of power within bordering practices of exclusion at the Polish-Belarusian border*, „Sprawy Narodowościowe. Seria Nowa" 54/2022, s. 1–15.

Krępa M., Mondal N.A., *Can the pushed-back speak? Tracing narrative agency of enemised and victimised migrants in Poland*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny" 3(189)/2023, s. 15–37.

Kubas S., *Deterioration of the quality of liberal democracy in the Central and Eastern European countries: The case of eleven European Union members*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego" 6(64)/2022, s. 79–90.

Kubas S., *Illiberal democracy in the comparative analysis of Hungary and Poland*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego" 2(66)/2022, s. 253–267.

Kurek-Ochmańska O., Struck-Peregończyk M., Leonowicz-Bukała I., Łuczaj K., *Lekarz potrzebny od zaraz? Wizerunek medialny zagranicznych medyków w polskiej prasie*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny" 1(187)/2023, s. 71–94.

Latkowska I., *Uchodźcy jako zagrożenie dla bezpieczeństwa społecznego w Polsce w świetle badań społecznych*, „Res Politicae" VIII/2016, s. 93–108.

Laurent C., Thevenin E., *Discursive approaches to the reception of non-EU migrants in Polish official political discourse*, 'Central and Eastern European Migration Review' 13(1)/2024, s. 69–88.

Lorek M., Wierzbicki G., Więckiewicz M., Surowiecki G., *Migracja na granicy polsko-białoruskiej jako element wojny hybrydowej*, „Polityka i Społeczeństwo" 3(21)/2023, s. 179–187.

Lubimow J., *Migracje jako zagrożenie bezpieczeństwa państwa*, „Studia Administracji i Bezpieczeństwa" 2/2017, s. 45–54.

Maccanico Y.D., *Immigration policy and state power*, 'Societies' 11(4)/2021, s. 1–21.

Mainwaring Ċ., *Migrant agency: Negotiating borders and migration controls*, 'Migration Studies' 4(3)/2016, s. 289–308.

Mainwaring Ċ., Walton-Roberts M., *Governing migration from the margins*, 'Social and Legal Studies' 27(2)/2018, s. 131–141.

Malinowski Rubio M.P., *Dyskurs polityczny wokół imigracji w Polsce*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny" 2/2012, s. 135–163.

Michalczyk S., *Uwagi o analizie zawartości mediów*, „Rocznik Prasoznawczy" 3/2009, s. 95–109.

Morris-Suzuki M., *For and against NGOs*, 'New Left Review' March–April/2000, s. 63–84.

Nowak M., *Charakterystyka przestępczości wśród cudzoziemców pochodzenia wietnamskiego w Polsce w świetle statystyki policyjnej, sądowej i penitencjarnej po 1989 roku*, „Studia Politologica Ucraino-Polona" 7/2017, s. 98–113.

O'Mahoney J., *Critical realism and the self*, 'Journal of Critical Realism' 10(1)/2011, s. 122–129.

Olejnik M., *Ewolucja reżimu politycznego w Polsce w okresie funkcjonowania rządu Beaty Szydło*, „Wrocławskie Studia Politologiczne" 26/2019, s. 21–35.

Ossowski S., *Kryzys liberalnej demokracji w Polsce na tle innych państw członkowskich Unii Europejskiej*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne" 2/2008, s. 99–114.

Otwinowski W., *Kryzys i sytuacja kryzysowa*, „Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa" 2/2010, s. 83–89.

Øversveen E., *Capitalism and alienation: Towards a Marxist theory of alienation for the 21st century*, 'European Journal of Social Theory' 25(3)/2022, s. 440–457.

Pacześniak A., *Zawłaszczanie państwa przez partię rządzącą jako konsekwencja demontażu demokracji liberalnej w Polsce*, „Studia Socjologiczno-Polityczne. Seria Nowa" 17(2)/2022, s. 40–52.

Pastras P., Bramwell B., *A strategic-relational approach to tourism policy*, 'Annals of Tourism Research' 43/2013, s. 390–414.

Paterson I., *Contesting security: Multiple modalities, NGOs, and the security--migration nexus in Scotland*, 'European Journal of International Security' 8(2)/2023, s. 172–191.

Pawlak M., Matusz-Protasiewicz P., *Organizacje pozarządowe wobec cudzoziemców w Polsce – od pomocy doraźnej do upowszechniania europejskiej ramy polityki integracji*, „Trzeci Sektor" 35(2)/2015, s. 11–21.

Petrova M.H., *Weapons prohibitions through immanent critique: NGOs as emancipatory and (de)securitising actors in security governance*, 'Review of International Studies' 44(4)/2018, s. 619–653.

Piazza J., *Poverty, minority economic discrimination, and domestic terrorism*, 'Journal of Peace Research' 48(3)/2011, s. 339–353.

Pietrusińska M.J., *"People from the Forest": Discourse about migrants in the narratives of NGO workers and activists involved in the humanitarian crisis at the Polish-Belarusian border*, „Sprawy Narodowościowe. Seria Nowa" 54/2022, s. 1–17.

Piotrowski G., *Civil society in illiberal democracy: The case of Poland*, 'Politologický časopis – Czech Journal of Political Science' XXVII(2)/2020, s. 196–214.

Piwowarski J., *Trzy filary kultury bezpieczeństwa*, „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka. Praktyka. Refleksje" 30/2018, s. 9–21.

Plattner M.F., *From liberalism to liberal democracy*, 'Journal of Democracy' 10(3)/1999, s. 121–134.

Polko P., *The Covid-19 pandemic as a safety issue: Successful securitization?*, „Narodowe Studia Bezpieczeństwa" 23(1)/2022, s. 27–43.

Pursch B., Tate A., Legido-Quigley H., Howard N., *Health for all? A qualitative study of NGO support to migrants affected by structural violence in northern France*, 'Social Science & Medicine' 248/2020, s. 1–9.

Raczyński R., *Wpływ migracji międzynarodowych na bezpieczeństwo wewnętrzne państwa*, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka" 2/2015, s. 13–30.

Reardon S., *Looking for the roots of terrorism*, 'Nature' 517/2015, s. 420–421.

Rogozińska A., *Organizacje pozarządowe wobec kwestii bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej po 1989 r.*, „Społeczeństwo i Polityka" 4(61)/2019, s. 247–263.

Rzeplińska I., Włodarczyk-Madejska J., *Przestępczość cudzoziemców w Polsce na podstawie danych policyjnej statystyki przestępczości za lata 2013–2016*, „Studia Prawnicze" 216(4)/2018, s. 137–163.

Seeman M., *On the meaning of alienation*, 'American Sociological Review' 24(6)/1959, s. 783–791.

Straczuk J., *'Hybrid war', military humanitarianism, and epistemic friction: Framing illegalised migration on the Polish-Belarusian border*, 'Journal of Ethnic and Migration Studies' 50(16)/2024, s. 4234–4252.

Studziński A., *Międzynarodowy system bezpieczeństwa a podstawowe problemy polityki migracyjnej państwa polskiego po 1989 roku: w świetle konstytucji i zobowiązań międzynarodowych*, „Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa" 1/2010, s. 123–130.

Stutchbury K., *Critical realism: An explanatory framework for small-scale qualitative studies or an 'unhelpful edifice'?*, 'International Journal of Research & Method in Education' 245(2)/2022, s. 113–128.

Sulowski S., *W poszukiwaniu definicji bezpieczeństwa wewnętrznego*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego" 1/2009, s. 10–13.

Śliwa Z., Olech A.K., *Wyzwania w kontekście migracji i kryzys na granicy polsko-białoruskiej*, „Wiedza Obronna" 278(1)/2022, s. 87–105.

Trojanowska-Strzęboszewska M., *Paradygmat bezpieczeństwa w polityce imigracyjnej UE*, „Studia Europejskie – Studies in European Affairs" 2/2018, s. 113–132.

Trojanowska-Strzęboszewska M., *Strategie kontroli granicznych – uwarunkowania zmian oraz ich wpływ na naturę współczesnych granic*, 'Border and Regional Studies' 6(2)/2018, s. 83–102.

Tymińska A., *Families on the border and "families without borders": Discourses on "families" in the context of the crisis on the Polish-Belarusian border*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny" 3(189)/2023, s. 57–78.

Victoroff J., Adelman J., Matthews M., *Psychological factors associated with support for suicide bombing in the Muslim diaspora*, 'Political Psychology' 23(6)/2012, s. 791–809.

Wawrzusiszyn A., *Kryzys migracyjny na granicy polsko-białoruskiej i jego wpływ na bezpieczeństwo Polski*, „Nowa Polityka Wschodnia" 33(2)/2022, s. 45–65.

Wiegmann D.A., Zhang H., von Thaden T.L., Sharma G., Mitchell Gibbons A., *Safety culture: An integrative review*, 'The International Journal of Aviation Psychology' 14(2)/2004, s. 117–134.

Woźniakowska-Fajst D., *Cudzoziemcy jako sprawcy poważnych przestępstw w Polsce – raport z badań*, „Rozprawy Społeczne" 10(1)/2016, s. 44–56.

Zalewska K., Ochyra-Żurawska K., Ciekanowski Z., *Organizacje pozarządowe w systemie bezpieczeństwa wewnętrznego państwa*, „Studia Administracji i Bezpieczeństwa" 13(13)/2022, s. 199–211.

Zessin-Jurek L., *(Non)responsibility for refugees – communicating about the Belarusian-Polish border (2021–2023)*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny" 3(189)/2023, s. 101–119.

Zhang T., *Critical realism: A critical evaluation*, 'Social Epistemology' 37(1)/2023, s. 15–29.

Żebrowski A., *Migracja zagrożeniem dla bezpieczeństwa wewnętrznego państwa*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Politologica" 12/2014, s. 45–64.

Dokumenty strategiczne i inne publikacje instytucji państwowych

Biuro Bezpieczeństwa Narodowego, *Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego RP*, https://www.bbn.gov.pl/pl/informacje-o-bbn/publikacje/6815,Biala-Ksiega-Bezpieczenstwa-Narodowego-RP.html.

Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, *Lista organizacji wyłonionych do dofinansowania w ramach zadania publicznego, którego celem jest zmniejszanie skutków kryzysu humanitarnego spowodowanego masowym napływem do Polski uchodźców z Ukrainy i wsparcie działań organizacji zmierzających do efektywnego udzielania pomocy osobom i rodzinom potrzebującym, a także koordynacja wsparcia w tym zakresie*, https://www.gov.pl/attachment/82da393e-aa29-4a74-8fbb-2949a884ba67.

Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, *Ogłoszenie o możliwości realizacji zadania publicznego*, https://www.gov.pl/web/premier/ogloszenie-o-mozliwosci-zlecenia-realizacji-zadania-publicznego.

Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, *Projekt uchwały Rady Ministrów w sprawie przyjęcia dokumentu „Polityka migracyjna Polski – kierunki działań 2021–2022"*, https://www.gov.pl/web/premier/projekt-uchwaly-rady-ministrow-w-sprawie-przyjecia-dokumentu-polityka-migracyjna-polski-kierunki-dzialan-2021-2023.

Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na rok 2022, https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WM20210001204/O/20211204.pdf.

Odpowiedź Komendanta Głównego Policji do Rzecznika Praw Obywatelskich z dnia 14.01.2022 r. opublikowana na stronie Biura RPO, https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/2022-01/Odpowiedz_KGP_14.1.2022.pdf.

Program ograniczania przestępczości i aspołecznych zachowań „Razem bezpieczniej" im. Władysława Stasiaka na lata 2018–2020, https://www.gov.pl/web/mswia/program-ograniczania-przestepczosci-i-aspolecznych-zachowan-razem-bezpieczniej-im-wladyslawa-stasiaka.

Program Przeciwdziałania Przyczynom Przestępczości na lata 2019–2023 w ramach Funduszu Sprawiedliwości, https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/program-przeciwdzialania-przyczynom-przestepczosci-na-lata-2019-2023-w-ramach-funduszu-sprawiedliwosci.

Prokuratura Generalna, *Sprawozdanie dotyczące spraw o przestępstwa popełnione z pobudek rasistowskich, antysemickich lub ksenofobicznych prowadzonych w 2017 roku w jednostkach organizacyjnych prokuratury /wyciąg/*, https://www.gov.pl/web/prokuratura-krajowa/sprawozdania-statystyczne-za-2017-r/.

Prokuratura Generalna, *Wyciąg ze sprawozdania dotyczącego spraw o przestępstwa popełnione z pobudek rasistowskich, antysemickich lub ksenofobicznych prowadzonych w 2016 roku w jednostkach organizacyjnych prokuratury*, https://www.gov.pl/web/prokuratura-krajowa/sprawozdania-statystyczne-za-2016-rok.

Rzecznik Praw Obywatelskich, Pismo do Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 4 marca 2022 r. opublikowane na stronie Biura RPO, https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/2022-03/RPO%20do%20MSWiA% 2004.03.2022.pdf.

Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, https://www.bbn.gov.pl/ftp/dokumenty/Strategia_Bezpieczenstwa_Narodowego_RP_2020.pdf.

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.), https://www.gov.pl/documents/33377/436740/SOR.pdf.

Straż Graniczna, *Informacja statystyczna za 2021 r.*, https://www.strazgraniczna.pl/pl/granica/statystyki-sg/2206,Statystyki-SG.html.

Urząd do Spraw Cudzoziemców, *Chronimy dzieci w ośrodkach dla uchodźców – kompleksowy system ochrony dzieci przed przemocą i wykorzystaniem*, https://www.gov.pl/web/udsc/chronimy-dzieci-w-osrodkach-dla-uchodzcow--kompleksowy-system-ochrony-dzieci-przed-przemoca-i-wykorzystaniem.

Urząd do Spraw Cudzoziemców, *Zestawienia roczne (stan na 01.01.2023 r.)*, https://www.gov.pl/web/udsc/zestawienia-roczne.

Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o działaniach antyterrorystycznych oraz o zmianie niektórych innych ustaw (druk nr 516), https://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/PrzebiegProc.xsp?nr=516.

Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy o cudzoziemcach oraz ustawy o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (druk nr 1507), https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/PrzebiegProc.xsp?nr=1507.

Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy o cudzoziemcach oraz niektórych innych ustaw (druk nr 1681), https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/PrzebiegProc.xsp?nr=1681.

Wortal Publicznych Służb Zatrudnienia, https://psz.praca.gov.pl/rynek-pracy/statystyki-i-analizy/zatrudnianie-cudzoziemcow-w-polsce.

Zespół ds. Koordynacji Przeciwdziałania Handlowi Ludźmi, Departament Spraw Międzynarodowych i Migracji, MSWiA, *Sprawozdanie z realizacji Krajowego planu działań przeciwko handlowi ludźmi na lata 2022–2024*, https://www.gov.pl/web/handel-ludzmi/krajowy-plan-dzialan-przeciwko-handlowi-ludzmi-na-lata-2022-2024.

Zespół do Spraw Migracji, *Polityka migracyjna Polski – diagnoza stanu wyjściowego*, 2020, https://www.gov.pl/web/mswia/polityka-migracyjna-polski--diagnoza-stanu-wyjsciowego.

Raporty badawcze, analizy, opinie

Biuro Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, *Opinia nr: MIG-POL/438/2021 [JB] z 10 września 2021 r.*, https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/2021-09/Opinia_ODIHR_10.09.2021_%28jez. polski%29.pdf.

Czarnota K., Górczyńska M., *Gdzie prawo nie sięga: Raport Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka z monitoringu sytuacji na polsko-białoruskiej granicy*, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, 2022, https://hfhr.pl/upload/2022/12/raport_gdzie_prawo_nie_siega-hfpc-3006 2022_1.pdf.

Fiałkowska K., Matuszczyk K., *Essential workers hands for work*, CMR Spotlight nr 12(18), 2020.

Fundacja Instytut na Rzecz Państwa Prawa, *Raport z monitoringu powrotów przymusowych obywateli państw trzecich do krajów pochodzenia. Lipiec 2019 – grudzień 2020*, https://panstwoprawa.org/wp-content/uploads/2025/04/9-doc04881020210209080957.pdf.

Global Counterterrorism Forum, *Neuchâtel Memorandum on Good Practices for Juvenile Justice in a Counterterrorism Context*, 2015, https://theiij.org/wp-content/uploads/English-Neucha--tel-Memorandum-on-Juvenile--Justice.pdf/.

Horolets A., Lesińska M., Okólski M. (red.), *Raport o stanie badań nad migracjami w Polsce po 1989 roku*, Komitet Badań nad Migracjami PAN, Warszawa 2018.

Human Rights Watch, *Extreme Measures: Abuses against Children Detained as National Security Threats*, 2016, https://www.hrw.org/sites/default/files/report_pdf/crd_detained 0716_brochure_web.pdf.

Jarosz S., *Gdzie teraz jesteśmy? Organizacje społeczne w Polsce a kryzysy humanitarne w latach 2021–2023. Współpraca i dobre praktyki grantowe*, Konsorcjum Migracyjne, Warszawa 2024, https://konsorcjum.org.pl/storage/2024/02/Ashoka_RP_project_prop_v11.pdf.

Jaroszewicz M., *COVID-19 and Migration: The Legacy of Economization*, National Center of Competence in Research – The Migration-Mobility Nexus, https://nccr-onthemove.ch/blog/covid-19-and-migration-the-legacy-of-economization/.

Koalicja Bezpieczni w Pracy, *Bezpieczeństwo pracy w Polsce 2018. Raport z badania bezpieczeństwa w pracy wśród obywateli Ukrainy pracujących w Polsce*, https://bezpieczniwpracy.pl/raporty-i-opracowania/raport/bezpieczenstwo-pracy-w-polsce-2018-raport-z-badania-bezpieczenstwa-pracy--wsrod-obywateli-ukrainy-pracujacych-w-polsce-2/.

Łodziński S., Szonert M., *„Niepolityczna polityka"? Kształtowanie się polityki migracyjnej w Polsce w latach 1989–2016 (kwiecień)*, CMR Working Papers nr 90/148, 2016.

Łodziński S., Szonert M., *Polityka migracyjna „bez polityki". Antynomie tworzenia polityki migracyjnej w Polsce w okresie 2016–2022*, CMR Working Papers nr 130/188, 2023.

Michael S., *The Role of NGOs in Human Security*, The Hauser Center for Nonprofit Organizations and The Kennedy School of Government Harvard University, Working Paper #12, November 2002, https://www.issuelab.org/resources/1442/1442.pdf.

Najwyższa Izba Kontroli, *Współpraca organów administracji rządowej z organizacjami pozarządowymi*, https://www.nik.gov.pl/plik/id,25505.pdf.

Pachocka M., Pędziwiatr K., Sobczak-Szelc K., Szałańska J., *Reception Policies, Practices and Responses: Poland – Country Report*, Ośrodek Badań nad Migracjami Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2020.

Palęcka A., *Przemoc państwa i działania oddolne. Raport Fundacji Ocalenie z kryzysu humanitarnego na pograniczu polsko-białoruskim*, Fundacja Ocalenie, 2022, https://ocalenie.org.pl/wp-content/uploads/2022/04/Raport-Fundacji-Ocalenie-z-kryzysu-humanitarnego-na-pograniczu-PL--BY_1kor-1.pdf.

Prus M., *10-lecie Urzędu do Spraw Cudzoziemców*, wystąpienie na konferencji pod tym samym tytułem, Warszawa, 3 czerwca 2011.

Rzecznik Praw Obywatelskich, *8 lat więzienia za pomoc uchodźcom na granicy polsko-białoruskiej? RPO chce wyjaśnień w sprawie aktywistki*, https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rpo-policja-wyjasnienia-zatrzymanie-aktywistki-za-pomoc-uchodzcom.

Slany K. (red.), *Wsparcie, pomoc, inicjatywa. Przewodnik po organizacjach pozarządowych imigrantów i dla imigrantów*, Instytut Socjologii Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2014.

Trylińska A., Sieniow T., Pachocka M., Krępa M., Wach D., *Legal and Policy Infrastructures of Returns in Poland. WP2 Country Dossier*, GAPs:

Decentring the Study of Migrant Returns and Readmission Policies in Europe and Beyond, 2024, https://www.returnmigration.eu/wp-series/legal-and-policy-infrastructures-of-returns-in-poland.
UNHCR, Operational Data Portal, *Ukraine Refugee Situation*, https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine.
United Nations Development Program, *Human Development Report: New Dimensions of Human Security*, 1994, https://hdr.undp.org/content/human-development-report-1994.

Statuty i sprawozdania organizacji pozarządowych

Fundacja Adulis, *Statut*, http://fundacja.adulis.pl/statut/.
Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę, *Raport 2015*, https://fdds.pl/o-fundacji/raporty-z-dzialalnosci.html.
Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę, *Raport 2016*, https://fdds.pl/o-fundacji/raporty-z-dzialalnosci.html.
Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę, *Raport 2017*, https://fdds.pl/o-fundacji/raporty-z-dzialalnosci.html.
Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę, *Raport z działań Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę w 2021 roku*, https://fdds.pl/o-fundacji/raporty-z-dzialalnosci.html.
Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę, *Raport z działań Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę w 2022 roku*, https://fdds.pl/o-fundacji/raporty-z-dzialalnosci.html.
Fundacja dla Wolności, *Roczne sprawozdanie merytoryczne z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2020*, https://www.fundacjadlawolnosci.org/wp-content/uploads/2021/10/Sprawozdanie-FdW-2020.pdf.
Fundacja dla Wolności, *Roczne sprawozdanie merytoryczne z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2022*, https://www.fundacjadlawolnosci.org/wp-content/uploads/2023/07/Sprawozdanie-FdW-2022.pdf.
Fundacja dla Wolności, *Statut*, https://www.fundacjadlawolnosci.org/statut/.
Fundacja Inna Przestrzeń, *Roczne sprawozdanie merytoryczne z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2018*, https://www.innaprzestrzen.pl/o-fundacji/dokumenty.
Fundacja Internationaler Bund, *Roczne sprawozdanie merytoryczne z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2019*, https://ib-polska.pl/wp-content/uploads/2020/11/Sprawozdanie-merytoryczne_2019.pdf.
Fundacja Internationaler Bund, *Sprawozdanie merytoryczne za rok 2022*, https://ib-polska.pl/wp-content/uploads/2023/07/Sprawozdanie-za-2022-rok.pdf.
Fundacja Internationaler Bund, *Statut*, https://ib-polska.pl/wp-content/uploads/2020/10/STATUT_2020.pdf.

Fundacja La Strada, *Raport z działalności Fundacji przeciwko Handlowi Ludźmi i Niewolnictwu "La Strada" za rok 2016*, https://www.strada.org.pl/raporty/Raport2016.pdf.

Fundacja La Strada, *Raport z działalności Fundacji przeciwko Handlowi Ludźmi i Niewolnictwu "La Strada" za rok 2017*, https://www.strada.org.pl/raporty/Raport2017.pdf.

Fundacja La Strada, *Raport z działalności Fundacji przeciwko Handlowi Ludźmi i Niewolnictwu "La Strada" za rok 2018*, https://www.strada.org.pl/wp-content/uploads/2020/09/Raport-z-dzia%C5%82alno%C5%9Bci-2018.pdf.

Fundacja La Strada, *Raport z działalności Fundacji przeciwko Handlowi Ludźmi i Niewolnictwu "La Strada" za rok 2019*, https://www.strada.org.pl/wp-content/uploads/2020/10/Raport-z-dzia%C5%82alno%C5%9Bci-2019.pdf.

Fundacja La Strada, *Raport z działalności Fundacji przeciwko Handlowi Ludźmi i Niewolnictwu "La Strada" za rok 2020*, https://www.strada.org.pl/wp-content/uploads/2022/06/Raport-z-dzia%C5%82alnos%CC%81ci-Fundacji-przeciwko-Handlowi-Ludz%CC%81mi-i-Niewolnictwu-La-Strada-za-rok-2020.pdf.

Fundacja La Strada, *Statut*, https://www.strada.org.pl/raporty/statutlastrada.pdf.

Fundacja na rzecz Migrantów „Dobry Start", *Sprawozdanie merytoryczne z 2022 r.*, https://fds.org.pl/bez-kategorii/sprawozdanie-finansowe-za-2022-rok/#.

Fundacja Ocalenie, *Roczne sprawozdanie merytoryczne z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2019*, https://ocalenie.org.pl/wp-content/uploads/2020/10/Sprawozdanie-merytoryczne_2019.pdf.

Fundacja Ocalenie, *Roczne sprawozdanie merytoryczne z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2022*, https://ocalenie.org.pl/wp-content/uploads/2023/07/ocalenie_sprawozdanie_2022_Merytoryczne.pdf.

Fundacja Polskie Forum Migracyjne, *Roczne sprawozdanie merytoryczne z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2017*, https://forummigracyjne.org/news/sprawozdania.

Fundacja Polskie Forum Migracyjne, *Roczne sprawozdanie merytoryczne z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2018*; https://forummigracyjne.org/news/sprawozdania.

Fundacja Polskie Forum Migracyjne, *Roczne sprawozdanie merytoryczne z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2019*, https://forummigracyjne.org/news/sprawozdania.

Fundacja Polskie Forum Migracyjne, *Roczne sprawozdanie merytoryczne z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2021*, https://forummigracyjne.org/news/sprawozdania.

Fundacja Polskie Forum Migracyjne, *Roczne sprawozdanie merytoryczne z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2022*, https://forummigracyjne.org/news/sprawozdania.

Fundacja Polskie Forum Migracyjne, *Statut*, https://forummigracyjne.org/news/o-nas.

Fundacja Ukraiński Dom, *Roczne sprawozdanie merytoryczne z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2022*, https://ukrainskidom.pl/wp-content/uploads/2023/10/Sprawozdanie-merytoryczne_2022-1.pdf.

Helsińska Fundacja Praw Człowieka, *Raport 2016 r.*, https://hfhr.pl/upload/2022/03/hfpc-sprawozdanie-merytoryczne-2016.pdf.

Helsińska Fundacja Praw Człowieka, *Raport 2017 r.*, https://hfhr.pl/upload/2022/03/raport-2017.pdf.

Helsińska Fundacja Praw Człowieka, *Raport 2019 r.*, https://hfhr.pl/upload/2022/03/raport-z-dzialalnosci-w-2019-roku-005-00000003.pdf.

Helsińska Fundacja Praw Człowieka, *Raport 2020 r.*, https://hfhr.pl/upload/2022/03/raport2020.pdf.

Helsińska Fundacja Praw Człowieka, *Statut*, https://hfhr.pl/upload/2022/01/statut-hfpc-13082021.pdf.

Instytut Spraw Publicznych, *Sprawozdanie merytoryczne 2020*, https://www.isp.org.pl/pl/o-nas.

Stowarzyszenie Dla Ziemi, *Sprawozdanie merytoryczne 2016 rok*, https://dla-ziemi.org/wp-content/uploads/2022/05/SPRAWOZDANIE-MERYTORYCZNE-2016-ROK.pdf.

Stowarzyszenie Dla Ziemi, *Sprawozdanie merytoryczne 2017 rok*, https://dla-ziemi.org/wp-content/uploads/2022/05/SPRAWOZDANIE-MERYTORYCZNE-2017-ROK.pdf.

Stowarzyszenie Dla Ziemi, *Sprawozdanie merytoryczne 2019 rok*, https://dla-ziemi.org/wp-content/uploads/2022/05/SPRAWOZDANIE-MERYTORYCZNE-Stowarzyszenie-Dla-Ziemi-2019-ROK.pdf.

Stowarzyszenie Dla Ziemi, *Sprawozdanie merytoryczne 2022 rok*, https://dla-ziemi.org/wp-content/uploads/2023/06/SPRAWOZDANIE-MERYTORYCZNE-Stowarzyszenie-Dla-Ziemi-2022-ROK.pdf.

Stowarzyszenie Homo Faber, *Roczne sprawozdanie merytoryczne z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2016*, https://hf.org.pl/wp-content/uploads/2022/12/2016_sprawozdanie-merytoryczne.pdf.

Stowarzyszenie Homo Faber, *Roczne sprawozdanie merytoryczne z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2021*, https://hf.org.pl/wp-content/uploads/2022/12/2021_sprawozdanie-merytoryczne.pdf.

Stowarzyszenie Homo Faber, *Roczne sprawozdanie merytoryczne z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2022*, https://hf.org.pl/wp-content/uploads/2022/12/2022_sprawozdanie-merytoryczne.pdf.

Stowarzyszenie Interkulturalni.pl, *Statut*, https://interkulturalni.pl/o-nas/statut/.

Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, *Roczne sprawozdanie merytoryczne z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2016*, https://www.interwencjaprawna.pl/wp-content/uploads/2016/04/sprawozdanie-2016-SIP.pdf.

Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, *Roczne sprawozdanie merytoryczne z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2017*, https://www.interwencjaprawna.pl/wp-content/uploads/2018/07/Sprawozdanie-OPP-za-2017.pdf.

Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, *Roczne sprawozdanie merytoryczne z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2019*, https://interwencjaprawna.pl/wp-content/uploads/2021/02/sprawozdanie-merytoryczne-2019.pdf.

Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, *Roczne sprawozdanie merytoryczne z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2021*, https://interwencjaprawna.pl/wp-content/uploads/2021/01/sprawozdanie-merytoryczne-2021.pdf.

Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, *Roczne sprawozdanie merytoryczne z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2022*, https://interwencjaprawna.pl/wp-content/uploads/2023/07/sprawozdanie-merytoryczne-2022.pdf.

Stowarzyszenie Klub Inteligencji Katolickiej, *Sprawozdanie roczne kwiecień 2022 – kwiecień 2023*, https://www.kik.waw.pl/wp-content/uploads/2023/07/Sprawozdanie-merytoryczne-2022-2023.pdf.

Stowarzyszenie Nomada, *Sprawozdanie 2016*, https://nomada.info.pl/wp-content/uploads/2014/08/nomada-sm20162.pdf

Stowarzyszenie Nomada, *Sprawozdanie 2017*, https://nomada.info.pl/wp-content/uploads/2018/10/nomada_sm2017.pdf.

Stowarzyszenie Nomada, *Sprawozdanie merytoryczne 2020*, https://nomada.info.pl/wp-content/uploads/2021/09/Sprawozdanie-merytoryczne-2020-ostateczna.pdf.

Stowarzyszenie Nomada, *Sprawozdanie merytoryczne 2022*, https://nomada.info.pl/wp-content/uploads/2023/10/sprawozdanie_v9.pdf.

Źródła internetowe

Białoruski Dom, *O nas*, https://belaruskidom.eu/pl/o-nas/.

Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę, *O Fundacji*, https://fdds.pl/o-fundacji.html.

Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę, *Wspólnie z Urzędem do Spraw Cudzoziemców i Komendą Główną Straży Granicznej chronimy dzieci ubiegające się o azyl w Polsce, przed przemocą*, https://fdds.pl/o-fundacji/co-nowego-w-fundacji/wspolnie-z-urzedem-do-spraw-cudzoziemcow-i-komenda-glowna-strazy-granicznej-chronimy-dzieci-ubiegajace-sie-o-azyl-w-polsce-przed-przemoca.html.

Fundacja dla Migrantów „Dobry Start", *O nas*, https://fds.org.pl/o-nas-2/.

Fundacja dla Migrantów „Dobry Start", *Program wsparcia kobiet migrantek doświadczających przemocy ze względu na płeć*, https://fds.org.pl/projekty/program-wsparcia-kobiet-migrantek-doswiadczajacych-przemocy-ze-wzgledu-na-plec/.

Fundacja dla Migrantów „Dobry Start", *Zwiększenie dostępności do kompleksowej oferty pomocy specjalistycznej dla osób i rodzin z doświadczeniem migracji zagranicznej dotkniętych przemocą w rodzinie*, https://fds.org.pl/projekty/zwiekszenie-dostepnosci-do-kompleksowej-oferty-pomocy-specjalistycznej-dla-osob-i-rodzin-z-doswiadczeniem-migracji-zagranicznej-dotknietych-przemoca-w-rodzinie/.

Fundacja dla Wolności, *Nasza misja*, https://www.fundacjadlawolnosci.org/nasza-misja/.

Fundacja Dunaj Instytut Dialogu, *O Fundacji*, https://www.dialoginstytut.pl/o-fundacji/.

Fundacja Dunaj Instytut Dialogu, *Platforma Praw Człowieka. O nas*, https://www.dialoginstytut.pl/praw-czlowieka/.

Fundacja Emic, *O nas*, https://emic.com.pl/o-nas/.

Fundacja Inna Przestrzeń, *Misja*, https://www.innaprzestrzen.pl/o-fundacji/misja.

Fundacja Integracji i Rozwoju Cudzoziemców w Polsce, *Nasza Fundacja*, https://migrantsgorzow.pl/pl/o-nas/fundacja.

Fundacja Kobiety Wędrowne, *Uczymy się nawzajem szerzyć empatię. Empathy*, https://www.kobietywedrowne.org/empathy.

Fundacja Kuchnia Konfliktu, *O nas*, https://kuchniakonfliktu.pl/o-nas.

Fundacja La Strada, https://strada.org.pl/.

Fundacja na rzecz Różnorodności Społecznej, https://frs.org.pl/.

Fundacja na rzecz Różnorodności Społecznej, *Broszura: Nie lajkuję, reaguję! Mowa nienawiści w mediach społecznościowych*, https://frs.org.pl/publikacje/nie-lajkuje-reaguje-mowa-nienawisci-w-mediach-spolecznosciowych/.

Fundacja na rzecz Różnorodności Społecznej, *Projekty*, https://frs.org.pl/o-nas/projekty/.

Fundacja Ocalenie, *Finansowanie Fundacji Ocalenie*, https://ocalenie.org.pl/finansowanie.

Fundacja Ocalenie, *Świetlica dla dzieci uchodźczych w Łomży*, https://ocalenie.org.pl/nasze-dzialania/pomagamy/dzieci-i-mlodziez/swietlica-dla-dzieci-uchodzczych-w-lomzy.

Fundacja Polska Akcja Humanitarna, *PAH Polska*, https://pah.org.pl/raport-roczny-2022/pomoc-miedzynarodowa/pah-polska/.

Fundacja Polska Gościnność, *Co zrobiliśmy*, https://polskagoscinnosc.org/co-zrobilismy/.

Fundacja Polska Gościnność, *Solidarni z Uchodźcami, Polska przeciwko rasizmowi i przemocy*, https://solidarnizuchodzcami.pl/polska-przeciwko-rasizmowi-i-przemocy/.

Gazeta Wyborcza, *Kryzys na granicy polsko-białoruskiej. Maciej Wąsik zarzuca pomagającym „granie na bębenku" Putina i Łukaszenki*, 15.06.2023, https://bialystok.wyborcza.pl/bialystok/7,35241,29872795,kryzys-na-granicy-polsko-bialoruskiej-wasik-zarzuca-pomagajacym.html.

Gazeta Wyborcza, *Nie 47 tys. wywózek ludzi do Białorusi, a ponad 50 tysięcy. Autopoprawka Straży Granicznej*, 01.01.2023, https://bialystok.wyborcza.pl/bialystok/7,35241,29314977,nie-47-tys-wywozek-ludzi-do-bialorusi-a-ponad-50-tysiecy.html.

Gazetaprawna.pl, *PO: PiS chce upartyjnić działalność organizacji pozarządowych*, 02.01.2017, https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/1007167,po-pis-chce-upartyjnic-dzialalnosc-organizacji-pozarzadowych.html.

Interkulturalni.pl, *"Hate Speech Alert – against hate speech in public"*, https://interkulturalni.pl/en/hate-speech-alert-against-hate-speech-in-public/.

International Organisation for Migration, *Glossary on Migration*, 2019, https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml_34_glossary.pdf.

Krępa M., *Od redakcji: O odpowiedzialności za władzę nad narracją osób migrujących*, Fundacja Ośrodka Badań nad Migracjami, https://obmf.pl/publikacje/Od%20redakcji.pdf.

Mazowiecki Urząd Wojewódzki w Warszawie, *Wsparcie integracji cudzoziemców na Mazowszu ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb wynikających z masowego napływu obywateli państw trzecich spowodowanego wojną w Ukrainie*, https://www.gov.pl/web/uw-mazowiecki/wsparcie-integracji-cudzoziemcow-na-mazowszu-ze-szczegolnym-uwzglednieniem-potrzeb-wynikajacych-z-masowego-naplywu-obywateli-panstw-trzecich-spowodowanego-wojna-w-ukrainie.

MIGRACJE.GOV.PL, https://migracje.gov.pl/.

Money.pl, *Rząd i organizacje pozarządowe. Tak źle jeszcze nie było*, 02.02.2017, https://www.money.pl/gospodarka/wiadomosci/artykul/raport-ngo-o-wspolpracy-z-rzadem,187,0,2255803.html.

„Obcy, inny… Czy jest się kogo bać?" – wydarzenie na portalu Facebook organizowane przez Nowy Świat Muzyki w Warszawie, https://www.facebook.com/events/455571832576586/?paipv=0&eav=AfYBHVlkK47eASHKpdAd_207K2N4qUjhg7987ai_mbXxNdiMUeEA10A1y-8uqAOITQ1E&_rdr.

OKO.Press, *Uchodźczynie z Ukrainy zagrożone handlem ludźmi. „Zacznijmy się wreszcie tym zajmować"*, 11.03.2022, https://oko.press/uchodzczynie-z-ukrainy-zagrozone-handlem-ludzmi-zacznijmy-sie-wreszcie-tym-zajmowac.

OKO.Press, *Ważny wyrok sądu: Straż Graniczna naruszyła prawo wydalając z Polski nieletniego Syryjczyka*, 03.12.2022, https://oko.press/wyrok-sadu-straz-graniczna-naruszyla-prawo.

OKO.Press, *Znicze dla ofiar na granicy pod Komendą Główną Straży Granicznej [ZDJĘCIA]*, 20.09.2021, https://oko.press/znicze-dla-ofiar-na-granicy-pod-komenda-glowna-strazy-granicznej-zdjecia.

Podlasie24, *Dzień otwarty w Ośrodku dla Cudzoziemców w Łukowie*, 23.05.2017, https://old.podlasie24.pl/lukow/region/-dzien-otwarty-w-osrodku-dla-cudzoziemcow-w-lukowie-210a2.html.

Poptown.eu, *TROSKA – benefit na Fundację Ocalenie i SIP*, https://poptown.eu/z-troski-o-migrantow-benefit-na-fundacje-ocalenie-i-stowarzyszenie-interwencji-prawnej/.

Rejestr.io, *Fundacja Białoruski Dom. Cele Działania*, https://rejestr.io/krs/419553/fundacja-bialoruski-dom.

Rejestr.io, *Fundacja Integracji i Rozwoju Cudzoziemców w Polsce*, https://rejestr.io/krs/834406/fundacja-integracji-i-rozwoju-cudzoziemcow-w-polsce.

Rzeczpospolita.pl, *Aktywistka oskarżona o przerzucanie migrantów za pieniądze*, 15.09.2023, https://www.rp.pl/przestepczosc/art39115741-aktywistka-oskarzona-o-przerzucanie-migrantow-za-pieniadze.

Rzeczpospolita.pl, *Rząd kontra organizacje pożytku publicznego*, 28.11.2016, https://www.rp.pl/polityka/art10804731-rzad-kontra-organizacje-pozytku-publicznego.

Serwis Rzeczypospolitej Polskiej, *Krajowe Centrum Interwencyjno-Konsultacyjnego dla Polskich i Cudzoziemskich Ofiar Handlu Ludźmi (KCIK)*, https://www.gov.pl/web/handel-ludzmi/krajowe-centrum-interwencyjno-konsultacyjnego-dla-polskich-i-cudzoziemskich-ofiar-handlu-ludzmi-kcik.

Stowarzyszenie Dla Ziemi, *O nas*, https://dlaziemi.org/o-nas/.

Stowarzyszenie Dla Ziemi, *Standardy organizacji*, https://dlaziemi.org/o-nas/standardy-organizacji/.

Stowarzyszenie Egala, *O nas*, https://egala.org.pl/stowarzyszenie-egala/.

Stowarzyszenie Homo Faber, *O nas. Idea*, https://hf.org.pl/o-nas/idea/.

Stowarzyszenie Homo Faber, *Standardy humanitarne*, https://hf.org.pl/o-nas/standardy-humanitarne/.

Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, *O nas*, https://interwencjaprawna.pl/o-nas/.

Stowarzyszenie Nomada, *Szkoła bez uprzedzeń*, https://nomada.info.pl/szkola-bez-uprzedzen.

Stowarzyszenie Pro Humanum, *O nas*, https://www.prohumanum.org/o-nas/.

Stowarzyszenie Społeczno-Kulturalne Ethnos, *Bezpieczna przystań*, https://ethnos.org.pl/bezpieczna-przystan/bezpieczna-przystan/.

Stowarzyszenie Społeczno-Kulturalne Ethnos, *Projekt dla uchodźców z Ukrainy*, https://ethnos.org.pl/projekt-dla-uchodzcow-z-ukrainy/.

Straż Graniczna, *Wsparcie humanitarne wciąż dociera do potrzebujących cudzoziemców*, 09.03.2023, https://www.strazgraniczna.pl/pl/aktualnosci/11436,Wsparcie-humanitarne-wciaz-dociera-do-potrzebujacych-cudzoziemcow.html.

Straż Graniczna, *Zostawili w nocy cudzoziemców i nie poinformowali służb*, 13.10.2022, https://www.strazgraniczna.pl/pl/aktualnosci/10770,Zostawili-w-nocy-cudzoziemcow-i-nie-poinformowali-sluzb.html.

TVN, *Czwórka aktywistów z zarzutami pomocnictwa do nielegalnego przekroczenia granicy. Grupa Granica: to ratowanie ludzi przed śmiercią*, 27.03.2022, https://tvn24.pl/bialystok/kryzys-migracyjny-podlaskie-czworka-aktywistow-z-zarzutami-pomocnictwa-do-nielegalnego-przekroczenia-granicy-5651778.

Wydawnictwo Naukowe PWN, *Słownik Języka Polskiego*, https://sjp.pwn.pl/sjp/.

Summary

From Support to Contestation: The Activities of Non-governmental Organizations in Poland in the Field of Migration in the Context of the Security Policy of the Republic of Poland in 2015–2023

The book explains the form and roots of the relations of non-governmental organisations operating in the field of migration with the Polish state in the context of Poland's security policy in 2015–2023. The time frame of the work covers the period of the rule of Law and Justice Party (Prawo i Sprawiedliwość) from the parliamentary elections in 2015 to the parliamentary elections in 2023. The subject scope of the book includes non-governmental organisations formally registered in Poland that, in the years 2015–2023, undertook activities aimed at ensuring the security of migrants. The research draws from the paradigm of critical realism and two theoretical and methodological approaches: the strategic-relational approach and the Critical Security Studies. The relationship between non-governmental organisations and the Polish state was presented within a theoretical model assuming a dialectical relationship between social structures and the actions of social actors. The activities of the organisations were analysed as being conditioned by state policy and, at the same time, attempting to support or contest this policy. The results prove that non-governmental organisations operating in the field of migration in Poland in 2015–2023 simultaneously supported and contested the state security policy because it was partially consistent with their safety culture. It was found that Poland's security policy in the analysed period was focused on the security of citizens and the state border, and treated migration to a large extent as a threat, but also assumed certain security guarantees for migrants. In turn, the safety culture of non-governmental organisations was based on the community of security of citizens and migrants and did not treat migration as a threat. The

results obtained indicate the impossibility of making simple and clear assessments of the relations between the studied organisations and the Polish state in the years 2015–2023. Despite the media image of the examined period as characterised by a conflict between the government and non-governmental organisations in the area of migration, the book indicates both permanent and ad hoc mechanisms of cooperation by these organisations and the state in this regard. This suggests that in a liberal democratic state the government and NGOs are interdependent even if their discourse on each other remains to some point hostile.

Spis tabel, wykresów i rysunków

Spis tabel

Tabela 4.1. Podsumowanie relacji działań badanych organizacji wobec polityki bezpieczeństwa Polski w latach 2015–2023 w ujęciu strategiczno-relacyjnym 222
Tabela 5.1. Podsumowanie źródeł podejmowania działań badanych organizacji w latach 2015–2023 w ujęciu strategiczno-relacyjnym 264

Spis wykresów

Wykres 1.1. Forma organizacyjna organizacji pozarządowych uczestniczących w badaniu 65
Wykres 1.2. Województwo siedziby organizacji pozarządowych uczestniczących w badaniu 66

Spis rysunków

Rysunek 1.1. Dialektyczna relacja działań i struktur społecznych w ujęciu krytycznego realizmu 34
Rysunek 1.2. Model badawczy opracowany na podstawie podejścia strategiczno-relacyjnego 41
Rysunek 1.3. Schemat postępowania badawczego 73

Indeks

Buzan Barry 43

COVID-19 11, 13, 88–90, 116, 142, 167, 240

deportacje 125, 126, 142, 172, 174, 182, 184, 199, 201, 213, 222, 224, 240, 241, 245, 250, 251, 252, 258, 264, 270, 273
detencja 113–115, 124, 125, 172, 182, 184, 199, 213, 222, 224, 240, 241, 245, 250, 251, 258, 264, 270, 273

edukacja 49, 127, 154, 186, 229
Europejski Trybunał Praw Człowieka (ETPC) 125, 199–201, 203, 204, 214, 215, 219, 251

finansowanie (NGOsów) 18, 71, 134, 137, 168, 185, 193, 196, 197, 199, 225, 227, 235, 238, 240, 246, 260, 261, 263, 267–271, 277, 278
Fundacja
– Adulis 156, 173, 207
– Bezkres 149, 150, 152, 153, 155, 160, 203, 223, 255
– Białoruski Dom 147, 151, 207, 223, 249, 254
– Dajemy Dzieciom Siłę 68, 155, 156, 184–186, 205, 223, 234, 247, 249
– dla Migrantów „Dobry Start" 147, 150, 152, 156, 188, 198, 207, 223
– dla Wolności 147, 148, 150, 173, 193, 195, 198, 250
– Dunaj Instytut Dialogu 147, 152, 174, 207
– Emic 151, 156, 157, 193, 194, 197, 223, 238
– Inicjatywa Dom Otwarty 149, 158, 176, 220, 223, 244, 249, 253, 258
– Inna Przestrzeń 150, 188, 195
– Instytut Spraw Publicznych 68, 103, 158, 193, 194
– Integracji i Rozwoju Cudzoziemców w Polsce 156–158, 173, 186, 197, 207, 223, 247
– Internationaler Bund 152, 195, 198, 223
– Kobiety Wędrowne 150, 154, 198, 206
– Kuchnia Konfliktu 148, 149

– La Strada 68, 147, 151, 190–192, 208, 223, 237, 248, 258, 264
– na rzecz Różnorodności Społecznej 148, 150, 152, 159, 161, 186, 187, 189, 198
– Ocalenie 150, 153, 156–159, 161, 174, 178, 186, 192, 193, 195, 198–204, 216, 218, 220, 223, 227, 242, 243, 249, 259, 263
– Polska Akcja Humanitarna (PAH) 68, 147, 156, 195, 196, 205, 223, 244
– Polska Gościnność 148–150, 158, 174, 189, 193, 207, 211, 216, 217, 223, 242, 256, 257
– Polskie Forum Migracyjne 148, 149, 153, 156–160, 173, 189, 193, 196, 198, 200, 201, 211, 217, 221, 223, 238, 241, 253
– Strefa WolnoSłowa 149, 152, 157, 177, 217, 218, 254
– Ukraiński Dom 195, 207, 211, 223, 249
– na Rzecz Kultury „Walizka" 68
– Helsińska Fundacja Praw Człowieka 68, 147, 149, 187, 194, 199–203, 211, 213, 216, 218, 223, 248, 252

granica 13, 17, 50, 54, 55, 67, 68, 85, 89, 91–93, 97, 98, 101, 108, 116, 118, 120, 121, 142–145, 159–161, 176, 180, 192, 195, 210, 211, 215, 219–222, 224, 250, 275, 278, 279
– z Białorusią 11, 13, 14, 19, 21, 25–28, 77–79, 94, 109, 110, 116, 118, 127–129, 131, 139, 141–145, 149, 153–157, 159, 160, 162, 163, 165–167, 170–173, 175, 177–182, 184, 193, 196, 197, 199, 201, 202, 204, 205, 210, 212–224, 229, 230, 239, 241–245, 249, 251–256, 259, 261, 263–267, 270, 273, 274, 276, 279

human security 46, 56, 274

integracja 22, 100, 102, 107, 111, 120, 158, 164, 171, 172, 180–182, 184, 192, 193, 197, 198, 209, 211, 212, 222–224, 237, 239, 240, 245, 247–250, 264, 273

Jessop Bob 16, 18, 31, 33–41, 50, 56, 61, 62, 76

Konwencja dotycząca statusu uchodźców 99, 114, 123, 125, 145, 159, 173, 211, 237
krytyczny realizm 15, 16, 20, 31–34, 36–40, 43, 44, 47, 53, 61–63, 79, 107, 225, 234, 262, 272, 277

małoletni 124, 191, 201, 213
Ministerstwo
– Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej (dawniej: Rodziny i Polityki Społecznej) 88, 100, 192–194
– Spraw Wewnętrznych i Administracji (MSWiA) 67, 85, 88, 90, 98, 100, 102, 108, 109, 116, 119, 124, 142, 143, 145, 157, 178, 185, 190–193, 197, 208, 211, 222, 237, 243, 251, 264

ochrona międzynarodowa 22, 28, 63, 99, 100, 102, 114, 119, 122–124, 127–129, 131, 145, 150, 158, 174, 179, 192–194, 197, 199, 201, 202, 204, 209,

211, 213, 214, 215, 219, 221, 237, 238, 242, 248, 251, 252, 269
ośrodki dla cudzoziemców
– otwarte 11, 26, 124, 129, 164, 184, 185, 193, 209, 210, 230, 241, 270
– zamknięte (strzeżone) 113, 114, 125, 129, 185, 186, 199–201, 211, 213, 219, 230, 241, 250, 251, 270

pomoc
– humanitarna 24, 153, 163, 177, 181, 195, 202–204, 217, 221, 222, 224, 242–244, 254, 259, 264, 270
– medyczna 125, 129, 202, 203, 222, 244
– prawna 170, 187, 191, 193–196, 199–204, 209, 241, 252, 270
– psychologiczna 170, 185, 186, 189, 191, 193, 195, 196, 200, 231, 238, 241, 268
– rzeczowa (materialna) 193, 200, 202, 238, 259
– socjalna 124, 125, 133, 164, 186, 209, 237

rynek pracy 88–91, 95, 100, 102–104, 117, 127, 179, 231
Rzecznik Praw Obywatelskich 85, 144, 178

samorządy 156, 169, 227, 263
sądy 85, 122, 125, 145, 199, 200, 201, 203, 219, 244
Stowarzyszenie
– Dla Ziemi 149, 152, 173, 186, 189, 190, 193, 195, 198, 223
– Egala 148–154, 160, 174, 175, 177, 202, 203, 218, 223, 244, 251, 252
– Społeczno-Kulturalne Ethnos 194, 196, 198, 223, 238
– Homo Faber 147–149, 151, 152, 159, 160, 175, 187, 193, 195, 196, 203, 204, 218, 223, 228, 251, 252, 255
– Interkulturalni.pl 156, 187
– Interwencji Prawnej (SIP) 128, 146, 149, 151, 154, 155, 160, 174, 176, 187, 188, 193, 194, 196, 199–201, 204, 207, 211, 213, 216, 218–220, 223, 226, 243, 248, 251–253
– Klub Inteligencji Katolickiej 68, 144, 145, 151, 156, 158, 160, 161, 196, 219–221, 223, 243
– Nomada 149, 152, 154, 155, 160, 174, 176, 187, 188, 190, 196, 198, 210, 211, 214, 218, 223, 244
– Pro Humanum 149, 155, 223, 226
– Salam Lab 149, 206, 218, 223, 259
strategiczno-relacyjna analiza 18, 20, 29, 31, 70, 72, 81, 82, 95, 132, 184, 226, 277, 281
Straż Graniczna (SG) 85, 86, 92, 100, 113, 115, 119–121, 125, 142, 145, 170, 174, 178, 185, 186, 192, 201, 202, 211, 214–218, 220, 222, 224, 231, 241, 243, 244, 251, 264, 270, 280

UNHCR 87, 99, 114, 263
Unia Europejska 13, 50, 54, 55, 75, 92–94, 100–102, 111–113, 116, 118, 123, 125, 130, 131, 145, 161, 220, 224, 240, 260, 262, 263

Urząd
– do Spraw Cudzoziemców (UdSC) 11, 14, 85, 87, 100, 124, 133, 141, 184, 185, 192, 193, 197, 210, 234, 238, 241, 264, 270, 280
– Wojewódzki 197, 198
ustawa
– o cudzoziemcach 90, 98, 101, 103, 109, 112–114, 125, 128, 129, 142, 234, 240, 241
– o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie 133, 135–137
– o fundacjach 134
– o Narodowym Instytucie Wolności – Centrum Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego 136, 137
– o ochronie granicy państwowej 143
– o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa 123, 127, 237
– o Straży Granicznej 115, 120, 121, 125, 216
– o szczególnych rozwiązaniach w zakresie przeciwdziałania wspieraniu agresji na Ukrainę oraz służących ochronie bezpieczeństwa narodowego 113
– o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium RP 101, 109, 114, 115, 123–125, 128, 129, 234, 237
– o wjeździe na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, pobycie oraz wyjeździe z tego terytorium obywateli państw członkowskich Unii Europejskiej i członków ich rodzin 112, 125
– Prawo o stowarzyszeniach 134–136, 138

wojna rosyjsko-ukraińska (pełnoskalowa wojna Rosji przeciw Ukrainie) 11, 89, 106, 131, 168, 195, 196, 198, 229, 258

zezwolenie na pobyt czasowy 87, 113, 123, 126, 192

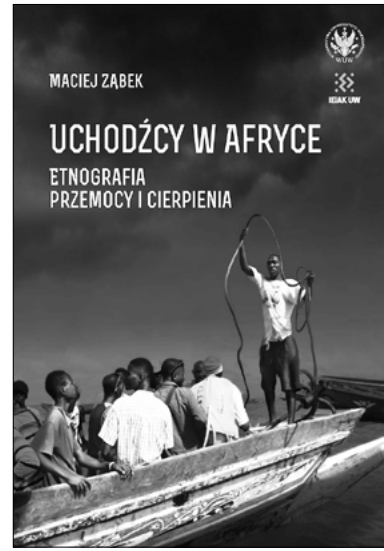

WUW
Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego
02-678 Warszawa, ul. Smyczkowa 5/7
tel. 22 55 31 333
www.wuw.pl

Mateusz Krępa – doktor nauk o bezpieczeństwie, badacz stowarzyszony w Ośrodku Badań nad Migracjami Uniwersytetu Warszawskiego oraz adiunkt na Wydziale Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego. Współredaktor sekcji specjalnej czasopisma „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny" poświęconego dyskursowi na temat kryzysu humanitarnego na granicy polsko-białoruskiej oraz redaktor serii „CMR Working Papers". Członek kolektywu Badaczki i Badacze na Granicy. W przeszłości pracownik administracji publicznej zajmujący się ochroną międzynarodową.

Związek migracji z bezpieczeństwem jest kwestią stale zyskującą polityczne znaczenie. Po 2015 r. problem ten stał się przedmiotem sporu polskiego rządu z organizacjami pozarządowymi (NGO). Jednocześnie jednak rozwijane były zarówno trwałe, jak i budowane ad hoc, mechanizmy współpracy państwa oraz NGO-sów w tym zakresie. Książka dostarcza kompleksowej analizy niejednoznacznej dynamiki relacji tych organizacji z organami państwa w kontekście jego polityki bezpieczeństwa w latach 2015–2023. Autor, zajmujący się tematyką migracji od 2013 r., oparł swoje analizy na bogatym materiale empirycznym – m.in. mediach społecznościowych oraz ponad pięćdziesięciu wywiadach z pracownikami organizacji pozarządowych i ekspertami w badanej tematyce.

[...] monografia ta [...] stanowi dotychczas najbardziej kompleksową i udaną próbę analizy działalności aktorów pozarządowych w zarządzaniu kryzysem na granicy polsko-białoruskiej, a także stanowi bardzo ważne uzupełnienie dotychczasowego stanu badań nad rolą trzeciego sektora w zarządzaniu migracjami w sensie bardziej ogólnym. Jest to też pozycja w zasadzie unikalna, a nawet przełomowa, jeśli chodzi o dyscyplinę nauki o bezpieczeństwie w Polsce.

z recenzji dr. hab. Jana Brzozowskiego, prof. UJ

Publikacja znajdzie zastosowanie wśród politologów i badaczy polityk publicznych zainteresowanych ewolucją polityki migracyjnej po 2015 r., zwłaszcza w wymiarze relacyjnym i konfliktowym. Ze względu na rozbudowaną część metodologiczną może także pełnić funkcję materiału referencyjnego dla doktorantów oraz studentów studiów magisterskich, jako przykład konsekwentnie zaprojektowanego i przeprowadzonego badania jakościowego opartego na triangulacji źródeł.

z recenzji prof. Janusza Gierszewskiego